

**АДАМИК
ВІКТОРІЯ ВІТАЛІЇВНА**

**ЗВАРИЧ
РОМАН ЄВГЕНОВИЧ**

**ТРАНСФОРМАЦІЯ
ПОЛІТИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ
ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
В ПРОЦЕСІ РОЗШИРЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Тернопіль
Економічна думка ТНЕУ
2011

УДК 517.383

Адамик В. В., Зварич Р. Є. Трансформація політики конвергенції доходів населення в процесі розширення Європейського Союзу. – Монографія. – Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. – 300 с.

В монографії досліджено теоретико-методологічні засади і середовище реалізації політики конвергенції доходів в Європейському Союзі. Систематизовано критерії конвергенції доходів, виокремлено суть, основні чинники та механізми реалізації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі та інституційну базу їх реалізації. Здійснено вивчення соціально-економічного розвитку ЄС-15 та процесів конвергенції доходів населення у ЄС-27, виявлено основні соціально-економічні прогалини на основі яких запропоновано механізми вирішення соціально-економічних проблем у ЄС-15 та економіко-політичні важелі забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС. Проведено оцінювання готовності країн-аспірантів до вступу в ЄС за критерієм конвергенції доходів населення, на основі чого запропоновано соціально-економічні зміни в Україні як передумова конвергенції доходів населення з країнами ЄС і євроінтеграції.

Для фахівців та експертів з європейської інтеграції, зовнішньоекономічної діяльності, органів державного управління, наукових працівників, викладачів, аспірантів та студентів.

Автори: **В. В. Адамик**, к.е.н., доцент – передмова, п. 1.1 – 1.2, висновки;
Р. Є. Зварич, к.е.н., старший викладач – п. 1.3, 2.1 – 2.3, 3.1 – 3.3.

Рецензенти: А. І. Мокій – д.е.н., професор, проректор з міжнародних зв'язків Львівської комерційної академії;
Р. О. Заблоцька – д.е.н., професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
І. Й. Гладій – д.е.н., професор кафедри міжнародного економічного партнерства Тернопільського національного економічного університету.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 6 від 12 травня 2011 р.)*

ISBN 978-966-654-279-6

© В. В. Адамик, 2011

© Р. Є. Зварич, 2011

© ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2011

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ	9
1.1. Посилення інтеграційних процесів як основна детермінанта впровадження і трансформації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі	9
1.2. Теоретичне обґрунтування взаємозв'язку конвергенції доходів з номінальною та реальною конвергенцією	35
1.3. Науково-концептуальні засади формування завдань та інструментарію політики конвергенції доходів в ЄС	55
РОЗДІЛ 2. ТЕНДЕНЦІЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ	85
2.1. Соціально-економічний розвиток ЄС-15 як орієнтир для трансформації політики конвергенції доходів	85
2.2. Аналіз процесів конвергенції доходів населення у ЄС-27	117
2.3. Оцінювання готовності країн-аплікантів до вступу в ЄС за критерієм конвергенції доходів населення	144
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОПОРЦІЙ У ЄС ТА КРАЇНАХ-АПЛІКАНТАХ ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ ОНОВЛЕНОЇ ПОЛІТИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ	163
3.1. Механізми вирішення соціально-економічних проблем у ЄС-15 в контексті підвищення конвергенції доходів населення	163
3.2. Економіко-політичні важелі забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС	190
3.3. Соціально-економічні зміни в Україні як передумова конвергенції доходів з країнами ЄС та євроінтеграції	221
ВИСНОВКИ	246
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	251
ДОДАТКИ	276

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄС-15 – 15 країн Європейського Союзу (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція, Велика Британія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція).

ЄС-10+2 – 12 нових членів Європейського Союзу (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Болгарія, Румунія), використовуються в рисунках під назвою «ЄС-12».

ЄС-27 – 27 країн Європейського союзу (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція, Велика Британія, Данія, Ірландія, Греція, Іспанія, Португалія, Австрія, Фінляндія, Швеція, Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія, Болгарія, Румунія).

С-3 – 3 країни, потенційні кандидати на вступ в Європейський Союз (Хорватія, Туреччина, Україна).

ПЕРЕДМОВА

ступ у Європейський Союз нових членів став важливим каталізатором ефективних ринкових трансформацій і позитивних структурних зрушень у цих країнах. Впровадження стандартів спільного ринку ЄС сприяло модернізації технологічних основ їх національних економік, додала їм динамічності, підвищила рівень міжнародної конкурентоспроможності. Водночас перешкодою для гармонічного розвитку Європейського Союзу є соціально-економічні відмінності між країнами першої, другої та третьої хвилі приєднання, які проявляються у різниці в доходах населення. Подолання цих диспропорцій – мета політики конвергенції доходів.

Використання раціонально трансформованого інструментарію політики конвергенції доходів, адаптованого до соціально-економічних змін в ЄС, викликаних його розширенням, є запорукою підвищення рівня життя населення як дійсних, так і потенційних членів ЄС.

Концептуальні засади конвергенції доходів населення в євроінтеграційному просторі висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Зокрема теоретичні аспекти міжнародних інтеграційних процесів досліджувалися Б. Балацці, О. Браїєном, Т. Гладій, М. Кумохом, Р. Лукасом, А. Мокієм, Ж. Моне, П. Ромером, Є. Савельєвим, А. Філіпенком та іншими.

Низка наукових розробок зосереджена на проблемах розширення Європейського Союзу на Схід (Д. Азіз, О. Гаврилицин, Г. Друзенко, А. Роуз, Р. Сальвадо, О. Чураєв). Питання номінальної і реальної конвергенції і соціально-економічного розвитку Європейського інтеграційного простору розглядали Ф. Аїон, Р. Арон, Ф. Бачетта, Д. Бен-Давід, С. Биховський, М. Блехер, Т. Брюкер,

О. Галор, Д. Гейдрейт, М. Коннолі, П. Круман, Т. Кулманс, М. Обстфельд, Д. Сачс, Е. Сискоє, П. Сорокін, Ф. Рамсі, Г. Узава.

Разом з тим, в науковій літературі немає інтегрованих досліджень процесів конвергенції доходів населення в умовах розширення Європейського Союзу та проблеми модифікації політики, спрямованої на соціально-економічне зближення дійсних членів ЄС та країн-апікантів. Також залишаються невідпрацьованими в теоретичному і практичному планах питання підвищення рівня готівності України, економічно і соціально слабкої держави з низьким рівнем життя населення, до вступу в Європейський Союз – регіонального блоку, який характеризується найвищими у світі соціальними стандартами.

В монографії досліджено теоретичні і інституціональні засади і середовище реалізації політики конвергенції доходів населення у процесі розширення ЄС та обґрунтовано механізми оптимізації соціально-економічних пропорцій в євроінтеграційному просторі.

Основними завданнями при дослідженні процесів конвергенції доходів населення в євроінтеграційному просторі розглядається, насамперед, дослідження теоретичних основ реалізації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі з метою уточнення категоріального апарату та виявлення основних чинників, що обумовлюють трансформацію її цілей та інструментарію. Особливе значення приділяється виявленню зв'язку між номінальною, реальною конвергенцією і конвергенцією доходів та формуванню методичного підходу до визначення тенденції конвергенції доходів населення в ЄС та країнах-апікантах.

З метою виявлення орієнтирів для трансформації політики конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС проаналізовано тенденції соціально-економічного розвитку ЄС-15. Також визначили рівень конвергенції доходів населення в ЄС-27 та оцінили соціально-економічну готівність країн-апікантів (Хорватії, Туреччини,

України) до вступу в Європейський Союз з метою формування напрямків оновлення політики конвергенції доходів.

В монографії обґрунтовано економіко-політичні важелі забезпечення оптимальних макроекономічних і соціальних показників у ЄС-15 та нових членах ЄС у контексті посилення конвергенції доходів на рівні ЄС-27. Окреслено завдання та функції інституцій, що реалізовуватимуть політику конвергенції доходів на різних рівнях та запропоновано заходи, спрямовані на наближення показників доходів громадян України до рівня Європейського Союзу.

Лише в такій послідовності можна виявити тенденції конвергенції доходів населення у євроінтеграційному просторі та сформувати систему економіко-політичних важелів оптимізації соціально-економічних пропорцій в Розширеному ЄС та країнах-апікантах за критерієм посилення конвергенції доходів.

Варто зазначити, що з метою забезпечення максимальної об'єктивності та достовірності отриманих результатів, вихідними даними були положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, які стосуються проблематики інтеграційних процесів, соціальної політики, перспектив конвергенції та зростання доходів населення у Європі. Також вихідними даними були законодавчі та нормативні акти України і країн-членів ЄС, офіційні статистичні дані Укрстату, Євростату, МВФ та Світового банку, а також дані власних досліджень авторів, зокрема дані отримані за допомогою методу зваженого усереднення (при дослідженні рівня конвергенції країн Європи) і методу ідентифікації функції економічної поведінки (при обґрунтуванні заходів з посилення конвергенції доходів населення в європейському інтеграційному просторі).

За структурною будовою монографія складається з трьох частин, у яких логічно розкриваються теоретико-методологічні засади і середовище реалізації політики конвергенції доходів в Європей-

ському Союзі та наводяться механізми вирішення соціально-економічних проблем у ЄС-15 та економіко-політичні важелі забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС і Україні.

У першому розділі книги розглядаються інтеграційні процеси як основні детермінанти впровадження і трансформації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі; здійснюється теоретичне обґрунтування взаємозв'язку конвергенції доходів з номінальною та реальною конвергенцією; обґрунтовується науково-концептуальні засади формування завдань та інструментарію політики конвергенції доходів в ЄС.

У другому розділі досліджується соціально-економічний розвиток ЄС-15 як орієнтир для трансформації політики конвергенції доходів; проаналізовано процеси конвергенції доходів населення у ЄС-27; зроблено оцінку готовності країн-апікантів до вступу в ЄС за критерієм конвергенції доходів населення.

Третій розділ монографії присвячено обґрунтуванню механізмів вирішення соціально-економічних проблем у ЄС-15 в контексті підвищення конвергенції доходів населення; виокремленню економіко-політичних важелів забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС; напрацюванню соціально-економічних змін в Україні як передумові конвергенції доходів з країнами ЄС та загальній передумові євроінтеграції.

РОЗДІЛ I

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОПЕЙ- СЬКОМУ СОЮЗІ

1.1. Посилення інтеграційних процесів як основна детермінанта впровадження і трансформації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі

Становлення сучасного Європейського Союзу – результат п'ятдесятип'ятирічної інтеграційної діяльності в Європі. Розгортання інтеграційних процесів, які посилились в останньому десятилітті, відбувається одночасно з економічною конвергенцією регіону. Значним є вплив міжнародних інтеграційних процесів на функціонування не лише регіональних міжнародних систем і становлення нового міжнародного порядку, а й окремих суспільств та держав, їхньої внутрішньої політики, на щоденне життя людей. Об'єднана Європа стала потужним, важливим економічним гравцем на геополітичній карті світу, продовжуючи об'єднувати менш економічно розвинені центрально-східні європейські економіки. З одного боку, ці процеси створюють полігон для ЄС-15 (економічно розвиненіших країн) для перенесення свого виробництва в країни з нижчою оплатою робочої сили і більшою забезпеченістю ресурсами. З іншого боку, це дає можливість для бідніших економік, наприклад Болгарії і Румунії, наблизитись до рівня розвитку ЄС-15. Інтеграційні процеси на цьому в Європі не зупинились, вони будуть продовжуватись надалі. Так, про своє ба-

жання стати членом ЄС заявила Туреччина, Хорватія, Україна. Країни-лідери Європейського Союзу, такі як Німеччина, Франція, Великобританія набули свого статусу в Європі саме завдяки інтеграції навколо себе інших членів.

Теоретичні основи аналізу міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах Д. Бірса, Д. Вінера та О. Байє, які сформулювали теорію митних союзів. Найбільш повне її обґрунтування зробив Вінер у праці «Питання митного союзу» [220]. Однак варто зазначити, що до проблематики митних союзів зверталися також основоположники сучасної економічної науки. А. Сміт, Д. Рікардо, М. Куллох, аналізуючи Месенську угоду 1703 р. між Англією та Португалією про взаємні торговельні преференції, оцінили її як таку, що підживляє основи вільної торгівлі [205, С.5]. Так, загалом у 1818–1924 рр. було засновано 16 митних союзів. Їх аспекти розглядали Е. Ліст (1885), Д. Грегорі (1921), В. Габерлер (1936), Ф. Джонсон, Д. Купер, М. Массел (1965), О. Брайєн (1976) та ін. Зазначимо, що починаючи з 50-х років ХХ ст. теорія митних союзів найбільш глибоко описує міжнародну економічну інтеграцію. «Під інтеграцією, – пише П. Стріттен¹, – варто розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику» [214, С.16]. У загальному розумінні інтеграція (від лат. слів integer - цілий та

¹ В середині 60-х років деякі французькі, англійські та італійські економісти піддали критиці неоліберальні підходи до економічної інтеграції та запропонували інші моделі, що отримали назву «структурна школа», представником якої є П.Стріттен. Справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання декількох національних господарств, вона можлива лише на стадії економічного союзу.

integratio - відновлювати, поповнювати) означає поєднання в ціле окремих частин, елементів, які набувають деяких ознак цілого, а отже системності [102, С.18]. Як цивілізаційне явище вона пов'язана з прагненням до впорядкованості суспільних відносин та людського соціуму загалом. А. Парканский розглядає інтеграцію, як тривалий процес і в цьому контексті дає наступне визначення: інтеграційні процеси – процеси, за допомогою яких відносини між частинами соціальної системи впорядковуються способом, що забезпечує їхнє гармонійне функціонування в системі [80]. Сучасні міжнародні інтеграційні процеси розвивались у контексті процесів глобалізації і є одним з її проявів. Тому цивілізаційними і об'єктивними передумовами сучасних інтеграційних процесів є розвиток міжнародного поділу праці, міжнародної господарської кооперації і загалом посилення процесів взаємозалежності та тенденцій до організованості та впорядкованості на рівні глобальної світової системи. Розгортання глобалізаційних процесів у сфері економіки як процесу відтворення і поширення в світовому масштабі відносин та механізмів регулювання, характерних для ринкової економіки, що поєднувалося з одночасним поширенням та засвоєнням ліберальних вартостей, зумовило прояв інтеграційних процесів насамперед через економічну інтеграцію як секторну (функціональну), так і ширшу. Варто зауважити, що на ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятними правилами для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило віль-

ного ринку» [122, С.8]. В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, що склалося після 1914 р., коли було зруйновано інтеграцію національних економік [208, С.500]. О.Власюк вдало зазначив, що у сучасному світі міжнародна економічна інтеграція має регіональний характер, тлумачиться, з одного боку, як специфічний процес формування системи взаємозалежності і взаємодоповнюваності національних господарств, що супроводжується комплексною координацією економічного і соціального розвитку, а з іншого – як специфічний тип взаємодії між господарськими суб'єктами в межах окремих регіонів країни. Так, міжнародна економічна інтеграція – це етап інтернаціоналізації господарського життя, який передбачає зближення і взаємопереплетіння національних економік, проведення узгодженої державної економічної політики [205, С.5]. Відповідно суть економічної інтеграції проявляється в міждержавному регулюванні економічних процесів, формуванні замість більш або менш незалежних один від одного національних народногосподарських комплексів регіонального господарського комплексу із загальною структурою відтворення, усуненні адміністративних і економічних бар'єрів, що перешкоджає вільному рухові товарів, робочої сили і фінансових ресурсів у межах регіону, зближенні внутрішніх економічних умов у державах, які беруть участь в інтеграційних об'єднаннях. В. Єрьомін слушно вказує на економічну інтеграцію, як на планомірну трансформацію структури окремих країн, спільне використання науково-дослідного потенціалу, створення і удосконалення міжнародної співпраці, активізацію ролі внутрішньої економічної

політики для поглиблення ефективності господарських зв'язків з іншими країнами. На погляд провідного теоретика міжнародної економічної інтеграції в країнах ЄС Б. Балаші, соціально-економічні акції урядів країн-учасниць регіональної інтеграції набувають певних послідовних форм, які розвиваються по висхідній лінії від найпростіших до більш складних. Економічна інтеграція держав Європейського Союзу охоплює п'ять основних етапів. Класичною в рамках теорії інтеграції вважається схема Б. Балаші (див. табл. 1.1), яка стала теоретичною основою розвитку інтеграційних процесів у Західній Європі і отримала своє втілення в утворенні Європейського Союзу.

Таблиця 1.1

Етапи розвитку міжнародної економічної інтеграції

[122, С.8]

Форми (стадії) інтеграції	Заходи				
	Скасування тарифів і квот	Загальний зовнішній тариф	Вільний рух факторів виробництва	Гармонізація економічної політики	Уніфікація економічної політики
Зона вільної торгівлі	X				
Митний союз	X	X			
Спільний ринок	X	X	X		
Економічний союз	X	X	X	X	
Повна інтеграція	X	X	X	X	X

Досліджуючи динаміку європейської інтеграції Б. Забарко, А. Кудряченко, П. Рудяков звертали увагу на різні аспекти інтеграційного процесу, особливості приєднання нових членів до Європейської спільноти. А. Кудряченко вдало наголосив, що в своєму розвитку ЄС пройшов кілька етапів, що відрізнялися рівнем розвитку інтеграції, її результатами та розширенням сфер взаємозв'язку. П. Рудяков вказав, що об'єднання Європи не було б можливим без створення стійкої основи побудови спільної європейської економіки. Е. Сискос зазначив, що долаючи труднощі, країни-члени ЄС домагалися відповідних результатів економічного і соціального розвитку завдяки застосуванню здебільшого економічних важелів, прогресивних форм відносин. ЄС зазнав кількаразового розширення і нині постає як союз двадцятисеми європейських держав. Перші конкретні кроки на шляху до нового союзу було зроблено завдяки Ж. Моне та Р. Шуману, які запропонували в травні 1950 р. в Парижі новий план часткової економічної інтеграції, основним завданням якого, було створення спільної економічної бази і звільнення від усіх митних платежів в переміщенні вугілля та сталі між країнами-членами організації. Вперше концепцію митного союзу висунув Д. Вайнер наприкінці 40-х рр. минулого століття [16]. Концепція митного союзу одержала новий поштовх завдяки розробкам Р. Ліпсея, Д. Міда і Ф. Гереса, які дійшли висновку, що ефект ланцюгової реакції може призвести до поліпшення добробуту, якщо вигоди від зміни структури споживання на користь більш дешевих імпортованих товарів переважають втрати від переорієнтації з торгівлі з країною, що виробляє товар з

більш низькими затратами, на торгівлю з країною, що витрачає на виробництво того само товару значно більше ресурсів. Членами нової організації стали Франція, ФРН, Італія, Голландія, Бельгія та Люксембург. У лютому 1953 р. утворений спільний ринок вугілля, залізних руд і металобрухту, у серпні 1954 р. – сталі, об'єднавши найбільш економічно і соціально розвинені країни Європи. Вивчаючи еволюцію інтеграційних процесів в Європі, Р. Казімір відзначив, що економічні успіхи Співтовариства стимулювали країн-членів до подальшого поглиблення процесів інтеграції. Шість держав, серед яких Бельгія, Франція, Голландія, Люксембург, Німеччина та Італія, підписали в Римі договір про заснування Європейського Економічного Співтовариства². Договір передбачив програму заходів щодо полегшення умов трудової міграції, зокрема скасування на внутрішньому ринку перешкод щодо вільного пересування товарів, осіб, послуг і капіталів між державами-членами співтовариства. Задекларована повна свобода пересування робочої сили, яка передбачала ліквідацію дискримінації громадян держав-членів ЄС за національністю, а також щодо укладення трудового договору, винагороди, інших умов праці та зайнятості. Передбачався соціально-орієнтований розвиток економіки як вагома компонента довготривалого розвитку, поступова ліквідація митних платежів при товарообміні між країнами-членами ЄЕС, встановлення спільних митних тарифів і впровадження спільної торговельної по-

² (Римський договір) підписаний в Римі 25 березня 1957 р.

літики з третіми країнами, запровадження спільної сільськогосподарської політики, стандартизації національних законодавств країн-членів до тієї міри, яка буде необхідна для функціонування спільного ринку. Т. Бурлай зауважив, що в 1957 р. відбулось схвалення наряду вирішення покращення добробуту громадян, як першочергове прагнення об'єднання. Країни зобов'язались поділитись досвідом перетворень в соціальній сфері, встановити і уніфікувати соціальні мінімуми. Це призвело до того, що договір став ви-током тривалого процесу економічної конвергенції Європи. Завданням ЄЕС була діяльність спрямована на гармонізацію економічного розвитку, сталого та рівномірного економічного росту, а також прагнення до тіснішої співпраці між країнами-членами Співтовариства.

Зазначимо, що соціально-економічний розвиток об'єднання на європейському континенті виявився мультиплікатором розширення інтеграційного об'єднання³. На початку 70-их рр. відбулось створення «валютної змії» (механізму, що регулював коливання національних валют країн-членів), а у 1973 р. – Європейського Фонду Валютної Співпраці. В 1978 р. створено Європейську Валютну Систему, яка визначала нову якість економічної інтеграції європейських держав [203, С.146]. Друга половина 70-их рр. відзначилася світовою економічною кризою, виникли труднощі з бюджетом, функціонуванням спільного ринку та соціальним забезпеченням населення. Внаслідок чого в грудні 1990 р. у Римі розпо-

³ 1 січня 1981 р. в ЄЕС вступила Греція, 1 січня 1986 р. – Іспанія, Португалія, а в 1995 р. – Австрія, Швеція та Фінляндія.

чалася конференція, де Бельгія запропонувала напрацювати принципи для поглиблення економічного союзу, покращення рівня добробуту, суттєвого підвищення доходів громадян та впровадження спільної валюти (ЕКЮ) і завершилася 7 лютого 1992 р. у Маастрихті підписанням Договору про створення Європейського Союзу⁴.

Ю. Шишков, досліджуючи вплив глобалізації на економіку Європи, прийшов до висновку, що економічно-суспільні зміни в посткомуністичних країнах та їх бажання стати членами Співтовариства змусили ЄС виробити стратегію на майбутнє⁵ [186, С.292]. Маастрихтський Договір передбачав можливість перегляду та змін деяких положень, зокрема тих, що стосувалися соціальної спрямованості економіки⁶. Позитивним результатом наступної конференції в Туріні (1996 р.) стало прийняття рішення про вдосконалення системи інституцій, моніторингу економічного розвитку з огляду на майбутнє прийняття нових членів, соціальне наближення ЄС до його громадян, а також надання ЄС нових функцій в інтеграційній сфері. З метою усунення недоліків країни-члени запропонували Комісії підготувати проект нової економічної реформи. Єв-

⁴ Згідно з Маастрихтським Договором в ЄС передбачалося створення спільного внутрішнього ринку і митного союзу, спільна торговельна, сільськогосподарська політика та політика рибальства, спільна транспортна та енергетична політика, створення Європейського Соціального Фонду, спільна політика з питань охорони навколишнього середовища, захист конкуренції, підтримка наукового та технологічного розвитку, охорона здоров'я та споживачів.

⁵ Відповідний документ був прийнятий на саміті в Гессені в 1994 р.

⁶ Вирішено проводити інституційно-економічні реформи, щоб підготувати ЄС до розширення на Схід.

ропейська Комісія представила План дій 2000, де окреслила стратегію соціально-економічного зміцнення ЄС перед розширенням, передбачаючи потребу реформування систем спільної соціальної політики⁷. Так, основні питання, які торкалися соціальної сфери потенційних кандидатів, перспективи конвергенції доходів населення і можливих економічних наслідків для ЄС, були розглянуті Європейською Радою в Ніцці (2000 р.). Як наслідок, міжнародна конференція завершилася підписанням Ніццького Договору, положення якого були офіційно визнані такими, яких цілком достатньо для потреб розширення ЄС.

Готуючи часові рамки діяльності Співтовариства, Європейська Комісія визначила, що країни Центральної та Східної Європи будуть готові до приєднання вже в 2002 р. і починаючи з цього року, передбачила в бюджеті на це асигнації. С. Биховський, досліджуючи процес розширення ЄС, розробив, на нашу думку, найбільш прийнятну для конвергенції модель «Європи трьох швидкостей» у контексті розширення ЄС, маючи на увазі різнорівневу участь країн-членів в інтеграційних процесах [10, С.318-320]. Вчений вважав, що враховуючи індивідуальну специфіку країн ЄС і ЦСЄ, можна запобігти суттєвих соціальних шоків. За рахунок цієї моделі Європейський союз розширився до 27-ми країн-членів не зазнавши суттєвих економічних потрясінь. Так, під час саміту в Копенгагені (2002 р.) ЄС завершив переговори з 10 країнами-кандидатами, вирішивши основні питання, які стосувались соціальної допо-

⁷ План дій 2000 ухвалено Радою ЄС в Берліні 24-25 березня 1999 р.

моги певним верствам населення, виплати субсидій і урядових компенсацій.

Контури Європейського Союзу розширились 1 травня 2004 р. – десять нових країн (Польща, Чехія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Мальта та Кіпр) стали повноправними членами ЄС (див. табл. 1.2). Г. Друзенко, досліджуючи подальші перспективи розширення ЄС, звертає увагу на унікальність події, яка полягає в тому, що при зростанні чисельності населення майже на чверть, ВВП зріс лише на 5 %, а дохід на душу населення становив 43 % середнього рівня ЄС.

Таблиця 1.2

Етапи розширення ЄС

Рік	Кількість країн-членів	Країни, що приєдналися до ЄС
1951	6	Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція
1973	9	Велика Британія, Данія, Ірландія
1981	10	Греція
1986	12	Іспанія, Португалія
1995	15	Австрія, Фінляндія, Швеція
2004	25	Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словенія, Словаччина, Угорщина, Чехія
2007	27	Болгарія, Румунія

Сам процес розширення мав декілька характерних особливостей – по-перше, приєдналися 10 країн з істотно нижчими соціально-економічними показниками в порівнянні з ЄС-15,

що доводить принципову можливість об'єднання різних за рівнем розвитку груп країн не тільки на засадах вільної торгівлі або митного союзу, але і економічного союзу. По-друге, розширення Союзу стало важливим етапом еластичної, без економічних шоків, адаптації економік ЄС-10 до нових умов конкурентного середовища Єдиного внутрішнього ринку ЄС. По-третє, очевидні позитивні наслідки розширення відчули як нові країни-члени (перш за все), так і старі (ЄС-15) на всіх рівнях реалізації економічних ефектів цього процесу: споживачі, виробники, національні економіки, інтеграційне об'єднання в цілому. Варто зазначити, що Г. Зеленько вірно вказує на економічно взаємну вигоду розширення Європейського Союзу як для ЄС-10, так і для ЄС-15, адже цей крок був добре спланований, ефективно впорядкований, його ризики і витрати були інтернаціоналізовані і мінімізовані в межах Союзу і країн, що приєдналися. Матеріальна допомога і швидкі темпи економічного розвитку нових членів ЄС суттєво наблизили інтеграційні перспективи країн-претендентів на вступ. Вступ в ЄС двох нових членів (Болгарії і Румунії) – 1 січня 2007 р., став підтвердженням важливих структурних зрушень національних економік. По-перше, національні економіки нових країн-членів ЄС стають органічними складовими Єдиного внутрішнього ринку Союзу. На частку ЄС-15 після розширення припадає 62 % зовнішньої торгівлі нових членів (ЄС-10+2) (у експорті до 67 %) за високої відкритості їх економік: зовнішньоторговельний обіг становив 93 % від НД. По-друге, використовуючи вже існуючі конкурентні переваги, виробники ЄС-10+2 формують нові переваги, будучи при цьому ланками європейських (і не

тільки) інтегрованих виробничих систем. Вони об'єднують підприємства різних країн Союзу з метою організації досліджень, розробки, виробництва, збуту, обслуговування відповідної продукції. По-третє, орієнтація на попит Єдиного внутрішнього ринку ЄС сприяє дифузії передових технологій, активно формує виробництво третього і четвертого технологічних устроїв.

Вступ нових країн в Європейський Союз дозволив ефективно ринково трансформувати національні економіки цих країн і надати їм позитивні структурні зрушення. Орієнтація на Єдиний внутрішній ринок ЄС сприяла модернізації технологічних основ їх національних економік, додала їм динамічності, підвищила конкурентоспроможність. Саме таким чином – як органічні складові економічної системи ЄС – нові країни-члени зустрічають виклики глобалізації, ефективно адаптуються до нових, жорсткіших умов міжнародної конкуренції в ХХІ ст. Досвід нових членів ЄС підтверджує, що вступ малих економік у високо-конкурентні міжнародні економічні угруповування має позитивний ефект. Так, свої наміри щодо вступу в ЄС задекларували Хорватія, Туреччина й Україна. Ці країни є негетерогенними за економічним, демографічним і соціальним рівнями розвитку, проте зберігають шанси на приєднання до Євроспільноти. Найбільш вагомим стимулом заохочення країн до приєднання в ЄС є високорозвинена соціальна сфера. Більш ніж п'ятдесятилітній час існування ЄС створив власну соціальну модель, згідно якої кожен європейець може бути впевненим у своєму майбутньому завдяки високому рівню загальноєвропейського рівня життя. Тобто високий рівень доходів громадян

та соціальна орієнтація економіки є основними складовими соціальної моделі Європейського Союзу. Підставою ж для такого асоціативного сприйняття стали тривалі економічні перетворення держав, які входять сьогодні до Європейського Союзу. Так, Т. Бурлай, з'ясовуючи зміст і специфіку розгортання економічних інтеграційних процесів в Європі, враховуючи сучасні тенденції світового масштабу, вказав на існування суттєвих переваг, які забезпечує економічна інтеграція для розвитку господарської системи окремих країн, регіонів та світу в цілому [15]. Відповідно для країн перехідного типу ці переваги є ще важливішими, оскільки одночасно вони сприяють і ефективній трансформації їх соціально-економічного устрою.

Таким чином, інтеграція у світове економічне співтовариство (Європейський Союз) спрямована як на його розширення, так і на поглиблення. Поглиблення інтеграції дає шанс для менш економічно розвинених країн не лише отримати нові можливості для їх економічного розвитку (за рахунок формування, розбудови та удосконалення національних ринків та розширення доступу на інші ринки), але й більш ефективно трансформуватися та забезпечити економічне зростання у тривалій перспективі (за рахунок підвищення конкурентоздатності). Курс на поглиблення закріплений в Договорі про Європейський Союз (стаття 1), як прагнення створити в Європі «дедалі міцніший союз» (an ever closer union) між народами, і реалізується через створення митного союзу (скасування тарифів і квот, встановлення загального зовнішнього тарифу), спільний ринок (забезпечення вільного руху факторів виробництва), єдину валюту, спільну економічну політику тощо.

Поглиблення відбувається паралельно з розширенням, а часом навіть розглядається як необхідний попередній крок.

К. Мартін у своїх працях, які присвячені проблемам інтеграції і глобалізації вказує на те, що економічна інтеграція та конвергенція в Європейському Союзі проходять одночасно і тісно між собою пов'язані [193, С.514]. Неможливо вести мову про повну інтеграцію економік держав-членів, не торкаючись питання їхньої економічної конвергенції. Вперше застосування терміну «конвергенція» пов'язують із виникненням теорії конвергенції (1960-1970 рр.). Ця теорія розроблялась представниками інституціоналізму (П. Сорокіним, У. Ростоу, Д. Гелбрейтом, Р. Ароном) і економетрики (Я. Тінбергеном, Д. Шельским і О. Флехтхаймом). Вона передбачає взаємодію і взаємовплив двох економічних систем капіталізму і соціалізму в процесі науково-технічної революції як основних факторів руху до певної «гібридної, змішаної системи» [170, С.1056-1069]. Отже, конвергенція – це процес зближення різних економічних систем, стирання відмінностей між ними, обумовлений спільністю соціально-економічних проблем і наявністю єдиних об'єктивних закономірностей розвитку [92]. Д. Сакс вказав на те, що економічна конвергенція передбачає сценарій, за яким економічно слабший суб'єкт демонструє швидкі темпи розвитку економіки і наздоганяє сильнішого до остаточного злиття двох економічних систем. Сучасна економічна теорія трактує економічну конвергенцію як процес зближення рівнів економічного розвитку провідних індустріальних держав і країн, що їх економічно «наздоганяють» [15; 195, С.121]. З огляду на це, можна зробити висновок, що економічна конвер-

генція окреслює наближення економічних систем в часі, завдяки прискоренню темпів економічного розвитку у слабкіших країнах-учасниках цього процесу. Про економічну конвергенцію в ЄС можна говорити починаючи з четвертого етапу економічної інтеграції – економічного союзу, тобто з етапу на якому скасовано тарифи і квоти між інтеграційним об'єднанням і країною-новим членом, встановлено загальний зовнішній тариф та вільний рух факторів виробництва, гармонізовано економічну політику та створено передумови для формування оптимальної валютної зони.

Враховуючи вищесказане, ми робимо висновок, що інтеграція є передумовою економічної конвергенції певного регіону в умовах взаємозалежності та сучасного технологічного розвитку, через поглиблення взаємовигідного співробітництва між країнами в процесі реалізації відповідної політики⁸. Економічна конвергенція, зокрема конвергенція доходів населення як і політика спрямована на їх зближення є феноменом Європейського Союзу і непритаманна для інших інтеграційних блоків. Політика, за М. Вебером, – це керівництво або здійснення впливу на керівництво політичного союзу чи держави; тобто – це прагнення до участі у владі або до здійснення впливу на розподіл влади чи то між державами, чи всередині держави між групами людей, які вона в собі містить [15].

⁸ *Політика* (гр. politica – державні або громадські справи) – діяльність класів, соціальних верств, груп та індивідів, пов'язана з визначенням і впливом на устрій державної влади, сутність (у т.ч. функції) та форми держави, виконувани нею завдання, а також на відносини з іншими класами, націями, країнами з метою реалізації власних потреб та інтересів. [37, С.796].

О. Панарін та В. Ільїн. О. Панарін зазначив, що політика є видом ризикової (негарантованої) колективної діяльності в галузі владних відносин, учасники якої намагаються змінити свій статус в суспільстві і перерозподілити сфери впливу в контексті історичних можливостей, які склалися [78]. Пов'язуючи політику з прагненням реалізувати суб'єктивні інтереси, В.Ільїн визначає політику як соціально значимий рід занять з контролювання міжіндивідуального обміну діяльністю, ефективізації суб'єктивних зв'язків відповідно до заявлених інтересів [51]. С. Мочерний зазначав, що в основі політики – передусім економіка, економічні явища і процеси, економічні потреби, інтереси та цілі [33, С796]. Здійснення політики передбачає, поперше, наукове обґрунтування концепції, та формулювання стратегічної мети, визначення перспективних цілей і завдань з урахуванням потреб та інтересів основної продуктивної сили – людини. Визначивши останній етап поглиблення інтеграції як проведення узгодженої загальноєвропейської економічної політики з метою наближення доходів населення на Європейському континенті, тому очевидним пріоритетом економічної конвергенції є політика доходів спрямована на їх зближення. Інструментарій політики доходів розроблений кейнсіанцями (Д. Гікс, П. Самюелсон) в таких основних формах: встановлення рекомендаційних обмежень темпів зростання номінальної заробітної плати, «заморожування» заробітної плати (використовується за галопуючої інфляції), встановлення державою лімітів на підвищення номінальної заробітної плати, індексація – підвищення номінальної заробітної плати відповідно до зростання цін, встановлення лімітів приросту заробітної плати, за

перевищення яких роботодавці сплачує вищі податки і на-
впаки, стримування темпів підвищення заробітної плати у по-
єднанні із встановленням обмежень на зростання цін, прибут-
ків компаній [33, С.797]. За визначенням С. Мочерного, політи-
ка доходів – це практика державного адміністративного регу-
лювання цін, грошових доходів населення і підприємств. В Єв-
ропейському Союзі першочерговим завданням, на яке спрямо-
вана політика доходів, є поступова конвергенція доходів насе-
лення. Відповідно до Єдиного Європейського Акту (ЄЄА)⁹,
Співтовариство повинно функціонувати для «забезпечення
гармонійного розвитку» і «скорочення диспропорцій в дохо-
дах населення різних регіонів». Умови ЄЄА і Маастрихтського
Договору ЄС пожвавили інтеграційні процеси, дали початок
економічному і монетарному союзу та визначили напрямки
реалізації загальноєвропейської політики конвергенції доходів.
Реалізацію основних конструктивних напрямків загальноєвро-
пейської політики конвергенції доходів населення задекларо-
вано «незмінним процесом» [198], який розпочався в 1989 р. і
триває до сьогодні. Координацію цього процесу покладено на
Європейський Союз з його поточною структурою, (Європейсь-
ка Комісія 1989, 1993, 1994-1999 і Рада Європи 1999-2009)
[116; 157; 166; 187]. Політика конвергенції доходів поєднує ха-
рактеристики міжнародної та внутрішньої (національної) по-
літики. Відповідно політика конвергенції доходів – це спільна,
цілеспрямована політика ЄС щодо нівелювання різниці в осо-
бистих доходах різних категорій населення [91]. Враховуючи

⁹ Ст. 158 – Single European Act (SEA), 1986.

недостатність охоплення даним визначенням всієї суті питання політики конвергенції доходів в ЄС і відсутність інших визначень, ми вважаємо, що об'єктивно необхідним є авторське трактування даного терміну як діяльності національних (державних та громадських) та наддержавних (панєвропейських) інституцій в межах інтеграційного об'єднання спрямованої на покращення та зближення (підтягування) соціально-економічних показників країн-членів ЄС, що характеризують рівень життя (доходів) їх громадян, яка передбачає використання широкого спектру інструментів бюджетно-фіскальної, монетарної, соціальної, демографічної та торговельної політик, причому завдання та інструментарій політики конвергенції доходів трансформуються або потребують цілеспрямованої корекції у зв'язку з впливом геополітичних, глобальних та національних економічних, соціальних та демографічних чинників. Мета даної політики полягає в забезпеченні утримування курсу зростання доходів населення соціально-економічно розвинених країн і поступової конвергенції з ними доходів населення менш економічно розвинених країн завдяки вищим темпам зростання. Реалізація політики конвергенції доходів відбувається на загальноєвропейському, державному та регіональному рівнях. Враховуючи складність утримування курсу зростання доходів населення старих членів ЄС і одночасної конвергенції до них доходів нових членів, необхідним є постійна координація і трансформація політики конвергенції доходів відповідно до поточних економічних умов. Також трансформацію політики конвергенції доходів населення обумовлюють інші додаткові передумови, зокрема зростання розриву

в економічних показниках між старими та новими членами та ймовірність нового розширення ЄС.

Відштовхуючись від практики реалізації політики конвергенції доходів в ЄС, як необхідне вважаємо уточнення у контексті даного дослідження змісту економічної категорії «доходи населення». Згідно традиційної точки зору, доходи населення – це частина національного доходу, яка використовується населенням для споживання або заощадження і відображається в статистичних збірниках показником ВВП на душу населення [10; 11; 12; 29; 92]. На відміну від номінальних доходів, реальні характеризують кількість матеріальних благ і послуг з урахуванням зміни роздрібних цін і витрат на виплату податків, а також інших обов'язкових платежів. Доходи населення також трактуються як кошти, що отримуються і акумулюються населенням, і безпосередньо пов'язані з розподілом національного доходу, виробництвом товарів і послуг [11]. Основні джерела грошових доходів населення – це оплата праці, дохід від підприємницької діяльності, грошові виплати, пов'язані з соціальним забезпеченням і заходами щодо соціального захисту населення (пенсії, допомоги, стипендії, обсяг пільгових послуг), доходи від реалізації продукції особистого підсобного господарства і індивідуальної трудової діяльності, доходи від власності (виплата відсотків по депозитах, страхові винагороди, рента, роялті) [11]. Досліджуючи проблему реалізації політики конвергенції доходів, на нашу думку, необхідно розглядати не лише елементи національного доходу, які використовується населенням для споживання або заощадження, а саме: оплату праці, дохід від підприємницької діяльності, соціальні

трансферти, кошти отримані від реалізації продукції особистого підсобного господарства і індивідуальної трудової діяльності, доходи від власності, але і фактори, що прямо чи опосередковано визначають доходи населення – якість освітніх і медичних послуг, схильність до заощадження, рівень зайнятості, демографічний приріст. Зазначене обумовлює перелік соціально-економічних показників, які розглядатимуться у процесі виявлення тенденцій конвергенції в ЄС (Табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Соціально-економічні показники, які аналізуються
в процесі дослідження конвергенції доходів**

Соціальні	Економічні
Рівень соціальних виплат	ВВП на душу населення
Рівень соціальних внесків	Рівень експорту
Рівень субсидій	Рівень імпорту
Рівень урядових компенсацій	Дефіцит бюджету
Рівень витрат сфери споживання	Обмінний курс
Рівень витрат на соціальний захист	Рівень інфляції
Рівень ризику стати бідним	Довготермінова % ставка
Густота лікарняних ліжок	Національний борг
Густота лікарів	Мінімальна заробітна плата
Густота виписаних хворих	Номінальна заробітна плата
Витрати на охорону здоров'я	Реальна заробітна плата
Густота школярів і студентів	Рівень непрямих податків
Густота людей з вищою освітою	Рівень прямих податків
Демографічні	Рівень зайнятості
Густота населення	Рівень зростання зайнятості
Прогноз густоти населення	Рівень безробіття
Середній вік матері при народженні першої дитини	Продуктивність праці
Густота шлюбів	Рівень заощаджень населення
Густота розлучень	Рівень цін
Рівень чистої міграції	
Густота новонароджених	
Вікова структура населення	

* Складено автором

Орієнтирами для визначення цілей політики конвергенції доходів є співвідношення між чинниками різного характеру, що обумовлюють той чи інший соціально-економічний стан країн, охоплених даною політикою, іншими словами – середовище її реалізації (Табл. 1.4). Кожне розширення ЄС викликає нові диспропорції в соціальному і демографічному житті населення, які вимагають більш кардинальних змін в загальноєвропейській соціальній системі.

Таблиця 1.4

**Чинники впровадження і трансформації
політики конвергенції доходів в ЄС**

ГЛОБАЛЬНІ	ВНУТРІШНЬО-ІНТЕГРАЦІЙНІ		
	СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ		ЕКОНОМІЧНІ
Вступ нових членів	Міграція робочої сили	Старіння населення	Зростання цін
Транснаціоналізація	Зміна вікової структури населення	Зростання ризику бідності	Зростання інфляції
Фрагментація економічного простору	Зниження рівня освіти і медицини	Зростання середнього віку матері	Зростання безробіття
Міжнародна кооперація	Зростання витрат на споживання	Зниження народжуваності	Зниження рівня заощадження

Складено автором

Економічно обґрунтована політика конвергенції доходів населення реалізується через якісний вплив як на соціальну, так і на демографічну ситуації ЄС. Вагомим чинником впровадження політики конвергенції доходів в процесі інтеграції є демографічні зміни в ЄС внаслідок впливу загальноєвропейсь-

кої тенденції і посилення процесу міграції робочої сили. Головною демографічною проблемою Євросоюзу і значним чинником впровадження політики конвергенції доходів експерти визначають старіння населення. Зокрема І. Дейвідсон вдало підмітив, що вікова структура населення ЄС в тривалому періоді істотно змінюється, нації старіють, особливо ситуація вкрай загрозлива для соціально орієнтованих країн групи ЄС-15 [27].

Також ми погоджуємось із В. Мандрагеля, який, досліджуючи диспропорції демографії в ЄС, зробив висновок, що старіння нації в ЄС спричинить зниження темпів розвитку економіки, через брак кваліфікованої робочої сили і зниження відсотка населення віком 18-50 рр. до загального відсотка населення, яке є економічно активним у виробництві ВВП. Саме ця частина населення забезпечує наповнення бюджету, стабільні і своєчасні соціальні виплати, субсидії, пенсії і урядові компенсації для соціально незахищених груп суспільства. Така тенденція призводить до поступового зростання рівня ризику¹⁰ бідності в ЄС в умовах зниження рівня соціальних виплат, що говорить про відчутну залежність населення від рівня доходів. В умовах євроінтеграційного прагнення країн не членів ЄС, така залежність буде зростати і носитиме довготривалий характер. Отже, політика конвергенції доходів може суттєво збалансувати процес інтеграції по відношенню до менш економічно розвинених країн Європейського Союзу.

¹⁰ Рівень ризику бідності – частка жінок/чоловіків з доходами менше 60 % від середньо-національного рівня доходу після сплати податків. Показник визначається як рівень ризику бідності до здійснення соціальних виплат і після. [201].

Важливими соціально-демографічними чинниками є тенденція шлюбності та розлучень – процесів, що формують структуру сімей і домогосподарств, а саме поступову плюралізацію форм шлюбу і, як наслідок, зниження рівня офіційної шлюбності, підвищення середнього віку взяття першого шлюбу. Інститут шлюбу дискредитований в Європі, в значній мірі завдяки високому рівню міграції населення і стабільно високим соціальним виплатам (допомога при народженні дитини, пенсії, стипендії). Високі соціальні виплати знизили залежність жінки від чоловіка, завдяки чому молода матір в ЄС забезпечена після народження дитини і спроможна одноосібно прогодувати дитину, а після декретної відпустки має значні переваги в отриманні робочого місця. Дана ситуація в контексті відсутності гендерної градації суспільства і дискримінації вплинула на поступове зростання середнього віку матері при народженні першої дитини. В останні 10 років жінки спочатку стараються подбати про власну кар'єру, а вже потім про створення сім'ї. Завдяки зниженні кількості шлюбів, зростанні показника розлучень, підвищенні середнього віку народження першої дитини і старінні нації відбувається зниження кількості новонароджених. Як зазначила Н. Фойгт, сучасною особливістю кореляції процесів формування сімейної структури і народжуваності як базисної складової відтворення демографічного потенціалу є послаблення та певна зміна детермінації їх взаємодії, про що свідчить швидке збільшення числа позашлюбних народжень [104].

З огляду на європейську тенденцію зменшення народжуваності основним джерелом збереження демографічного поте-

нціалу стає зниження смертності та активізація міграційних процесів, які стали досить поширеними в останні 10 років на Європейському континенті, особливо завдяки змінам у внутрішньо-інтеграційній політиці ЄС. Регіон став досить привабливим для робочої сили з країн Азії і Центрально-Східної Європи, становище вміло використали певні країни ЄС (Італія, Іспанія, Португалія), привабивши кваліфіковану низькооплачувану робочу силу та підвищивши рівень зайнятості суспільства. Зміна вікової структури населення знижує темпи зростання економіки і негативно змінює соціально-демографічні і економічні показники. Ріст економіки забезпечує збільшення соціальних виплат для соціально незабезпеченого населення, підвищує рівень безробіття і посилює конкуренцію робочої сили. Зростання безробіття в умовах розширення Європейського Союзу та активізації міграційних процесів спонукає політику конвергенції доходів до активних дій. Особливість цих дій полягає в зниженні показника безробіття через підвищення загальноєвропейського рівня зайнятості і створення нових робочих місць. Інші важливі внутрішньо-інтеграційні чинники політики конвергенції доходів – це стан охорони здоров'я і освіти. Розвиток освіти і медицини є важливою проблемою сьогодення, яка вказує на економічний розвиток країни в контексті державного дотування і поступового переходу на приватне фінансування.

Внутрішні ціни відображають суспільно необхідні витрати праці в кожній окремій країні через особливості її соціально-економічного розвитку та специфіку зовнішньоекономічних зв'язків. Конвергенція доходів населення повинна частко-

во стабілізувати загальносвітову тенденцію зростання цін за допомогою зниження рівня інфляції, та якісного зростання витрат населення на сферу споживання. Також серед економічних чинників варто виокремити зростання рівня інфляції, завдяки впровадженню політики конвергенції доходів цей чинник носить короткотривалий характер перш за все в економічно розвинених регіонах ЄС. Як наслідок, зростання інфляції підвищує зростання витрат населення на сферу споживання та знижує рівень заощаджень, що є реальним зниженням доходів населення.

Важливий вплив на впровадження політики конвергенції доходів здійснюють глобальні чинники. Вступ нових членів приносить в ЄС суттєвий економічний дисбаланс, згладженням якого займається в тривалому процесі політика конвергенції доходів. Фрагментація економічного простору (нова економічна географія), транснаціоналізація і міжнародна економічна кооперація також суттєво корегують ситуацію і провокують економічну дивергенцію в ЄС. Як наслідок, економічна конвергенція і гармонійно-рівномірний розвиток регіонів ЄС можливий за умов зростання і конвергенції доходів населення завдяки реалізації політики конвергенції доходів.

Отже, встановивши зв'язок між інтеграційними процесами та економічною конвергенцією, розширивши поняття доходи та виділивши основні чинники трансформації політики конвергенції доходів, необхідно визначити основні критерії реальної конвергенції. Ми вважаємо, що вірно встановлені критерії реальної конвергенції можуть якісно охарактеризувати реальний вплив того чи іншого чинника. Дотримання кри-

теріїв реальної і номінальної конвергенції забезпечить безперервність процесу європейської інтеграції і політики зростання, а також конвергенції доходів населення.

1.2. Теоретичне обґрунтування взаємозв'язку конвергенції доходів з номінальною та реальною конвергенцією

Економічна теорія не дає однозначної відповіді на фундаментальне питання, чи схильні доходи населення бідних країн конвергуватись з доходами інших країн. Так, О. Галор зазначив, що конвергенція показника доходу на душу населення ґрунтується на його зближенні в бідних та багатих економіках, незважаючи на початкові запаси, якщо всі інші умови є однаковими [170, С.1056-1069].

Гіпотезу про конвергенцію доходів можна вивести з неокласичної моделі зростання, яка, як вважав Р. Солоу, базується на припущенні про економіку з одним сектором, що описується виробничою функцією з постійним ефектом масштабу і постійною нормою заощаджень або, на думку Ф. Рамсі, Д. Касса і Т. Купманса, – ендегенними заощадженнями та циклічними міжчасовими перевагами [136; 139, С.233-240; 181; 204, С.543-559; 213, С.64-90]. В цій моделі економіка схильна до конвергенції з єдиною і стабільною точкою рівноваги (станом стабільності), незважаючи на початкові запаси основного та людського капіталу. У цій точці рівноваги довготерміновий шлях зростання визначається екзогенним темпом технологічного прогресу. Як наслідок, економіки зі слабкими початковими запасами зростають швидше, ніж багаті країни до моменту конвер-

генції показників доходу на душу населення, якщо інституціональні та технологічні умови та міжчасові переваги економічних учасників (тобто їх схильність зберігати) є однаковими.

На нашу думку, провідною силою конвергенції в цій моделі є виробнича функція з постійним ефектом масштабу. Адже накопичення основного та інших видів капіталу не збільшує у довгостроковій перспективі темпи зростання, оскільки гранична продуктивність знижується в ході накопичення факторів, якщо запаси інших факторів, таких як робоча сила або земля та технологічний процес залишаються на тому ж рівні. Г. Узава вважав, що неокласична модель зростання з виробничою функцією і постійним ефектом масштабу може призвести до численних станів стабільності з різними рівнями доходів або до постійного відхилення в значеннях доходу на душу населення, якщо економіка країни складається з більш ніж одного сектора, і виробничі функції не відповідають певним обмежувальним припущенням. Пізніше О. Галор та Т. Райдер зауважили, що еластичність заміни індивідуальних факторів виробництва є низькою чи непостійною, а Г. Брюкер та В. Шреттл слушно доповнили, що індивіди розглядають мінімальний рівень споживання [137, С.5-13; 170, С.351-386; 219, С.40-47].

Ми вважаємо, що моделі ендогенного зростання, які базуються на виробничих функціях (П. Ромер, Р. Барро і Х. Сала і Мартін, М. Фрідман, Д. Куа), демонструють зростаючий ефект масштабу і призводять до постійних чи зростаючих відмінностей в рівнях доходу. В простій моделі ендогенного зростання з виробничою функцією, яка демонструє зростаючий

ефект масштабу і постійний ефект накопичення одного фактора, відмінності у доходах на душу населення будуть зберігатися в часі. Але деякі з моделей ендегенного зростання (Д. Бен-Давід, М. Слотер, М. Лові, А. Кімі) демонструють властивості умовної конвергенції, наприклад, якщо функція виробництва базується на накопиченні більш ніж одного фактора виробництва, або якщо моделі складаються з кількох секторів, де відбувається накопичення факторів. Тому теорія ендегенного зростання не надає однозначних висновків щодо конвергенції показників доходу на душу населення. А це означає, що функції виробництва не відображають зростаючий ефект масштабу в жодному із секторів економіки [13; 207, С.1002-1037; 209, С.1325-1352].

До цього моменту економіка розглядалась ізольованою, хоча в неокласичній моделі зростання з постійним ефектом масштабу мобільність факторів виробництва має тенденцію до зрівняння цін в різних економіках. Так А. Маунтфорд зазначив, якщо внутрішні заощадження будуть нижчими за рівень, необхідний для розширення чи збереження внутрішнього основного капіталу, мобільність факторів може викликати конвергенцію показників доходу на душу населення. Тому більш ймовірним є те, що відкриті економіки є більш схильні до конвергенції, ніж ізольовані. В цьому контексті ми вважаємо, що створення і розширення Європейського Союзу повинно забезпечити в довготривалому періоді подолання соціальної нерівності і конвергенцію доходів населення, адже інтеграція в ЄС пришвидшила перехід до відкритої економіки. Діяльність, спрямована на подолання соціальної нерівності між країнами-

членами ЄС знайшла своє вираження в політиці конвергенції доходів, яка здійснюється поступово, ґрунтуючись на номінальній і реальній конвергенції.

Роль номінальної конвергенції полягає в забезпеченні валютної стабільності у країнах-членах Європейського валютного союзу та є передумовою зближення рівня доходів населення. Більшість науковців, зокрема А. Кутан та Т. Їджіт визначають номінальну конвергенцію як зближення таких номінальних змінних, як ціни, виробничі витрати та валютні курси [15; 42, С.56-59; 184, С.23-36; 185, С.387-400]. Відповідно до цього ми пропонуємо трактувати номінальну конвергенцію як процес, який окреслює об'єктивно дійсне наближення макроекономічних показників для забезпечення валютної стабільності та з метою попередження валютної кризи і зростання поляризації доходів населення. Для забезпечення валютної стабільності і номінальної конвергенції в цілому, згідно з Маастрихтським договором, офіційно впроваджено критерії номінальної конвергенції. Критерій (гр. *criterion* – засіб для думки) – ознака, на підставі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь [91]. Відповідно цьому, критерії номінальної конвергенції ми трактуємо як показники макроекономічної оцінки валютної стабільності процесу номінальної конвергенції, виконання яких забезпечить конвергенцію доходів населення. Згідно статті 121 Угоди про утворення ЄС і Протоколу про критерії номінальної конвергенції, її рівень оцінюється за такими критеріями:

1) інфляція не може перевищувати рівень, існуючий у трьох державах-членах з найстабільнішими цінами, більш, ніж на 1,5 відсоткових пункти;

2) бюджетний дефіцит повинен становити не більше, як 3 % ВНД країни;

3) коливання обмінних курсів національних валют (при відсутності їх девальвації у попередні 2 роки) має бути у межах, встановлених для європейської валютної системи ("+" , "-", 2,25 %);

4) довгострокова відсоткова ставка не повинна перевищувати 2 % від середньої ставки трьох членів ЄС, які мають найнижчу відсоткову ставку;

5) зовнішній борг не повинен перевищувати 60 % ВНД [196, С.167-182].

Метою впровадження критеріїв номінальної конвергенції є оцінка рівня гармонійності розвитку країн-членів та рівня доходів населення. Показники, покладені в основу цих критеріїв, вважаються важливими факторами валютної стабільності, порушення якої у найбільш радикальному вигляді може призвести до валютної кризи, яка негативно відобразиться на конвергенції доходів. Дотримання цих критеріїв сприяє стабільності «євро» після його введення у країнах-нових членах ЄС і знижує ризик виникнення валютної кризи у цих країнах, яка б фактично унеможливила їх приєднання до зони євро у середньостроковій перспективі та несла загрозу номінальної конвергенції.

Особлива роль виконання критеріїв номінальної конвергенції приділяється в умовах поживавлення інфляційних проце-

сів та зростання цін як факторів зниження доходів населення. Цінові фактори враховуються у низці теоретичних моделей, що описують валютні кризи і поляризацію доходів. Наприклад, у моделі М. Конноллі та Д. Тейлора збільшення різниці між темпами зростання внутрішнього кредиту і темпами девальвації призводить до більшого відносного зростання цін на неторгові товари порівняно з цінами на торгові товари, що відображає зростання реального курсу національної валюти і сприяє погіршенню балансу поточних операцій [143, С.194-207]. Ф. Агіон, Ф. Бачетта і А. Банерджі у своїй моделі показують, що в економіках з середнім рівнем розвитку фінансового сектора відкриття внутрішнього ринку для іноземного капіталу може стати дестабілізуючим фактором, який створює циклічні коливання, завдяки яким після періоду економічного зростання і припливу іноземного капіталу відбувається падіння виробництва і відтік іноземного капіталу. Це можна пов'язати з тим, що приплив іноземних інвестицій призводить до зростання виробництва, але і підвищує ціну специфічного для країни фактора виробництва. З часом це зменшує прибутки фірм, їхню кредитоспроможність, кредитування, інвестиції і виробництво. Відтік іноземного капіталу призводить до знецінення національної валюти. Після цього цикл починається знову. Це не стосується прямих іноземних інвестицій, оскільки тоді ціна специфічного фактора виробництва зазвичай зростає лише до рівноважного рівня [113, С.46].

Д. Корсетті та Б. Маков'як пов'язують виникнення поляризації доходів і валютних криз з фіскальним дисбалансом, причому величина, час і прогнозованість девальвації залежить

від величини державного боргу і його строкової структури [145, С.33]. Ф. Агіон, Ф. Бачетта і А. Банерджі зазначають, що дефіцит державного бюджету не є обов'язковою умовою виникнення поляризації доходів, але може підвищити загрозу цього завдяки тому, що збільшення державного боргу може посилити проблеми приватного боргу у країні шляхом заміщення кредиту приватному сектору кредитом державі. [114, С.43]

Згідно з моделлю П. Кругмана, небажаним є фіксований валютний курс (внаслідок сприяння реальному подорожчання курсу національної валюти), але лише за умов фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок експансійної грошово-кредитної політики – захистом проти цього є орієнтація на перший і другий критерій конвергенції [182, С.311-325]. За висновками М. Конноллі та Д. Тейлора, поляризація доходів і валютна криза можливі і за умов повзучої прив'язки, але якщо темпи девальвації нижчі за темпи зростання внутрішнього кредиту. Ф. Агіон, Ф. Бачетта і А. Банерджі зазначають, що поляризація доходів внаслідок валютної кризи може виникнути і за умов гнучкого валютного курсу. [182, С.311-325]

У своїй моделі М. Обстфельд показав роль номінальних процентних ставок у створенні оберненого зв'язку між поведінкою приватних структур і держави. Очікування девальвації призводять до підвищення номінальної процентної ставки. Це підвищує витрати на обслуговування державного боргу і збільшує очікування девальвації ще більше. Моделювання такого зв'язку показує, що у країні можуть існувати одночасно дві точки рівноваги. Перша точка рівноваги передбачає низьку процентну ставку і очікування низької девальвації, друга – високу

процентну ставку і очікування значної девальвації. Перехід з однієї точки рівноваги до іншої відбувається завдяки самореалізаційній спекулятивній атаці, тобто внаслідок раптової дії зовнішнього керованого фактора [200, С.24-38]. Пізніше М. Обстфельд показав, що збільшення номінальних процентних ставок можуть підвищити очікування девальвації не лише завдяки збільшенню вартості обслуговування державного боргу, а і завдяки погіршенню стану фінансових посередників або небажаному для уряду перерозподілу доходів. За висновками Р. Флада і Н. Маріон, вплив національних процентних ставок неоднозначний, оскільки їх зростання, з одного боку, збільшує витрати уряду на обслуговування боргу, а з іншого боку, підвищує привабливість національних активів для інвесторів [167, С.31; 199, С.1037-1047].

М. Блехер і Л. Шумахер, досліджуючи вплив платоспроможності центрального банку на поляризацію доходу в процесі виникнення валютної кризи, вказали на несумісність режиму фіксованого валютного курсу або повзучої прив'язки з високою ризикованістю портфеля активів центрального банку. Зокрема, ризик неплатоспроможності центрального банку підвищує коливання валютного курсу, процентних ставок, нестабільність потреб бюджетного сектора [160, С.21-23].

Емпіричні дослідження О. Чугаєва вказують, що валютним кризам і поляризації доходів у цілому передують більша інфляція, ніж у спокійні періоди. [108, С.423-429] Особливо це характерне для розвинутих країн, якщо її перевищення вимірюється у стандартних відхиленнях, але, якщо перевищення вимірюється у процентах, то у країнах, що розвиваються, воно

більше. Д. Азіз, Ф. Карамазза і Р. Сальгадо вказують на те, що перед поляризацією доходів дефіцит державного бюджету більший, ніж у спокійні періоди [120, С.20]. Вплив цього показника, за висновками М. Сасіна, має велике значення для країн, що розвиваються, і значно менше для розвинутих країн [210, С.21]. Аналізуючи рівень заборгованості, здебільшого береться до уваги зовнішній борг у цілому, а не борг державний. Проте Д. Френкель і А. Роуз, використовуючи пробіт-регресію¹¹, показують, що більша частка державного боргу у зовнішньому збільшує імовірність поляризації доходів, хоча графічний метод показує протилежні результати [169, С.29]. Що стосується валютного курсу, то більшість досліджень аналізують вплив реального курсу, а не курсу номінального. Д. Азіз, Ф. Карамазза і Р. Сальгадо стверджують, що перед початком часткової поляризації доходів реальний валютний курс у країнах, що розвиваються, на 0,4 стандартні відхилення більше, ніж у спокійний період, а у розвинених країнах – на 0,6. Проте у процентному вимірі переоцінка реального валютного курсу у країнах, що розвиваються, більша. Тому, валютним кризам і відповідно поляризації доходів передують підвищення номінальних процентних ставок, тобто перед валютними кризами, пов'язаними з проблемами банківського сектора, реальні процентні ставки у цілому більші, ніж у спокійні періоди [120, С.20].

¹¹ Пробіт-регресія – регресія, побудована методом пробітів (побудова лінії регресії за методом найменших квадратів з використанням даних експерименту $Y=a+bX$).

Номінальні критерії є першочерговими вимогами, ступінь виконання яких впливає на статус країни щодо повної інтеграції в Європейський Союз (див. табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Виконання новими членами ЄС та кандидатами на вступ критеріїв номінальної конвергенції, 2004, 2006, 2009*****

Показник	Рівень інфляції	Довготермінова відсоткова ставка	Загальнодержавний борг	Дефіцит бюджету	Коливання валютного курсу
Значення критеріїв	≤ 2,5%	≤ 5,3%	≤ 60,0%	≥ -3,0%	"+" / "-" 2,25
Країна					
Литва	-	+	+	+	+
Чехія	+	+	+	-	-
Польща	+	+	+	-	-
Естонія	-	+	+	+	+
Мальта	-	+	-	+	+
Латвія	-	+	+	+	+
Кіпр	+	+	-	+	+
Словенія	+	+	+	+	+
Словаччина	-	+	+	-	+
Угорщина	-	-	+	-	-
Болгарія**	-	+	+	+	+
Румунія**	-	-	+	+	+
Туреччина***	-	-	-	-	+
Хорватія***	-	+	+	-	+
Україна***	-	-	+	+	+

* Складено автором за [28; 160; 161].

Впровадження номінальних критеріїв створює підґрунтя для розвитку економіки і економічної гармонізації ЄС. Із вступом 10 нових членів до Європейського Союзу в 2004 р. і Болгарії та Румунії в 2007 р., актуальним стало питання їхньої номінальної конвергенції з ЄС. З метою номінальної гармонізації Євроспільноти на початку вересня 2004 р. Європейська Комісія прийняла план щодо змін до Пакту стабільності щодо «пом'якшення» критеріїв номінальної конвергенції країн ЄС. Занепокоєння ЄС викликало перевищення 3 % бар'єру дефіциту бюджетів та 60% зовнішнього боргу найбільших країн ЄС – Франції та Німеччини протягом 2005-2008 рр. Хоча впевненості щодо прийняття змін в цілому до кінця 2009 р. немає, особливо в умовах світової фінансової кризи, відповідно до цього на думку європейських аналітиків, Пакт повинен бути більш гнучким та містити додаткові критерії щодо введення санкцій до країн – порушників [49, С.213-215].

Хоча Європейська Комісія, і ЄЦБ в основному цікавляться номінальною конвергенцією, вони також наголошують на важливості реальної конвергенції в контексті Розширення ЄС на Схід¹². Іншими словами встановлення критеріїв реальної конвергенції пришвидшить продовження процесу трансформації у напрямку до ринкової економіки. Д. Брада розуміє під реальною конвергенцією зниження різниці в таких реальних змінних, як продуктивність праці, доходи та рівень життя [133]. Реальна конвергенція тісно взаємопов'язана з номіналь-

¹² Критерії, які визначають перспективи членства в ЄС і передбачають реальну конвергенцію були запропоновані на саміті у Копенгагені.

ною і характеризує зближення в умовах соціальної переорієнтації економіки. Реальна конвергенція передбачає мінімізацію відмінностей в головних макроекономічних показниках та інших індикаторах та стандартах, як наприклад, рівень життя населення, умови праці, функціонування економічних інститутів та структур в межах ЄС, які впливають на зростання доходів, а тому її можна ототожнювати з конвергенцією доходів населення. Враховуючи це, ми пропонуємо власне тлумачення реальної конвергенції як процесу, який окреслює об'єктивно дійсне наближення економічних систем завдяки мінімізації відмінностей в основних макроекономічних показниках з метою наближення доходів населення. Тобто «конвергенція доходів населення» передбачає реальну і номінальну конвергенцію в Європейському Союзі і ці процеси перебувають в тісному взаємозв'язку. Іншими словами конвергенція доходів населення в ЄС є наслідком забезпечення реальної і номінальної конвергенції.

Суть реальної конвергенції передбачає дії, спрямовані на реальне зближення доходів населення і рівнів економічного розвитку країн. Навіть якщо конвергенція доходів населення залежить від економічного зростання, то ці дві економічні категорії взаємопов'язані з міжнародною кооперацією, зокрема із торгівлею і переміщенням капіталу, передачею технологій, міграцією робочої сили, посиленням конкуренції. Саме тому існує взаємозалежність між критеріями реальної конвергенції в процесі розширення ЄС [195, С.121-131].

Згідно теорії торгівлі Д. Вінера, поглиблення економічної інтеграції повинне інтенсивніше впливати на конвергенцію

доходів, хоча згідно новішої теорії П. Кругмана, інтеграція може бути результатом нерівності доходів і найшвидшим шляхом до економічного розквіту слабших суб'єктів [183; 278]. Це саме описують нові теорії економічного зростання, які розглядають реальну конвергенцію як наслідок економічного зростання і розвитку, хоча моделі зростання П. Ромера і Р. Лукаса взагалі не передбачають можливість реальної конвергенції [190, С.3-42; 207, С.1002-1037]. Найбільш обширне емпіричне дослідження Д. Бен-Давіда показало, що доходи на душу населення найбільш суттєво поляризувались у всьому світі впродовж 1960-1985 рр., тобто в сучасних умовах існує більше економічних передумов для конвергенції, ніж для дивергенції. Нові емпіричні дослідження свідчать, що тенденція щодо конвергенції доходів неодмінно присутня в однорідній¹³ групі країн і абсолютно відсутня у випадку її диференціації.

Для визначення ступеня реальної конвергенції та необхідності макроекономічних змін використовують критерії реальної конвергенції як ознаки, на підставі яких проводиться оцінка зниження різниці в таких реальних змінних, як продуктивність праці, доходи та рівень життя населення [133]. Так, критерії реальної конвергенції – це показники макроекономічної оцінки процесу реальної конвергенції економічних систем. Тобто критеріями реальної конвергенції доходів є не тільки продуктивність праці, доходи та рівень життя населення, але також зайнятість, безробіття, рівень оподаткування, сту-

¹³ Мається на увазі група країн, яка характеризується тісною економічною співпрацею, близька за економічним і соціальним розвитком та географічним розташуванням.

пінь розвитку зовнішньої та внутрішньої торгівлі. Критерії реальної конвергенції не мають чітко встановлених на урядовому рівні числових параметрів, тобто урядова політика повинна бути спрямована на максимально можливе покращення їх рівня.

А. Де-ла-Фуенте одним із перших вказав на показник ВВП на душу населення як на критерій, який описує ступінь реальної конвергенції і оцінює соціально-економічний розвиток країни в реальній купівельній спроможності громадян [151, С.25-45]. В оцінці ефективності політики конвергенції доходів він відіграє важливу роль, оскільки відображає реальний стан розвитку економіки країни і демонструє, на який соціальний захист можуть розраховувати громадяни в умовах розширення ЄС. Д. Невен і С. Гует вдало підмітили, що економічний успіх будь-якої країни світу базується на зовнішній торгівлі. Тому ми вважаємо, що досягнення реальної конвергенції можливе, враховуючи наступний важливий критерій – поточний стан і динамічність торгівлі, який проявляється через ступінь експортно-імпоротної активності. Ще жодна країна не спромоглася створити ефективну національну економіку, ізолювавши себе від світової економічної системи. Д. Невен і С. Гует вказали на можливість позитивної динаміки імпорту завдяки інтенсивному ввозу сировини, новітніх технологій і інвестицій [197, С.47-65]. Імпортно-експортні операції в контексті реальної конвергенції забезпечують податкові надходження і наповнення загальнодержавного і місцевого бюджетів. Важливим критерієм реальної конвергенції, за твердженням Х. Сала-і-Мартіна, є поточний стан ринку праці Європей-

ського союзу, який виражається показниками рівня зайнятості і безробіття [209, С.1325-1352]. За даними європейської статистичної служби, у ЄС існують значні регіональні відмінності за рівнем безробіття. Завдяки соціальним та економічним реформам, що їх було проведено в ЄС, протягом 2007 року рівень безробіття в зоні євро зменшився і як наслідок в 30-и із 266-и європейських регіонів він був нижчим від 4,1 %. Тому на цей рівень безробіття і необхідно орієнтуватись новим членам ЄС, а також країнам-аплікантам як на оптимальний критерій реальної конвергенції. Що стосується зайнятості, то оптимальний її рівень для реальної конвергенції був встановлений в 2000 р. Так на Лісабонському саміті 2000 р. лідери ЄС поставили собі завдання збільшити загальний рівень зайнятості до 2012 р. до 70 %, а серед осіб у віці від 55 до 64 років – до 50 %. Підвищення рівня зайнятості і мінімізація безробіття відобразяться на демографічній і економічній ситуації, порівнявши ці зміни можна говорити про конвергенцію, яка сприятиме зростанню доходів.

Критерієм реальної конвергенції в ЄС, на думку П. Раффаль і Ф. Пігліару є рівень продуктивності праці, який зростає в умовах запровадження новітніх технологій. Реальна конвергенція показника є передумовою зростання доходів населення і наслідком зростання реальної заробітної плати. В даному випадку конвергенція зводиться до адекватної реакції реальної заробітної плати в процесі зростання номінальної, яка відобразиться на ринку праці і відповідно на демографічній і економічній ситуації в ЄС. За критерієм податкових стягнень характеризується конвергенція в умовах податкової уні-

фікації, хоча для зростання доходів необхідний індивідуальний податковий підхід. Так, відзначає С. Гангоф, країни з надлишком капіталу вводять додаткові податкові стягнення, а ті котрі потребують грошових вливань громадян, знижують податкові ставки [171]. Загальний рівень оподаткування економіки в країнах – членах ЄС (2005 р.) становив 38,2 %, отже оптимальним рівнем оподаткування економіки щодо подальшого зростання доходів населення економічно розвинених країн ЄС-15 буде 40,0 %, щодо конвергенції доходів населення країн-нових членів ЄС та країн-аплікантів 32,0 %¹⁴. Рівень доходів громадян не повинен залежати від податків, а тільки контролюватись податковою політикою, хоча крім податків громадяни ЄС сплачують соціальні внески (обов'язкові і добровільні). Так, в кожній країні ЄС створені добровільні приватні пенсійні фонди, які покращують рівень життя людей пенсійного віку, додаючи до заробленої державної пенсії додаткову з приватних фондів. Надлишковий капітал населення інвестується в економіку країни через валові національні заощадження, а через механізм заощаджень, як зазначає М. Філліп, держава може контролювати доходи громадян. Зростання показника говорить про суттєве зростання доходів населення, відповідно до цього рівень валових національних заощаджень є важливим критерієм реальної конвергенції [202, С.85-105].

За рахунок грошових стягнень здійснюється соціальні виплати, урядові компенсації і надаються субсидії соціально

¹⁴ Structures of the taxation systems in the European Union. Data 1995-2005. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006.

незахищеним верствам населення. Соціальні виплати суттєво збільшують рівень доходів населення, до них відносяться виплати після народження дитини (в ЄС їх рівень один із найвищих в світі), пенсії людям пенсійного віку, або тим, хто не досяг його внаслідок втрати працездатності, виплати інвалідам, виплати на покриття медичного страхування, виплати студентам. Урядові компенсації є одноразовими, виплачуються під час втрати здоров'я на робочому місці, фермерам і аграріям, населенню під час стихійних лих (повеней, землетрусів, посух, пожеж). Критерій виплат – досить важливий індикатор допомоги населенню, який координує забезпечення доходами верстви суспільства. Субсидії надаються тим, хто їх найбільше потребує, хоча практика вказує на те, що країни, які забезпечують населення високим рівнем доходів, поступово відмовляються від субсидій. Субсидії компенсуються соціальними доплатами і надбавками. Державні податки і виплати найбільш суттєво впливають на рівень доходів населення. Їх рівень координується соціальною політикою і політикою конвергенції доходів [159].

М. Феррера, А. Гемерік і М. Родс зазначили, що соціально розвинені держави світу виділяють третину ВВП на соціальний захист. За цим показником існує суттєва різниця між країнами, подолавши яку можна забезпечити реальну конвергенцію доходів. Стабільний соціальний захист викликає залежність населення від державної допомоги, завдяки чому в соціально розвинених країнах рівень ризику стати бідним низький [163]. В країнах ЄС до категорії бідних відносять людей, які не мають коштів для покращення свого добробуту чи отримання

певних соціальних благ. Варто зауважити, що немає спільного тлумачення оцінки бідності в країнах Європейського Союзу. В Німеччині до основних показників добробуту людини поряд з доходами належать й інші характеристики – рівень освіти, стан здоров'я, якість житла, сімейний статус та соціальні зв'язки. У Великобританії використовується один з базових показників – рівень доходу. Бідною вважається людина, дохід якої складає 40-50 відсотків від середнього доходу по країні. Цей підхід є пріоритетним для визначення бідності у країнах Європейського Союзу. Показник ризику бідності населення в ЄС оцінюється через порівняння рівня ризику бідності до соціальних урядових виплат і рівня ризику після. Велика залежність населення від урядової допомоги збільшує показник рівня ризику бідності до здійснення соціальних урядових виплат. Така соціальна залежність знижує темпи розвитку економіки, економічно розвинені країни можуть собі дозволити високий ступінь соціалізації економіки, для країн, які розвиваються це неприпустимо. Показник витрат сфери споживання розвинених країн на високому рівні і зростає в довготривалому періоді. Високий рівень витрат сфери споживання дозволяє розвиватись економіці, позитивно впливає на розвиток споживчої сфери [48, С.45-47].

Паралельно до зростання сфери споживання розвивається сфера послуг, а саме освіта і охорона здоров'я, рівень розвитку яких – важливий критерій для Європейського Союзу. Зростання кількості студентів і школярів характеризує рівень доступності освіти, а також відповідно й зростання доходів населення. Доступність освіти передбачає як зростання кількості

людей з вищою освітою, так і покращення рівня освітніх послуг. Рівень медицини окреслює економічний розвиток країни. Так, в країнах Західної Європи, стрімкий розвиток медицини відбувся після переходу її на приватне фінансування, завдяки чому держава виділяє кошти лише на лікування соціально незахищених верств населення.

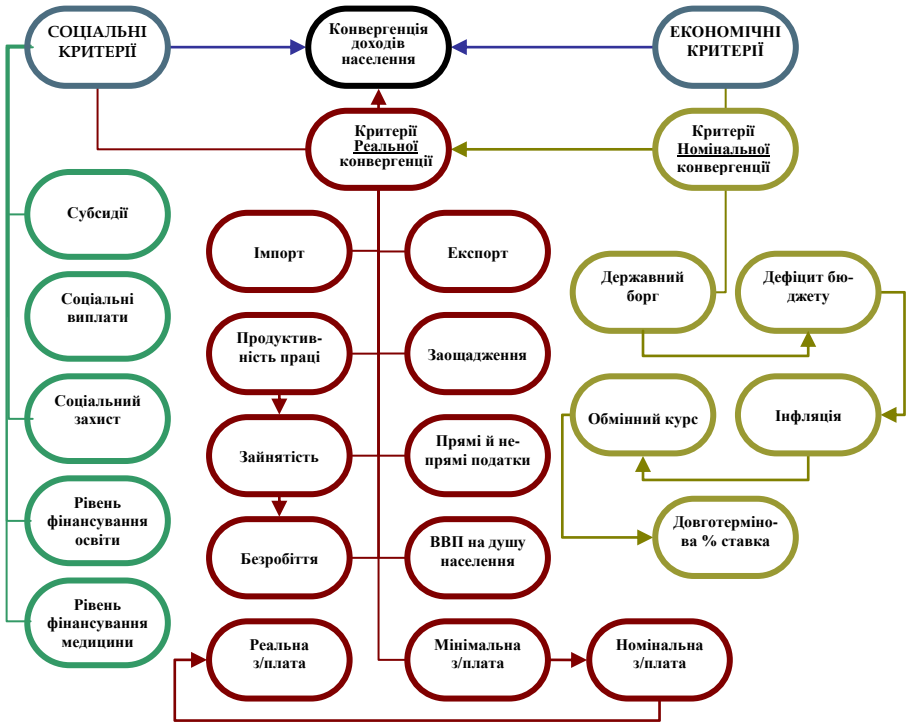

Рис. 1.1. Критерії конвергенції доходів населення в ЄС.

Склав автор за [Convergence Report of European Central Bank, May 2006].

Економічно розвинені країни можуть дозволити собі часткове зниження відсотка витрат на фінансування, перекиваю-

ючи його приватним фінансуванням. П. Ромер зазначив, що країни, які хочуть якісно підвищити рівень медичних і освітніх послуг, змушені виділяти кошти на суму не менше 10 % ВВП.

Отже, поточний стан і темп розвитку приватної медицини і освіти це критерії реальної конвергенції, які вимагають стабільних і високих доходів громадян (див. Рис. 1.1) [207, С.71-102]. П. Ніколаус зазначив, що реальна конвергенція передбачає зближення країн Співтовариства через вирівнювання стандартів рівня життя населення, нівелювання обсягів безробіття і відповідно соціального становища людей, що втратили роботу [185]. Критерії реальної конвергенції охоплюють ширшу сферу економіки і соціальної політики, ніж показники номінальної. Отже, конвергенція доходів населення – це скорочення розриву рівня доходів населення між економічно розвиненими країнами ЄС-15 та новими членами ЄС-10+2 та країнами-аспірантами на основі забезпечення номінальної та реальної конвергенції. Відповідно критерії конвергенції доходів охоплюють як критерії реальної, так і номінальної конвергенції. Різниця в доходах і поточний стан економіки детермінує різні підходи до економічного розвитку країни, але після повної інтеграції в Європейський Союз країни переорієнтовуються на загальноєвропейську модель економічного і соціального розвитку. Європейський Союз зацікавлений в стабільному і рівномірному розвитку всіх регіонів, що не передбачає поляризації доходів населення.

1.3. Науково-концептуальні засади формування завдань та інструментарію політики конвергенції доходів в ЄС

Складність та багатовимірність категорії політика конвергенції доходів вимагає визначення цільового вектора дослідження, гносеологічних підходів та застосування набору методів. Методологія дослідження політики конвергенції доходів, трансформація інструментарію включає набір підходів для дослідження проблеми, способи і засоби досягнення мети, яка полягає в повному та ґрунтовному розкритті суті предмету і об'єкту дослідження і виявленні основних закономірностей їх розвитку.

Пропонується системний підхід в контексті нашого дослідження як один із основних загальнонаукових підходів. Згідно цього підходу політика конвергенції доходів є цілісною динамічною системою, методи реалізації та інструментарій якої повинні постійно змінюватись під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. На основі логічно-теоретичного методу, а також методу аналізу і синтезу ми змогли відібрати і систематизувати основні чинники трансформації політики конвергенції доходів в ЄС. Суть логічно-теоретичного методу в контексті дослідження полягає в побудові послідовних теоретичних підходів до дослідження проблеми, а також у виокремленні основних критеріїв, за якими можна оцінити рівень конвергенції доходів населення в межах Розширеного ЄС. За допомогою методу аналізу і синтезу ми провели дослідження основних макроекономічних показників (див. табл. 1.3), які відображають рівень конвергенції доходів в ЄС і відібрали ті, які най-

більш якісно характеризують та відображають поточну ситуацію. Враховуючи це, ми прийшли до висновку, що політика конвергенції доходів здійснюється через забезпечення номінальної і реальної конвергенції в ЄС з метою зближення рівнів доходів між різними групами країн (ЄС-15 і ЄС-10+2). Системний підхід передбачає цілісне структурно-функціональне пізнання політики конвергенції доходів як складної динамічної системи заходів, яка вимагає індивідуального підходу до країн і постійно перебуває в процесі трансформації. Трансформація політики конвергенції доходів відбувається під впливом чинників і реалізується за допомогою основних її механізмів. Реалізація механізмів трансформації політики конвергенції доходів обумовлює використання інструментарію, тобто послідовності дій в соціальній, монетарній, регіональній, зовнішньоторгівельній і фіскальній політиках, спрямованих на забезпечення конвергенції доходів населення в Європейському Союзі. Реалізація системного підходу в процесі дослідження здійснюється через поєднання і взаємодію його основних підходів:

- системно-історичного, що розглядає еволюцію інтеграційних процесів та причини появи необхідності реалізації політики конвергенції доходів в Європейському Союзі;
- системно-цільового, що визначає мету і завдання трансформації політики конвергенції доходів в ЄС;
- системно-структурного, що описує чинники і критерії конвергенції доходів в ЄС і їх місце та роль в системі реалізації політики конвергенції доходів;

- системно-пріоритетного, який визначає пріоритетність чинників і критеріїв, що потребують аналізу та заходів забезпечення конвергенції доходів в ЄС.

Системний підхід у дисертації використовується для дослідження соціально-економічних факторів реалізації політики конвергенції доходів в ЄС і обґрунтування механізмів посилення конвергенції доходів населення у Євроінтеграційному просторі. Послідовність аналізу об'єкта і предмета дослідження для формування пропозицій щодо їх подальшого вдосконалення наступна:

- 1) окреслення системи показників, які характеризують доходи в контексті дослідження;

- 2) визначення географічних кордонів дослідження (країн-членів Європейського Союзу, а також країн-аплікантів);

- 3) визначення критеріїв конвергенції доходів населення (встановлення критеріїв номінальної і реальної конвергенції), на основі яких розроблятиметься та здійснюватиметься оцінка їхньої ефективності;

- 4) окреслення проблематики – виділення проблем в процесі розширення ЄС і обґрунтування необхідності трансформації політики конвергенції доходів в Розширеному ЄС і Україні;

- 5) виявлення мети трансформованої політики доходів населення в ЄС – забезпечення подальшого зростання доходів громадян країн Розширеного ЄС та конвергенції соціально-економічних показників у Євроінтеграційному просторі.

Важливу роль у дослідженні відіграють економіко-математичні методи, на основі яких здійснено аналіз соціаль-

но-економічної конвергенції в Розширеному ЄС за критеріями реальної і номінальної конвергенції, оцінено соціально-економічне становище країн-аплікантів¹⁵ та здійснена оптимізація соціально-економічних пропорцій. Аналітична частина роботи присвячена дослідженню соціально-економічних факторів середовища трансформації політики конвергенції доходів в Європейському Союзі, що передбачає використання факторного аналізу з метою визначення необхідних змін у соціальній та економічній політиці держав-членів ЄС та країн-аплікантів у напрямку оптимізації макроекономічних і соціальних пропорцій.

Визначення рівня конвергенції країн Європи виконано на основі якісного і кількісного співставлення групи соціальних, економічних та демографічних показників для кожної окремої країни та середнього значення цих показників для тих чи інших груп країн. Враховуючи те, що країни-члени ЄС знаходяться на різних рівнях економічного і соціального розвитку і їх умовно можна розділити на дві групи: ЄС-15 та ЄС-10+2. Середні значення показників обчислено за допомогою методу зваженого усереднення, запропонованого Я. Матвійчуком та В. Паучком. Суть цього методу полягає в обчисленні середньозваженого значення, в якому вагові коефіцієнти обернено-пропорційні до відстані окремого елемента, тобто до середнього значення, яке шукається. Інколи такий підхід знаходження середніх значень пов'язують з так званими гравітацій-

¹⁵ Аплікантами вважаються країни, які подали заявку щодо можливого набуття статусу асоційованого члена Європейського союзу (Туреччина, Хорватія і Україна).

ними моделями, в яких ступінь взаємодії елементів обернений квадрату відстані між ними [67, С.13-18].

Застосування згаданого методу усереднення для дослідження процесів конвергенції пов'язано з тим, що окремі країни по-різному впливають на загальноєвропейський соціально-економічний розвиток, визначають його тенденції і відповідно є «ближчими» до середнього значення для групи країн. І навпаки, держави, котрі слабше впливають на позицію групи країн, будуть віддаленими від середнього значення тої чи іншої величини, спільного для групи країн. Такій концептуальній ідеї відповідає середньозважене усереднення, в якому вагові коефіцієнти обернено пропорційні до «відстані» деякої країни від середнього «центру мас» групи країн. Де відстань рівна різниці між значенням величини, яка усереднюється для окремої країни та її середньозваженим значенням. «Центр мас» – це середньозважене значення цієї величини.

При знаходженні середньозваженого значення показників соціально-економічного розвитку групи країн невідомими є і значення, і вагові коефіцієнти усереднення. Для пошуку цього невідомого значення у застосовано інерційний алгоритм, який полягає у наведеній нижче послідовності обчислень.

Нехай $y_k(t_i)$, $i = \overline{1, m}$; $k = \overline{1, K}$ – залежність деякого показника від часу для k -тої країни; t_i – момент часу; m – кількість дискретних значень цієї величини; K – кількість країн. В першому наближенні вагові коефіцієнти для всіх країн рівні між собою $w_k = 1/K$. Так, середньозважене значення рівне

$\bar{y}(t_i) = \sum_{k=1}^K w_k y_k(t_i)$ для всіх $i = \overline{1, m}$. Після виконання $j = 1$ кроку усереднення «відстань» між середньозваженим значенням $\bar{y}(t_i)$ та окремими значеннями $y_k(t_i)$ дорівнює $w_k = |y(t_i) - y_k(t_i)|$, або $w_k(t_i) = (\sqrt{(\bar{y}^2(t_i) - y_k^2(t_i))^2})^{-1}$. Тоді на $j + 1$ крок середньозваженого усереднення значення вагових коефіцієнтів отримують більшу величину для величин «віддалених» від центру мас $\bar{y}(t_i)$ і меншу величину для величин, близьких до нього. Отже $j + 1$ крок усереднення вираховуємо за формулою $\bar{y}(t_i) = \sum_{k=1}^K w_k(t_i) y_k(t_i)$ для всіх $i = \overline{1, m}$, отримавши при цьому «відстань» між середньозваженим значенням та окремими значеннями за певний період часу.

Стисло цей метод обчислення середньозваженого значення викладено в алгоритмі обчислення середньозваженої величини зваженої на коефіцієнтах, обернено пропорційних до відстані між середнім та усереднюваними значеннями.

Задано дискретні функціональні залежності $y_k(t_i)$, $i = \overline{1, m}$; $k = \overline{1, K}$. Необхідно знайти середньозважену величину $\bar{y}(t_k)$ в усіх точках t_i , $i = \overline{1, m}$.

1. Вибрати перший крок ітераційного зважування $j = 1$.
2. Визначити перше наближення вагових коефіцієнтів $w_k(t_i) = 1/K$; $i = \overline{1, m}$; $k = \overline{1, K}$.

3. Визначити середньозважене значення $\bar{y}(t_i) = \sum_{k=1}^K w_k y_k(t_i)$;
 $i = \overline{1, m}$.
4. Визначити уточнене значення вагових коефіцієнтів
 $w_k(t_i) = \frac{1}{\sqrt[2]{(\bar{y}^2(t_i) - y_k^2(t_i))}}$; $k = \overline{1, K}$; $i = \overline{1, m}$.
5. Збільшити лічильник кроків усереднення $j = j + 1$.
6. Повторити пункти 3-5 якщо нове значення усередненої величини $\bar{y}(t_i)$ помітно відрізняється від її значення, обчисленого на попередньому $j - 1$ -му кроці, або коли не досягнуто умови $j > Y \max$ [67, С.13-18].

Обчислення, виконані за описаним вище алгоритмом, дозволяють знаходити середньозважені значення, які відповідають концептуальній суті задачі, що досліджується, вивченню процесів зближення чи віддалення соціально-економічних показників окремих країн певного територіального регіону. Так, експерименти із статистичними даними показали, що процедура обчислення середнього значення показника (координати центру мас), побудована на основі описаного вище алгоритму, є достовірною.

Для вирішення поставленої мети, а саме оптимізації соціально-економічних пропорцій у ЄС та країнах-аплікантах шляхом реалізації оновленої політики конвергенції доходів населення, використано метод ідентифікації функції економічної поведінки, запропонований Я. Матвійчуком, Л. Буяком і В. Паучком. Науковці зазначають, що ідентифікація функцій

економічної поведінки – виробничих функцій, функцій споживання тощо на основі аналізу економічних явищ потребує розуміння їх суті, що ускладнює розробку моделі. Відтак постає задача встановлення функцій економічної поведінки за експериментальними даними [66, С. 412-415].

Для розв’язання поставленої задачі застосовано методи регуляризованої квадратичної апроксимації багатовимірними степеневими поліномами.

Нехай x – результат економічної поведінки, наприклад – доходи населення, обсяг заощадження, розмір споживання тощо, які залежить від параметрів u_1, \dots, u_n , де n – кількість параметрів, що впливають на результат x . Значення результату

$$x_j, j=1, \dots, m \quad (1)$$

відомі значення для m однотипних випадків, що повторилися за незмінних економічних умов, – відрізків часу, економічних операцій тощо. Також відомі значення відповідних параметрів

$$u_{1j}, \dots, u_{nj}, j=1, \dots, m. \quad (2)$$

Задача встановлення функції поведінки за даними (1), (2) полягає у визначенні такої невідомої функціональної залежності

$$x = f(u_1, \dots, u_n), \quad (3)$$

яка достатньо точно відображає множину значень (2) множину значень (1).

Згідно з теоремою Стоуна-Веєрштраса функцію (3) апроксимує багатовимірний степеневий поліном, складений аргументами цієї функції

$$x = P(u_1, \dots, u_n, c), \quad (4)$$

де u_1, \dots, u_n – вектор аргументів багатовимірного поліному, c – невідомі коефіцієнти поліноміальної багатовимірної апроксимації. Виберемо r – степінь поліному (4):

$$x = \sum_{i_1, \dots, i_n=0}^r c_{i_1, \dots, i_n} u_1^{i_1} \dots u_n^{i_n}; \quad i_1 + \dots + i_n \leq r \quad (5)$$

Параметрична ідентифікація структури (5) полягає у визначенні коефіцієнтів апроксимації з лінійної задачі мінімізації

$$\min_c \sum_{j=1}^m \left(x_j - \sum_{i_1, \dots, i_n=0}^r c_{i_1, \dots, i_n} u_{1j}^{i_1} \cdot \dots \cdot u_{nj}^{i_n} \right)^2. \quad (6)$$

Задача (6) суттєво некоректна згідно тверджень Адамара щодо умов коректності задач, тому для її розв'язання необхідно застосувати алгоритм регуляризації.

Класичний метод розв'язання (6) полягає у мінімізації регуляризаційного функціоналу Тіхонова [99, С.232]

$$\min_c \left(\sum_{j=1}^m \left(x_j - \sum_{i_1, \dots, i_n=0}^r c_{i_1, \dots, i_n} u_{1j}^{i_1} \cdot \dots \cdot u_{nj}^{i_n} \right)^2 + \alpha \sum_{i_1, \dots, i_n=0}^r c_{i_1, \dots, i_n}^2 \right), \quad (7)$$

де $\alpha > 0$ – параметр регуляризації, що підбирається емпірично.

Однак вектор c з задачі (7) далеко не завжди дає бажану якість наближення (5). З уваги на це запропоновано метод додаткової регуляризації задачі (7), який полягає у виявленні та видаленні “зайвих” факторів апроксимаційного степеневого полінома (5) [61, С. 31-36].

Для цього у задану множину значень (1) вносяться малі випадкові збурення, двічі розв'язується задача (5) без збурень і зі збуреннями та видаляється той доданок полінома, коефіцієнт якого отримав внаслідок збурень найбільше відносне відхилення:

$$\delta_i = |(\tilde{c}_i - c_i) / \tilde{c}_i|; \quad (8)$$

де \hat{c}_i , c_i - i -ті коефіцієнти апроксимації збуреної та незбуреної задач (7).

Багатократне повторення процедури редукції зменшує розмірність вектора коефіцієнтів c та значно покращує якість наближення (7) в сенсі відтворення заданої залежності (3).

Стислий опис методу ідентифікації функції економічної поведінки подано в алгоритмі регуляризованої ідентифікації скалярної функції економічної поведінки векторного аргументу методом редукції апроксимаційного поліному та згладжуючого функціоналу Тіхонова, який передбачає виконання таких завдань:

1. Встановити експериментальні дані (1), (2).
2. Задати максимальну кількість ітерацій редукції.
3. Вибрати значення параметра регуляризації a .
4. Розв'язати рівняння (7).
5. За умовою (8) видалити відповідний доданок полінома (5), тобто зменшити розмірність апроксимаційного базису.
6. Якщо не перевищена задана кількість ітерацій редукції, перейти до п.4. Якщо кількість ітерацій більше максимальної - припинити редукцію.

Для розв'язування рівняння (7) застосовано метод неповного розкладу Холецького [66, С. 412-415].

Запропонований метод ідентифікації функцій економічної поведінки придатний для розкриття економічних закономірностей, аналізу масивів економічних даних, впровадження в засоби економічного моделювання. Він слугує високоефективним інструментом, зручним для застосування в інших моделях, зокрема – динамічних математичних моделях економічних явищ [66, С. 412-415].

Зокрема, описаний вище метод, був застосований для дослідження функціональної залежності деяких вибраних соціальних чи економічних показників окремих країн та їх груп від решти соціально-економічних параметрів, взятих за відповідні моменти часу. На основі якісного аналізу цих функціональних залежностей зроблено висновки щодо перспектив подальшого зростання доходів в окремих країнах, так і в тих чи інших групах, а також щодо можливостей конвергенції доходів. Оптимізація соціально-економічних показників в ЄС та країнах аплікатах полягає у встановленні оптимальних пропорцій важелів політики конвергенції доходів від зміни тих чи інших макроекономічних показників в групі країн. Тобто максимізація чи мінімізація встановленого на основі аналізу важеля конвергенції доходів населення повинна здійснюватись до рівня найбільш можливого для групи країн

При розв'язанні проблеми трансформації політики конвергенції доходів населення в процесі розширення Європейському Союзу і дисертації дотримано таких принципів:

— принципу швидкого економічного розвитку, згідно якого використання запропонованих механізмів посилення конвергенції доходів забезпечить поступове зближення доходів населення країн-нових членів з доходами населення країн ЄС-15;

— принципу реалізму, що передбачає постановку завдань, виконання яких можливо забезпечити за даних економічних, соціальних і демографічних умов;

— принципу запозичення досвіду зарубіжних країн, це стосується як країн нових членів, так і України в економічній системі процесу інтеграції в ЄС;

— принципу можливості зближення, що передбачає вирішення тих проблем, які забезпечать номінальну та реальну конвергенцію між країнами ЄС, а також конвергенцію доходів населення [68].

Мета політики конвергенції доходів полягає в забезпеченні поступового зростання і конвергенції доходів населення в Розширеному ЄС. Для досягнення поставленої мети необхідно застосувати інструментарій реалізації політики конвергенції доходів. В нашому випадку інструментарій – це набір інструментів, призначений для досягнення конвергенції доходів в ЄС [92]. Враховуючи визначення поняття «інструмент»¹⁶, в контексті дослідження пропонується застосування категорії інструменту реалізації політики конвергенції доходів як засобу, що призначений для впливу на зростання доходів населення країн ЄС з метою їх конвергенції (див. Рис. 1.3). Інструменти

¹⁶ Інструмент – засіб, призначений для впливу на предмет з метою його зміни [91].

трансформації політики конвергенції доходів взаємопов'язані та об'єднані у механізми¹⁷ посилення конвергенції доходів населення в ЄС. В контексті дослідження механізм розглядається як сукупність економічних інструментів, за допомогою яких можна прямо чи опосередковано впливати на конвергенцію доходів населення в Розширеному ЄС.

Необхідність змін соціальної, регіональної, монетарної і фіскальної політик на загальноєвропейському рівні та рівні окремої країни обумовлює реалізацію макроекономічних механізмів. До основних механізмів посилення конвергенції доходів населення в Розширеному ЄС ми відносимо грошово-кредитний, фіскальний, соціальний, зовнішньо-торгівельний і регіональний механізм (див. Рис. 1.3).

Грошово-кредитний механізм є одним із важелів, які Європейський Союз використовує для коригування ситуації на ринку грошей та кредиту з метою посилення конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС. Ефективна організація і функціонування ринків грошей та кредиту показали, що дієздатна монетарна система сприяє зростанню доходів населення і їх конвергенції між групами країн. Підвищення облікової ставки Європейським центробанком може призвести до збільшення вартості запозичень у євро, а це може негативно позначитися на обсягах кредитування, тому що бажаючих брати кредити в євро стане менше. А це на практиці заважатиме як розвитку підприємництва і створенню додаткових робочих місць так і конвергенції доходів між групами країн ЄС-15 і ЄС-

¹⁷ Механізм – сукупність станів і процесів з яких складається певне економічне явище [Сучасний толковий словар Єфремової].

10+2. Останнім часом на Європейський центральний банк (ЄЦБ) намагається тиснути фінансова влада Євросоюзу, вони закликають до зниження базової облікової ставки. Це рішення могло б допомогти в боротьбі зі зміцненням євро, а відповідно і зростанню доходів населення.

Зауважимо, що зміна офіційної облікової ставки ЄЦБ – це свого роду орієнтир для комерційних банків. Тобто ця зміна свідчатиме про перехід центрального банку до нової грошово-кредитної політики і стимулюватиме комерційні банки вносити корективи у відсоткові ставки щодо власних кредитів. Проте такий інструмент грошово-кредитної політики буде недостатньо ефективним, оскільки охоплюватиме лише ті комерційні банки, які мають потребу в кредитах центрального банку. Тому зміною облікової ставки як інструментом грошово-кредитної політики в рамках політики конвергенції доходів центральний банк повинен користуватись у поєднанні з іншими інструментами, до яких відноситься операції ЄЦБ на відкритому ринку. Так, ринок цінних паперів країн-членів ЄС може виконувати функцію обслуговування державного боргу, крім цього, відігравати роль регулюючого фінансового інструмента. При нарощуванні в країні інфляційних тенденцій, державам слід розпочати випуск державних цінних паперів, і, таким чином, зв'язати частину грошей вилучивши їх з обігу. Такі дії допоможуть знизити інфляційний тягар на фінансову систему і забезпечать конвергенцію доходів населення між групами країн ЄС.

На заваді зниження інфляційного тягара на фінансову систему може стати нестабільність банківської системи. Відпо-

відно одним із заходів забезпечення стабільності банківської системи є встановлення мінімальних норм обов'язкових резервів центральними емісійними банками. За умов подальшого зростання інфляції, центральним банкам країн слід поступово збільшувати норми резервування. У такому випадку буде відбуватись зв'язування грошових коштів комерційних банків. Ці дії поступово скоротять обсяг грошової маси, а відповідно і інфляційний тиск, тобто конвергенція доходів населення буде більш ймовірною. Варто зауважити, що прогноз щодо зростання рівня інфляції частково може бути пояснений тиском світової економічної кризи і відповідно, зниженням об'ємів виробництва, тому для центральних банків економічно вигідним буде зменшення норми резервування. Грошові засоби будуть поступово вивільнятись, а це призведе до росту інфляції, однак стимулюватиме розвиток виробництва, збільшення зайнятості, зростання реальної заробітної плати і конвергенції доходів населення. Варто зауважити, що обов'язкові резерви виконують також функцію страхування депозитів, а це може суттєво впливати на доходи населення менш економічно розвинених країн ЄС, особливо в умовах економічної кризи, коли зростає кількість банків, що знаходяться під загрозою банкрутства. Функцію страхування вкладів населення виконує також показник співвідношення залучених вкладів громадян і власних коштів банку, що може пояснювати зростання ризику втрати населенням своїх заощаджень в певних країнах ЄС, банки яких відзначаються нижчим ступенем капіталізації.

Також до складу механізмів посилення конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС можна віднести механізм

фіскальної політики. Реалізація цього механізму залежить від необхідних змін в економіці ЄС і відбувається через дискреційну та автоматичну фіскальну політику (політику вбудованих стабілізаторів). В рамках реалізації дискреційної політики країни Європейського Союзу через державні фонди закупівлі можуть регулювати рівень державних закупок товарів та послуг, надаючи вітчизняному виробнику гарантії і тим самим забезпечуючи стабільне зростання зайнятості населення. Така політика допоможе країнам частково конвергувати доходи населення завдяки стабільності і своєчасності надходження доходів. З іншого боку урядам країн через профільні міністерства слід вдатись до фінансування у вигляді безоплатної допомоги, тобто до так званих трансфертних платежів. Так, відтермінування боргових платежів певним компаніям, які знаходяться на грані банкрутства в умовах світової економічної кризи забезпечить збереження робочих місць і надходження доходів населення. З іншого боку, уряд, вдаючись до трансфертних платежів, збільшить рівень дефіциту бюджету і це призведе до зростання безробіття і зниження виробництва.

В рамках політики вбудованих стабілізаторів конвергенція доходів населення може посилюватися через податкову ставку. Для країн деяких країн ЄС зниження рівня прибуткового податку на доходи фізичних осіб може суттєво підвищити реальні доходи населення. Інші країни ЄС, піднявши соціальні податки активніше сприятимуть конвергенції в Європейському Союзі і при цьому покриють дефіцит свого соціально-орієнтованого бюджету. Світова економічна криза може негативно позначитись на економіці ЄС, особливо на виробничій

сфері. Тобто сприятливими для конвергенції доходів населення Європейського Союзу можуть бути дії парламентів окремих країн спрямовані на зниження рівня податку на прибуток і податку на додану вартість з метою допомоги вітчизняному виробнику і запобігання зростання безробіття в регіоні.

Встановлення додаткових видів податків може забезпечити соціальні виплати, але для певних соціально-незабезпечених верств суспільства такі урядові зміни можуть стимулювати поляризацію доходів в межах країни. В такому випадку для того, щоб забезпечити реальне зростання доходів населення для всіх верств суспільства об'єктивно необхідним є застосування для окремих платників податків переваг, включаючи можливість не сплачувати податок або сплачувати його у меншому розмірі, тобто запровадити на певний час податкові пільги. Фіскальний механізм відіграє важливу роль в рамках реалізації політики конвергенції доходів населення, а отже його реалізація може бути пріоритетна.

Система соціального захисту може відігравати важливу роль в забезпеченні зростання доходів населення і їх конвергенції в ЄС. Вона забезпечує безпеку громадянам, а також політичну і соціальну стабільність та їх економічний успіх. Сучасна соціальна система в Європейському Союзі у всіх державах-членах проходить тестування, не останню роль в якому відіграють негативні демографічні тенденції. Однак, загрозу для системи соціального захисту можуть становити не тільки демографічні зміни, але і високий рівень безробіття. Таким чином, в умовах реалізації соціального механізму посилення конвергенції доходів населення перед країнами-членами Європейсь-

кого Союзу може постати завдання реформування своєї системи соціального захисту з метою забезпечення їх фінансової сталості та ефективності у майбутньому.

Основними інструментами соціального механізму в рамках забезпечення зростання зайнятості населення та можливості людей влаштуватись на роботу є: тренінги, курси підвищення кваліфікації, курси перекваліфікації та консультації щодо кар'єрного росту, застосовуючи які, уряди можуть гарантувати роботу для людей з відповідними навичками та знаннями необхідними на ринку праці. Уряди держав-членів можуть досягти цих цілей, а відповідно і покращити соціальний захист тільки тоді, коли організації і профспілкові комітети, які представляють інтереси роботодавців та робітників дійдуть згоди щодо підвищення можливості навчання на тренінгах та курсах, збільшення часу навчання та створення інших можливостей для отримання навичок.

Окрім розвитку активної політики ринку праці, в рамках реалізації соціального механізму конвергенції доходів країнам Європейського Союзу можна звернути увагу на надання допомоги представникам групи ризику, соціально незахищеним верствам, особливо з позицій їх конкурентоспроможності на ринку праці. Також країни можуть вдатись до покращення рівня загальної та професійної освіти з метою надання можливостей розвивати професійні навички, які мають попит на ринку праці протягом всього життя.

Також варто зауважити, що Європейська Соціальна хартія передбачає такі основоположні принципи, як право переїжджати з метою пошуку роботи з однієї держави-члена до ін-

шої, право займатися будь-якою діяльністю на тих самих умовах, що застосовуються до працівників, які займаються такою самою діяльністю в країні перебування, а також право на захист здоров'я та безпеку на робочому місці. Зауважимо, що у всіх країнах ЄС необхідно дотримуватись принципу, який передбачає те, що кожен громадянин, який не отримує прибутку від своєї роботи, має отримувати мінімальний прибуток від держави. Також модернізація системи соціального захисту в країнах ЄС повинна в повній мірі захищати інтереси людей пенсійного віку. Що стосується системи соціальних виплат в ЄС, то тут також слід звернути увагу на контроль щодо призначення та нарахування соціальної допомоги, пільг і субсидій. Такі соціальні виплати – це суттєве навантаження на загальноєвропейський бюджет, яке може впливати як на фінансову стабільність країни, так і на рівень конвергенції доходів населення завдяки зростанню ризику щодо отримання допомоги соціально-незабезпеченими верствами суспільства.

В рамках реалізації регіонального механізму з метою посилення конвергенції доходів населення в Розширеному ЄС, необхідно звернути увагу на рівень збалансованості просторового розвитку регіону, тобто наявність різниці у рівнях розвитку між країнами ЄС-15 («центр») та ЄС-10+2 («периферії»). Основними пріоритетними напрямками розвитку територій, а відповідно і їх конвергенції є забезпечення інформацією та професійний розвиток людських ресурсів, тісніший обмін знаннями та технологіями та інтеграція зв'язків між місцевими підприємствами. В даному випадку заслуговує на увагу концепція «децентралізації бідності», тобто пояснення регіоналізму

як свідомої відмови загальноєвропейськими органами від функцій, які вони не спроможні адекватно виконати, на користь національних урядів країн-членів ЄС. Водночас, субнаціональні та локальні органи влади, усвідомлюючи власну неспроможність реалізувати додаткові завдання, повинні шукати механізми кооперування з приватним та громадським секторами. Водночас, варто звернути увагу на концепцію «нового регіоналізму», яка пропонує об'єднати централізований («зверху-вниз») та децентралізований («знизу-вверх») підходи до вирішення проблем регіонального розвитку ЄС. Поширенню таких поглядів сприятиме концепція «контрактної культури» та «партнерства» як специфічних рис політико-соціальних процесів, які відбуваються на місцевому та регіональному рівнях. Відповідно до цього, основним стимулом для формування партнерських відносин в країнах-нових членах ЄС та країнах-претендентах на вступ може бути залучення громадськості у процеси прийняття рішень щодо стратегічного планування розвитку території, реалізації складених програм та вирішення локальних політичних проблем.

За допомогою фінансових важелів (соціальних, грошово-кредитних, фіскальних) можна стимулювати окремі країни, регіони та громади до пошуку консенсусу між різними рівнями влади та суспільними секторами – державним, громадським та приватним. Окрім того, сучасні реалії регіонального розвитку передбачають важливість інформації, знань і стану людських ресурсів взагалі як передумови поширення новітніх технологій та інновацій, а, отже, зростання можливостей для саморозвитку регіонів в умовах конвергенції доходів населен-

ня. В Розширеному ЄС може зрости важливість формальних та неформальних знань, тобто мережі міжособистих та інституційних зв'язків певної території, тіснішого ознайомлення з місцевими культурами та традиціями нових членів ЄС та країн-аплікантів. Нові економічні реалії підкреслюють зростання ролі місцевих органів влади та територій їх розташування, а, отже, необхідності пошуку нових інструментів стимулювання економічного розвитку, зокрема пошуку шляхів об'єднання зусиль місцевого бізнесу, самоврядування та держави для подолання наслідків кризи.

В умовах забезпечення конвергенції груп країн Розширеного ЄС також корисним може бути використання підходу Е. Блеклі, згідно з яким альтернативи розвитку громад повинні визначатися її характеристиками і специфікою економічної та соціальної структури [116]. Також для країн-нових членів ЄС основною метою політики конвергенції може стати, одночасно, пошук альтернативних шляхів розвитку економіки, а також підвищення ефективності діяльності традиційної економіки. Для країн, економіка яких зазнала фінансової кризи, цілком доречним є практичне випробовування концепції зони соціального підприємництва як створення консорціуму громадських організацій, які у співробітництві з органами влади та приватним бізнесом реалізують узгоджену стратегію покращення соціального стану депресивних територій. Водночас, важливим є зауваження, що започаткування будь-якої моделі розвитку території повинно узгоджуватися із соціально-економічною стратегією як Європейського Союзу так і окремої

країни в цілому, визначеними пріоритетами регіональної політики на національному та міжнаціональному рівні.

Важливу роль в умовах посилення конвергенції доходів населення в ЄС відіграватиме механізм зовнішньоторговельної політики, основними елементами якого є торговельна політика, валютна політика і політика іноземного інвестування. Протекціонізм в Європейському Союзі може бути доцільним лише за умов, якщо він буде тимчасовим. Так, протекціонізм в галузі експорту може відігравати важливу роль лише в умовах світової фінансово-економічної кризи і виступатиме у формі надання країн-членів ЄС вітчизняним виробникам пільг при експортуванні і пільгових кредитів. Відкрито протекціоністська політика може проводитись на загальноєвропейському рівні в сфері експорту космічних та військово-оборонних послуг. Метою захисту окремих галузей в ЄС є усунення тих ринкових недосконалостей, які стримують їх швидке зростання. У процесі захисту молодих галузей промисловості доцільною є концепція так званих позитивних структурних змін в економіках країн. Відповідно до цієї концепції, уряди повинні допомагати розвитку і створенню науковомістких динамічних галузей, в яких країни мають конкурентну перевагу перед іншими виробниками. В результаті це може призвести до створення нових місць праці. Так, Європейський Союз за умов єдиної митної території і свободи внутрішньої торгівлі характеризується єдиним режимом торгівлі з третіми країнами, рівномірно розподіляючи експорт між всім членам Співтовариства. При цьому можна використовувати найрізноманітніші заходи зовнішньоторгівельного регулювання: імпортне мито із номіналь-

ною ставкою для зовнішніх імпортерів і пільговою на певні товари, які визначають економічне зростання ЄС. Така практика посилить конвергенційний процес в регіоні і гармонійність регіонального розвитку.

Вільна торгівля повинна здійснюватись в ЄС без обмежень і державного втручання. Відповідно до цієї політики не держава, а ринок регулюватиме експорт та імпорт товарів і послуг. Така торгівля повинна стимулювати конкуренцію та обмежувати монополію. Відповідно для здійснення ефективної експортної політики країнам ЄС слід в першу чергу підвищити конкурентоспроможність більшості готових виробів, пришвидшити перехід на випуск нових товарів та постійно знижувати собівартість товарів. Позитивним в рамках вільної торгівлі можна буде вважати зростання обсягу імпорту інвестиційних товарів, які будуть спрямовані на задоволення потреб вітчизняного виробництва. Виходячи з цього для забезпечення зростання і конвергенції доходів населення в ЄС, в межах реалізації механізму вільної торгівлі, стратегічними напрямками удосконалення зовнішньоторговельної діяльності може бути:

1. поступова переорієнтація менш економічно розвинених економік країн ЄС на активний експорт;
2. збільшення експортного потенціалу країн із питомою вагою у його структурі виробів машинобудування та послуг;
3. скорочення імпорту товарів непершорядного значення;
4. диверсифікація ринків енергоносіїв та інших стратегічно важливих сировинних та матеріальних ресурсів;

5. регулювання на рівні окремих країн зовнішньоторговельного балансу з метою зменшення від'ємного сальдо.

Валютний механізм політики конвергенції доходів використовується для регулювання рівня лібералізації валютного ринку, тобто регламентації доступу окремих резидентів до валютних операцій. Також реалізацію цього механізму можна здійснювати через нормування обов'язкових валютних резервів комерційних банків окремих країн, які уповноважені здійснювати валютні операції і впровадження контролю за розподілом іноземної валюти, яка надходить до резидентів країни. В умовах економічної кризи країнам ЄС, які не є членами ЄМС, слід частіше вдаватись до застосування валютних інтервенцій і впливати на співвідношення між попитом і пропозицією на валютному ринку, завдяки якому обмежувати коливання валютного курсу. Політика іноземного інвестування покликана створювати відповідний клімат в країнах для залучення іноземного капіталу, а відповідно для створення додаткових робочих місць і зростання доходів населення. Поряд з об'єктивними факторами великий вплив на створення привабливого клімату щодо іноземного інвестування може мати державна політика кожної окремої країни. Вона повинна застосовувати як прямі адміністративні заходи, так і важелі економічного стимулювання. Прямі адміністративні заходи повинні регламентувати правила залучення іноземного капіталу та форми його фінансування, систему гарантій іноземного капіталу, галузеві пріоритети іноземного інвестування. Так економічне стимулювання зростання рівня доходів населення

можна забезпечити завдяки таким важелям фіскального впливу як податкові та інвестиційні пільги.

Впровадження механізмів реалізації політики конвергенції доходів населення в ЄС обумовлює використання інституційної бази. До складу інституційної бази реалізації політики конвергенції доходів населення в ЄС входять загальноєвропейські, державні і регіональні інституції (див. Табл. 1.6; Рис. 1.3)

Таблиця 1.6

Інституційна база реалізації політики конвергенції доходів населення в ЄС та їх функції

Інституції	Функції
Загальноєвропейські інститути	
Європейський Парламент	вирішує законодавчі та бюджетні питання
Рада Європейського Союзу	вирішує законодавчі та бюджетні питання, заклочає міжнародні договори
Європейська Комісія	законотворча ініціатива виконання бюджету, спостерігає за виконанням європейських законів та бюджетів
Європейський центральний банк	відповідає за монетарну політику, валютні операції й управління валютними резервами країн євро
Європейський інвестиційний банк	фінансує проекти, що сприяють європейській інтеграції, збалансованому розвитку, економічному й соціальному вирівнюванню та розвитку інноваційної економіки
Європейський банк реконструкції та розвитку	надає фінансову допомогу країнам Центральної та Східної Європи, які встановили демократичні форми правління і прийняли стратегію переходу до ринкової економіки
Європейський Суд аудиторів	контролює управління фінансами / перевіряє законність і правильність прибутків і видатків Європейського Союзу згідно з бюджетом, а також оцінює управління фінансами
Європейський соціально-економічний комітет	забезпечує представництво інтересів різних економічних і соціальних груп таких як роботодавці, профспілкові діячі та представники різних груп інтересів (професійних об'єднань, фермерів, захисників довкілля, споживачів тощо)

Продовження таблиці 1.6

Європейський соціальний фонд	підтримує заходи, спрямовані на скорочення безробіття та розвиток людських ресурсів – перепідготовку кадрів, професійно-технічну виучку молоді тощо
Комітети Європейського Союзу	
Комітет із зайнятості	перевіряє політику держав членів у сфері зайнятості та ринків праці, сприяє її координації
Комітет регіонів	консультативний орган ЄС, що висловлює думку місцевих і регіональних органів влади
Фонди Європейського Союзу	
Європейський фонд регіонального розвитку	підтримує розвиток інфраструктури, інвестує в створення нових робочих місць, переважно в сфері підприємництва, та підтримує проекти, що сприяють місцевому розвитку
Європейський інвестиційний фонд	фінансує (інвестує) у малі й середні підприємства, його діяльність зосереджена в галузі ризикового капіталу та надання гарантій
Європейський фонд управління та забезпечення в сільському господарстві	дбає про розвиток сільської місцевості та допомогу фермерам у малорозвинутих районах
Фонд гуртування	фінансує розвиток транспортної інфраструктури та екологічні проекти
Агентства Європейського Союзу	
Агентства, що сприяють функціонуванню внутрішнього ринку:	
Бюро гармонізації внутрішнього ринку	
Європейське агентство з безпеки харчових продуктів	
Європейський центр з профілактики та контролю хвороб	
Моніторингові центри:	
Європейське агентство з охорони довкілля	
Європейський моніторинговий центр з наркотиків та наркотичної залежності	
Агентства, що підтримують соціальний діалог на європейському рівні:	
Європейський центр розвитку професійної освіти	
Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці	
Європейське агентство з безпеки й охорони здоров'я на роботі	
Агентства, що реалізують у своїх галузях програми й завдання від імені ЄС:	
Європейська освітня фундація	
Європейське агентство з відбудови	
<u>Державні інститути реалізації політики конвергенції доходів населення</u>	
Державний законодавчий орган	вирішує законодавчі та бюджетні питання

Продовження таблиці 1.6

Центральний орган виконавчої влади (уряд)	
Профільні міністерства	формують та реалізують державну політику у відповідних сферах суспільного життя (секторах державного управління)
Центральний банк	Відповідає за монетарну (грошово-кредитну) та валютну політику держави
Державні служби	спеціальні служби створені для реалізації відповідної політики і забезпечення громадянам відповідних гарантій на всій державній території
Державні комітети	спеціально уповноважені центральні органи виконавчої влади у відповідних галузях
Державні агентства	організації, які сприяють розвитку певних проблемних напрямків економіки
Державні громадські організації	об'єднання громадян, які утворені для спільної реалізації, спільних інтересів (економічних, регіональних, соціальних)
Регіональні інститути реалізації політики конвергенції доходів населення	
Органи місцевого самоврядування	регулюють і управляють значною часткою суспільних справ, які належать до їх компетенції, в інтересах місцевого населення
Департаменти	місцеві адміністративні одиниці, які координують розвиток регіону
Інспекції	спеціальні органи, що здійснюють нагляд і контроль на місцевому рівні
Громадські організації	об'єднання громадян, які утворені для спільної реалізації, спільних інтересів (економічних, регіональних, соціальних)

Отже реалізація політики конвергенції доходів в ЄС – це багатогранний процес, який обумовлений наявністю чинників її впровадження і трансформації, механізмів реалізації і інститутів реалізаторів (див. Рис. 1.3). Реалізація політики конвергенції доходів населення передбачає використання під дією чинників індивідуальних (трансформованих) для кожної групи країн інструментів які забезпечать зростання і конвергенцію доходів населення в ЄС.

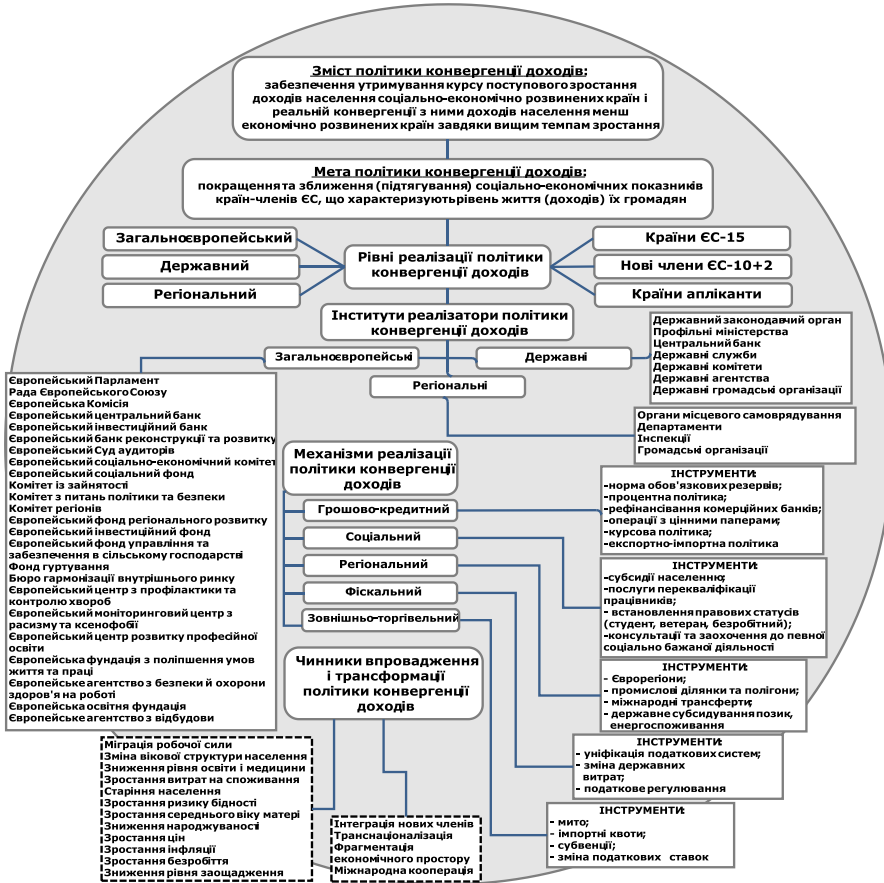

Рис. 1.3 Теоретична модель політики конвергенції доходів у ЄС
Складено автором

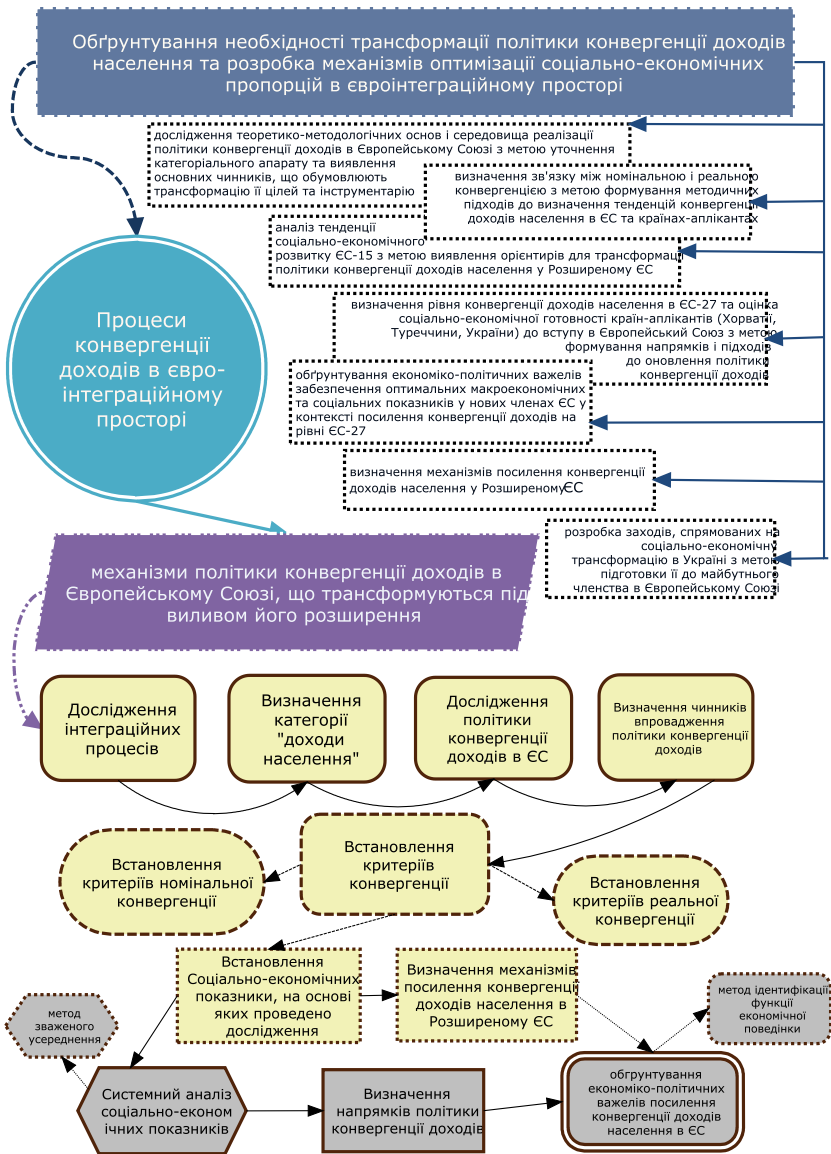

Рис. 1.4 Структурно-логічна схема дослідження політики конвергенції доходів в ЄС в процесі розширення

*Складено автором

Наведена методологія дисертаційного дослідження дає можливість розкрити суть та особливості розвитку процесів конвергенції доходів населення в євроінтеграційному просторі, виявити багатовекторні типи зв'язків між їх елементами та структурами, звести їх в єдину теоретичну картину, а на цій основі – розробити адекватну систему шляхів та механізмів трансформації політики конвергенції доходів населення в Європейському Союзі (див. Рис. 1.4).

РОЗДІЛ II

ТЕНДЕНЦІЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

2.1. Соціально-економічний розвиток ЄС-15 як орієнтир для трансформації політики конвергенції доходів

Перші етапи поглиблення європейської інтеграції, об'єднання країн ЄС-15, характеризувалися тим, що ці країни були близькими за економічним розвитком та керувалися принципами досить сильного колективного протекціонізму, який протягом певного періоду сприяв становленню Європейських Співтовариств як одного з найбільш потужних центрів Глобальної економічної системи. На сучасному етапі розвитку Європейський Союз розширює свій соціально-економічний простір, жертвуючи поточними інтересами – забезпеченням максимально високого життєвого рівня членів Співтовариства. Ця стратегія базується на тому, що завдяки ширшому інтеграційному простору, в перспективі ЄС зможе отримати істотні геоелекономічні переваги. Водночас з поглибленням інтеграційного процесу об'єктивно виникають проблеми пов'язані із забезпеченням однорідності Співтовариства за критерієм доходу. Це обумовлено вступом в ЄС нових членів, які за рівнем соціально-економічного розвитку є менш підготовленими до участі у вищих формах інтеграційного процесу. Крім цього, слід зауважити, що істотне зниження рівня доходів населення в Розширеному ЄС може спричинити невдоволення широких верств населення країн групи ЄС-15 – оскільки вони не будуть

миритися зі зниженням свого життєвого рівня заради допомоги у вигляді компенсацій країнам-новим членам ЄС. Тобто завдання для політики конвергенції доходів населення змінюються, якщо на попередньому етапі інтеграції вони були спрямовані на забезпечення зростання доходів населення та їх конвергенцію в групі країн ЄС-15, то на сучасному етапі вони спрямовані на подолання розриву між групами країн ЄС-15 і ЄС-10+2. При розробці напрямків трансформації політики конвергенції доходів в ЄС потрібно орієнтуватись на макроекономічні та соціально-демографічні пропорції саме в ЄС-15, а також на те, що в перспективі вони будуть покращуватись, тобто може виникнути додатковий бар'єр для конвергенції. Тобто соціально-економічний розвиток ЄС-15 є орієнтиром при виборі цільових параметрів оновленої політики конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС.

Політика конвергенції доходів населення протягом 1990-2008 рр. була спрямована на зростання та зближення доходів населення в групі країн ЄС-15. Доходи населення країн ЄС-15 найбільш динамічно зростали протягом 2000-2008 рр. (див. Додаток Ф). Найбільш вагомий зріст відбувся в Ірландії (+195%), Іспанії (+187%), Великій Британії (+180%) лише у Німеччині доходи знизились на 30 %. В основному приріст доходів населення в ЄС-15 відбувся за рахунок зростання грошових виплат, пов'язаних з соціальним забезпеченням і заходами щодо соціального захисту населення в більшості країн групи, а також за рахунок зростання доходів від власності (відбулось незначне підвищення відсоткової ставки по депозитах). Підвищення доходів населення у ЄС-15 є своєрідним викликом для політики

конвергенції доходів населення, оскільки без застосування відповідних заходів може посилити поляризацію доходів у Розширеному ЄС.

Демографічні зміни в Західній Європі протягом 1960-2008 рр. можна назвати позитивними. Основними показниками, які на нашу думку характеризують демографічну ситуацію в Європейському Союзі є густина населення, середній вік матері при народженні першої дитини, густина шлюбів, густина розлучень, рівень чистої міграції, густина новонароджених, вікова структура населення. В абсолютному відношенні населення ЄС-15 зросло (з 299,834 млн. в 1960 р. до 390,805 млн. в 2008 р., тобто на 90,941 млн. або на 30,33 %). Найбільша частка населення 67,8 % ЄС-15 проживає в Німеччині, Великобританії, Франції, Італії; за територією ці країни є лідерами (357022км², 242900 км², 551500 км², і 301318 км² відповідно) (див. додаток Ч, табл. 1). Народжуваність у країнах ЄС-15 поступово зменшується, а тривалість життя зростає. Середній вік тих, хто народився в 1960 р., становитиме 67 років для чоловіків і 73 роки для жінок. Малюки, які народились в 2002 році, житимуть значно довше – чоловіки до 75 років, жінки до 81. Зростання тривалості життя населення частково підвищує ризик бідності, який негативно впливає на збільшення середнього віку матері при народженні першої дитини, що відповідно знижує рівень народжуваності.

Показник густоти населення у ЄС-15 протягом 1960-2008 рр. зріс з 98 осіб/км² до 122 [160]. Так найвищий рівень спостерігається в Нідерландах і Бельгії, найнижчий – в Фінляндії і Швеції. Відповідно цьому, відносна конвергенція пока-

зника в межах ЄС-15 спостерігається між Данією, Португалією і Францією – це наслідок вірної і цілеспрямованої демографічної політики (див. табл. 2.1), а саме: в 1980-х роках населення Данії зростало за рахунок імміграції (близько 11 тис. осіб на рік), Португалія повернула власну кваліфіковану робочу силу з закордону і привернула увагу заробітчани з Центрально-Східної Європи, з 1990 р. населення Франції збільшилося на 12 млн. (70 % – природний приріст; 20 % – імміграція; 10 % – репатріація французів з колишніх колоній). Варто зауважити, що позитивно віддалений від ЄС-15 Люксембург – 178 осіб/км², суттєво наближаючись до Італії, стрімке зростання показника якої відбулось в 1999 р. за рахунок легалізації робочої сили із Центрально-Східної Європи.

Також суттєве збільшення населення відбулось 3 жовтня 1990 р. в Німеччині внаслідок об'єднання, територія країни збільшилась на 1/3, населення – з 63,253 млн. до 79,984 млн. або на 26 % [160; 161]. Помітна позитивна дивергенція¹⁸ показника густоти населення спостерігається у Великобританії, Бельгії і Нідерландів, а найбільш негативна¹⁹ – в Ірландії, Швеції і Фінляндії. В 1994 р. на території ЄС-15 народилось 4,053 млн. дітей, в Німеччині – 770 тис., Великобританії – 751, Франції – 711 тис., в 2008 р. відбулось збільшення +45 тис. до 4,098 млн. дітей (Франція +57 тис. – 768 тис., Великобританія -35 тис. – 716 тис., Німеччина -64 тис. – 706 тис. дітей). Середнє значення ЄС-

¹⁸ Мається на увазі рівень густоти населення, який максимально зріс протягом 1998-2008 рр. відносно середнього значення ЄС-15.

¹⁹ Мається на увазі рівень густоти населення, який максимально знизився протягом 1998-2008 рр. відносно середнього значення ЄС-15.

15 в 2006 р. знаходилось на рівні 1083 д/100тис.осіб, в 1994р. – 1140 д/100 тис. осіб, тобто відбувся негативний спад -57, або -5,7 на рік (Рис. Б1) [160]. В ЄС-15 стимули народження дітей найкращі в Європі, але спостерігається частково негативна конвергенція цього показника²⁰, тому тенденцію слід оцінити як істотно негативну (див. табл. 2.1). Така тенденція має місце в ЄС-15 внаслідок зниження рівня показника абсолютної більшості країн в довготривалому періоді. Орієнтація на збільшення матеріальної допомоги сім'ям не завжди допомагає розв'язати проблему народжуваності. Необхідні системні, комплексні дослідження, які враховують певні кластери показників в залежності від рівня урбанізації, особливостей життєвих стандартів, динаміки їх змін у регіонах. Так, вирішення цього питання дозволить групі країн ЄС-15 знайти шляхи, які забезпечать подальше зростання доходів населення.

Органічно, що у 15 країн ЄС середній вік жінки, яка народжує першу дитину, збільшився з 24 років у 1980 р. до 29 років у 2008 р. Тенденція швидше негативна, ніж позитивна, оскільки маючи першу дитину в пізньому віці, більшість сімей відмовляються від другої чи третьої. Ситуація приводить до проблеми з репродуктивним відтворенням роду²¹ і пояснюється бажанням більшості жінок ЄС спочатку подумати про кар'єру, а потім про сім'ю, внаслідок чого тенденція стала бі-

²⁰ Мається на увазі наближення країн із найвищим рівнем показника до країн із нижчим рівнем.

²¹ Репродуктивне відтворення роду передбачає народження в повноцінній сім'ї, яка складається з одного батька і однієї матері, не менше двох здорових дітей

льше популярною, ніж об'єктивною. Середній вік матері при народженні першої дитини в ЄС-15 на рівні 29,55 р., найнижчий рівень в Австрії – 28,8 р. і Великобританії – 28,8, найвищий в Іспанії – 30,8 і Ірландії – 30,6. Спостерігається негативна конвергенція показника, яка неодмінно призведе до його зростання в довготривалому періоді (див. табл. 2.1). Очевидним вирішенням даного питання є поступове зниження ризику бідності завдяки вірній інтеграційній політиці щодо приєднання нових членів і зростання рівня доступності освіти. Інститут традиційного шлюбу останнім часом зазнає суттєвої трансформації. Так, середньостатистичний показник кількості шлюбів для ЄС-15 на 2008 рік становив – 4,7 од./1000 осіб, в 1994 р. – 5,2 од., середнє значення ЄС-15 на рівні 4,9 одиниць (Рис. А1²²).

Найвищий рівень в Німеччині – 4,8 од. і Австрії – 4,7 од., найнижчий в Бельгії – 4,1 од., всі інші країни знаходяться в діапазоні відносного відхилення – «+» «-» 0,04 одиниці. Кількість розлучень в ЄС-15 з 1960 р. зріс до 2008 р. на 1,65 од./1000 осіб і становив – 2,25 (Рис. А4) [160; 161]. Найвищий рівень спостерігався в Бельгії, найнижчий в Ірландії і Італії, хоча загальноєвропейська негативна тенденція тісно пов'язана з поступовим зростанням доходів населення, така ситуація вкрай загрозово відображається на формуванні свідомості молодих європейців і дедалі більше загострює питання щодо перспектив існування інституту шлюбу в ЄС-15.

²² Рис. А1 – мається на увазі: Додаток А, Рисунок 1.

Таблиця 2.1

**Рівень конвергенції соціально-демографічних показників
в ЄС-15, 2008 р.**

Показник	Густина населення чол./км ²	Новонароджені діти дітей/100тис	Середній вік матері, років	Лікарняні ліжка ліжок/100тис	Лікарі лікарів/100тис	Витрати на охорону здоров'я, %	Чиста міграція тис. осіб
Країна							
1	2	3	4	5	6	7	8
Бельгія	+221	+20	-0,3	+102	+93	+1,3	+0,6
Німеччина	+108	-228	-0,5	+290	+36	+1,8	+39
Греція	-38	-144	0,0	-174	+131	+0,4	-1,3
Іспанія	-35	-20	+1,1	-226	+28	-0,4	+569
Франція	-8	+154	-0,1	+211	+34	+2,6	+61
Ірландія	-61	+445	+1,0	+422	+35	+0,3	+17
Італія	+73	-115	+0,7	-166	+25	+0,2	+484
Люксембург	+56	+241	0,0	+60	-55	-0,5	-34
Нідерланди	+272	+108	+0,7	-120	-65	+1,9	-42
Австрія	-23	-117	-0,8	+255	+37	+0,8	+29
Португалія	-6	-20	-0,6	-218	-32	+0,2	-1,0
Фінляндія	-106	+26	+0,2	+139	+6	+0,2	-29
Данія	+6	+120	+0,4	-187	-16	-0,2	-31
Швеція	-102	+39	+0,6	-81	+32	+2,2	-14
Великобританія	+127	+114	-0,8	-188	-84	+1,4	+184

Розраховано автором за [67; 160].

Смертність в економічно розвинених країнах Європейського Союзу одна із найнижчих у світі завдяки високому поточному²³ стану системи охорони здоров'я. Так, в 2008 р. в ЄС-15 померло 250 чоловіків і 140 жінок на 100 тис. населення, в основному внаслідок ракових захворювань, хвороби серця та нещасних випадків (див. додаток Ч табл. 2). Якщо розвиток і зростання доступності охорони здоров'я в ЄС знизили рівень смер-

²³ Мається на увазі стабільно високий рівень охорони здоров'я в протягом 1998-2008 рр.

тності населення, то продовження такого курсу зможе позитивно відобразитись на зростанні доходів населення. Середнє значення кількості ліжок в лікарні в довготривалому періоді спадає, в 2008 р. – 584 од./100тис. жителів, завдяки спадній тенденції більшості країн і суттєвій дивергенції показника в довготривалому періоді (див. табл. 2.1). Такий негативний стан показника викликаний стрімким зростанням населення (переважно імміграція) і нездатністю держави адекватно на це реагувати. Найбільш позитивна тенденція в Ірландії, а негативна в Люксембурзі та Італії. Хоча варто зауважити, що кількість лікарів в Європейському Союзі зростає, більшість країн наближені між собою на рівні середнього значення ЄС-15 з 1995 р. (див. табл. 2.1). Найвищий рівень в Греції – 432 л./100т.осіб і Бельгії – 394, найнижчий в Великобританії – 216, Нідерландах – 235 і Люксембургу – 245. Найбільш позитивна тенденція в Бельгії і Австрії (завдяки спеціалізації країни на наданні медичних послуг), негативна в Італії і Фінляндії (інтенсивна еміграція лікарів у Швецію). Отже, беручи до уваги попередні два показники можна зробити висновок, що в Італії досить низький рівень доступності охорони здоров'я. Іншим показником, який відображає доступність медицини є кількість виписаних хворих, найбільше яких в 2005р. було в Австрії – 13835 осіб/100тис. населення (завдяки розвитку австрійської медицини і популярності її закордоном) і Фінляндії – 11672 (завдяки несприятливому природному клімату і розвитку системи медичного страхування). Найнижчий рівень у Португалії – 4213 осіб/100тис. населення (сприятливі кліматичні умови і низька індустріальна розвиненість економіки), Нідерландах – 4369

(недоступність та недовіра вітчизняній медицині). Що стосується витрат на охорону здоров'я, то в 1995 р. в ЄС-15 виділяв – 7,4 % ВВП, в 2004 р. – 7,7 %, тобто відбувся зріст – 4 %, а також відбувається реальна конвергенція показника (див. табл. 2.1). Так, середнє значення ЄС-15 – 6,2 % (Рис. В4), найвищий рівень у Франції – 8,9 % ВВП, Швеції – 8,5 %, Нідерландах – 8,2 % і Німеччині – 8,1 %, тобто країни суттєво покращують якість медичних послуг [160]. Відповідно цьому, найбільш позитивна тенденція спостерігається у Великобританії, Франції і Швеції, негативна в Іспанії, Нідерландах і Німеччині. Суттєво покращують рівень охорони здоров'я завдяки державному фінансуванню такі країни як: Італія, Греція, Бельгія і Великобританія, завдяки чому витрати на охорону здоров'я збільшуються в довготривалому періоді, вказуючи на поступове зростання доходів населення і збереження цієї тенденції в майбутньому, хоча суттєву увагу слід приділити Іспанії і Португалії, для яких втримувати тенденцію, притаманну для групи країн ЄС-15 з кожним роком дедалі важче.

Народжуваність в ЄС-15 становить 1055 дітей на 100 тис. населення, природній приріст – +665 людей на 100 тис., або 2,5 млн. людей (враховуючи похибку + – 1 %). Протягом 80-90-х рр. рівень народжуваності частково зріс, але останнім часом знизився, відповідно смертність становила 10,61 чол./1000 мешканців (2008 р.), а смертність новонароджених – 3,47 чол./1000 новонароджених (2008 р.). Це призвело до того, що із зниженням народжуваності і підвищенням очікуваного продовження життя змінилась вікова структура населення. Вікова структура населення ЄС-15 в 2008 р. така: населення до 14 ро-

ків – 16,3 % (всього населення ЄС-15), від 15 до 24 років – 12,2 %, від 25 до 49 років – 36,6 %, від 50 до 64 років – 17,9 %, від 65 до 79 – 12,5 %, від 80 років – 4,2 % [160]. Рівень конвергенції вікової структури населення ЄС-15 спостерігається в населення віком 20 та 45 років. За віковою структурою населення віком до 15 років, 25-35 років і старше 60 років ЄС-15 розділилось на дві групи, так, одна група країн характеризуються високою соціальною орієнтованістю економіки і низьким відсотком молодого населення (Італія, Іспанія, Німеччина, Люксембург, Греція, Португалія), а друга – навпаки. Враховуючи кількісну перевагу населення першої групи над другою можна констатувати зростання середньої тривалості життя в ЄС-15, що створює додатковий орієнтир для трансформації політики конвергенції доходів населення.

В 1950 р. 60-річний громадянин ФРН сподівався прожити до 76 років, сьогодні – до 81. Середня тривалість життя в Німеччині – 80 р. (див. Додаток Ч табл. 3), понад 16 % німців – люди віком від 66 р. і лише 18 % молодші 18 р., тому основне джерело поповнення і омоложення населення Німеччини – імміграція. Серед некорінного населення – 23 % молодь до 18 років, а людей похилого віку – 3,2 %. Також збільшився термін тривалості життя австрійців і бельгійців, так на 100 жінок припадає 96 чоловіків, до 15 років – на 100 жінок 105 чоловіків, з 15 до 64р. – на 100 жінок 102 чоловіка, старше 65 років – на 100 жінок 69 чоловіків. Вже сьогодні в ЄС-15 припадає 30 пенсіонерів на 100 працюючих, в 2040 р. (за даними ООН) ця цифра збільшиться в 2,3 до 70. Всупереч цьому демографічний прогноз для ЄС-15 на наступних 50 років негативний. Якщо в

2000 році населення становило 377,652 млн. чол., в 2008 році 390,805 млн. то в 2010 р. становитиме – 390,7 млн., 2020 р. – 397,5 млн., 2030 р. – 398,7 млн., 2040 р. – 394,6 млн., 2050 р. – 384,4 млн., варто відмітити, що ключовим стане 2040 рік, за умов якщо не відбудуться суттєві зміни в демографічній політиці ЄС (зростання народжуваності, міграція). Найбільш негативна тенденція щодо зменшення населення в довготривалому періоді 2010-2050 рр. прогнозується в Німеччині і Італії, позитивна в Люксембургу і Ірландії. Із зростанням тривалості життя в ЄС-15 відбувається поступове старіння населення, яке вже зараз завдає Євроспільноті великих економічних збитків. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки зростанню показника народжуваності та імміграції. Тобто відбувається зміна орієнтирів для Розширеного Європейського Союзу і додаткові труднощі для реалізації політики конвергенції доходів населення, які пов'язані з контролем внутрішнього рівня міграції.

Ключову роль в ЄС відіграє міграція, найвищий рівень якої спостерігається в Іспанії – 610 тис. осіб і Італії – 520 тис. осіб, найбільш негативний в Нідерландах – –7 тис. осіб (Рис. Б4). Середнє значення рівня чистої міграції в ЄС-15 протягом останніх десяти років стабільно додатне. Так, реальна конвергенція показника розпочалась з 2003 р. (див. табл. 2.1), відповідно тенденція для групи країн сприятлива. Найбільш позитивну тенденцію в довготривалому періоді демонструють: Іспанія, Італія, Великобританія, Австрія і Ірландія, негативну: Нідерланди, Німеччина і Франція. Позитивна тенденція говорить про вірну міграційну політику, особливо враховуючи демографічні проблеми з попитом на робочу силу. В таких краї-

нах як Іспанія, Італія, Німеччина, Франція і Португалія, кількість іммігрантів суворо контролюється. Динамічні міграційні рухи у Великобританії і Ірландії вказують на недостатню кількість власної робочої сили і високий рівень контролю процесів урядом.

Таблиця 2.2

Рівень реальної і номінальної конвергенції в ЄС-15, 2008 р.

Показник	ВВП на душу населення, €	Експорт, % ВВП	Імпорт, % ВВП	Інфляція, %	Дефіцит бюджету, % ВВП	Довго-термінова % ставка, %	Національний борг, % ВВП
Країна							
Бельгія	+1172	+48,6	+47,3	+0,2	+1,5	-0,12	+34
Німеччина	-728	+0,6	-2,6	-0,07	-0,3	-0,16	+14
Греція	-7227	-22,0	-13,7	+1,76	-2,9	+0,07	+50
Іспанія	-3330	-18,7	-10,5	+1,33	+2,2	-0,106	-15
Франція	-928	-15,2	-12,0	+0,06	-2,5	-0,097	+10
Ірландія	+5672	+35,8	+25,4	-0,64	+4,0	-0,18	-30
Італія	-2327	-14,9	-13,3	+0,17	-3,5	+0,12	+52
Люксембург	+31572	+125,7	+103	+1,42	+1,7	-0,12	-49
Нідерланди	+2472	+35,6	+28,6	-0,98	+2,4	-0,1	-5
Австрія	+2270	+11,0	+6,3	-0,15	-0,5	-0,128	+7
Португалія	-9727	-13,0	-2,8	+0,03	-3,7	-0,14	+10
Фінляндія	-227	-2,2	-3,9	-1,86	+5,3	-0,112	-16
Данія	+2672	+8,9	+4,1	-0,74	+5,6	-0,123	-25
Швеція	+473	+8,0	+1,7	-1,06	+4,3	-0,097	-6
Великобританія	+872	-15,1	-9,6	+0,41	-2,3	+1,03	-10

Зраховано автором за [67;160;161; <http://epp/eurostat.ec.europa.eu>].

Найбільш визначально-привабливий для іммігрантів є рівень соціально-економічного розвитку країни, важливим індикатором якого є показник ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності), середнє значення якого в ЄС-15 в 2008 р. становило 25400 євро (Рис. Д1). Так, даний пока-

зник більшості країн конвергований в довготерміновому періоді із частковою дивергенцією в 2004 р., що вказує на відносну соціально-економічну відмінність в групі (див. табл. 2.2). Найвищий рівень показника в Люксембурзі – 58000 євро, Ірландії – 32100 євро, найнижчий в Португалії – 16700 євро і Греції – 19200 євро. Варто зауважити, що відмінність суттєва, а отже із зростанням доходів населення в групі необхідно забезпечити поступову конвергенцію цього показника. В довготерміновому періоді, найбільш позитивно зріс показник в Люксембурзі і Ірландії, найменш в Португалії і Італії. Хоча в загальному зростання рівня показника в довготривалому періоді всіх членів ЄС-15 вказує на зростання доходів населення як на важливий орієнтир для нових членів ЄС.

Важливу роль у зростанні економіки, а відповідно і в зростанні доходів населення відіграє зовнішня і внутрішня торгівля. Відповідно до цього експорт ЄС-15 в 1960 р. становив 19,7 % ВВП, в 2008 р. він зріс до 38,8 % (Рис. Е1). Отже, середнє значення ЄС-15 зростає в довготривалому періоді, досягнувши максимального рівня в 1984, 2001 і 2008 рр., відтак, найвищий рівень показника в Люксембурзі – 169,2 % ВВП, а найнижчий в Греції – 21,5 %. Суттєво віддалені від середнього значення ЄС-15 в довготривалому періоді: Нідерланди, Ірландія і Бельгія, отже, країни мають підґрунтя щодо економічного зростання, а відповідно і зростання доходів (див. табл. 2.2). Також варто зауважити, що позитивно зростає інтраекспорт²⁴; в 1960 р. він становив – 6,3 %, в 2008 р. – 20 %. Більшість країн знаходяться в

²⁴ Інтраекспорт – внутрішній експорт, експорт в межах ЄС.

діапазоні 9 – 23 %. Що стосується екстраекспорту²⁵, то він зріс з 8,3 % (1960 р.) до 11,2 % (2008 р.), або на 35 % [160; 161]. Середнє значення екстраекспорту ЄС-15 менш стабільне з негативними періодами (1975-78, 1985-92 рр.), хоча на 2008 р. воно досягло максимального значення за останні 45 років. Отже регіон економічно тісно взаємопов'язаний, що сприяє економічній конвергенції між країнами, а отже і конвергенції доходів населення. Різниця між імпортом і експортом в групі країн ЄС-15 вказує на позитивне сальдо торгового балансу (Рис. Е4). Хоча в 1960 р. імпорт становив 19,2 % ВВП, в 2008 р. він зріс до 38,5 %, або на 200,5 %. Частина країн позитивно віддалені від середнього значення ЄС-15 – 42 %, основна група країн знаходиться в діапазоні 27-37 %, тобто показник вказує на відносну конвергенцію регіону (див. табл. 2.2). Найнижчий рівень імпорту в Греції – 28,5 % ВВП, Італії – 28,8 %, Франції – 30,0 %, Іспанії – 31,6 % і Великобританії – 32,2 %, найвищий в Ірландії – 67,5 %, Нідерландах – 71,0 %, Бельгії – 89,6 % і Люксембургу – 145,1 %, тобто в країнах, які здійснюють виробництво за рахунок імпортованої сировини[160; 161]. Найбільш позитивна тенденція в Люксембурзі і Бельгії, негативна в Греції і Португалії, завдяки тому що ці країни (Греція і Португалія) мало споживають імпортованих енергоносіїв і здійснюють виробництво в основному з місцевої сировини. Отже тенденція також позитивна і є передумовою для зростання доходів населення. Інтраімпорт²⁶ суттєво не змінюється, середнє значення ЄС-15 зростає, тобто відбувається посилення взаємозв'язку між членами групи. То-

²⁵ Екстраекспорт – зовнішній експорт, експорт за межами ЄС.

²⁶ Інтраімпорт – внутрішній імпорт, імпорт в межах ЄС.

му в 2008 р. середнє значення показника знаходилось на рівні 20 %. Середнє значення екстраїмпорту²⁷ в 2008 р. знаходилось на рівні 11,5 %, більшість країн розташувались в інтервалі +/- 3 %, з них абсолютно позитивно віддалені Нідерланди, Бельгія і Люксембург. Відповідно до того, що відбувається динамічне зростання зовнішньої торгівлі із стабільно позитивним сальдо торгового балансу, можна зробити висновок щодо вірного напрямку розвитку економіки і підвищення доходів громадян, зокрема завдяки зростанню споживання і виробництва.

Вважаємо за необхідне відмітити, що інфляція є важливим критерієм визначення напрямку політики конвергенції доходів ЄС-15 і орієнтиром для її трансформації. При цьому показник інфляції зростав до 2001 р. до рівня 2,2 %, після чого він стабілізувався і в 2008 р. становив 2,0 % (Рис. Д4). Найвищий рівень інфляції в Греції – 3,3 %, Люксембурзі – 3,0 % і Іспанії – 3,6 %, найнижчий у Фінляндії – 1,3%, тобто країни знаходяться в допустимих межах номінальної конвергенції [161]. Всі країни групи суттєво знизили рівень показника з 2004 р., номінально і реально його зблизивши (див. табл. 2.2). Найбільш позитивна тенденція у Фінляндії, Нідерландів і Ірландії, негативна в Греції, Іспанії, Люксембурзі і Великобританії, яка, як і Швеція та Данія не бажають приєднуватись до ЄМС і відповідність номінальній конвергенції є обов'язковою тільки в рамках реального зростання доходів населення. Суттєве зниження показника з 2003 р. свідчить про ефективні зміни в монетарній політиці (стабільний валютний курс, зниження де-

²⁷ Екстраїмпорт – зовнішній імпорт, імпорт в треті країни за межі ЄС.

фіциту бюджету, контроль довгострокової відсоткової ставки) і стабільніше реальне зростання доходів громадян. Середнє значення дефіциту бюджету у ЄС-15 становить 1,6 % ВВП, що відповідає Маастрихтському критерію і значно нижче ніж у США (4,4 %) і в Японії (6,5 %) (Рис. Ж1). Відповідно до цього, найбільший профіцит мав місце в Данії – 4,2 % ВВП, Фінляндії – 3,9 % ВВП, Швеції – 2,2 % ВВП і Ірландії – 2,9 % ВВП, а найбільший дефіцит в Португалії – 3,9 % ВВП, Італії – 4,4 % ВВП і Греції – 2,6 % ВВП, а також суттєво негативно віддалені від середнього значення Великобританія і Франція (див. табл. 2.2). Найбільш позитивні зміни відбулись в Данії і Іспанії, негативні в Італії, Португалії і Люксембурзі. Так, з 2004 р. в ЄС-15 відбувся зріст показника і відповідно зміна орієнтира політики конвергенції доходів для нових членів, що дало можливість Співтовариству динамічніше впроваджувати соціальні програми для населення і забезпечити стабільність реального зростання їх доходів. В Європейський монетарний союз входять 12 країн ЄС-15. Абсолютна конвергенція обмінного курсу 12-ти держав відбулась в 1998 р., коли був підписаний Маастрихтський договір, який передбачив з 1999 р. емісію єдиної валюти «євро» Європейським центральним банком. Середнє значення обмінного курсу ЄС-15 стабільно зростає, частково до нього наближається Великобританія (в основному завдяки зміцненню євро у світі) і абсолютно нестабільно віддалені Швеція і Данія (країни не відповідають критеріям номінальної конвергенції) (Рис. 31). Відповідно до цього, в ЄС відбувається рівномірний розвиток і номінальна конвергенція всіх країн групи ЄС-15, а також зростання експортно-імпортних операцій. Хоча варто

зауважити, що в умовах економічної кризи (2008-2010 рр.) стабільно високий курс євро по відношенню до американського долара суттєво послабить експортний потенціал ЄС. Довгострокова відсоткова ставка ЄС-15 в 2007 р. знаходилась на рівні 3,4 %, в порівнянні з попередніми двома роками вона знизилась на 17 %, що призвело до позитивної дивергенції показника в Італії і Греції, а також абсолютно позитивної у Великобританії (Рис. 34) [160]. Найбільш стабільний рівень даного показника є в Бельгії і Франції, нестабільний в Португалії і Греції, що досить негативно впливає на їх інвестиційний клімат (див. табл. 2.2). Позитивне зниження довгострокової відсоткової ставки з 1983 р. забезпечило групу країн поточними інвестиціями і, відповідно, новими робочими місцями і реальними доходами.

Відношення національного боргу до ВВП країн групи ЄС-15 як один з критеріїв номінальної конвергенції знаходився (2008 р.) в допустимих межах крім Італії – 106,8 %, Греції – 104,6 %, Бельгії – 89,1 %, Німеччини – 67,9 %, Португалії – 64,7 %, Франції – 63,9 %, Австрії – 62,2 %, які суттєво перевищили ліміт (Рис. Ж4) [161]. Середнє значення показника в ЄС-15 в 2008 р. становило – 55 %, відповідно найбільш позитивна тенденція відслідковувалась в Бельгії, Данії і Іспанії, негативна в Італії і Німеччині. (див. табл. 2.2). Рівень цього показника для країн ЄС-15 знаходиться в допустимих межах, адже більшість розвинених держав живуть в борг: так, в 2007 р. рівень боргу Японії – 164 %, Канади – 70,7 %, США – 63,4 %. Стабільно спадний рівень показника національного боргу в ЄС-15 говорить про незалежність економіки від зовнішніх кредиторів і зни-

ження запозичень через поступову переорієнтацію економіки на вітчизняного інвестора, в першу чергу на власних громадян, що є наслідком реального зростання їх доходів.

На нашу думку, іншим важливим критерієм, який характеризує рівень доходів є показник зайнятості населення. Рівень зайнятості у ЄС-15 один з найвищих в світі, в 1975 р. він становив 60,9 %, в 2008 р. – 66,4 %, хоча й відбувся спад показника в Нідерландах, Швеції і Австрії (Рис. И1). В загальному відбувається позитивна реальна конвергенція показника з 1995 р., яка вказує на поступове об'єднання ринку праці в групі країн (див. табл. 2.3). Найбільш позитивна тенденція відслідковується в Люксембурзі і Ірландії, негативна в Швеції, очевидно країна збільшує доходи громадян завдяки соціальним виплатам. Приріст рівня зайнятості ЄС-15 додатній – 1,3 %, тобто відбуваються позитивні зрушення на ринку праці, які є пропорційні зростанню робочих місць. Найвищий приріст в 2008 р. спостерігався в Ірландії – 4,2 %, Іспанії – 3,3 % і Люксембургу – 3,7 %, найнижчий в Нідерландах – 1,2 % (див. табл. 2.3). Відповідно до цього найбільш позитивна тенденція в довготривалому періоді в Ірландії, Іспанії і Данії, негативна в Нідерландах, Франції і Італії. Забезпечення зростання приросту рівня зайнятості це один з пріоритетних напрямів соціальної політики ЄС, отже в групі ЄС-15 відбуваються позитивні зрушення, які підвищують доходи населення через створення нових робочих місць і перекваліфікацію. Безробіття в євро зоні в 2008 р. становило – 8,2 % (11,5 млн.) в ЄС-15 – 7,6 % (13,4 млн.), отже, соціально орієнтовані Швеція і Великобританія роблять вагомий внесок в зниженні рівня показника групи країн

(Рис. И4). Відповідно найнижчий рівень показника - в Данії (3,8 %) і Нідерландах (3,9 %), найвищий - у Франції (9,3 %) і Німеччині (9,2 %) (див. табл. 2.3). Зазначимо, що відслідковується негативна тенденція в Португалії, Франції і Німеччині, де безробіття частково зростає через великий притік нелегальної робочої сили, хоча на загальну спадну тенденцію ЄС-15 з 2005 р. це не вплинуло. Зниження показника особливо актуальне в умовах зростання кількості дешевої робочої сили з країн Азії і ЦСЄ, а також в умовах старіння населення, що свідчить про високий рівень контролю імміграції і ринку праці. Третину 100-мільярдного бюджету ЄС використовують для створення нових робочих місць і стимулювання економіки країн, які цього потребують. Зайнятість і безробіття тісно пов'язані з продуктивністю праці, яка найвища в Люксембурзі, найнижча в Португалії, причому варто зауважити, що в Люксембурзі в довготривалому періоді вона зростає, а в Португалії спадає (Рис. К4). Якщо продуктивність праці на одного працівника ЄС-27 умовно оцінити за 100 то в ЄС-15 вона становитиме 119 (Рис. К1). Найбільш негативна тенденція показника в Португалії і Італії, позитивна в Греції, Німеччині, Ірландії і Бельгії. Так, продуктивність праці у Люксембурзі в три рази перевищує показник Португалії, що вказує на різний рівень промислового розвитку країн і відповідно на передумови реального зростання доходів, хоча в загальному більшість країн групи демонструють зростаючий, відносно однаковий рівень продуктивності праці.

Дев'ять з 15-ти країн ЄС мають встановлений законом національний мінімум заробітної плати (як і Україна, Канада,

Японія, США). Німеччина, Італія, Кіпр, Австрія, Фінляндія, Данія і Швеція використовують колективні договори, як механізм регулювання мінімальної заробітної плати. Ірландія і Великобританія запровадили національні системи мінімальної заробітної в кінці 1990-х.

Таблиця 2.3

Рівень реальної конвергенції в ЄС-15, 2008р.

Показник	Зайнятість, %		Приріст зайнятості, %	Безробіття, %	Мінімальна з/плата, €/місяць	Номінальна з/плата, %	Реальна з/плата, %	Прямі податки, %ВВП	Непрямі податки, %ВВП
Країна									
Бельгія	-7,0	-0,26	+0,57	+21	-1,0	-0,8	+3,5	-0,8	
Німеччина	+2,8	-0,75	+2,55	—	-3,2	-2,1	-3,4	-2,2	
Греція	-7,0	-0,26	+1,75	-583	+1,8	+0,9	-4,4	-1,4	
Іспанія	-0,77	+2,4	+1,1	-652	+0,1	-1,2	-2,2	-2,1	
Франція	-2,8	-0,77	+2,51	+28	0,0	+0,3	-2,1	+0,9	
Ірландія	+0,9	+3,6	-2,7	+247	+1,6	+0,8	-0,9	-1,8	
Італія	-2,8	-0,9	+0,2	—	-0,5	-0,4	+0,6	-0,4	
Люксембург	+37,8	+2,1	-0,76	+318	-0,2	-1,0	+1,0	-0,7	
Нідерланди	+7,1	-2,1	-3,1	+48	-0,5	+0,3	-1,8	-1,6	
Австрія	+7,8	-0,64	-2,3	—	+0,1	+0,5	-1,4	-0,3	
Португалія	+3,5	-0,42	+1,63	-796	-0,7	-1,2	-4,1	+1,4	
Фінляндія	+2,4	0,0	+0,35	—	-0,7	+0,7	+3,9	-0,4	
Данія	+8,9	-0,05	-3,5	—	+0,6	+0,4	+15,7	+2,5	
Швеція	+5,3	-0,17	-0,09	—	+1,1	+1,1	+6,5	+2,6	
Великобританія	+4,7	-0,84	-2,2	+128	+1,2	+1,0	+4,6	-1,7	

Розраховано автором за [67;160;161; <http://epp/eurostat.ec.europa.eu>].

В 2008 р. уряд Австрії, федерація профспілок і представництво роботодавців підписали угоду про впровадження мінімальної зарплати 1000 євро бруто в місяць (нетто 818 євро для робітників та 820 євро для службовців). Найвища мінімальна місячна зарплата в Люксембурзі (1570 євро), Ірландії (1499 євро), Великобританії (1380 євро), Нідерландах

(1300 євро) і Бельгії (1272 євро), найнижча в Португалії (456 євро) і Іспанії (599 євро), тобто різниця між країнами досить суттєва. Хоча, середнє значення ЄС-15 в 2008 р. сягало 1251 євро/місяць, різниця між Люксембургом і Португалією становить 1114 євро/місяць. (див. табл. 2.3). Встановлений мінімум заробітної плати є певним орієнтиром для нових членів ЄС і прямо пропорційно впливає на рівень реальної конвергенції, а відповідно на рівень доходів населення. Зростання номінальної заробітної плати ЄС-15 в довготривалому періоді стабільно додатне (Рис. Л1), хоча й мало місце зниження показника в Італії у 1998р. (1,6 %) і Німеччині (2008 р. 0,1 %). В 2008 р. показник номінальної заробітної плати ЄС-15 становив 2,9% (див. табл. 2.3), відповідно найвищий рівень спостерігався в Греції - 5,0 % і Ірландії - 4,8 %, найнижчий в Німеччині -0,1 %, при цьому наблизилась до середнього значення ЄС-15 Бельгія - 2,2 %. Найбільш позитивні зміни відбулись в Ірландії, Великобританії і Греції, негативні в Португалії і Німеччині. Отже, мало місце позитивне явище - відносна конвергенція показника в групі за останні 10 років. Зростання реальної заробітної плати в ЄС-15, як і номінальної, стабільно додатне (Рис. Л4). Так, найбільш негативний рівень спаду реальної заробітної плати зафіксований в Люксембурзі (1982 р.) - 3,5 %, хоча зріст номінальної становив - 6,9 %, Греції (1986 р.) - реальної спад 5,8 %, номінальної зріст 12,0 %, Італії (1998 р.) - реальної спад 4,1 %, номінальної спад 1,6 %, Іспанії (2005 р.) реальної спад - 1,8 %, номінальної зріст - 2,5 % [160; 161]. Найвищий рівень зростання в 2008 р. спостерігався в Швеції - 2,1 %, найнижчий в Німеччині - -1,2 % (див. табл. 2.3). Відповідно найбільш позитивна тенденція мала

місце в Греції, Ірландії і Фінляндії, негативна в Німеччині, Іспанії і Португалії. Даний показник підтверджує конвергенцію і поступове зростання доходів населення в групі. Так, середня щомісячна заробітна плата у 25 країнах ЄС 2007 року становила 2900 євро. Найбільше, згідно з цими даними, заробляють шведи – 4312 євро, а найменше португальці – 1320 євро. Однак ті ж шведи у 1996р. отримували щомісячно приблизно 3300 євро, а португальці близько 800. За майже десятиліття доходи громадян ЄС суттєво зросли, що є лише одним зі свідчень вірного застосування політики конвергенції доходів і того, що ЄС перебуває у стані постійного розвитку [40, С. 311-317; 160].

Прямий вплив на рівень реальної заробітної плати має обсяг сплачених прямих і непрямих податків. Так, в ЄС-15 показник прямих податків в 2008 р. знаходився на рівні – 13,1 %, при цьому найвищим він був в Данії – 29 % і Швеції – 19,2 %, найнижчим в Греції – 9,1 % і Португалії – 9,1 % (Рис. М1). Країни за цим показником в довготривалому періоді частково наближаються із позитивно спадною тенденцією для рівня доходів населення (див. табл. 2.3). Знизили рівень прямих податків протягом останніх років Греція, Німеччина, Франція, Австрія, Фінляндія, Швеція і Данія, підвищили Італія і Великобританія. Рівень непрямих податків ЄС-15 в 2008 р. був вищим за прямі – 14,5 % (Рис. М4). Так, найвищий показник в Данії – 16,9 % і Швеції – 16,9 %, а найнижчий в Іспанії – 12,2 % і Німеччині – 12,9 %, рівень конвергенції даного показника вищий ніж рівень конвергенції прямих податків (див. табл. 2.3). Беручи до уваги відсутність чітких меж щодо встановлення рівня показників і часткову відмінність в стані розвитку економіки (Німе-

ччині і Португалії), можна сказати, що реальні доходи за таких умов будуть зростати. Суттєво знизили рівень непрямих податків Греція, Ірландія, Данія і Австрія, підвищили Німеччина, Іспанія, Нідерланди, Португалія і Швеція, причому Німеччина, Іспанія і Португалія підвищили рівень показника до максимального значення за останні 40 років. Рівень оподаткування в ЄС-15 один з найвищих в Європі, хоча враховуючи наявність лояльної податкової системи і зниження рівня прямих податків, в довготерміновій перспективі відбудеться суттєвіше зростання доходів населення і зміна орієнтира показника для нових членів ЄС. В 2008 р. соціальні внески ЄС-15 становили 13,8 %, а середнє значення повільно зростало в довготривалому періоді. Відповідно найвищий рівень спостерігався у Франції – 18,5 %, найнижчий в Данії – 2,8 % [160]. Суттєво знизився рівень соціальних внесків в Ірландії, Австрії, Бельгії і Німеччині, зріс в Португалії, Греції і Франції, причому для Греції – це максимальне значення за останні 40 років. Таке зростання відбулось завдяки створенню приватних соціальних фондів, з яких після досягнення працівником пенсійного віку здійснюються доплати до загальнодержавних нарахувань, причому їхня сума може суттєво перевищувати державний мінімум, що є позитивним проявом загальноєвропейського зростання доходів громадян.

Державні компенсації працівникам в ЄС-15 зменшувалися з 1973 р. і становили в 2008 р. 10,7 % ВВП (Рис. Р4). Відповідно третина країн знаходиться нижче середнього рівня ЄС-15, проте більшість країн позитивно віддалені, хоча їхній спад носитиме довготривалий негативний характер (див. табл. 2.4).

Так, негативна тенденція присутня в довготривалому періоді в Німеччині, Австрії, Швеції і Данії, причому цей рівень найнижчий за останні 30 років. Так, суттєво підвищили рівень компенсацій Ірландія, Великобританія, Греція, Бельгія і Португалія, хоча ЄС поступово відходить від цієї практики, активно передаючи підприємства у приватну власність. Як показує досвід, рівень доходів населення від цього тільки зростає і має довготривалий характер, причому зростання очікується і в майбутньому. Значно зросли соціальні виплати в ЄС і в 2008 р. середнє значення ЄС-15 становило 11,6 % ВВП (Рис. П4). Найнижчий рівень виплат в Греції – 5,7 % ВВП, найвищий у Швеції – 19,2 % ВВП (див. табл. 2.4), також значно зросли соціальні виплати в Португалії, Великобританії, Ірландії, Нідерландах, Бельгії, Фінляндії, хоча зменшились в Італії, Німеччині і Данії [160]. Так, довготривала тенденція зближення показника країн протягом 2005-2008 рр. є сприятливою для зростання рівня доходів населення. Обсяг субсидій в ЄС-15 становив 1,1 % ВВП та поступово скорочується в довготривалому періоді (Рис. Р1).

Найвищий рівень субсидій в 2008 р. спостерігався в Австрії 2,6 %, найнижчий в Греції 0,1 % (див. табл. 2.4). Варто зауважити, що найбільш суттєво скоротили обсяг субсидій Швеція, Португалія, Фінляндія, Ірландія, Великобританія і Греція, збільшила тільки Данія з 1,2 % (1977 р.) до 2,2 % (2008 р.), або на 83 %. Зниження даного показника вказує на зростання життєвого рівня населення в групі і зменшення кількості незабезпечених сімей, що потребують соціальної підтримки, також суттєво впливає на показник загальноєвропейська політика зайнятості і маловідчутний вплив інфляції на зростання доходів

населення. Тобто зниження рівня урядових компенсацій, соціальних виплат і субсидій не будуть заважати конвергенції нових членів ЄС з ЄС-15.

Таблиця 2.4

Рівень реальної конвергенції в ЄС-15 (соціальний аспект), 2008р.

Показник	Урядові компенсації, % ВВП	Соціальні виплати, % ВВП	Субсидії, % ВВП	Заощадження, % ВВП	Витрати на соціальний захист, % ВВП	Витрати сімей на споживання, %
Країна						
Бельгія	+2,07	+2,6	-0,23	+1,8	+0,3	-1,4
Німеччина	-3,16	-1,1	-0,09	-0,2	+3,4	+4,0
Греція	+1,92	-5,4	-1,49	-5,5	+0,5	+18,0
Іспанія	-0,63	-1,6	-0,35	-0,2	-6,5	+7,5
Франція	+3,16	+3,7	-0,01	-1,4	+2,6	+3,4
Ірландія	+0,26	-0,9	-0,96	+1,7	-12,6	-9,7
Італія	+0,31	-1,2	-0,60	-1,9	-0,6	+7,0
Люксембург	-2,35	-1,6	+0,06	+7,8	-5,1	-6,1
Нідерланди	-0,59	+2,9	-0,45	+4,7	-0,4	-4,2
Австрія	-1,87	-0,9	+1,48	+3,4	+1,8	+4,6
Португалія	+4,08	+0,8	+0,17	-9,6	-4,0	+10,9
Фінляндія	+3,49	+3,2	-0,36	+2,3	+0,4	-3,1
Данія	+6,45	+5,5	+1,17	+3,3	+2,0	-4,9
Швеція	+5,33	+7,2	-0,51	+1,5	+4,0	-6,0
Великобританія	+1,37	+1,9	-1,04	-6,6	+0,5	+8,7

Розраховано автором за [67; 160; 161].

Валові національні заощадження в 2008 р. в середньому по ЄС-15 сягнули 20,6 % ВВП, що було максимальним значенням за останні дев'ять років (Рис. Н1). Найбільше в ЄС-15 заощаджують в Люксембурзі – 29,8 % ВВП, а найменше в Португалії – 12,4 % (див. табл. 2.4). Відповідно найбільш негативна тенденція в Португалії і Люксембурзі, а позитивна в Данії, Швеції і Австрії. Тому, показник вказує на реальне зростання

доходів громадян, яке відбулось в більшості країн групи, а також на зміну орієнтира для трансформації політики конвергенції доходів. Зауважимо, що позитивним є той факт, що загальні витрати сімей на сферу споживання протягом 1995-2005 рр. не змінилися і в середньому в ЄС-15 вони становлять 56,8 % ВВП (14100 євро на душу населення) (Рис. Н4). Також зауважимо, що середні значення ЄС-15 знизилось внаслідок спаду в Бельгії – 51 % ВВП (13700 євро), Ірландії – 42,7 % (13200 євро), Швеції – 46,4 % (12300 євро), Люксембурзі – 46,3 % (25000 євро), Португалії – 63,4 % (12900 євро) і Іспанії – 60,0 % (див. табл. 2.4), це можна пояснити реальним зростанням ВВП ЄС. Найбільший рівень витрат спостерігався в Греції (13300 євро) і Португалії, найменший в Ірландії. Хоча найбільш негативна тенденція в Греції і Ірландії, позитивна в Фінляндії – 49,3 % ВВП (12700 євро), Франції – 55,8 % (13900 євро) і Німеччині – 56,4 % (13800 євро). Враховуючи відсутність високого рівня інфляції і зростання ВВП країн, незначне зниження валових споживчих витрат і значне зростання валових національних заощаджень говорить про реальне зростання доходів населення.

Ціни в ЄС-15 найвищі в Європі, хоча в порівнянні з реальними доходами вони знаходяться в оптимальному²⁸ коридорі. Так, ціни на спожиту електроенергію ЄС коливаються в діапазоні 7-22 євро за 100 кВт/Г (див. додаток Ч табл. 4) Суттєво

²⁸ Ми маємо на увазі (згідно теорії А. Маунтфорда) рівень цін, при якому співвідношення загальних витрат сім'ї на сферу споживання до рівня реальних доходів не перевищує 20 % і при цьому населення має можливість заощаджувати.

підвищили ціни Данія, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Ірландія і Фінляндія, знизили Франція, Іспанія і Великобританія. Ціни на газ також зростають в довготривалому періоді, так в ЄС-15 середня ціна на газ знаходиться на рівні 13 євро за 100м³ спожитого газу (див. додаток Ч табл. 4). За останні 20 років ціна на газ зросла в двічі, найбільш нестабільно поводитьься Німеччина, яка до 1991 р. знижувала ціну для населення. Ціна на бензин зросла не суттєво, в середньому на 9 % протягом 2002-2009 рр. з 0,93 євро/літр бензину марки А95 в 2000 р. до 1,02євро/літр в 2009 р. (див. додаток Ч табл. 4). Знизила ціну на пальне Великобританія з 1,22 євро/літр в 2000 р. до 1,13 євро/літр в 2009 р. Не змінилися в ЄС-15 протягом 2000-2008 рр. ціни на місцевий зв'язок, а на зв'язок в межах держави знизилась на 52 %. В середньому в ЄС-15 10 хвилин розмов місцево зв'язку коштує – 0,37 євро, національного – 0,87 євро (див. додаток Ч табл. 4). В основному національний зв'язок дешевів, найбільш суттєво в Великобританії з 2002 р., Бельгії, Австрії, Греції, Іспанії, Португалії, місцевий в Великобританії з 2002 р., Австрії, Франції і Данії. Зростання цін відбувається пропорційно до зростання доходів населення, отже для населення воно є мало відчутним, хоча влітку 2009 р. відбувся значний загальносвітовий ріст цін на продукти харчування, який частково похитнув доходи населення. Також, необхідно зауважити, що ціни в ЄС поступово вирівнюються, але вони не можуть бути орієнтиром конвергенції для нових членів.

Витрати на соціальний захист і пільги в Європейському Союзі за останні 40 років зросли на 52% з 15,3 % ВВП ЄС-15 до 26,9 % (Рис. П1). Найбільше витрачає на соціальний захист

Швеція – 32,3%, найменше Ірландія – 15,8 % (див. табл. 2.4) [161]. З 1995 р. витрати на соціальний захист збільшили Греція, Португалія, Італія і Німеччина, найбільш суттєво вони зросли в Нідерландах, Франції і Австрії, зменшились в Ірландії і Люксембурзі. Конвергенція показника часткова, а це вказує на можливе зближення показників країн ЄС-15 в майбутньому внаслідок скорочення витрат на соціальну сферу практично у всіх країнах цієї групи, що частково знизить темпи зростання реальних доходів населення. Особливо вагомим таке зниження проявляється у контексті зростання рівня ризику бідності, зокрема цей показник у 1998 р. до надання соціальної урядової допомоги становив 25 %, а у 2007 р. – 27 %. Після соціальної державної допомоги протягом 1998-2008 рр. показник ризику бідності стабільно зупинився на рівні 15 %. За гендерною ознакою показник відрізняється так, частка чоловіків у зоні ризику в ЄС-15 менша (див. табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Ризик бідності в ЄС-15, 2008 р.

Показник	BE	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	DK	SE	UK
Чоловіки до державних виплат	28	21	24	21	24	35	22	23	22	23	25	27	30	30	28
Жінки до державних виплат	30	25	25	23	25	38	23	24	24	26	26	29	33	34	30
Чоловіки після державних виплат	14	13	20	18	12	20	19	9	12	12	17	11	11	12	17
Жінки після державних виплат	16	17	22	20	13	22	21	11	12	14	20	12	12	12	19

Складено автором за: [161].

Без втручання уряду (до здійснення державних виплат) в зоні ризику в ЄС-15 (1998 р.) знаходилось – 24 % чоловіків і 26 % жінок, в 2008 р. – 26 % – чоловіків, 28 % – жінок. Після державної допомоги показник є стабільно нижчий: 14 % – чоловіки і 16 % – жінки [160]. Найбільш позитивна ситуація в Люксембурзі (знизив ризик з 12 до 10 % завдяки впровадженню більш відчутної державної допомоги), негативна в Ірландії (збільшила ризик з 19 до 21 %). Зниження рівня ризику вказує на поступову втрату залежності населення від державної допомоги в основному завдяки збільшенню рівня зайнятості населення і зростанню реальної заробітної плати.

Кількість школярів і студентів в ЄС за останні 10 років збільшилась на 3,462 млн. осіб до 76,463 млн. осіб. В середньому на 1000 жителів ЄС припадало 195 студентів в 1995 р. і 201 студент в 2008 р. В 2008 р. на освіту в ЄС-15 виділено загальнодержавних коштів – 4,9 % ВВП і приватних – 0,6 % ВВП, в сумі більш ніж 617 млрд. євро. Із збільшенням фінансування освіти і зростанням доходів населення підвищується доступність освіти, завдяки чому людей із вищою освітою в 2008 р. в ЄС налічувалось більш ніж 13,860 млн. чоловік (11,513 млн. в 1995 р.), в 2008 р. на 1000 жителів ЄС-15 припадало 39 осіб з вищою освітою (33 в 1999 р.). Зростання доходів населення дозволяє європейцям багато подорожувати, а також здобувати освіту закордоном, тому вони інтенсивніше вивчають іноземні мови, в 2002 р. європейець знав 1,2 іноземних мов, в 2008 р. – 1,4.

Розвиток освітніх послуг дозволяє країнам ЄС-15 утримувати економічне зростання і підвищує рівень доступності освіти для населення. Освітні та фінансовані програми охоплюють

щорічно майже 200 тисяч громадян країн Союзу. Представники Єврокомісії підраховали, що кожен рік навчання впливає на економічний ріст держав ЄС у короткостроковій перспективі на 5 % і в довгостроковій – додатково на 2,5 %. В людей із вищою освітою шанси знайти роботу удвічі вищі, ніж у людей без неї. Дослідження організації «Євростат» за 2008 рік свідчать, що серед безробітних лише 4,9 % осіб, які мають вищу освіту [160; 161]. На основі результатів аналізу соціально-економічного розвитку ЄС-15 можна змалювати тенденції у сфері конвергенції доходів у цій групі країн, що в свою чергу допоможе намітити напрямки трансформації політики конвергенції доходів населення в Розширеному ЄС (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Тенденції конвергенції доходів в ЄС-15

Показник	Середній показник в групі	Діапазон показника групи	Тенденції руху показника	Конвергенція в групі
1	2	3	4	5
Позитивні тенденції				
ВВП на душу населення	25400 євро	17000 – 37000 євро	Зростаюча	Конвергенція
Мінімальна заробітна плата	1210 євро/місяць	450 – 1500 євро/місяць	Зростаюча	Конвергенція
Валові національні заощадження	22% ВВП	13 – 30% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Інфляція	2%	0,1 – 3,7%	Спадна	Конвергенція
Прямі податки	13% ВВП	8 – 25% ВВП	Спадна	Конвергенція
Витрати на охорону здоров'я	6,3% ВВП	5,7 – 8,7% ВВП	Зростаюча	<u>Дивергенція</u>
Кількість новонароджених	1090 на 100 тис. осіб	850 – 1550 на 100 тис. осіб	Зростаюча	<u>Дивергенція</u>
Чиста міграція	35000 осіб	-5000 – +600000 осіб	Спадна	Конвергенція
Рівень зайнятості	67%	60 – 75%	Зростаюча	Конвергенція
Приріст рівня зайнятості	1,9%	0,5 – 5,4%	Зростаюча	Конвергенція

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5
Рівень безробіття	7,3%	3,8 – 10%	Спадна	Конвергенція
Дефіцит бюджету	1,7% ВВП	-5 – +4,2% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Довгострокова % ставка	3%	3,5 – 4,5 %	Спадна	Конвергенція
Державний борг	57% ВВП	25 – 105% ВВП	Спадна	Конвергенція
Експорт товарів і послуг	45% ВВП	20 – 85% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Соціальні виплати	12% ВВП	6,8 – 19,7% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Урядові компенсації працівникам	10% ВВП	7 – 16% ВВП	Спадна	Конвергенція
Субсидії	1,4% ВВП	2,9 – 0,1% ВВП	Спадна	Конвергенція
Соціальні внески	12% ВВП	3 – 18% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Негативні тенденції				
Темпи зростання номінальної заробітної плати	+4% в рік	0 – 5	Спадна	Конвергенція
Темпи зростання реальної заробітної плати	+1,1% в рік	-1,2 – +2,2% в рік	Спадна	Конвергенція
Загальні витрати сфери споживання	53% ВВП	42 – 71% ВВП	Спадна	Конвергенція
Обмінний курс	+1,2%	+0,8 – +1,3%	Зростаюча	Конвергенція
Кількість студентів і школярів	192 на 1000 осіб	157 – 277 на 1000 осіб	Спадна	<u>Дивергенція</u>
Кількість шлюбів	4,5 на 1000 осіб	3,8 – 6,8 на 1000 осіб	Спадна	Конвергенція
Кількість розлучень	2,1 на 1000 осіб	0,6 – 2,6 на 1000 осіб	Зростаюча	Конвергенція
Середній рік матері при народженні першої дитини	29,5 років	28,7 – 30,7 років	Зростаюча	Конвергенція
Витрати на соціальний захист	25,5% ВВП	13 – 30% ВВП	Спадна	Конвергенція
Непрямі податки	14,3% ВВП	12,5 – 17,5% ВВП	Зростаюча	Конвергенція
Ціна на електроенергію	9,5 євро/100кВтг	3 – 15 євро/100кВтг	Зростаюча	Конвергенція
Імпорт товарів і послуг	42% ВВП	27 – 82% ВВП	Зростаюча	Конвергенція

Складено автором.

Аналіз соціально-економічного розвитку ЄС-15 показав, що країни з даної групи знаходяться частково на однакових рівнях економічного розвитку, хоча існує певна різниця в доходах населення, яку можна ліквідувати завдяки політиці конвергенції доходів. Підстави говорити про однаковий економічний розвиток країн ЄС-15 нам дає проведений аналіз, який підтверджує схожість пройденого курсу країнами в демографічній, монетарній, фіскальній і соціальній сферах. На основі проведеного аналізу ми отримали тенденції конвергенції доходів в ЄС-15, які умовно розділено на позитивні і негативні. До позитивних тенденцій конвергенції віднесено ті зміни в економіці груп країн на які потрібно орієнтуватись країнам-новим членам ЄС. Тобто для забезпечення процесу конвергенції необхідно орієнтуватись на значення середнього показника в групі ЄС-15. До негативних тенденцій в групі ЄС-15 віднесено ті зміни які необхідно вирішити в рамках реалізації політики конвергенції доходів населення в Розширеному ЄС і на які не потрібно орієнтуватись новим членам ЄС.

Також аналіз підтвердив можливість подальшого зростання доходів населення в групі ЄС-15 завдяки підвищенні якості та рівня доступності медичних і освітніх послуг для населення (див. Додаток С), приросту населення (див. Додаток Т) та завдяки збільшенню показника кількості новонароджених дітей. Варто зауважити, що економічний розвиток ЄС-15 створює додаткові труднощі при реалізації політики конвергенції доходів населення, оскільки може збільшуватися розрив між групами країн ЄС-15 і ЄС-10+2. З іншого боку, політика конвергенції доходів ЄС повинна забезпечити «підтягування» дохо-

дів нових членів ЄС до рівня ЄС-15. Передумовою такого зближення є поточний економічний стан нових членів ЄС, аналіз якого проведено в параграфі 2.2 та вірно трансформована політика конвергенції доходів населення.

2.2. Аналіз процесів конвергенції доходів населення у ЄС-27

Інтеграційні процеси на європейському континенті призвели до збільшення Європейського Союзу до 27 країн-членів. Основним заохочуючим чинником інтеграції в ЄС для нових членів є високий, постійно зростаючий рівень доходів населення у Співтоваристві. Аналіз процесів конвергенції доходів у нових членах ЄС та у Розширеному ЄС полягатиме не лише у визначенні рівня конвергенції макроекономічних та соціальних показників, що характеризують доходи населення, але й у виявленні основних прогалин в соціальній, демографічній, монетарній і фіскальній політиках нових членів ЄС. Реалізація політики конвергенції доходів населення в ЄС впродовж 1990-2008 рр. допомогло підтягнути економічно слабші країни групи ЄС-15 до значення середнього по групі. Країни нові-члени ЄС економічно розвиваються подібно до країн групи ЄС-15, однак вони знаходяться на дещо нижчому щаблі цього розвитку. Можна припустити, що зростання доходів населення в групі ЄС-10+2 буде відбуватися завдяки використанню інструментів політики конвергенції доходів, що відрізнятимуться від тих, що застосовуються у ЄС-15. Аналіз процесів конвергенції доходів у нових членів ЄС та Розширеному ЄС повинен окрес-

лити позитивні та негативні напрямки конвергенції, виявити її рівень як в групі країн ЄС-10+2, так і між групами країн (ЄС-15 та ЄС-10+2), а також допомогти обґрунтувати інструментарій оновленої політики конвергенції доходів населення.

Політика конвергенції доходів покликана сприяти зменшенню різниці в доходах між ЄС-15 і новими членами Євросоюзу. Доходи населення нових членів ЄС протягом 2000-2008 рр. стрімко зростали (див. Додаток X). Найбільш відчутний зріст доходів населення відбувся в Румунії (+784 %), Латвії (+696 %), Естонії (+537 %) і Литві (+531 %), найменш відчутний на Мальті (+122 %) в Польщі (+131 %) і Словенії (+172 %). Стрімкий зріст доходів населення у всіх країнах ЄС-10+2 пояснюється зростанням рівня оплати праці, грошових соціальних виплат, доходів від власності, особливо виплати відсотків по депозитах і ренти.

Рівень конвергенції демографічних показників є наслідком зростання доходів населення і залежить від соціальних і економічних перетворень в групі країн. Такі перетворення впливають на зростання доходів населення, які на нашу думку, проявляються в позитивній динаміці показника густоти населення. Густина населення ЄС-27 і ЄС-15 зростає в довготривалому періоді, водночас цей показник у ЄС-10+2 знижується, тобто демографічний приріст забезпечується в ЄС завдяки ЄС-15. Так, в 2008 р. на території ЄС-27 проживало 464,818 млн. осіб – це на 19 % більше, ніж на території ЄС-15 (див. додаток Ч табл. 5) [160]. Варто зауважити, що знижується густина населення у ЄС-10+2 з 1993 р. внаслідок спаду в Естонії (спад почався з 1988 р.), Латвії (з 1990 р.), Литві (з 1993 р.), Болгарії (з

1985 р.), Румунії (з 1992 р.), Угорщині (з 1984 р.) і Чехії (з 1989 р.). Відповідно до цього найнижча густина населення в 2008 р. була в Естонії – 30 осіб/км², найвища на Мальті – 1304 осіб/км², крім того що показник суттєво розділив групу, зауважимо що його дивергенція матиме місце в майбутньому, адже рівень густоти населення Мальти в довготривалому періоді зростатиме, а Естонії – спадатиме [розраховано за 160]. Відповідно до цього, приріст населення ЄС-10+2 буде спостерігатись до 2025 р., а з 2030 р. прогнозується його різкий спад. Отже, важливим завданням для демографічної політики ЄС на наступні 20 років є забезпечення приросту населення зокрема завдяки зростанню і конвергенції доходів населення.

Враховуючи прогноз Європейської Комісії на майбутнє щодо скорочення населення в групі ЄС-10+2, важливе значення для його зміни відіграватиме показник кількості народжених дітей, який в ЄС поступово збільшується [161]. Абсолютно негативна тенденція для ЄС-27 спостерігалась до 2002 р. (Рис. Б2), а в 2008 р. в ЄС-27 народилось 4,796 млн. дітей, що було більше, ніж в ЄС-15. Середнє значення показника ЄС-10+2 знизилось до 925 д./100тис.осіб на 2003р., і стало найбільш негативним за останні 30 років. Тобто кількість новонароджених дітей на 100 тис.осіб в ЄС-10+2 значно нижча, ніж у ЄС-27 і ЄС-15, що можна пояснити різницею в доходах населення. Найбільш сприятлива ситуація на Кіпрі, де значення показника на рівні ЄС-15 і найвище в ЄС-10+2, хоча в довготривалому періоді воно також має спадний характер. Відносно конверговані з групою ЄС-15 Естонія, Словаччина, Румунія і Мальта, причому остання внаслідок спаду показника з 2002 р. (див. табл. 2.7).

Найбільш негативна тенденція за останні 15 років на Кіпрі і Мальті, а позитивна в Естонії і Болгарії, тобто такі країни як Кіпр і Мальта забезпечують демографічне зростання за рахунок імміграції. Зниження показника кількості новонароджених в основному відбувається внаслідок зростання в ЄС-27 середнього віку матері, яка народжує першу дитину, хоча в порівнянні з ЄС-15, ситуація в ЄС-10+2 дещо краща і вік матері на 2 роки нижчий – 27,3 р. Найбільш сприятлива тенденція на 2008 р. спостерігалась в Болгарії – 25,5р. і Румунії – 26,2р., найменш – на Мальті – 29,3р. і Кіпрі – 29,3р. (див. табл. 2.7). Так, відбулась конвергенція показника з ЄС-15 внаслідок негативної тенденції у Словенії, Кіпрі і Мальті, яка до 1998 р. мала позитивно спадний характер, а також відносна конвергенція в Чехії, Угорщині, Польщі із наближенням до них Естонії і Латвії, тобто частка соціальних виплат в загальних доходах населення знижується і відбувається поступова конвергенція з ЄС-15. Показник кількості шлюбів ЄС-10+2 частково наближений до рівня ЄС-27, але поступається рівню ЄС-15 (Рис. А2). Найбільш негативне значення у Словенії – 3,3 од./1тис. осіб і Болгарії – 4,0 од./1тис. осіб, позитивне на Кіпрі – 7,2 од./1тис. осіб і Румунії – 6,6 од./1тис. осіб [160]. Однак відбулась конвергенція на рівні значення ЄС-10+2 між Угорщиною, Латвією, Естонією, Словаччиною, Чехією і Польщею, зокрема в останніх трьох за рахунок негативної тенденції. Кількість розлучень в ЄС-15 зростає, це негативна тенденція для даного регіону (Рис. А5). Враховуючи це, найбільш позитивна ситуація в Словенії – 1,2 розлучень/1тис. осіб, а негативна в Естонії – 3,1 розлучень/1тис. осіб (причому з 1995 р. відбувся суттєвий спад на

67 %), Чехії – 3,2 розлучень/1тис. осіб і Литві – 3,2 розлучень/1тис. осіб в двох останніх внаслідок позитивного наближення до середнього значення ЄС-10+2. Так, основна група країн, які позитивно знизили середнє значення ЄС-10+2: Естонія, Латвія, Литва, Болгарія, Польща і Словенія. Зниження показника розлучень є наслідком поступового зростання доходів населення в групі країн в умовах реалізації політики конвергенції доходів.

Таблиця 2.7

Рівень конвергенції соціально-демографічних показників країн ЄС-10+2, 2008 р.

Показник	Середній вік матері, років			Новонароджені діти, дітей/100тис			Чиста міграція, тис. осіб			Витрати на охорону здоров'я, %ВВП		
	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27
Чехія	+0,7	-1,6	-1,2	+14	-123	-72	+11,6	-18,3	+4,4	+2,9	+0,7	+0,8
Естонія	+0,4	-1,9	-1,5	+92	-45	+6	-6,5	-36,4	-13,7	0,0	-2,2	-2,1
Кіпр	+1,9	-0,4	0,0	+136	-1	+50	+13,3	-16,6	+6,1	-0,1	-2,3	-2,2
Латвія	+0,2	-2,1	-1,7	-80	-217	-166	-6,4	-36,3	-13,6	-1,2	-3,4	-3,3
Литва	-0,1	-2,4	-2,0	-72	-209	-158	-14,5	-44,4	-21,7	-0,2	-2,4	-2,3
Угорщина	+0,6	-1,7	-1,3	-6	-143	-92	+13,3	-16,6	+6,1	+2,1	-0,1	0,0
Мальта	+1,8	-0,5	-0,1	+52	-85	-34	-3,5	-33,4	-10,7	+0,6	-1,6	-1,5
Польща	+0,5	-1,8	-1,4	-12	-149	-98	-10,5	-40,4	-17,7	+0,1	-2,1	-2,0
Словенія	+1,6	-0,7	-0,3	-44	-181	-130	-4,5	-34,4	-11,7	+3,6	+1,4	+1,5
Словаччина	-0,1	-2,4	-2,0	+58	-79	-28	-3,5	-33,4	-10,7	+1,6	-0,6	-0,5
Болгарія	-1,9	-4,2	-3,8	-45	-182	-131	-5,5	-35,4	-12,7	-1,0	-3,2	-3,1
Румунія	-1,1	-3,4	-3,0	+51	-86	-35	-19,4	-49,3	-26,6	-0,5	-2,7	-2,6

Розраховано автором за [160].

Внаслідок зміни демографічних показників, відбувається зміна вікової структури населення ЄС-10+2, яка і так частково неоднорідна. В групі країн спостерігається абсолютна конвер-

генція населення віком 20 років, що вказує на різні передумови щодо економічного зростання країн. Так, «наймолодші» країни²⁹ ЄС-10+2 – це Словаччина, Кіпр, Чехія, «найстарші»³⁰ – Болгарія, Латвія і Естонія. Найвищий відсоток населення середнього віку (25-50 рр.) в Чехії і Угорщині, цим пояснюється їх стрімкий економічний розвиток в останні 10р. Відсоток населення до 15 р. в ЄС-10+2 вищий, ніж в ЄС-15 і ЄС-27, з них найбільше в Польщі – 37 % і Кіпрі – 35 %, найменше у Словенії – 27 %, Чехії – 28 %, Угорщині – 28,8 % і Болгарії – 27,5 %, а найбільш позитивна ситуація на Мальті і Кіпрі. Відсоток населення віком 25-50 рр. в ЄС-10+2 найменший в ЄС, що в майбутньому може економічно віддалити групу від ЄС-15 внаслідок браку людського ресурсу, який частково вже сьогодні перетікає в країни ЄС-15. Економічно сприятлива ситуація в ЄС-10+2, яка характеризується низьким відсотком населенням віком 65 років і старше, що обтяжує бюджет, є наслідком негативної соціальної політики і низького рівня життя. Отже, даний показник негативно окреслює перспективи щодо економічного зростання, а отже і зростання та конвергенції доходів населення, хоча ситуацію частково можна виправити, в першу чергу завдяки імміграції.

Суттєвий вплив на демографічне становище має рівень охорони здоров'я ЄС-10+2, який нижчий ніж у ЄС-15, особливо якість медичних послуг та рівень доступності медицини насе-

²⁹ Наймолодші країни – країни, де відсоток населення віком до 45 років найвищий.

³⁰ Найстарші країни – країни, де відсоток населення віком понад 45 років найвищий.

ленню. Кількість лікарняних ліжок на 100 тис. населення в ЄС-27 – 618, це вище ніж у ЄС-15 – (593), що спричинено швидким зменшенням кількості населення в групі ЄС-10+2. Так, найкраща ситуація в Чехії – 868 ліжок/100тис.населення, найбільш негативна на Кіпрі – 431 ліжок/100тис.населення і в Словенії – 509, ці країни наближені між собою з негативною спадною тенденцією в майбутньому, що викликано швидким приростом населення і неспроможністю медицини адекватно прореагувати на це, а також помірним кліматом і, відповідно, меншою госпіталізацією пацієнтів [160]. Зауважимо, що позитивні зміни відбулись щодо показника кількості лікарів на 100 тис. населення. Так середнє значення ЄС-10+2 і ЄС-15 були абсолютно конверговані між собою в 2008 р. Найменш забезпечені лікарями Румунія – 200 лікарів/100тис.населення, Словенія, Естонія і Польща, найбільш Литва – 395, Чехія, Болгарія, причому вони є лідерами в ЄС [161]. Рівень показника кількості виписаних хворих на 100 тис. населення в ЄС-10+2 перевищує аналогічний показник в ЄС-15. Тенденція показника кількості виписаних хворих на 100 тис. населення в ЄС-10+2 є негативною за рахунок його щорічного приросту внаслідок високий ступень серйозних захворювань, зокрема на СНІД і серцево-судинні захворювання. Незважаючи на динамічний розвиток рівня медицини і її доступності населенню зростає показник смертності ЄС-10+2, який частково перевищує ЄС-15 (див. додаток Ч табл. 6). Витрати на охорону здоров'я у групах країн суттєво відрізняються (Рис. В5): у ЄС-15 вони становлять 7,7 % ВВП (850,3 млрд.євро), у ЄС-27 – 7,5% ВВП (885,4 млрд.євро), а у ЄС-10+2 – 4,6 % ВВП (35,1 млрд.євро) [160]. Тенденція щодо

конвергенції негативна, адже медицина ЄС-15 в основному фінансується із приватних джерел, в ЄС-10+2 це поки прерогатива держави (див. табл. 2.7). Найбільший приріст фінансування протягом 1998-2008 рр. відбувся в Чехії і Мальті, найменший в Словаччині; відносна конвергенція даного показника до рівня ЄС-10+2 спостерігається в Польщі, Естонії і Кіпрі.

У цілому у порівнянні з ЄС-15 в групі країн ЄС-10+2 досить негативна демографічна ситуація, яку визначає зокрема високий рівень еміграції населення в країни ЄС-15 і США. Для групи ЄС-10+2 в 2008 р. цей показник позитивний +5,5 тис. осіб, що пояснюється поверненням заробітчан додому і відносною відкритістю кордонів для іммігрантів із Сходу. Найвищий рівень показника чистої міграції на Кіпрі – 17 тис. осіб в Угорщині – 19 тис. осіб і Чехії – 17 тис. осіб, а найбільш негативний в Румунії – –14 тис. осіб, Литві – –9 тис. осіб і Польщі – –5 тис. осіб (Рис. Б5). Часткова конвергенція за даним показником спостерігається між ЄС-15 та Кіпром, Угорщиною і Чехією (див. табл. 2.7). Найбільш позитивні зміни щодо залучення робочої сили відбуваються на Кіпрі і в Польщі, а негативні – в Румунії. Покращення демографічної ситуації можливе в умовах кардинальних економічних змін, які, в першу чергу, повинні стосуватись зростання якості і доступності освіти і медицини та підвищення купівельної спроможності громадян завдяки динамічному економічному розвитку і тісній співпраці між країнами ЄС. Тобто ефективним стимулом для еміграції робочої сили в країни ЄС-10+2, зокрема поверненню заробітчан на батьківщину є зростання рівня доходів населення і поступова їх конвергенція з ЄС-15.

Розподіл товарів та послуг одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва якісно характеризує показник ВВП на душу населення. Показник ВВП на душу населення в ЄС-10+2 в 2008 р. був на 90 % нижчий, ніж у ЄС-15 і становив – 13550 євро (Рис. Д2). Жодна країна ЄС-10+2 не відповідає рівню ЄС-15 і лише Кіпр частково наближається до значення ЄС-27. Така відмінність відображає різницю в доходах населення і в економічному розвитку груп країн. Так, найвищий рівень даного показника на Кіпрі – 19500 євро, в Словенії – 18700 євро і Чехії – 17100 євро, найнижчий в Болгарії – 7500 євро і Румунії – 8100 євро.

Таблиця 2.8

Рівень реальної конвергенції у ЄС-10+2, 2008 р.

Показник	ВВП на душу населення, €			Інфляція, %			Експорт, %ВВП			Імпорт, %ВВП		
	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27
Чехія	+4300	-9400	-2900	-1,4	+0,3	+0,2	+15,7	+34,5	+29,0	+1,4	+31,7	+24,9
Естонія	+600	-13100	-6600	+1,2	+2,9	+2,8	+27,6	+46,4	+40,9	+23,5	+53,8	+47,0
Кіпр	+6700	-7000	-500	-1,1	+0,6	+0,5	-11,2	+7,6	+2,1	-16,4	+13,9	+7,1
Латвія	-1800	-15500	-9000	+4,8	+6,5	+6,4	-11,6	+7,2	+1,7	-6,8	+23,5	+16,7
Литва	-600	-14300	-7800	+0,7	+2,4	+2,3	+3,1	+21,9	+16,4	+0,6	+30,9	+24,1
Угорщина	+1500	-12200	-5700	+0,1	+1,8	+1,7	+13,8	+32,6	+27,1	+5,8	+36,1	+29,3
Мальта	+3400	-10300	-3800	-0,6	+1,1	+1,0	+8,7	+27,5	+22,0	+9,2	+39,5	+32,7
Польща	-1100	-14800	-8300	-2,2	-0,5	-0,6	-22,7	-3,9	-9,4	-31,2	-0,9	-7,7
Словенія	+5900	-7800	-1300	-1,7	0,0	-0,1	+5,3	+24,1	+18,6	-3,3	+27,0	+20,2
Словацьчина	+100	-13600	-7100	+0,3	+2,0	+1,9	+26,6	+45,4	+39,9	+17,9	+48,2	+41,4
Болгарія	-5300	-19000	-12500	+3,9	+5,6	+5,5	+3,7	+22,5	+17,0	+10,7	+41,0	+34,2
Румунія	-4700	-18400	-11900	+3,2	+4,9	+4,8	-29,7	-10,9	-16,4	-25,6	+4,7	-2,1

Розраховано автором за [67;160;161].

Відносне зближення на рівні ЄС-10+2 в довготривалому періоді спостерігається між Латвією, Польщею, Литвою, Сло-

ваччиною, Естонією, яке отримано на основі аналізу показника ВВП на душу населення за допомогою методу зваженого усереднення (див. табл. 2.8). Це говорить про те, що рівень конвергенції показника в групі ЄС-10+2 нижчий, ніж в групі ЄС-15, а отже, зростання доходів населення є нерівномірним, тобто групи країн повільно зближаються.

Приріст зовнішньої торгівлі групи країн ЄС-10+2 динамічніший, ніж у ЄС-15, – це позитивна і природна ситуація (в країнах ЄС-10+2 активно зростає ВВП), яка зможе забезпечити економічну конвергенцію в ЄС. Експорт товарів і послуг у ЄС-15 на кінець 2008 р. становив 38,8 % ВВП, на відміну від ЄС-10+2, де він був більш ніж 60 % ВВП (Рис. Е2). Тенденція пояснюється позитивним розвитком економік і виробництва, зокрема найбільш експортно-орієнтовані країни – це Естонія – 89,9 % ВВП і Словаччина – 88,9 %, найменш Румунія – 32,5 % і Польща – 39,4 %. Відносна конвергенція з середнім значенням ЄС-10+2 в Словенії, Болгарії і Литві з ЄС-27 – Кіпр і Латвія. Відповідно позитивно віддалені від середнього показника ЄС-10+2 Чехія, Угорщина і Мальта, при цьому найбільш позитивна тенденція в Естонії, Словаччині і Чехії, негативна в Словенії, Мальті, Латвії і Литві (див. табл. 2.8). Рівень інтраекспорту ЄС-10+2 вищий за ЄС-15 і знаходиться на рівні 30 % ВВП, так найвищий рівень показника спостерігався в Словаччині – 68,9 %, найнижчий на Кіпрі – 7 %. Відбулась конвергенція показника екстраекспорту товарів і послуг між ЄС-10+2 і ЄС-15 на кінець 2007 р. Зближення показника екстраекспорту між групами країн мало місце за рахунок його зростання в ЄС-10+2. Серед країн ЄС-10+2, найбільший рівень екстраекспорту на Мальті –

(24,2 % ВВП), і Словенії – (21,5 %), найменший в Кіпрі – (2,6 %) і Польщі – (7,8 %). Імпорт збільшується досить динамічно, так на кінець 2007 р. показник ЄС-10+2 переважав ЄС-15 на 70 % і становив 69 % ВВП (Рис. Е5). Найбільш імпоротно-орієнтовані країни: Естонія – 96 % ВВП і Словаччина – 90,3 %, найменш Польща – 41 % і Румунія – 46,7 %. Польща – єдина країна, імпорт якої знаходиться на рівні ЄС-15, Румунії на рівні ЄС-27, інші країни характеризуються вищим рівнем, тобто країни конверговані лише частково (див. табл. 2.8). На кінець 2008 р. позитивне сальдо торгового балансу спостерігалось тільки в Чехії +4,2 % ВВП (4,95 млрд. євро). Імпорт ЄС-10+2 в двічі перевищує ЄС-15 завдяки приросту, який відбувся в 2003р. Найвищий рівень в Словаччині – 62,0% ВВП і Естонії – 59,2%, найнижчий на Кіпрі – 28,5 % і в Польщі – 27,3 %. Експорт ЄС-10+2 спадав (2001-2008 рр.), внаслідок росту всіх членів групи окрім Польщі, Кіпру і Мальти. Найбільший рівень експорту в Литві – 30,6 % ВВП, найменший в Польщі – 9,7 % і на Кіпрі – 9,2 %. Зростання екстраекспорту ЄС-10+2 переважає аналогічний показник ЄС-15 і ЄС-27, хоча в близькому майбутньому конвергенція не відбудеться (країни ЄС-10+2 володіють значними запасами сировини). Від'ємне сальдо торгового балансу – це наслідок відкритості національних ринків ЄС-10+2 і неспроможності вітчизняних товарів конкурувати із закордонними. Варто зауважити про позитивні зрушення у зовнішній торгівлі країн групи ЄС-10+2 – це щорічний приріст імпорту і експорту країн, а також тісна торговельна взаємозалежність з країнами ЄС-15.

Рівень інфляції у країнах ЄС-10+2 перевищує рівень ЄС-15 і становив у 2008 р. 5,0 %. Цей показник з 2003 р. поступово зростав внаслідок слабкості монетарної політики і нездатності країн ЄС-10+2 його контролювати в тривалому періоді (Рис. Д5). Так, найвищий рівень інфляції в Латвії – 7,2 %, Болгарії – 7,4 % і Румунії – 6,6 %, найнижчий в Польщі – 2,3 %, Словенії – 2,7 % і Чехії – 2,9 %, що є нижче рівня ЄС-15. Тобто з ЄС-15 за рівнем інфляції відносно конверговані Словенія, Польща, Чехія і Кіпр (див. табл. 2.8). Зауважимо, що найбільш позитивні зміни відбулись в Румунії, яка з 1997 р. знизилася інфляцію з 158,4 % до 6,6 % в 2008 р. Маастрихтський договір зобов'язав країн учасників ЄМС стримувати інфляцію в коридорі $\geq 1,5$ % від показника країни члена ЄМС із найнижчим рівнем, що зобов'язало країни групи ЄС-15 більш якісно контролювати показник. Завдяки зниженню дефіциту бюджету та привабливості іноземних інвестицій відбувається відносне зближення між ЄС-10+2 і ЄС-15, завдяки прагненню країн групи ЄС-10+2 приєднатись до ЄМС, що значно підвищує доходи населення цієї групи.

Дефіцит бюджету у країнах ЄС-10+2 у середньому становить (-1,7 %) ВВП, тобто відповідає рівню ЄС-15 (Рис. Ж2). Абсолютна конвергенція між групами відбулась в 2003р., після чого ЄС-10+2 динамічніше скоротила свій дефіцит. Найвищий профіцит в Естонії – 3,8 % ВВП і Болгарії – 3,3 % ВВП, дефіцит в Угорщині – -9,2% ВВП. Відносна конвергенція на рівні середнього значення ЄС-10+2 між Латвією і Литвою, на рівні ЄС-27 між Румунією і Словенією (див. табл. 2.9). Найбільш позитивна тенденція у Мальти, Естонії і Болгарії, найбільш негативна в

Польщі і Угорщині. Зниження дефіциту бюджету ЄС-10+2 підвищує впевненість соціально незахищеної групи населення в отриманні допомоги від уряду, що є передумовою реального зростання доходів населення.

Таблиця 2.9

Рівень номінальної конвергенції країн ЄС-10+2, 2008 р.

Показник	Дефіцит бюджету, %ВВП			Довгострокова % ставка, %			Національний борг, %ВВП			Прямі податки, %ВВП		
	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27
Чехія	-2,3	-1,62	-1,63	-0,3	+0,03	-0,28	+12,7	-26,1	-9,1	+1,0	-4,4	-2,4
Естонія	+4,2	+4,88	+4,87	-0,3	+0,03	-0,28	-12,6	-51,4	-34,4	-1,5	-6,9	-4,9
Кіпр	-2,2	-1,52	-1,53	+1,4	+1,73	+1,42	+49,8	+11,0	+28,0	+0,5	-4,9	-2,9
Латвія	+1,1	+1,78	+1,77	-0,06	+0,27	-0,04	-6,3	-45,1	-28,1	-0,3	-5,7	-3,7
Литва	+0,4	+1,08	+1,07	-0,3	+0,03	-0,28	+1,2	-37,6	-20,6	+0,2	-5,2	-3,2
Угорщина	-7,1	-6,42	-6,43	+2,8	+3,13	+2,82	+49,4	+10,6	+27,6	+0,6	-4,8	-2,8
Мальта	-2,6	-1,92	-1,93	+0,7	+1,03	+0,72	+49,9	+11,1	+28,1	+4,6	-0,8	+1,2
Польща	-2,9	-2,22	-2,23	+1,9	+2,23	+1,92	+31,1	-7,7	+9,3	-1,4	-6,8	-4,8
Словенія	-1,2	-0,52	-0,53	-0,1	+0,23	-0,08	+11,2	-27,6	-10,6	+0,5	-4,9	-2,9
Словаччина	-2,7	-2,02	-2,03	-0,1	+0,23	-0,08	+13,6	-25,2	-8,2	-2,9	-8,3	-6,3
Болгарія	+3,4	+4,08	+4,07	-0,04	+0,29	-0,02	+5,8	-33,0	-16,0	-1,3	-6,7	-4,7
Румунія	-0,4	+0,28	+0,27	-0,2	+0,13	-0,18	-4,6	-43,4	-26,4	-1,5	-6,9	-4,9

Розраховано автором за [67;160;161;http://epp/eurostat.ec.europa.eu].

Спостерігається відносна конвергенція обмінного курсу між ЄС-10+2 і ЄС-15 (Рис. 32). Поступова ревальвація національних валют центральними банками країн ЄС-10+2 частково нівелює інфляційний тиск, а отже, і підвищує рівень доходів населення. Так, найбільш позитивні зрушення щодо ревальвації національної валюти до євро відбулись в Литві і Чехії, найбільш негативні в Словаччині, Угорщині і Румунії. В загальному в останні роки ЄС-10+2 частково наблизились до групи ЄС-15, що свідчить про те, що країни групи готуються до приєд-

нання в ЄМС, а частина країн ЄС-10+2 (Словенія - 1 червня 2008 р., Кіпр, Мальта - 1 червня 2008 р., Словаччина - 1 червня 2009 р., Естонія - 1 січня 2011 р.) вже є його членами. Цей крок дозволив населенню отримати економічну вигоду від переходу на стабільну вільноконвертовану валюту і покращив купівельну спроможність, особливо при купівлі імпортованих товарів, ціна на які знизилась через відсутність валютно-обмінних операцій. Тобто конвергенція показника сприяла зростанню доходів населення в групі країн.

Рівень показника довгострокової відсоткової ставки суттєво відрізняється між групами країн Європейського Союзу, так в групі країн ЄС-10+2 він становить 3,8 %, що на 8 % вище за рівень ЄС-15 (Рис. 35). Тенденція протягом 2000-2008 рр. позитивна, характеризується конвергенцією більшості країн ЄС-10+2 до ЄС-15. Високий рівень відсоткової ставки в групі ЄС-10+2 є наслідком низького рівня економічного розвитку і високим рівнем інвестиційного ризику. У 2008 р. абсолютно негативно віддаленими від ЄС-15 були Мальта, Кіпр, Польща, Угорщина і наближеними Литва, Чехія та Естонія (див. табл. 2.9). В цілому ж відбулась суттєва конвергенція показника і ця тенденція матиме місце в майбутньому. Так, в групі ЄС-10+2 мали місце досить позитивні зміни направлені на конвергенцію даного показника, хоча варто звернути увагу на Угорщину, Польщу, Кіпр і Мальту, яким слід суттєво покращити інвестиційний клімат. В загальному тенденція показника сприяє конвергенції доходів населення групи ЄС-10+2 з ЄС-15 завдяки притоку іноземного капіталу, створенню робочих місць і зниженні відсоткових ставок по кредитах для населення.

Середнє значення державного боргу в групі країн ЄС-10+2 становить 17 % ВВП, що в більш ніж три рази менше ніж у ЄС-15 (Рис. Ж5). Найменша державна заборгованість в Естонії – 4,1 % ВВП, і Латвії – 10,0 %, найбільша на Мальті – 66,5 %, і Угорщині – 66,0 %, що є одним із найвищих рівнів в ЄС, який перевищує критерій номінальної конвергенції [46]. Після 2004 р. рівень державного боргу ЄС-10+2 частково знизився на відміну від ЄС-15, де тенденція спостерігається протягом 1995-2008 рр., тобто конвергенція в ЄС можлива лише за умов зниження показника в ЄС-15 (див. табл. 2.9). Враховуючи поточний економічний стан країн групи ЄС-10+2 можна сказати, що їх відповідальність критеріям номінальної конвергенції часткова. Тобто такі країни як Чехія, Польща, Латвія, Литва, Естонія і Угорщина в близькому майбутньому стануть членами ЄМС, що досить позитивно позначиться на зростанні доходів їх населення.

Рівень зайнятості у ЄС-27 позитивно зростає з 1988 р., хоча тенденції між групами країн абсолютно протилежні (Рис. И2). В 1985 р. в ЄС-15 був найнижчий рівень показника зайнятості за двадцять років – 61,4%, а до 2008 р. він поступово зріс до рівня 66,9 %. Зовсім протилежна тенденція в групі ЄС-10+2, яка не змогли зупинити спад рівня зайнятості протягом 1990-2008 рр. до рівня – 61,6 % [161]. Найвищий рівень зайнятості в Чехії – 67,9 %, і Естонії – 67 %, найнижчий на Мальті – 51,8 % і в Польщі – 54,4 % [160]. Негативно диверговані від ЄС-15 Мальта, Польща, Словаччина і Болгарія, частково наближена тільки Естонія (див. табл. 2.10). Найбільш позитивна тенденція в довготривалому періоді в Словенії і Угорщині, негативна в Чехії,

Румунії, Латвії, Словаччини, Польщі і Мальти (країни користувались послугами дешевої робочої сили із Сходу і відзначались високим рівнем еміграції). Позитивний зріст показника в 2005 р. пояснюється легальним виїздом великої кількості кваліфікованої робочої сили з групи ЄС-10+2 в країни ЄС-15. Приріст рівня зайнятості населення ЄС-10+2 і ЄС-27 зростає в довготривалому періоді і на 2008 р. становить 1,6 %. Так, найвищий приріст в Польщі – 3,3 %, і Естонії – 5,4 %, найнижчий в Угорщині – 0,7 %, і Румунії – 0,2 % [160]. Рівень показника ЄС-10+2 перевищує рівень ЄС-15, що є позитивною тенденцією завдяки великій кількості інвестицій з ЄС-15, дешевій робочій силі і позитивному інвестиційному клімату. Безробіття у ЄС-10+2 до 2001 р. зростало до рівня 9,8 %, після чого відбувся спад – у 2008 р. до 8,0 % (рівень 1998 р.) (Рис. І5). Найвищий рівень безробіття в Польщі – 15,2 % і Словаччині – 14,8 %, найнижчий на Кіпрі – 5,4 % [161]. Конверговані з групою країн ЄС-15 або позитивно віддалені від неї Естонія, Кіпр, Литва і Словенія; частково наближаються Чехія, Латвія, Угорщина, Мальта і Румунія (див. табл. 2.10). Найбільш позитивна тенденція в Естонії, Латвії, Литві і Болгарії, негативна в Польщі, Словаччині і Мальті. Враховуючи те, що безробіття у ЄС-15 зростає, а в ЄС-10+2 спадає, можна зробити висновок що ці зміни показника взаємозалежні. Так, 2001 рік характеризувався інтенсивним переміщенням кваліфікованої робочої сили з ЄС-10+2 в ЄС-15, що привело до підвищення рівня зайнятості в ЄС-10+2 і збільшення безробіття в ЄС-15. Ці процеси відбулись у зв'язку з різницею в оплаті праці між ЄС-10+2 та ЄС-15 і привели до конвергенції показника безробіття, завдяки суттєвому скороченню

рівня ЄС-10+2 і незначному зростанню у ЄС-15. Продуктивність праці в Європейському Союзі відрізняється між групами країн: так, середнє значення у ЄС-15 знаходиться на рівні вдвічі вищому, ніж у ЄС-10+2 (Рис. К5). Найвища продуктивність на годину на Мальті – 72,8 %, Кіпрі – 68,5 %, найнижча в Латвії – 35,9 %, і Болгарії. З 2005 р. спостерігається відносна конвергенція на рівні середнього значення ЄС-10+2 в Чехії, Угорщині і Словаччині, часткова в Польщі, Литві і Естонії, при цьому найбільш позитивно зросла продуктивність праці на годину в Словенії, Чехії і Естонії, найменш на Мальті.

Таблиця 2.10

Рівень конвергенції зайнятості, безробіття, номінальної і реальної заробітної плати країн ЄС-10+2, 2008 р.

Показник	Зайнятість, %			Безробіття, %			Номінальна заробітна плата, %			Реальна заробітна плата, %		
	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27
Чехія	+6,0	+0,7	+3,6	-0,4	+0,5	+0,4	-0,9	+1,7	+1,1	0,0	+1,8	+1,3
Естонія	+5,6	+0,3	+3,2	-1,8	-0,9	-1,0	+5,1	+7,7	+7,1	+5,1	+6,9	+6,4
Кіпр	+2,5	-2,8	+0,1	-2,9	-2,0	-2,1	-2,5	+0,1	-0,5	-1,6	+0,2	-0,3
Латвія	-2,6	-7,9	-5,0	-0,1	+0,8	+0,7	+6,0	+8,6	+8,0	+2,7	+4,5	+4,0
Литва	-1,9	-7,2	-4,3	-1,5	-0,6	-0,7	+2,2	+4,8	+4,2	+2,4	+4,2	+3,7
Угорщина	-4,6	-9,9	-7,0	-0,1	+0,8	+0,7	-1,9	+0,7	+0,1	-1,9	-0,1	-0,6
Мальта	-10,1	-15,4	-12,5	-0,07	+0,83	+0,73	-3,0	-0,4	-1,0	-2,7	-0,9	-1,4
Польща	-7,8	-13,1	-10,2	+6,5	+7,4	+7,3	-0,8	+1,8	+1,2	+0,9	+2,7	+2,2
Словенія	+1,1	-4,2	-1,3	-1,8	-0,9	-1,0	-0,9	+1,7	+1,1	-0,4	+1,4	+0,9
Словаччина	-5,5	-10,8	-7,9	+6,5	+7,4	+7,3	+0,6	+3,2	+2,6	+0,8	+2,6	+2,1
Болгарія	-5,1	-10,4	-7,5	+0,2	+1,1	+1,0	+3,3	+5,9	+5,3	+2,1	+3,9	+3,4
Румунія	-2,8	-8,1	-5,2	-0,3	+0,6	+0,5	+4,9	+7,5	+6,9	+1,2	+3,0	+2,5

Розраховано автором за [67160;161]

Конвергенція показника відбувається досить повільними темпами. Так, впродовж 2001-2007 рр. продуктивність праці в

ЄС-15 зросла на 2 %, у ЄС-10+2 – на 8 % до 52 % від показника ЄС-15. Жодна з країн ЄС-10+2 не відповідає середньому рівню ЄС-15 і ЄС-27. Продуктивність праці у ЄС-15 на 58 % вища за продуктивність у ЄС-10+2 (Рис. К2). Відносно конверговані з середнім значенням ЄС-10+2 Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Польща, Литва і Латвія. Продуктивність праці ЄС-15 за 8 років зросла на 9 %, ЄС-10+2 на 29 % і становила на кінець 2008 р. 75 % від рівня ЄС-27. Отже, така суттєва різниця показника між групами країн заважає конвергенції і зростанню доходів населення у ЄС-10+2.

Мінімальна заробітна плата ЄС-10+2 в 2008 р. була в чотири рази нижча за ЄС-15 і становила 310 євро/місяць. Кіпр, як і частина країн ЄС-15, не встановлює мінімум заробітної плати. Найвища мінімальна зарплата на Мальті – 602 євро/місяць і у Словенії – 538 євро/місяць, найнижча в Болгарії – 92 євро/місяць і у Румунії – 115 євро/місяць. Частково наближаються до середнього значення ЄС-10+2 Чехія, Польща і Угорщина. Рівень зростання номінальної заробітної плати у ЄС-10+2 перевищує рівень ЄС-27 і ЄС-15 (Рис. Л2), така ситуація допомагає суттєво скоротити відстань в доходах між групами ЄС-15 і ЄС-10+2. На 2008 р. показник становив 7,0 %, це більше ніж вдвічі перевищувало ЄС-15, при цьому найвищий рівень зростання зафіксований в Латвії – 12,0 %, Естонії – 11,1 % і Румунії – 10,9 %, найнижчий на Мальті – 3,0 % [161]. Середнє значення показника ЄС-10+2 з 2004 р. спадає, що може викликати негативну тенденцію в майбутньому. Болгарія, Литва і Словаччина – це позитивно віддалені країни, які зобов'язані демонструвати високі темпи зростання показника, щоб наздог-

нати своїх сусідів по групі (див. табл. 2.10). Високий рівень показника ЄС-10+2 вказує на бажання урядів частково зблизити рівень доходів з ЄС-15. Зростання реальної заробітної плати ЄС-10+2 відбувається вищими темпами, ніж у ЄС-15 і становить на 2008 р. 3,6 % (Рис. Л5). В ЄС-10+2 існує суттєва різниця в темпах зростання між реальною і номінальною заробітною платою. Так, спад реальної заробітної плати зафіксовано у Румунії в 1991 р. (-23,1 %), Угорщині 1995 р. (-1,4 %), Болгарії 1996 р. (-21,8 %) [161]. На 2008 р. найвищий рівень показника в Естонії – 7,8 %, найнижчий на Мальті – 0,1 %, при цьому позитивно були віддалені від ЄС-10+2 Латвія, Литва, Болгарія (див. табл. 2.10). Враховуючи те, що рівень показника ЄС-10+2 вищий, ніж у ЄС-15, можна зробити висновок про наявність поступової конвергенції доходів населення, адже очікується тенденція зростання реальної заробітної плати групи ЄС-10+2 і протягом 2010-2015 рр. Також потрібно сказати, що проблемною країною для ЄС-10+2 залишається Мальта, де з 2002 р. спостерігався спад зростання реальних доходів і лише в 2008 р. почалось зростання.

У контексті конвергенції доходів податкова система у ЄС відіграє важливе значення, зокрема впливаючи на соціальну політику держави. Так, обсяг прямих податків поступово знижується з 2000 р. і становить в ЄС-10+2 – 8,4 % ВВП, що значно нижче, ніж у ЄС-15 (13,8 %) (Рис. М2). Ситуація характеризує соціальну орієнтованість бюджету внаслідок наповнення його з інших додаткових джерел. Найвищий рівень стягування податків на Мальті (11,9 % ВВП), найнижчий в Словаччині (5,5 %). Рівень непрямих податків ЄС зріс, хоча в ЄС-10+2 він стабільно

однаковий з 2003 р., що говорить про відкритість ринків для імпоротної продукції, тобто економіка країн поступово переорієнтовується на задоволення потреб національного споживача. Найвищий рівень непрямих податків на Кіпрі – 17,3 % ВВП, причому він значно вищий ніж у ЄС-15, найменший в Румунії – 10,9 %, Литві – 11 % (Рис. М5). Найбільш позитивна тенденція спостерігається в Чехії, Угорщині, Литві і Румунії, негативна на Кіпрі, Мальті і в Польщі, де рівень непрямих податків з 2000 р. зростає.

Рівень державних компенсацій працівникам суттєво відрізняється між групами країн, що викликано різницею в надходженнях до бюджету і ступенем соціальної орієнтації економіки. Впродовж 1990-2008 рр. відбувається наближення показника державних компенсацій працівникам між групами країн, спричинене поступовим збільшенням його рівня в ЄС-10+2 і скороченням в ЄС-15 (Рис. Р5). Рівень державних компенсацій на Мальті становить 14,3 % ВВП, на Кіпрі – 14,4 %, в Угорщині – 12,5 %, Словенії – 11,7 %, що є вище, ніж у ЄС-15. Розмір соціальних виплат також суттєво відрізняється між групами країн ЄС, хоча і відбулось їх відносне зростання в ЄС-10+2 протягом 1993-2008 рр. (Рис. П5). Найвищий рівень виплат спостерігається в Угорщині (13,0%), найнижчий в Словаччині (8,1 %); наближаються до рівня ЄС-15 Мальта і Словенія (див. табл. 2.11). Найбільш позитивні зміни відбулись в Угорщині і Мальті, негативні в Естонії, Латвії і Литві, де рівень соціальних виплат знизився з 1998 р. більш ніж на 3 % ВВП. Отже за показником державних компенсацій доходи населення між групами країн зближуються. За рівнем конвергенції показника

соціальних виплат конвергенція доходів між групами країн лише часткова, адже рівень соціальних виплат більшості країн групи ЄС-10+2 нижчий за рівень ЄС-15.

Таблиця 2.11

Рівень конвергенції країн ЄС-10+2 (соціальний аспект), 2008 р.

Показник	Соціальні виплати, % ВВП			Заощадження, % ВВП			Витрати на соціальний захист, % ВВП			Витрати сімей на споживання, %		
	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27	ЄС-10+2	ЄС-15	ЄС-27
Чехія	+1,3	-1,0	+0,7	+4,2	+3,6	+3,9	+1,6	-8,2	-3,3	-11,0	-0,6	-3,5
Естонія	-0,2	-2,5	-0,8	+6,0	+5,4	+5,7	-4,7	-14,5	-9,6	-4,7	+5,7	+2,8
Кіпр	-1,4	-3,7	-2,0	-5,7	-6,3	-6,0	-1,7	-11,5	-6,6	+13,1	+23,5	+20,6
Латвія	-1,3	-3,6	-1,9	+1,2	+0,6	+0,9	-4,8	-14,6	-9,7	-1,6	+8,8	+5,9
Литва	-0,6	-2,9	-1,2	-2,9	-3,5	-3,2	-4,9	-14,7	-9,8	+3,2	+13,6	+10,7
Угорщина	+3,7	+1,4	+3,1	-5,3	-5,9	-5,6	+3,9	-5,9	-1,0	-9,0	+1,4	-1,5
Мальта	+2,1	-0,2	+1,5	-8,6	-9,2	-8,9	+0,2	-9,6	-4,7	+13,5	+23,9	+21,0
Польща	+0,2	-2,1	-0,4	-1,5	-2,1	-1,8	+3,5	-6,3	-1,4	+0,4	+10,8	+7,9
Словенія	+2,0	-0,3	+1,4	+5,1	+4,5	+4,8	+6,2	-3,6	+1,3	-5,5	+4,9	+2,0
Словаччина	-1,7	-4,0	-2,3	+4,4	+3,8	+4,1	-0,2	-10,0	-5,1	-7,0	+3,4	+0,5
Болгарія	-1,3	-3,6	-1,9	-3,1	-3,7	-3,4	-6,3	-16,1	-11,2	+9,0	+19,4	+16,5
Румунія	-1,2	-3,5	-1,8	-7,4	-8,0	-7,7	-6,2	-16,0	-11,1	+4,1	+14,5	+11,6

Розраховано автором за [67; 160; 161].

Рівень прямих та непрямих субсидій ЄС-10+2 частково перевищує рівень ЄС-15, що викликано як розміром бюджету, так і кількістю населення, з рівнем доходів нижче середнього і потребує державної допомоги (Рис. Р2). Найнижчий рівень субсидування населення в Польщі – 0,9 %, найвищий в Чехії – 2,7 % ВВП і на Мальті – 2,1 %; наближається до них в довготривалому періоді Словенія – 1,6 % [161]. Румунія, Естонія і Словаччина наблизились за рівнем субсидування до ЄС-15. Варто зауважити про позитивне зниження рівня субсидування насе-

лення в ЄС-10+2, адже для доходів населення субсидії відіграють позитивну роль, але уповільнюють загальний розвиток економіки, що викликає довготривалий негативний ефект.

Рівень валових національних заощаджень у ЄС-27 на кінець 2008 р. становив 20,6 % ВВП. Відмітимо, що після 2004 р. відбулось зростання показника заощаджень в ЄС-10+2 завдяки поступовому збільшенню доходів населення групи (Рис. Н2). Спостерігалось зближення таких країн як Естонія де заощадження у 2008 р. становили (25,9 % ВВП), Словенія (25,9 %), Словаччина (25,3 %) і Чехія (25,1 %) на рівні вищому за середнє значення ЄС-15 (див. табл. 2.11). Враховуючи світове зростання цін і їх відносну конвергенцію в ЄС, ситуація, в якій загальні витрати домогосподарств на споживання в довготривалому періоді в ЄС-10+2 зменшуються, вказує на позитивні зміни в економіці і на зростання ВВП (Рис. Н5). У середньому для ЄС-15 відношення загальних витрат домогосподарств на споживання до ВВП становило в 2008 р. 56,8 % (14100 євро на душу населення), для ЄС-10+2 – 63 % (8000 євро на душу населення). Найвищий рівень показника спостерігався на Кіпрі і Мальті, найнижчий в Чехії (див. табл. 2.12). Найбільш суттєво зменшилось відношення загальних витрат домогосподарств на споживання в Естонії, Угорщині і на Кіпрі, збільшилось в Литві, Латвії і на Мальті, при цьому найвищий рівень споживання у грошовому еквіваленті на Кіпрі, Мальті, Словенії, а найменш в Румунії, Болгарії, Латвії і Словаччині. Зростання показника в Латвії і на Мальті викликане активним розвитком країни в туристичній сфері, що збільшило доходи населення, підняло ціни і вплинуло на ріст витрат на споживання.

Таблиця 2.12

**Загальні витрати домогосподарств на споживання
в ЄС-10+2, 2008 р.**

Країна	CZ	EE	CY	LV	LT	HU	MT	PL	SI	SK	BG	RO
% ВВП	51,9	58,0	75,9	61,1	66,0	53,8	76,3	63,2	57,2	55,8	71,8	66,9
євро	8300	7000	14200	5900	7100	7300	12200	7000	10200	6700	5100	4900

Складено автором за: [160].

Ціни за спожиту електроенергію зростають в ЄС рівномірно, темпи зростання цін ЄС-10+2 не поступаються темпам ЄС-15. В середньому 100 кВт спожитої електроенергії в 2008 р. в ЄС-10+2 коштувало 9 євро, що на 30 % менше за ціну 13 євро в ЄС-15. Найвища ціна на електроенергію була в Словаччині, а найнижча в Болгарії (див додаток Ч табл. 7). Враховуючи динамічніший ріст середнього значення ЄС-10+2 і стрімке подорожання електроенергії на європейському континенті, конвергенція показника може відбутись в 10-ти річний період. Ситуація викликана відсутністю власних електростанцій на території ЄС-10+2, та підняттям цін зі сторони імпортерів. Країни ЄС-15 сплачують вищу ціну за газ - 11,75 євро за 100м³ проти 6,6 євро за 100м³ в ЄС-10+2 (див додаток Ч табл. 7). Розмір ціни на газ залежить від розташування країни, географічної відстані, а також можливості транзиту. Виходячи з цього, найбільш

негативна тенденція в довготривалому періоді в Словенії, Словаччини і Чехії, позитивна в Польщі, Болгарії, Литві і Естонії. Ціна на бензин протягом 2003-2008 рр. суттєво зростала, хоча в другій половині 2008 р. ситуація змінилася і така тенденція притаманна не тільки для Євросоюзу. Різниця в ціні на бензин між групами країн суттєва: в ЄС-15 літр бензину А-95 коштує 1,02 євро, в ЄС-10+2 – 0,80 євро (див додаток Ч табл. 7). Порівнявши темпи зростання ціни на бензин між групами країн можна сказати, що в останні роки відбувається конвергенція показника. Ситуацію спричинили зростання світової ціни на нафту впродовж 2001-2008 рр. і її падіння в другій половині 2008 р. та присутність на ринку нафтопродуктів однакових монополістів, а також світова фінансова криза в другій половині 2008 р.

Локальний зв'язок в Європейському Союзі подорожчав, національний подешевів, так в середньому місцевий зв'язок в ЄС-10+2 коштує 0,31 євро/10хв., національний – 0,77 євро/10хв (див. додаток Ч табл. 7). Конвергенція цін на зв'язок між групами країн відбувається впродовж 2003-2008 рр., хоча тенденція буде спостерігатись і в майбутньому. Зв'язок належить в основному інвесторам із Франції, Німеччини і Великобританії, які вирівнюють ціни в ЄС шляхом їх підвищення в ЄС-10+2 з метою максимізації прибутку, а це негативно впливає на конвергенцію доходів населення.

Державні витрати на соціальний захист і пільги у ЄС-10+2 знаходяться на рівні 17 % ВВП, при цьому найбільше коштів виділяє Словенія – 24,0 %, найменше Болгарія – 11,9 % і Румунія – 12,2% (Рис. П2). Спостерігається відносна конвергенція

нція між ЄС-15 та Чехією, Польщею і Угорщиною. Така часткова конвергенція показника стала можливою внаслідок скорочення витрат на соціальний захист в ЄС-15 і збільшення їх в ЄС-10+2 (див. табл. 2.11). В зоні ризику бідності до здійснення соціальних виплат в ЄС-15 перебувало 25 % населення, в ЄС-10+2 – 22 % (чоловіки в ЄС-15 – 23 %, ЄС-10+2 – 21 %, жінки ЄС-15 – 26 %, ЄС-10+2 – 23 %) [161]. В зоні ризику бідності після соціальних виплат перебувало 15 % населення в ЄС-10+2 (для чоловіків – 14 %, жінок – 17 %). У ЄС-15 спостерігається більша залежність громадян від державної соціальної допомоги. Найвищий рівень ризику до здійснення соціальних виплат населенню в 2008 р. спостерігався в Польщі – 31 % (чоловіки – 32 %, жінки – 31 %), після здійснення соціальних виплат в Словаччині – 21 % (чоловіки – 21 %, жінки – 21 %) [161]. Відповідно, найнижчий рівень ризику до здійснення соціальних виплат населенню спостерігався в Болгарії – 16 % (чоловіки – 14 %, жінки – 18 %), після здійснення соціальних виплат в Чехії – 8 % (чоловіки – 7 %, жінки – 9 %) [161]. Ситуація вказує на сприятливу соціальну політику в Чехії і на неефективну в Словаччині, яка мінімально скорочує кількість людей, що перебувають в зоні ризику після здійснення соціальних виплат.

Кількість школярів і студентів в ЄС щорічно збільшується: так, в ЄС-15 ця кількість зростає, в ЄС-10+2 починаючи з 2004 р. спадає. Густота школярів і студентів в ЄС-10+2 (204 чол./1000 жителів або 21,430 млн. чол.) дещо вища, ніж у ЄС-15 (201 чол./1000 жителів або 76,463 млн. чол.) (Рис. В2). З 2004 р. почалась конвергенція показника, викликана зниженням показника в ЄС-10+2 і стабільним приростом у ЄС-15. Так, з

2004 р. 10 країн ЄС-10+2 стали повноправними членами ЄС, що дозволило громадянам вибирати, де здобувати освіту. Частина студентів з цього часу здобуває освіту у Великобританії, Німеччині, Нідерландах і інших країнах ЄС-15. Найбільш високий рівень показника густоти школярів і студентів в пострадянських країнах, хоча відбулась втрата позицій рівня радянської освіти, що призвело до зниження конкурентоспроможності цих країн (Латвія, Литва, Естонія) на сучасному ринку освітніх послуг. Рівень густоти населення із вищою освітою конвергувався між ЄС-10+2 і ЄС-15 в 2003 р. Конвергенція показника густоти населення із вищою освітою спричинена негативними явищами в ЄС-10+2: так відбувся виїзд великої кількості населення в країни ЄС-15 через відсутність роботи або низький рівень оплати праці на батьківщині. Витрати на освіту в ЄС-10+2 становили в 2008 р. 52,1 млрд. євро проти 470,5 млрд. євро в ЄС-15 [159]. Найбільше виділяла коштів Польща – 21,9 млрд. євро, найменше Мальта – 300 млн. євро, Естонія – 800 млн. євро і Кіпр – 900 млн. євро [160]. Найбільша частка коштів на освіту у ВВП має місце на Кіпрі, зокрема 6,5 % ВВП державних коштів і 1,4 % ВВП приватних, найменше в Болгарії – 3,9 % ВВП державних коштів і 0,7 % ВВП приватних [161]. В грошовому еквіваленті найбільше коштів на одного студента/школяра виділяв Кіпр – 5690 євро і Словенія – 4698 євро, найменше Болгарія – 1634 євро, Румунія – 1620 євро і Литва – 2129 євро [розраховано за 160; 161]. За умов зростання доходів населення освітні послуги дорожчають, а це, в свою чергу, вимагає підвищення якості цих послуг, тобто ЄС-10+2 слід поступово переорієнтовуватись на приватне фінансування освіти.

Метою політики конвергенції доходів в Європейському Союзі є забезпечення зростання і конвергенції доходів населення між групами країн ЄС-10+2 та ЄС-15. Враховуючи результати аналізу процесів конвергенції доходів у Розширеному ЄС, можна зробити висновок, що соціально-економічні показники, які характеризують доходи населення у ЄС-10+2 поступово наближаються до рівня ЄС-15. Конвергенція спостерігається між групами країн за всіма показниками, крім рівня інфляції і зайнятості, тенденція зміни яких схожа за своїм характером на поляризацію. Основні проблеми які стоять на заваді конвергенції доходів населення у ЄС-27, потребують їх вирішення на місцевому рівні. Так, Румунії необхідно змінити негативне значення показника чистої міграції, а в Польщі варто знизити рівень безробіття і довготермінову відсоткову ставку. Також потрібно знизити рівень безробіття в Словаччині та частково підвищити соціальні виплати і урядові компенсації працівникам. В Угорщині важелі політики конвергенції доходів повинні бути спрямовані на зниження дефіциту бюджету, державного боргу, обмінного курсу та довгострокової відсоткової ставки. Кіпр характеризується з 2000 р. надто високим рівнем непрямих податків. Схожа ситуація з показником непрямих податків на Мальті, якій варто поступово нарощувати обсяги експорту товарів і послуг. Латвія, Литва і Естонія характеризуються низьким рівнем соціальних виплат та урядових компенсацій працівникам. В Словенії варто звернути увагу на зниження обмінного курсу, а в Болгарії на рівень доступності освіти населенню. Також варто зауважити, що відбуваються позитивні економічні зрушення в ЄС-15, і якщо не вдались до

кардинальних демографічних, економічних та соціальних змін, то темпи конвергенції доходів населення ЄС-10+2 поступово знизяться. Тому, проаналізувавши процеси конвергенції доходів у Розширеному ЄС, ми прийшли до висновку, що їх прискорення можливе передусім за умови мінімізації рівня інфляції (див. Додаток Т), а також підвищення рівня зайнятості населення країн-нових членів ЄС (див. Додаток У).

2.3. Оцінка готовності країн-аплікантів до вступу в ЄС за критерієм конвергенції доходів населення

Оцінка готовності країн-аплікантів до вступу в ЄС передбачає аналіз основних соціальних і макроекономічних показників Хорватії, Туреччини і України (С-3) та визначення рівня їх конвергенції з параметрами Розширеного ЄС. Доходи населення в цих країнах стрімко зростали протягом 2000-2008 рр. і поступово наближаються до рівня ЄС-27 (див. Додаток Ц). Найбільш суттєве зростання доходів відбулось в Україні +642 %, в Хорватії відбувся приріст +290 % в Туреччині +214 %, що пояснюється зростанням оплати праці, доходів від підприємницької діяльності та реалізації продукції особистого підсобного господарства і індивідуальної трудової діяльності. Також населення цих країн протягом 2000-2008 рр. отримало значні грошові виплати у вигляді пенсій, стипендій та інших соціальних трансфертів.

Поступовий перехід країн-аплікантів до європейської моделі соціальної орієнтації економіки є можливим за умов покращення демографічної ситуації в країні. Так, населення

групи кандидатів на вступ С-3³¹ – це 125,3 млн.чол. (Хорватія – 4,4 млн., Туреччина – 74,3 млн., Україна – 46,6 млн.), або 30 % населення ЄС-27. Рівень густоти населення групи країн С-3 зростає з 1997 р. і є найвищим в Туреччині (96 осіб/км²), а найнижчим в Україні (77). Рівень показника густоти населення групи С-3 найнижчий в Євроінтеграційному просторі через його негативно спадну тенденцію в Україні, яка є наслідком низького рівня доходів. Прогноз щодо рівня густоти населення групи С-3 свідчить про зростання показника та його абсолютну конвергенцію із середнім значенням ЄС-15. Зауважимо, що в групі С-3 спостерігатиметься дивергенція між Туреччиною, рівень показника якої зростає з 1990 р., та Україною і Хорватією, де густина спадає. Так, через 50 років прогнозується негативний спад показника в Хорватії на 20 %, Україні на 25 % і позитивний його зріст в Туреччині на 87 % [160].

Демографічний стан в групі залежить також від рівня показника кількості новонароджених дітей в країнах С-3, який найвищий в ЄС і зростає з 2005 р. (Рис. Б3). Найвищий рівень в Туреччині – 1894 народжень на 100 тис. осіб із частковим спадом з 2000 р., найнижчий в Хорватії – 900 [160]. Зростання показника групи С-3 відбулось внаслідок його приросту в Україні – 985, яка в другій половині 2005 р. досягла рівня ЄС10+2, а в 2008 р. випередила ЄС10+2 (див. табл. 2.13). На кількість новонароджених дітей групи країн С-3 позитивно впливає низький як для країн ЄС середній вік матері, що народжує першу ди-

³¹ С-3 – ми пропонуємо так назвати групу країн, які є потенційними кандидати на вступ в Європейський Союз (Хорватія, Туреччина, Україна).

тину, хоч він і повільно зростав в довготривалому періоді і у 2008 р. становив 26,9 років. Найвищий рівень показника в Хорватії – 28,0 р, найнижчий в Туреччині – 25,6 років [161]. Зауважимо, що всі країни групи С-3 позитивно віддалені від ЄС-27 (див. табл. 2.13). Найбільш позитивна тенденція показника протягом 1992-2008 рр. спостерігається в Туреччині, негативна в Україні. Так, високий рівень показника Хорватії і України притаманний соціально розвинутим країнам Європейського Союзу. Найбільш негативна тенденція в Хорватії, рівень показника якої наблизився до ЄС-15 і він негативно впливає на природній приріст населення. Іншим взаємопов'язаним показником є кількість шлюбів в групі С-3, за яким країни є абсолютними лідерами в ЄС, демонструючи позитивне зростаюче відхилення від ЄС-27 з 2002 р. (Рис. А3). Найвищий рівень в Україні – 7,1 шлюбів/1тис. осіб і Туреччині – 6,8, найнижчий в Хорватії – 5,2. Хорватія позитивно віддалилась від ЄС в 2003 р., хоча на 2008 р. найбільш позитивна тенденція спостерігалась в Україні [161]. На рівень показника України і Туреччини впливають культурні звичаї і соціальний статус інституту шлюбу. Так кар'єрний ріст і здобуття якісної освіти для жінок в Туреччині історично не є пріоритетними, а в Україні створення сім'ї – це обов'язкова подія в житті. Кількість розлучень у С-3 дещо зростає з 2002 р., така тенденція нівелює високий рівень попереднього показника (Рис. А6). Найвищий рівень показника в Україні – 3,7 розлучень/1тис. осіб, найнижчий в Хорватії – 0,9, а Туреччина наближена до середнього значення ЄС10+2 – 1,1. Найбільш негативну тенденцію зростання розлучень в Україні спричинило зростання еміграції протягом 1998-2005 рр.

Таблиця 2.13

Рівень конвергенції соціально-демографічних показників групи С-3, 2008 р.

Показник		Країна	Хорватія	Туреччина	Україна
Середній вік матері, роки	С-3		+1,2	-1,2	+0,1
	ЄС-(27+3)		-1,0	-3,4	-2,1
	ЄС-27		-1,1	-3,5	-2,2
	ЄС10+2		0,9	-1,5	-0,2
	ЄС-15		-1,6	-4,0	-2,7
Густина новонароджених дітей, чол./100тис.	С-3		-359	+635	-274
	ЄС-(27+3)		-132	+862	-47
	ЄС-27		-127	+867	-42
	ЄС10+2		-51	+943	+34
	ЄС-15		-174	+820	-89
Чиста міграція, тис.чол.	С-3		+4,5	-2,5	-2,5
	ЄС-(27+3)		-3,3	-10,3	-10,3
	ЄС-27		-1,7	-8,7	-8,7
	ЄС10+2		+5,5	-1,5	-1,5
	ЄС-15		-24,4	-31,4	-31,4
Витрати на охорону здоров'я, %ВВП	С-3		-0,5	+0,1	+0,6
	ЄС-(27+3)		-1,9	-1,3	-0,8
	ЄС-27		-1,8	-1,2	-0,7
	ЄС10+2		-1,6	-1,0	-0,5
	ЄС-15		-3,5	-2,9	-2,4

Розраховано автором за [28; 67; 160].

Внаслідок різних підходів до здійснення демографічної політики у групі С-3 сформувалась різна вікова структура населення. Відповідно «наймолодша» країна – це Туреччина, «найстарші» – Хорватія і Україна. Населення групи С-3 значно молодше за населення ЄС-27. Так, відсоток населення віком до 20 років найвищий в Туреччині – 46,6 %, найменший в Хорватії – 29,7 %, Україна (30,1 %) знаходиться на рівні С-3; частка населення віком 25-50 рр. найбільша в Хорватії (53,8 %) і Україні (53,5 %), а найменша в Туреччині (47,5 %), частка населення віком від 65 р. найбільша в Хорватії (16,5 %), найменша в Туре-

ччині (5,9) [розраховано за 160]. Найбільш сприятлива демографічна ситуація в Туреччині, адже молоде населення (до 20 років) забезпечить в довготривалому періоді демографічний приріст населення. Сприятливе становище склалось в Хорватії і Україні завдяки значно вищому відсотку економічно активного населення – така тенденція повинна дати поштовх динамічному розвитку економіки. Соціальна орієнтованість економіки в Хорватії і Україні збільшила частку осіб пенсійного і передпенсійного віку. Найбільш позитивна тенденція щодо омолодження нації спостерігається в Туреччині, щодо економічного розвитку – в Україні і Хорватії. Отже, для України і Хорватії актуальним є вирішення питання народжуваності та зміни вікової структури населення, а для Туреччини питання покращення охорони здоров'я та пенсійного забезпечення.

Вагомий вплив на показник вікової структури має рівень охорони здоров'я, який в групі С-3 є одним з найнижчих в Європі. Зокрема в країнах групи С-3 спостерігається низький рівень доступності медицини для малозабезпечених верств населення. Зокрема, кількість лікарняних ліжок у С-3 знаходиться на рівні ЄС-15, що значно нижче ніж у ЄС-10+2. Найвищий рівень показника в Україні – 941 ліжок/100тис. осіб, найнижчий в Туреччині – 235, Хорватія (568) знаходиться на рівні середнього значення С-3. Кількість лікарів в Європі постійно зростає; так, найвищий рівень показника в Україні – 479 лікарів/100тис. жителів, найнижчий в Туреччині – 139. В Україні один з найвищих рівнів підготовки медичних працівників в Європі. Випускники українських медичних вузів визнаються в Європі як висококваліфікована робоча сила. Рівень фінансу-

вання охорони здоров'я в країнах групи С-3 нижчий рівня в ЄС-27 (Рис. Б6). Зростання фінансування медицини в Україні і в Хорватії розпочалось в 1999 р. Найвищий рівень фінансування медицини в Україні – 4,2 % ВВП, найнижчий в Хорватії – 3,1 % і Туреччині, яка поступово збільшила цей показник на 2008 р. до 3,7 % (див. табл. 2.13) [28; 160].

Внаслідок досить низького рівня фінансування медицини та екологічного контролю зростає рівень смертності в країнах групи С-3, які в 2008 р. випередили аналогічний показник Європейського Союзу (див. додаток Ч табл. 8). Високий рівень смертності і низький народжуваності частково можна нівелювати зростанням чистої міграції в рамках реалізації демографічної політики (Рис. Б6). В 2008 р. показник чистої міграції у С-3 становив +6,5 тис. осіб, що в п'ять разів менше, ніж у ЄС-15, але на 18 % більше, ніж у ЄС-27. Найвищий рівень чистої міграції в Хорватії – +11 тис. осіб, найнижчий в Україні – +4 і у Туреччині – +4 [160]. Країни групи С-3 наближаються до рівня ЄС-10+2, але суттєво поступаються середньому значенню ЄС-27 (див. табл. 2.13). Україна як транзитер робочої сили з Азії в Європу відіграє важливу роль в насиченні ринку праці Європейського Союзу. Низький рівень приросту показника чистої міграції в Україні вказує на відсутність привабливого середовища для робочої сили, яка мігрує із Сходу на Захід через її територію.

Демографічне становище в групі країн суттєво залежить від економічного розвитку, який в країнах групи С-3 поступається рівню ЄС-27. Рівень показника ВВП на душу населення С-3 на 47 % нижчий ЄС10+2 (Рис. Д3). Найвищий рівень ВВП на душу населення в Хорватії – 11400 євро, нижчий в Україні –

6900 євро і Туреччині – 7200 євро. Рівень ВВП на душу населення зростає в довготривалому періоді у всіх країнах С-3. Найбільш позитивна тенденція такого зростання в Хорватії і Україні (див. табл. 2.14). Зауважимо, що зростання показника в Україні не відповідає її реальному економічному потенціалу, а це дає підставу стверджувати, що країна неефективно використовує свої ресурси.

Розвиток зовнішньої у країнах С-3 менш динамічний в порівнянні з ЄС-27. Сукупний експорт у групі С-3 невисокий, хоча він суттєво зріс в 1999р. (Рис. Е3). Найвищий рівень показника в 2008 р. в Хорватії – 47,8 % ВВП, найнижчий в Туреччині – 30,2 % і Україні – 31,7 %. Рівень показника Хорватії знаходився на рівні середнього значення ЄС-27 і був значно вищий за середнє значення ЄС-15. Найбільш позитивний приріст показника відбувся в Хорватії, найменш в Україні (див. табл. 2.14). Україна, володіючи великими запасами сировини і робочої сили, найменш ефективно використовує експортний потенціал. Рівень імпорту групи С-3 випередив показник групи ЄС-15 і суттєво зріс з 1999 р., завдяки Україні (Рис. Е6). Найвищий рівень показника в Хорватії – 54,8 % ВВП, найнижчий в Туреччині – 37,0 % і Україні – 38,1 %. Рівень імпорту у Хорватії перевищує середнє значення ЄС-27, але частково поступається показнику ЄС-10+2. Найбільш позитивна тенденція в довготривалому періоді спостерігається в Туреччині і Україні, найменш – в Хорватії (див. табл. 2.14). Зростання показників в майбутньому очікується завдяки нарощуванню цими країнами своїх виробничих потужностей, а отже, це сприятиме конвергенції доходів з ЄС.

Для конвергенції доходів населення групи С-3 з ЄС-27 слід забезпечити їх реальне зростання в довготривалому періоді, яке обумовлює рівень інфляції. Середнє значення інфляції у групі С-3 значно перевищило показник ЄС-27 і становило в 2008 р. – 7,8 % (Рис. Д6). Рівень показника поступово зростав з 2005 р. завдяки Туреччині і Україні, відповідно найвищий його рівень у 2008 р. був в Україні – 14 % (найвищий рівень в євроінтеграційному просторі), найнижчий в Хорватії – 2,8 % (рівень нижчий ніж у ЄС-10+2) (див. табл. 2.14) [28; 161]. Варто зауважити, що в Україні одночасно із зростанням доходів населення відбувається їх швидке знецінення.

Таблиця 2.14

Рівень реальної конвергенції в групі С-3, 2008 р.

Показник	Країна	Хорватія	Туреччина	Україна
ВВП на душу населення, €	С-3	+2900	-1300	-1600
	ЄС-(27+3)	-7600	-11800	-12100
	ЄС-27	-9600	-13800	-14100
	ЄС10+2	-1600	-5800	-6100
	ЄС-15	-15000	-19200	-19500
Інфляція, %	С-3	-5,0	+1,8	+3,3
	ЄС-(27+3)	+0,7	+7,5	+9,0
	ЄС-27	+0,8	+7,6	+9,1
	ЄС10+2	-0,5	+6,3	+7,8
	ЄС-15	+0,9	+7,7	+9,2
Експорт, %ВВП	С-3	+11,2	-6,4	-4,9
	ЄС-(27+3)	+0,2	-17,4	-15,9
	ЄС-27	-1,0	-18,6	-17,1
	ЄС10+2	-14,3	-31,9	-30,4
	ЄС-15	+4,4	-13,2	-11,7
Імпорт, %ВВП	С-3	+11,5	-6,3	-5,2
	ЄС-(27+3)	5,6	-12,2	-11,1
	ЄС-27	5,8	-12,0	-10,9
	ЄС10+2	-17,6	-35,4	-34,3
	ЄС-15	12,6	-5,2	-4,1

Розраховано автором за [28; 67; 160; 161].

Для групи країн С-3 характерний найвищий рівень дефіциту бюджету в євроінтеграційному просторі, який стрімко спадає з 2002 р. (Рис. ЖЗ). Найвищий рівень дефіциту в Україні, який становить 3,7 % ВВП, наближена до ЄС Хорватія (3,2 %), найнижчий в Туреччині (1,2) (див. табл. 2.15). Так, Туреччина скоротила дефіцит за 5 років на 96,3 %, а Україна протягом 2004-2008 рр. змінила бюджетний профіцит на дефіцит [28; 160]. Отже, в Україні посилюється ризик незахищеності соціально незабезпечених верств населення (пенсіонерів, багатодітних сімей, сільського населення).

Таблиця 2.15

Рівень номінальної конвергенції в групі С-3, 2008 р.

Країна		Хорватія	Туреччина	Україна
Показник	С-3	-0,5	+1,5	-1,0
	ЄС-(27+3)	+0,2	+2,2	-0,3
	ЄС-27	+0,4	+2,4	-0,1
	ЄС10+2	+0,6	+2,6	+0,1
	ЄС-15	+0,3	+2,3	-0,2
Довгострокова % ставка, %	С-3	-4,3	+3,5	+0,7
	ЄС-(27+3)	-0,1	+7,7	+4,9
	ЄС-27	+0,5	+8,3	+5,5
	ЄС10+2	-0,2	+7,6	+4,8
	ЄС-15	+0,8	+8,6	+5,8
Зовнішній борг, %ВВП	С-3	-1,6	+20,9	-19,3
	ЄС-(27+3)	+5,5	+28,0	-12,2
	ЄС-27	+6,4	+28,9	-11,3
	ЄС10+2	+28,2	+50,7	+10,5
	ЄС-15	-10,6	+11,9	-28,3
Прямі податки, %ВВП	С-3	+7,5	-1,4	-6,1
	ЄС-(27+3)	+11,2	+2,3	-2,4
	ЄС-27	+11,7	+2,8	-1,9
	ЄС10+2	+14,9	+6,0	+1,3
	ЄС-15	+10,4	+1,5	-3,2

Розраховано автором за [28; 67; 160; 161; <http://epp/eurostat.ec.europa.eu>].

Обмінний курс валют всіх членів групи С-3 знаходиться в валютному коридорі між ЄС-27 і ЄС-10+2 (Рис. 33). Ситуація стабільна завдяки вірній монетарній політиці Туреччини і України, які намагаються відповідати критерію номінальної конвергенції. Орієнтація Туреччини на надання туристичних послуг допомогла країні зміцнити національну валюту. В Україні циклічно відбувається стрімка девальвація гривні одночасно з повільним зростанням експорту, що може дати поштовх інфляційним процесам, які негативно відобразяться на доходах і купівельній спроможності громадян. Довгострокова відсоткова ставка у групі С-3 найвища в ЄС і більше ніж вдвічі перевищує рівень ЄС-27 (Рис. 36). Найвищий рівень довгострокової відсоткової ставки в Туреччині - 12,3 %, негативно спадний в Україні - 9,5 % і Хорватії - 4,5 %, яка поступово наближається до середнього значення ЄС-10+2 (див. табл. 2.15). Високий рівень показника вказує на нестабільний інвестиційний клімат, в основному через політичну нестабільність в Україні і Туреччині. Отже, найбільш позитивні зміни за останні 20 років відбулись в Україні, негативні в Хорватії. Так, Туреччина, економіка якої тільки готується до тісної співпраці із закордонним інвестором, повинна покращити інвестиційний клімат. Зовнішній борг групи країн С-3 з 2001 р. наближається до рівня ЄС-27 (Рис. Ж6). Найвищий рівень показника в Туреччині - 67,2 % ВВП, наближається до С-3 Хорватія - 44,7 %, найнижчий в Україні - 27,0 % [27; 160; 161]. Туреччина не відповідає цьому критерію номінальної конвергенції в ЄС, тому їй слід знизити рівень показника шляхом активізації приватизаційних процесів та залучення іноземних інвестицій (див.

табл. 2.15). Найбільш позитивна тенденція, пов'язана із скороченням зовнішнього боргу спостерігається в Україні, якраз завдяки активній приватизації державного майна. Україна може збільшити свій борг більше, ніж вдвічі, і при цьому тільки наблизитись до рівня ЄС-15 і граничного рівня критерію номінальної конвергенції.

Так, рівень зайнятості у групі С-3 зростає впродовж 45-ти річного періоду (Рис. ІЗ). У 2008 році рівень зайнятості у С-3 був найнижчий в ЄС. Найвищий рівень показника в Україні – 58,1 %, частково наближається до неї Хорватія – 53,2 %, найнижчий рівень серед країн С-3 в Туреччині – 47,1 % (див. табл. 2.16). Позитивна тенденція в Україні спричинена швидким скороченням населення, у той час коли негативна ситуація в Туреччині характеризується спадним показником з 1980 року за рахунок динамічного його приросту, що заважає країні наповнювати бюджет. Приріст рівня зайнятості групи С-3 стабільно додатний з 2001 р. і поступово наближається до середнього значення ЄС-15. Так, високий рівень показника в Туреччині – 1,6 % і Хорватії – 1,5 % і досить низький в Україні – 0,2 % [27; 160; 161]. Україна з 2005 р. не змогла збільшити рівень показника приросту зайнятості, тому країні слід приділити увагу створенню нових робочих місць і контролю рівня еміграції. Рівень безробіття С-3 зростав протягом 1980-2003 рр., а в 2008 р. показник опустився до рівня 1999 р. (Рис. І6). Найвищий рівень безробіття в Хорватії – 12,3 % і у Туреччині – 9,9 %, найнижчий в Україні – 8,0 % (див. табл. 2.16). Відповідно, найбільш позитивна тенденція в Україні (завдяки активній еміграції вітчизняної робочої сили), найменш – в Хорватії (завдяки

поступовому поверненню вітчизняної робочої сили з закордо-
ну).

Таблиця 2.16

**Рівень реальної конвергенції зайнятості, безробіття,
номінальної і реальної заробітної плати країн групи С-3, 2008 р.**

Показник		Країна		
		Хорватія	Туреччина	Україна
Зайнятість, %	С-3	+0,4	-5,7	+5,3
	ЄС-(27+3)	-10,7	-16,8	-5,8
	ЄС-27	-11,3	-17,4	-6,4
	ЄС10+2	-8,9	-15,0	-4,0
	ЄС-15	-14,3	-20,4	-9,4
Безробіття, %	С-3	+2,3	-0,1	-2,0
	ЄС-(27+3)	+5,1	+2,7	+0,8
	ЄС-27	+5,4	+3,0	+1,1
	ЄС10+2	+4,5	+2,1	+0,2
	ЄС-15	+5,5	+3,1	+1,2
Номінальна заробітна плата, %	С-3	-9,7	-4,2	+13,9
	ЄС-(27+3)	+1,9	+7,4	+25,5
	ЄС-27	+2,2	+7,7	+25,8
	ЄС10+2	+0,2	+5,7	+23,8
	ЄС-15	+2,4	+7,9	+26,0
Реальна заробітна плата, %	С-3	-4,7	-4,3	+9,0
	ЄС-(27+3)	+2,9	+3,3	+16,6
	ЄС-27	+3,1	+3,5	+16,8
	ЄС10+2	+1,8	+2,2	+15,5
	ЄС-15	+3,5	+3,9	+17,2

Розраховано автором за [28; 67; 160; 161].

Продуктивність праці у групі С-3 на 50 % нижча, ніж у ЄС-10+2 і в 2,4 рази нижча, ніж у ЄС-15 (Рис. К3). Найвищий рівень показника в Хорватії – 66,1 %, найнижчий в Україні – 39,1 %. Україні внаслідок низького рівня продуктивності праці значно опустилась в рейтингу за показником міжнародної конкурентоспроможності країн, що миттєво відобразилось на зниженні інвестиційного клімату країни, обсягах зовнішніх інвестицій і доходах населення. Продуктивність праці в Україні

ні в чотири рази нижча, ніж у Німеччині і в два рази нижча, ніж у Польщі (Рис. К6). Отже, в Україні найбільш негативна тенденція щодо продуктивності праці серед країн С-3, причому значне зниження показника відбулось протягом 1994-2008 років.

Всі члени групи С-3 встановлюють мінімальну заробітну плату, яка нижча, ніж у ЄС-27. Найвищий рівень у 2008 р. спостерігався в Хорватії – 321 євро/місяць і в Туреччині – 302 євро/місяць (вищий ЄС-10+2), найнижчий в Україні – 62 євро/місяць (2008 р., курс UAH/EUR – 7,2/1). Найбільш позитивна тенденція спостерігається в Туреччині, яка протягом 2003-2008 рр. підвищила показник у 1,5 разів, негативна – в Україні, яка почала підвищувати мінімальну зарплату у 2004 р. і демонструє найнижчий рівень показника в ЄС за найнижчих темпів його зростання. Зростання номінальної заробітної плати у групі С-3 вище в порівнянні з ЄС-27 (Рис. Л3), хоча показник суттєво знизився в 2006 р. Найвищий рівень показника в Україні – 29,2 %, найнижчий в Хорватії – 5,6 % (рівень ЄС-10+2), тобто спостерігається одночасна конвергенція країн з ЄС (див. табл. 2.16). Зростання реальної заробітної плати у С-3 суттєво перевищує темпи ЄС-27, а отже відбувається поступова конвергенція доходів населення, хоча показник частково поступається рівню зростання номінальної заробітної плати (Рис. Л6). Найвищий рівень показника реальної заробітної плати і найбільш позитивна тенденція в Україні – 18,3 %, найнижчий в Хорватії – 4,6 % і Туреччині – 5,0 % (див. табл. 2.16).

Відношення обсягу прямих податків до ВВП стрімко зростає в групі С-3 з 2003 р. і на 2008 р. перевищує середнє значен-

ня ЄС-27 та частково поступається ЄС-15 (Рис. М3). Найвищий рівень показника в Хорватії – 23,7 % ВВП, наближається до С-3 Туреччина – 14,8 %, найнижчий в Україні – 10,1 % (див. табл. 2.15). Зауважимо, що Хорватія демонструє стабільно негативну тенденцію щодо зростання прямих податків в довготерміновому періоді, що сповільнює реальне зростання доходів населення. Рівень непрямих податків у С-3 абсолютно наблизився до показника ЄС-27 в 1998 р. і суттєво зріс у 2008 р. на 31,7 %. (Рис. М6) [27; 160; 161]. Найвищий рівень показника в Туреччині – 28,6 % ВВП, найнижчий в Україні – 15,7 %. Найбільш негативна тенденція пов'язана із стрімким зростанням рівня непрямих податків спостерігалась в Туреччині і Хорватії. Туреччина змогла б забезпечити більш активне зростання як економіки, так і доходів населення за умов поступового зниження рівня оподаткування.

Що стосується соціальних критеріїв конвергенції доходів населення, то рівень показника державних компенсацій групи С-3 перевищує значення ЄС-10+2 і частково наближається до рівня ЄС-15 (Рис. Р6). Найвищий рівень державних компенсацій працівникам в Україні становить 11,2 % ВВП, найнижчий в Туреччині – 6,9 % [27]. Найбільш позитивна тенденція в Україні, рівень показника якої відповідає значенню ЄС-15, негативна і нестабільна в – Туреччині, де з 2003 р. відбувся суттєвий спад. Тобто в Туреччині урядові компенсації зростають непропорційно до зростання ВВП. Рівень показника соціальних виплат в країнах групи С-3 найвищий в Європейському Союзі завдяки зростанню в довготривалому періоді (Рис. П6). Рівень показника в Хорватії є найвищим в С-3 і в ЄС-27 і становить

17,4 % ВВП, на відміну від Туреччини, значення якої – 7,7 % (див. табл. 2.17). Зазначимо, що в Україні відбулось стрімке зростання показника після 1986 року, тобто після Чорнобильських подій і у 2008 р. воно досягло рівня 14,5%. Внаслідок такого динамічного зростання, яке відбулось після 1986 р., майже 5 % населення України отримали статус постраждалих від Чорнобильської Аварії і право отримувати соціальні виплати від держави.

Таблиця 2.17

**Рівень реальної конвергенції в країнах групи С-3
(соціальний аспект), 2008 р.**

Показник		Країна		
		Хорватія	Туреччина	Україна
Соціальні виплати, %ВВП	С-3	+4,2	-5,5	+1,3
	ЄС-(27+3)	+6,7	-3,0	+3,8
	ЄС-27	+6,7	-3,0	+3,8
	ЄС10+2	+6,9	-2,8	+4,0
	ЄС-15	+5,6	-4,1	+2,7
Заощадження, %ВВП	С-3	+3,1	-0,5	-2,5
	ЄС-(27+3)	+3,6	0,0	-2,0
	ЄС-27	+3,5	-0,1	-2,1
	ЄС10+2	+3,2	-0,4	-2,4
	ЄС-15	+2,7	-0,9	-2,9
Витрати на соціальний захист, %ВВП	С-3	+1,2	-4,0	+2,8
	ЄС-(27+3)	-5,2	-10,4	-3,6
	ЄС-27	-6,1	-11,3	-4,5
	ЄС10+2	-1,0	-6,2	+0,6
	ЄС-15	-12,4	-17,6	-10,8
Витрати сімей на споживання, %	С-3	-5,3	+1,7	+3,6
	ЄС-(27+3)	+8,5	+15,5	+17,4
	ЄС-27	+10,3	+17,3	+19,2
	ЄС10+2	+2,8	+9,8	+11,7
	ЄС-15	+13,1	+20,1	+22,0

Розраховано автором за [28; 67; 160; 161].

Рівень субсидій у С-3 перевищує значення ЄС з 1980 року (Рис. Р3). Найвищий рівень показника в Україні – 5,6 % ВВП

(вище рівня ЄС-27 і ЄС-15) і у Хорватії – 2,1 %, найнижчий в Туреччині – 0,7 % [27; 160; 161]. Спад показника відбувся в усіх країнах, крім України. Зазначимо, що в Україні посилюється залежність населення від субсидій. В країнах ЄС-27 субсидії витісняються поступовим реальним збільшенням рівня доходів населення, що в Україні поки нівелюється високим рівнем інфляції.

Валові національні заощадження у групі С-3 перевищують показник ЄС-10+2 і наближаються до середнього значення групи ЄС-15 (Рис. Н3). Найвищий рівень показника – в Хорватії (24,5 % ВВП), найнижчий в Україні (18,9 %), Туреччина наближається до ЄС-27 (20,9 %) (див. табл. 2.17). Так, в Україні відбувається несуттєве зростання показника з 2003 року, яке вказує на низький рівень доходів і високий рівень споживання. Частка загальних витрати сімей на споживання у ВВП в країнах групи С-3 перевищує рівень ЄС-27 (Рис. Н6). Найвищий рівень показника в Україні – 74,5 % ВВП (4500 євро на душу населення) і Туреччині – 72,6 % (4300євро), найнижчий в Хорватії – 65,6 % (5900євро) [розраховано за 27; 160; 161]. Хорватія за рівнем витрат сімей на споживання частково наблизилась до групи країн ЄС-10+2, але поступається ЄС-27 (див. табл. 2.17). Високий рівень показника України і Туреччини вказує на неспроможність населення заощаджувати, тобто на низький рівень доходів.

Ціна за спожиту електроенергію в країнах групи С-3 нижча, ніж у за ЄС-27 і дещо нижча, ніж у ЄС-10+2. (див. додаток Ч табл. 9). Низький рівень ціни на електроенергію в Україні є можливим за рахунок власного її виробництва, а також ек-

спорту електроенергії в країни ЄС і Росію. Зауважимо, що в Україні може відбутись раптове зростання цін, яке створить суттєві проблеми як в економіці, так і в соціальній сфері країни. Ціна на газ в країнах С-3 вища, ніж у ЄС-10+2 і стрімко зростає в довготривалому періоді (див. додаток Ч табл. 9). Найбільш позитивна тенденція до зростання ціни на електроенергію в Україні, негативна в Хорватії. В Україні спостерігається високий рівень споживання і, відповідно, залежності економіки від природного газу. Ціна на бензин зростала щоденно до середини 2008 р., внаслідок світової фінансової кризи на початок 2009 р. спостерігається її спад, хоча, враховуючи вичерпність і обмеження нафти як природного ресурсу, ми прогнозуємо її швидке зростання в 2011 р. (див. додаток Ч табл. 9). Зауважимо, що Україна володіє великими нафтопереробними заводами, але не контролює ситуацію на ринку нафтопродуктів. Ціни на зв'язок в країнах групи С-3 нижчі, ніж у ЄС-27: так, місцевий зв'язок подорожчав з 2001 р., а загальнодержавний подешевшав з 2002 р. (див. додаток Ч табл. 9). Негативна ситуація в Хорватії, де ціни на зв'язок зростають всупереч загальноєвропейській тенденції.

Витрати на соціальний захист у С-3 найнижчі в ЄС: зростання почалось з 1998 р., Україна і Хорватія наближаються до рівня ЄС10+2 (Рис. ПЗ). Найвищий рівень показника в Україні – 16,9 % ВВП і Хорватії – 15,3 %, найнижчий в Туреччині – 10,1 % (див. табл. 2.17). Найбільш позитивна тенденція в Україні, найменш – в Туреччині, де досить повільно зростають витрати на соціальний захист і економіка менш соціально орієнтована. Відсоток населення в зоні ризику бідності в країнах

групи С-3 вищий за ЄС-27 і становить 31 % населення до здійснення соціальних виплат (чоловіки – 29 %, жінки – 32 %) і 22 % після здійснення державних соціальних виплат (чоловіки – 22 %, жінки – 23 %). Ситуація вказує на високу залежність населення від соціальних виплат, а також на недостатність цих виплат, що підтверджує велика частка населення, яка знаходиться під загрозою бідності після здійснення соціальної допомоги. В Хорватії та Україні здійснюються якісніші соціальні виплати ніж в Туреччині, особливо це стосується виплат жінкам, де загроза бідності після здійснення соціальних виплат перевищує рівень ЄС-27 до їх здійснення.

Кількість студентів і школярів у групі С-3 стрімко зростає з 2001 р., зокрема це стосується Туреччини і Хорватії (Рис. В3). Найвища густина студентів і школярів в Туреччині (226 чол./1000жителів (16,379 млн. чол.), найнижча в Хорватії (164 чол./1000жителів (730 тис. чол.) і Україні (179 чол./1000жителів (8,44 млн. чол.). Зауважимо, що Україна відзначається високим рівнем розвитку освіти, але позитивний зріст показника пояснюється негативною демографічною тенденцією в країні. Показник густоти людей з вищою освітою у групі С-3 знаходиться на рівні ЄС-15 і поступається ЄС-10+2. Найвища густина високоосвічених людей в Україні – 54 чол./1000жителів (2,553 млн. чол.), найнижча в Туреччині – 27 чол./1000жителів (1,973 млн. чол.) і Хорватії – 28 чол./1000жителів (126 тис. чол.), яка приділяє недостатньо уваги розвитку вищої школи. Витрати на освіту в С-3 нижчі, ніж у ЄС-27 і становлять 20,5 млрд. євро, або 39 % від ЄС-10+2. Найбільше на освіту в 2008 р. виділила Хорватія – 2,0 % ВВП (700 млн. євро) і 4,6 % приватних інвестицій

(1,6 млрд. євро), Україна – 5,0 % ВВП (4,4 млрд. євро) і 0,2 % приватних інвестицій (200 млн. євро), найменше Туреччина – 3,6 % ВВП (13,3 млрд. євро) і 0,1 % приватних інвестицій (400 млн. євро).

Отже, політика конвергенції доходів населення не поширюється на країни-апліканти, тому виконання критеріїв реальної конвергенції для цих країн забезпечується засобами внутрішньої соціально-економічної політики. Враховуючи те, що країни-апліканти знаходяться на нижчому рівні розвитку, ніж нові члени ЄС, а Європейський Союз складається з двох неоднорідних груп, для забезпечення зближення країнам-аплікантам необхідно обрати свої, відмінні від тих, що застосовуються в ЄС (у ЄС-15 і ЄС-10+2) інструменти конвергенції. Проаналізувавши соціально-економічний стан країн-аплікантів, можна зробити висновок, що їхній поточний стан, особливо рівень доходів населення (рівень заощаджень, реальна заробітна плата) знаходиться на дещо нижчому рівні в порівнянні з ЄС-10+2, але їх конвергенція в довготривалому періоді можлива, особливо, якщо забезпечити зростання валових національних заощаджень (див. Додаток У). Також варто зауважити, що Україна – країна, яка географічно межує з Європейським Союзом, – намагається демонструвати соціальну орієнтацію економіки і високі темпи зростання доходів, беручи приклад із сусідніх держав-членів ЄС. Тому якщо курс соціалізації української економіки не буде підкріплений реальним її зростанням, то зростання доходів не зможе збільшити обсяг заощаджень, а буде знівельоване інфляційними процесами і зростанням цін.

РОЗДІЛ III

ОПТИМІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОПОРЦІЙ У ЄС ТА КРАЇНАХ-АПЛІКАНТАХ ШЛЯХОМ РЕАЛІЗАЦІЇ ОНОВЛЕНОЇ ПОЛІТИКИ КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Механізми вирішення соціально-економічних проблем у ЄС-15 в контексті підвищення конвергенції доходів населення

Аналітична частина дослідження довела, що всі регіони Європейського Союзу економічно розвиваються в довготривалому періоді. Група найбільш розвинутих країн ЄС стимулює до розвитку весь Європейський Союз, інша група поступово скорочує різницю в економічному розвитку і наближається до них, демонструючи вищі темпи економічного зростання. Конвергенція доходів населення між різними групами країн Європейського Союзу залежить від ефективності механізмів її здійснення. Так, стабільний економічний розвиток країн ЄС-15 дає підставу прогнозувати подальше зростання доходів громадян цієї групи і відповідно необхідність здійснення політики конвергенції доходів в ЄС-10+2 з метою запобігання поляризації доходів в ЄС-27. Для країни групи ЄС-15 – соціально-орієнтованих держав – зростання доходів населення знаходить своє відображення в розвитку та доступності для всіх верств населення освіти і медицини³². Іншим важливим питанням в

³² Пріоритетність цього каталізатора визначена на основі проведеного аналізу соціально-економічного розвитку ЄС-15: див. параграф 2.1.

умовах економічного розвитку для цих країн є вирішення демографічних проблем в контексті збільшення показника народжуваності³⁶. Задачі, які поставлені перед політикою конвергенції доходів – це забезпечення зростання доходів населення ЄС-15, поступова конвергенція доходів населення нових-членів ЄС з економічно розвиненими країнами ЄС-15, та конвергенція доходів населення країн-аплікантів на вступ з Європейським Союзом.

Напрацювання основних економіко-політичних важелів щодо забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС у контексті підвищення доходів населення ґрунтується на використанні методу ідентифікації функції економічної поведінки. Оптимізація соціально-економічних пропорцій в ЄС та країнах-аплікантах здійснюється на основі пошуку точки оптимуму – кінцевого результату процесу кількісного і якісного співставлення показників. В даному випадку отримуємо функцію яка дозволяє охарактеризувати поведінку суб'єкта в залежності від впливу на нього різних економічних сил. Цей метод придатний для розкриття економічних закономірностей, таких як залежність зміни рівня інфляції і зайнятості населення від основних макроекономічних і соціальних показників на основі аналізу масивів економічних даних за останні вісімнадцять років. У результаті отримуємо функцію, яка використовується як засіб економічного моделювання їх прогнозу на наступні п'ять років. Провівши моделювання зміни рівня показника народжуваності, витрат на охорону здоров'я і медицину від зміни основних макроекономічних і соціальних показників в ЄС-15, ми

відібрали ті комбінації, які відображають найбільш позитивні характеристики і сформуvalи відповідні макромоделі.

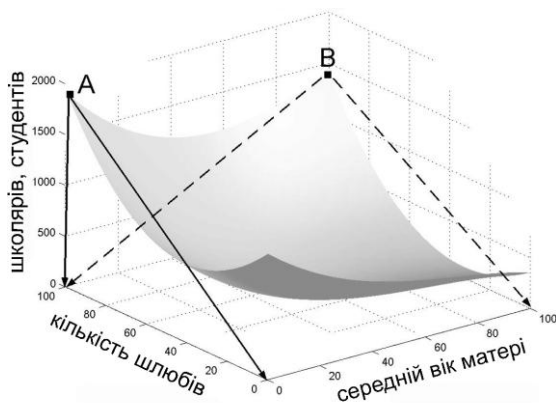
Доступність освіти призводить до зростання кількості школярів і студентів, завдяки платоспроможності батьків, державній допомозі і розвитку освітніх послуг. Для економічно розвинених держав така орієнтація необхідна, вона обумовлена розвитком науково-технічного прогресу і розвитком сучасного інформаційного суспільства. Найбільш суттєво залежатиме зростання школярів і студентів, а відповідно і зростання доходів від рівня чистої міграції і середнього віку народження матір'ю першої дитини. Проаналізувавши останні 45 років, можна сказати, що найбільш позитивного ефекту ЄС-15 досягне утримуючи рівень чистої міграції на рівні - 27 тис. осіб* і середнього віку матері - 29,7 р.* Стимування припливу емігрантів можливо досягнути завдяки таким важелям соціальної політики як перегляд міністерствами країн ЄС-15 та Європейською Комісією угод які регламентують трудову міграцію (перегляд прав та компенсацій трудовим мігрантам), посилення податкового контролю мігрантів (перегляд норм податку на прибуток), також завдяки перегляду правових статусів біженців (звуження прав в отриманні соціального захисту). Соціальну політику ЄС потрібно посилити в сфері консультацій, рекомендацій та заохочень матерів до народження дитини, зокрема виконання цієї функції варто покласти на Європейську фундацію з поліпшення умов життя та праці та на місцеві державні соціальні служби. Ця ситуація пояснюється економічною необхідністю контролювати міграційні потоки, які завдають суттєвих проблем вже сьогодні. Зростання кількості

освічених людей завдяки підвищенню середнього віку матері поступово змінює статус жінки в суспільстві. Не менш позитивного ефекту політика конвергенції доходів населення може добитись, утримуючи в ЄС-15 середній вік матері на рівні 29,2 р.*, але в такому випадку для загальноекономічного ефекту потрібно послабити контроль рівня чистої міграції до показника 41 тис. осіб*. Зокрема це можна вирішити на державному рівні, через регламентацію угод щодо трудової міграції законодавчими органами. Такий підхід досить ризиковий і може привести до поступової втрати європейцями своєї національності. Часткові спроби щодо послаблення рівня міграції зроблені в 2008 р., одночасно із прийняттям до шингенської зони 10 нових країн. Рисунок 1 відображає залежність кількості школярів і студентів в ЄС-15 від зміни середнього віку матері і кількості шлюбів. Шкала від нуля до 100 – це діапазон від мінімального до максимального значення показника, яке мало місце за останні дев'ятнадцять років (1990-2009 рр.) і може бути зафіксоване³³ по відношенню до залежної змінної (кількості школярів і студентів) протягом наступних п'яти років (2011-2015 рр.) в групі країн ЄС-15. Зростання показника середнього віку матері до 29,7 р.* (100 %³⁴) вимагає перегляду інституту шлюбу, який в Європі дискредитований. Зростання показника віку матері дасть позитивний ефект тільки внаслідок підви-

³³ Може бути зафіксоване за умов забезпечення комбінації незалежних змінних.

³⁴ Шкала від нуля до 100 – це діапазон від мінімального до максимального значення соціального захисту в країнах ЄС-15, яке мало протягом 1990-2008 років.

щення показника кількості шлюбів до рівня 5,2 од./1000 осіб* (90 %) і вище (див. точка А і В Рис. 3.1).

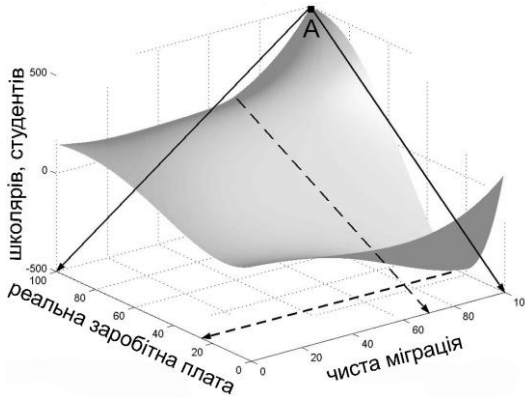

*Рис. 3.1 Залежність рівня школярів і студентів від віку матері і кількості шлюбів в ЄС-15

Для забезпечення позитивного ефекту, соціальна служба Європейського союзу вже сьогодні займається соціально-громадськими роботами і відновленням сприйняття інституту шлюбу як важливого етапу в житті кожної людини. Зокрема на загальноєвропейському рівні варто розширити програми пільгового кредитування молодих сімей через Європейський соціальний та інвестиційний фонди, а на державному рівні збільшити фінансову урядову допомогу молодим сім'ям. Поступова переорієнтація на громадянський шлюб – це типова проблема соціально розвинених країн, до яких відносяться країни ЄС-15. Також варто зауважити про ймовірне зростання кількості студентів, завдяки максимізації показника кількості шлюбів і мінімізації середнього віку матері, що теоретично є можливим, але практично не зовсім. Основа проблеми полягає в термінах,

тобто швидке зростання показника середнього віку матері можливе за умов приросту показника чистої міграції завдяки припливу робочої сили з економічно нерозвинених країн. Враховуючи низьку ймовірність цього приросту можна стверджувати, що максимального ефекту ми не отримаємо, через нелінійну залежність рівня чистої міграції і показника кількості шлюбів. Ситуація в ЄС-15 зводиться до того, що максимальний ефект для розвитку освіти і зростання доходів можна отримати, максимізувавши показник кількості шлюбів і при цьому утримуючи чисту міграцію на рівні 34 тис. осіб. Саме таке співвідношення є найбільш оптимальним для розвитку освіти. Стримуючи міграцію в певних рамках (контроль переміщення трудових мігрантів Комітетом із зайнятості ЄС), ЄС демографічно поповнюється, відбираючи одночасно найбільш перспективну частину емігрантів, відсоток котрих безпосередньо буде здобувати освіту в ЄС, а інша частина зробить інвестиції в освіту протягом наступних 5-10 років. Існує низка економічних факторів, які суттєво впливають на розвиток освіти і зростання доходів. Зростання показника середнього віку матері як важливого демографічного чинника, може принести позитивний ефект в контексті зростання показника ВВП на душу населення до рівня 25000 євро* і вище. Тому необхідно активізувати діяльність Європейського інвестиційного фонду в Португалії, Греції, Іспанії та Італії, а також цілеспрямовану державну інвестиційну політику. Ріст ВВП дозволяє підвищити доходи населення і зробити освіту доступнішою, особливо для тієї частини абітурієнтів, які отримують стабільні доходи на

теренах ЄС. Ситуація негативно вплине на закордонних студентів, особливо з країн, які не є членами ЄС.

*Рис. 3.2 Залежність рівня школярів і студентів від зарплати і чистої міграції в ЄС-15

Динамічне зростання ВВП на душу населення – це якісний індикатор економічного розвитку не тільки для ЄС, але і для всієї Європи. Рівень чистої міграції позитивно відобразиться на доходах, а отже і на освіті в контексті реального зростання заробітної плати, особливо за умов коли чиста міграція переходить рубіж в 31 тис. осіб* (60 %), що є шкідливим для населення ЄС, але досить ймовірним в контексті розширення в 2012 р. Шингенської зони (див. точка А *Рис. 3.2). Показник зростання реальної заробітної плати може більш ефективно стимулювати зростання кількості студентів, починаючи з рівня 0,8 %* (25 %), особливо враховуючи те, що заробітна плата для кваліфікованої робочої сили з вищою освітою в ЄС одна із

* Примітка - розраховано автором на основі методу ідентифікації функції економічної поведінки за [160;161]

найвищих в світі, а рівень безробіття становить лише 5% від числа всіх безробітних в Євросоюзі [160]. Стимулювання освіти, а відповідно і доходів населення через збільшення реальної заробітної плати має свої обмеження. Так, зростання реальної заробітної плати матиме максимальний результат лише в умовах оптимального рівня оподаткування – 14,1 %*. Оптимальний рівень оподаткування в ЄС вимагає поступової максимізації рівня зайнятості населення. ЄС-15 є одним із лідерів створення нових робочих місць у світі, хоча в останні 10 років зіштовхнувся з низкою проблем, головними з яких є згода нелегальної робочої сили працювати за низьку оплату праці, довший робочий день, стимулюючи цим безробіття в групі країн. Вирішення цієї проблеми, в першу чергу через контроль міграційних потоків прикордонними службами, законодавчо закріплений захист прав заробітчанин і додаткове стимулювання громадян ЄС-15 Європейською фундацією з поліпшення умов життя та праці та Європейським агентством з безпеки й охорони здоров'я на роботі до зайнятості позитивно вплине на зростання доходів населення.

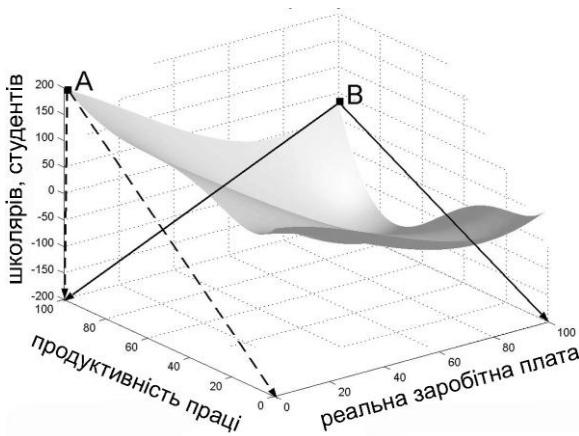
Протягом 1998-2008 років темпи зростання реальної заробітної плати частково сповільнились і така ситуація буде спостерігатись протягом 2011-2015 рр. Так, в європейських країнах постійно відбуваються страйки працівників організовані профспілковими комітетами. Найбільш гостро в останні роки з цією проблемою зустрілись Франція, Німеччина, Нідерланди і Бельгія. Компенсувати повільніші темпи зростання заробітної плати можливо завдяки частковому субсидуванню населення. Найбільш оптимального результату можливо досягнути, мак-

симально збільшивши рівень субсидій до 1,4 %*, при цьому слід утримувати темпи зростання оплати праці на рівні 0,8 %*, це є прийнятним для соціально-орієнтованої економіки, або утримувати рівень субсидій в мажах – 1,19 %*, рівень зарплати – 0,8 %*, що притаманне західноєвропейським країнам. Кошти на фінансування субсидій для населення можна виділяти як з державних бюджетів так і з Європейського фонду регіонального розвитку. Субсидії і інші соціальні виплати тісно пов'язані з рівнем безробіття. Вони будуть найбільш ефективними при наближенні рівня безробіття до мінімуму. В іншому випадку соціальні виплати не будуть стимулом до здобуття освіти, вони залишаться основним і єдиним доходом для сім'ї і знизять в громадян бажання здобути освіту. Схожа ситуація спостерігається в США, де велика кількість громадян живуть за рахунок державних соціальних виплат, при цьому, будучи безробітними, вони не збираються шукати робоче місце. Частина країн ЄС змушені платити державну допомогу своїм громадянам внаслідок імпорту робочої сили з ЦСЄ і Азії, що досить негативно впливає на розвиток нації і частково приводить до її деградації. ЄС-15 вдається до різного роду заходів, щодо зниження рівня безробіття, найбільш суттєвим було підписання Маастрихтського договору, який передбачає моніторинг цього показника як важливого соціального індикатора. Зниження рівня безробіття в майбутньому тісно взаємопов'язане з рівнем заощадження населення. Враховуючи високий рівень доходів громадян ЄС-15, внаслідок чого 60 % йде на заощадження, найбільш оптимальною буде ситуація при якій рівень безробіття поступово спадає, а заощадження стабілізуються на рівні

22,1 %*. За такого рівня, заощадження забезпечать грошові вливання в економіку ЄС, стабілізуючи фінансування освіти і освітніх послуг. Тобто, контролюючи валові національні заощадження на рівні 22,1 %* економіка стабільно розвиватиметься на користь освіти і не буде перевантаженою. Виходячи з цього в країнах ЄС-15 необхідно додатково виділити кошти, в першу чергу з джерел Європейського соціального фонду на фінансування проектів щодо перекваліфікації безробітних на більш конкурентоспроможну спеціальність. Втримати валові національні заощадження на певному рівні протягом довготермінового періоду, досить складно для групи країн, але можливо, зокрема через такий важіль монетарного механізму як відсоткова ставка. Рівень заощаджень в коридорі 22,1 %* і вище позитивно впливає на доходи населення і на освіту при максимально можливому рівні довгострокової відсоткової ставки – 8,3 %*. Координація показника відсоткової ставки здійснюється на загальноєвропейському рівні Європейським центральним банком, хоча в Великобританії, Данії і Швеції це є прерогативою державних центральних банків. Високий рівень показника відсоткової ставки приваблюватиме, як вітчизняних інвесторів, так і закордонних, що приведе до створення робочих місць і більшої потреби в кваліфікованій робочій силі. Високий рівень показника відсоткової ставки матиме позитивний вплив тільки в умовах низького рівня інфляції. Показник рівня інфляції підлягає моніторингу як один з критеріїв номінальної конвергенції в Європейському Союзі. В умовах низького рівня інфляції чи її відсутності відбувається стимулювання розвитку освіти і реальне зростання доходів населення. Варто зауважити, що

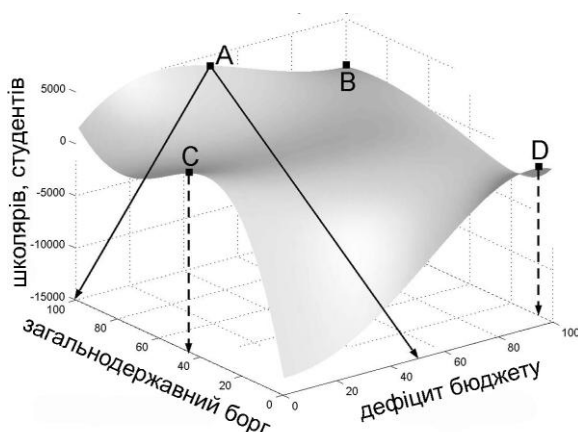
при утримуванні валових національних заощаджень на рівні 22,1 %*, відносне збільшення, або зменшення кількості людей з вищою освітою не впливає на розвиток освіти і на кількість школярів та студентів в ЄС-15. Потреба в кваліфікованій робочій силі за таких обставин буде стабільно високою. Звичайно в країнах де низький відсоток працівників з вищою освітою попит на освітні послуги буде частково вищим, але в загальному ситуація буде стабільно позитивною у всіх країнах.

Освіта, а відповідно і зростання доходів населення може зазнати значних позитивних змін якщо продовжувати в рамках реалізації політики конвергенції доходів в наступні 10 років демонструвати повільне зростання реальної заробітної плати, але при цьому суттєво покращити показник продуктивності праці (див. точка А Рис. 3.3).

*Рис. 3.3 Залежність школярів і студентів від продуктивності праці і зарплати в ЄС-15

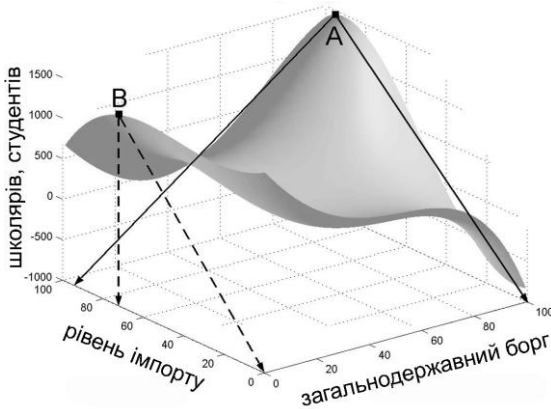
Максимально високий рівень продуктивності праці і високі темпи зростання реальної заробітної плати можуть позитивно відобразитись на розвитку і доступності освіти, але більш позитивний ефект ЄС-15 отримає, якщо сповільнить темпи зростання зарплати. Тобто першочергова мета політики конвергенції доходів населення змінити номінальне зростання заробітної плати реальним (знизити рівень інфляції, підвищити доступність освіти і медицини). За таких умов значна частина великих підприємств, що залучені у міжнародну фрагментацію виробництва в напрямку країн з низькою оплатою праці, зможуть залишитись на теренах ЄС-15, піднявши рівень зайнятості особливо серед працівників з вищою освітою. Така ситуація якісно впливатиме на розвиток сфери освітніх послуг, стимулюючи населення до підвищення рівня кваліфікації і не обтяжуючи при цьому бюджет. Для зростання доходів та розвитку освіти країн групи ЄС-15 розмір дефіциту бюджету буде оптимальним на рівні не нижчому 2,3 % ВВП* (50 %), за умов, що розмір загальнодержавного боргу не перевищуватиме 60,6 % ВВП* (100 %) (див. точка А Рис. 3.4). Можна використовувати і інші шляхи досягнення максимального ефекту в розвитку сфери освіти. Так максимальний ефект можливий при зниженні загальнодержавного боргу до 56,2 % ВВП* (45 %) і дефіциту бюджету до 5,3 % ВВП* (0 %) (див. точка С Рис. 3.4), або при 53,3 %* (8 %) загальнодержавного боргу і підвищенні профіциту бюджету до 0,6 %* (100 %) (див. точка D Рис. 3.4), чи 60,6 %* (100 %) загальнодержавного боргу і профіциті бюджету 0,6 %* (див. точка В Рис. 3.4), хоча найбільш перспективним і ймовірним є перший варіант комбінації.

*Рис. 3.4 Залежність школярів і студентів від загальнодержавного боргу і дефіциту бюджету в ЄС-15

Переваги цієї соціально-економічної пропорції полягають в тому, що в посткризовому короткостроковому періоді країнам ЄС-15 неможливо у великому обсязі скоротити рівень загальнодержавного боргу. Збільшуючи відсоток загальнодержавного боргу, ЄС-15 знизить дефіцит бюджету і при цьому направить кошти на розвиток освіти і науки та створить додаткові робочі місця для науковців. Зокрема вагому роль у зниженні дефіциту бюджету окремих країн відіграватиме Європейський інвестиційний банк, діяльність якого направлена на економічне і соціальне вирівнювання та забезпечення збалансованого розвитку ЄС. Збільшуючи загальнодержавний борг ЄС-15 варто забезпечити імпорт на рівні не вищому 39,4 % ВВП* (90 %) (див. точка А Рис. 3.5), що можна досягти спрямовуючи кошти з Європейського фонду регіонального розвитку

на створення нових робочих місць в сфері малого підприємства. Саме такий рівень імпорту зможе задовольнити внутрішній попит, при цьому контролювати ринок і втримувати високий рівень зайнятості населення, стимулюватиме зростання доходів через доступність для населення освітніх послуг і розвиток науки.

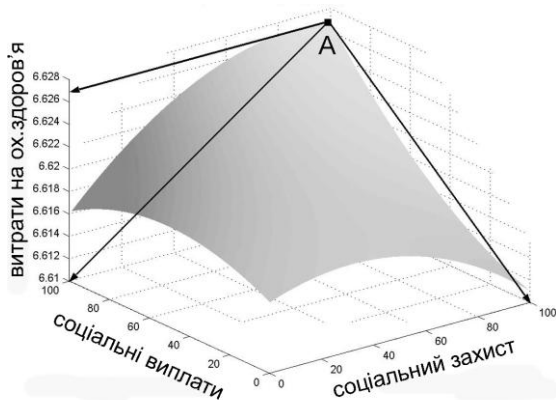

*Рис. 3.5 Залежність школярів і студентів від рівня імпорту і загальнодержавного боргу ЄС-15

Збільшення загальних витрат на охорону здоров'я дозволяє розвиватись цій сфері, робить її більш доступною для громадськості і забезпечує реальне зростання доходів населення. Структурні зміни, які почали відбуватись в освітній сфері ЄС-15, вимагають збільшення обсягу субсидій³⁵ громадянам для стрімкого поштовху в медичній сфері. Внаслідок зростання кількості людей, які здобувають освіту, необхідно збільшити на

³⁵ В даному випадку мається на увазі виплата субсидій для отримання медичних послуг.

державному рівні (кошти з державного бюджету) розмір субсидування до 1,4 % ВВП*. Студенти і школярі це та частина суспільства, яка найбільш вразлива до зростання цін, особливо на медикаменти і медичні послуги, які суттєво зростають під тиском новітніх технологій. Як правило більшість країн групи ЄС-15 не зможе швидко прореагувати на розвиток освіти, на відміну від медицини, розвиток якої є першочерговим завданням для збереження здорової нації. Отже, важливу роль в зростанні доходів населення та доступності медицини будуть відігравати соціальні виплати, які частково компенсуватимуть зростання поточних цін. Більше того, соціальні виплати відіграватимуть важливу роль в контексті старіння нації, що є актуальним для сучасної Європи.

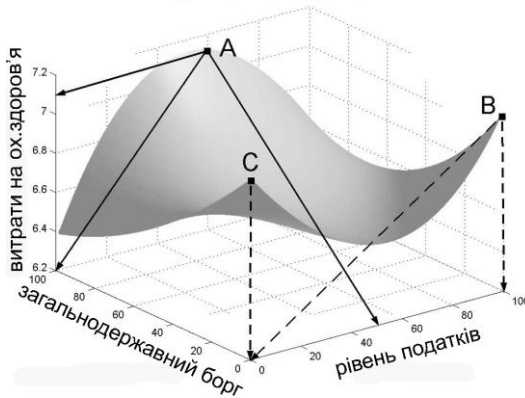

*Рис. 3.6 Залежність витрат на охорону здоров'я від соціальних виплат і соціального захисту в ЄС-15

Стабільний і високий рівень соціальних виплат, особливо в контексті росту інфляції, забезпечить додаткове фінансування медицини населенням. Стабільне фінансування охорони

здоров'я в контексті росту соціальних виплат вимагатиме від країн посилити соціальний захист (див. точка А Рис. 3.6). Неможна говорити про соціальну орієнтованість економіки, якщо в країні велика частка соціально незабезпечених громадян.

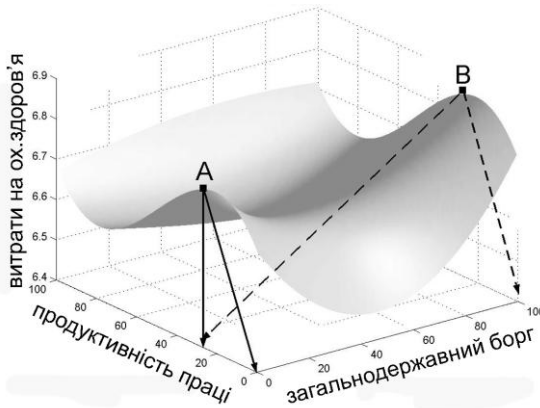
Отже, ЄС слід приділяти увагу всім верствам населення, адже невірна політика конвергенції доходів може посилити розшарування суспільства, внаслідок забезпечення одних верств й ігнорування інших. Варто зауважити, що група країн ЄС-15 за рівнем соціального захисту вже зараз суттєво неоднорідна. Так, Скандинавські країни більш соціально орієнтовані в порівнянні із Францією і Німеччиною. Стабільно високі соціальні виплати здійснюються завдяки високому рівню податкових відрахувань іншими верствами населення.

*Рис. 3.7 Залежність витрат на охорону здоров'я від загальнодержавного боргу і податків в ЄС-15

Більшість країн групи ЄС-15 зможуть забезпечити високі відрахування на охорону здоров'я завдяки податковим відрахуванням в обсязі 13,8 % ВВП* (50 %) при цьому збільшуючи

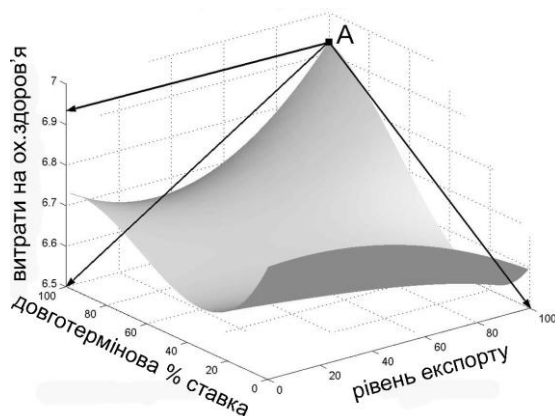
загальнодержавний борг до 60,6 % ВВП* (100 %) (див. точка А Рис. 3.7). Скандинавські країни зможуть утримувати стабільно високі податки на рівні 14,4 %* (100 %) при цьому загальнодержавний борг потрібно зменшити до 52,6 %* (0 %) (див. точка В Рис. 3.7). Існує і інша найменша група країн (Греція, Португалія, Іспанія), яка зможе здійснювати якісне фінансування медицини при низькому рівні податків – 13,2 %* (0 %) і загальнодержавного боргу – 52,6 %* (0 %) (менш економічно розвинені економіки потребують капітальних вливань, особливо зі сторони населення) (див. точка С Рис. 3.7).

*Рис. 3.8 Залежність витрат на охорону здоров'я від продуктивності праці і загальнодержавного боргу в ЄС-15

Податкове навантаження варто впроваджувати через збільшення обсягів непрямих податків. Часткове скорочення загальнодержавного боргу можна забезпечити припливом інвестицій, для чого необхідно законодавчо забезпечити на державному рівні податкові і кредитні пільги для інвесторів, надати

їм державні гарантії, розвинути діяльність консалтингових груп. Незалежно від розміру загальнодержавного боргу, зростання якості і доступності охорони здоров'я, та доходів населення вимагатиме зростання рівня продуктивності праці в межах 105,6 %* (25 %) (див. точка А, В Рис. 3.8).

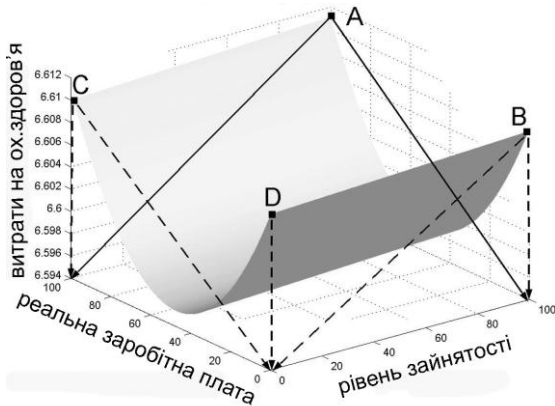
*Рис. 3.9 Залежність витрат на охорону здоров'я від % ставки і експорту в ЄС-15

Таке зростання можна забезпечити, якщо вдасться до якісних змін в підході до менеджменту у залученні інвестицій, фінансуванні науки і створенні нових технологій Європейським фондом регіонального розвитку та Європейською фундацією з поліпшення умов життя та праці. Низька продуктивність праці призводить до подорожчання надання медичних послуг, роблячи їх менш доступними населенню і неспроможними до конкуренції на світових ринках медичних послуг. Утримування передових позицій щодо зростання продуктивності праці є досить капіталомістким процесом для ЄС, але на

сьогодні, цей показник в групі ЄС-15 один із найвищих в світі. Враховуючи це можна прогнозувати, що в протязом 2011-2015 рр. експорт на рівні не нижче 39,5 % ВВП* зможе забезпечити стабільне фінансування медицини в ЄС. Такий рівень показника для ЄС-15 є прийнятним завдяки високій продуктивності праці і конкурентоздатності експорту на світовому ринку. В умовах зростання експорту, що відбувається протязом 1994-2010 рр., необхідно підвищити Європейським центральним банком довгострокову відсоткову ставку (див. точка А Рис. 3.9).

Ситуація в ЄС вказує на те, що для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності експорту необхідно продовжувати залучати нові технології, які вимагають високого обсягу інвестицій. Відомо, що в економічно розвинених країнах основним інвестором виступає національний споживач, але в умовах глобальної конкуренції цих інвестицій виявиться недостатньо. Висока довгострокова відсоткова ставка може позитивно вплинути на доходи і медицину тільки в умовах високого рівня зайнятості. Зайнятість національного споживача забезпечує йому стабільні доходи, які в певному обсязі будуть направлені на заощадження, що є першочерговим кроком в умовах підвищення державою довгострокової відсоткової ставки. Також високий рівень зайнятості зможе забезпечити громадянам доступність медицини, при цьому суттєво не обтяжуючи бюджет соціальними виплатами. Існує чотири пропорції щодо подальшого розвитку медицини в ЄС-15 в залежності від зайнятості і зростання реальної заробітної плати. Перша пропорція вказує, що витрати на охорону здоров'я будуть зростати в часі,

при цьому рівень зайнятості населення залишиться на рівні – 64,7 %* (0 %), а зростання реальної заробітної плати на – 0,6 %* (0 %) (див. точка D Рис. 3.10).

*Рис. 3.10 Залежність витрат на охорону здоров'я від зарплати і зайнятості в ЄС-15

Дана ситуація є притаманна країнам, яким властиве залучення послуг нелегальної робочої сили (Португалія, Італія). Другий варіант передбачає максимальне зростання рівня зайнятості до – 67,6 %* (100 %) і мінімальне зростання заробітної плати – 0,5 %* (0 %) (див. точка В Рис. 3.10). Ситуація буде притаманна країнам, які повертатимуть на батьківщину робочу силу (Португалія, Греція). Максимальне зростання заробітної плати при стабільно низькому рівні зайнятості притаманне соціально орієнтованим країнам (Данія, Фінляндія) (див. точка С Рис. 3.10). Тому найбільш економічно і соціально ефективним для фінансування охорони здоров'я є пропорція, яка передбачає постійне зростання як рівня зайнятості – 67,6 %* (100 %) так і рівня заробітної плати – 1,5 %* (100 %) (див. точ-

ка А Рис. 3.10). Для росту обох показників варто залучати кошти як Європейського інвестиційного банку так і Європейського соціального фонду та Європейського інвестиційного фонду, розподіл яких має забезпечити комітет ЄС із зайнятості, Європейська фундація з поліпшення умов життя та праці, Європейське агентство з безпеки й охорони здоров'я на роботі та державні комітети країн.

Вагомий вплив на зростання доходів і розвиток охорони здоров'я матимуть демографічні фактори. Так, в умовах швидкого темпу життя і демократичності в стосунках досить суттєво зростає показник кількості розлучень. Так, витрати на охорону здоров'я максимально зростуть за умов зростання кількості розлучень до рівня - 1,6 од./1000 осіб*, якщо кількість укладених шлюбів залишиться на рівні не нижче - 4,9 од./1000 осіб*. Що можна пояснити зростанням психологічних стресів серед громадян, які розлучились. Тому, на нашу думку, для політики конвергенції доходів ЄС характерним буде забезпечення іншої пропорції для ЄС-15, яка передбачає зростання витрат на охорону здоров'я через максимізацію зростання показника кількості шлюбів і мінімізації розлучень. Завдяки цьому підходу медицина отримає частково нижчу ефективність у своєму розвитку, але при цьому нація залишиться психологічно здоровою. Відповідно до цього на Європейське агентство з відбудови та державні соціальні служби повинна бути покладена додаткова функція спрямована на відновлення репутації інституту шлюбу в ЄС, кошти на яке необхідно виділяти з Європейського соціального фонду. Варто зауважити, що досить важко вплинути на зростання показника кількості шлюбів в умовах постійного

зростання середнього віку матері, яка народжує першу дитину. Хоча для розвитку охорони здоров'я в ЄС-15 цей вплив буде досить позитивним для всієї сфери. Поточна ситуація в ЄС-15 свідчить про стабільне фінансування медицини за умов коли відбуватиметься зростання середнього віку матері і часткове зростання показника кількості шлюбів. Дана тенденція притаманна тільки ЄС-15 і викликана цілеспрямованою орієнтацією жінок на кар'єрний ріст з однієї сторони і високим рівнем міграційних потоків, які впливають на рівень укладення шлюбів з іншої.

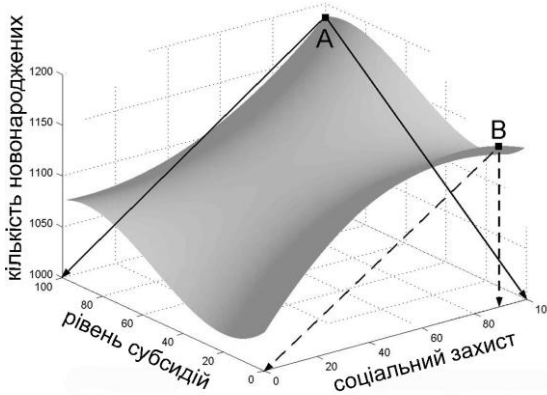
Найбільш проблемною є ситуація, пов'язана із залежністю зростання доходів населення від показника народжуваності в Європейському союзі. Найбільш відчутний ефект у зростанні доходів, громадяни ЄС-15 отримають коли демографічна проблема вирішуватиметься через зростання показника народжуваності дітей, замість високого рівня чистої міграції. Зростання даного показника в майбутньому і надалі буде суттєво залежати від рівня густоти населення і кількості шлюбів, причому найбільш вагомий «бебі-бум»³⁶ може відбутись внаслідок максимізації обох показників. Показник густоти населення відображає економічний розвиток країни, регіону чи міста, які є найбільш привабливими, як для зовнішньої, так і для внутрішньої міграції. В певних країнах ЄС-15 відбуватиметься зростання народжуваності при відносно низькому рівні густоти населення. При цьому для Фінляндії і Швеції характерною може бути така ситуація при максимальному зростанні кілько-

³⁶ «бебі-бум» - пік народжуваності.

сті шлюбів, а для Греції і Іспанії при мінімальному їх зростанні. Найбільш негативно на показник кількості шлюбів в контексті зростання народжуваності в ЄС-15 впливатиме показник чистої міграції. Показник народжуваності зможе максимізуватись за умов приросту чистої міграції на рівні – 39 тис. осіб* і кількості шлюбів – 4,8 од./1000 осіб*, або за умов зростання кількості шлюбів до рівня – 5,3 од./1000 осіб* і зниження міграції до 26 тис. осіб*. Перша пропорція можливого розвитку негативно відіб'ється на збереженні національного генофонду, а друга є важкою для втілення в ЄС в короткотерміновому періоді. Варто зауважити, що в більшості країн ЄС-15 до влади прийшли націоналістично налаштовані сили, які мають суттєву підтримку місцевого населення і для яких контроль міграційних процесів є першочерговим завданням. Для зростання народжуваності в контексті високого рівня кількості шлюбів необхідно знизити середній вік матері, яка народжує першу дитину. Ситуація за якої зростає показник середнього віку матері і суттєво знижувалась кількість шлюбів мала місце протягом 1990-2009 рр. і призвела до зниження народжуваності та загострення міжнаціональних конфліктів. Уряди країн ЄС-15 вже зараз вдаються до заохочувальних кроків. Так, Франція витрачає близько 4,5 % ВВП з державного бюджету на програми створення і зміцнення сім'ї, в Скандинавських країнах існує продумана політика виплат компенсацій і збереження робочих місць для батьків з метою стимулювання народжуваності.

Враховуючи поступове зростання доходів населення, яке об'єктивно буде викликане підвищенням рівня якості і доступності медицини, зростання показника народжуваності буде

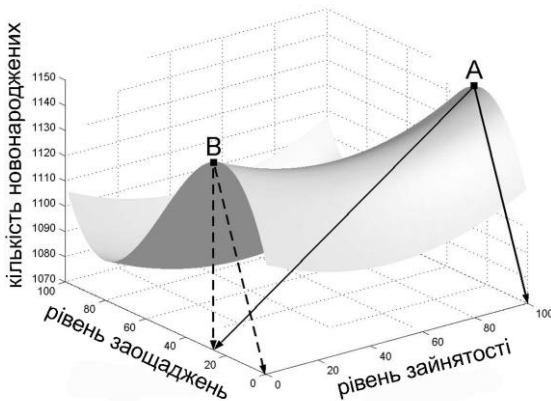
очевидним в контексті здійснення соціальних виплат. При стабільному розвитку медицини і фінансуванні охорони здоров'я на рівні – 6,6 % ВВП* рівень соціальних виплат виявить біполярний характер. Для однієї групи країн зростання показника народжуваності буде наслідком зниження соціальних виплат (Швеція, Данія, Франція), для іншої наслідком їх зростання (Греція, Іспанія, Ірландія). Соціальні виплати для таких країн, як Іспанія, Ірландія і Греція є акселератором показника народжуваності в умовах стабільного субсидування населення на рівні – 1,3 % ВВП*. Цей рівень субсидування буде оптимальним в контексті наявності диференціації в доходах населення цих країн в порівнянні з іншими членами ЄС-15, а також в ефективному контролі рівня безробіття.

*Рис. 3.11 Залежність кількості новонароджених від субсидій і соціального захисту в ЄС-15

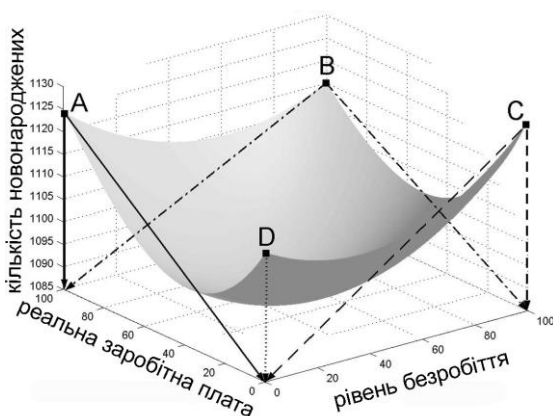
Незалежно від збільшення чи зменшення соціальних виплат з державного бюджету та Європейського соціального фонду, для зростання показника народжуваності рівень субсидій

повинен бути стабільним впродовж 2010-2020 рр. Також стабільно високим в ЄС-15 слід утримувати рівень соціального захисту (див. точка А Рис. 3.11). Зауважимо, що в ЄС-15 соціально незахищені, в основному, молоді сім'ї, допомога яким це обов'язок держави. В останні 20 років Європейський Союз приділяв багато уваги людям літнього віку і їхньому забезпеченню, внаслідок чого відбулось поступове старіння нації. Пенсіонери в ЄС-15 є найбільш забезпечена категорія населення, поступове збільшення яких змушує уряди реформувати державну пенсійну систему (збільшення пенсійного віку). Так, згідно з новим законодавством, шведи можуть йти на пенсію у 61 рік, але фіксованої дати непередбачено, ті хто працює до 65 років, матимуть можливість отримувати більшу пенсію. Тобто така пенсійна реформа є зараз на часі у всіх країнах-членах ЄС-15.

*Рис. 3.12 Залежність кількості новонароджених від заощаджень і зайнятості в ЄС-15

Зростання народжуваності буде більш динамічним навіть за умов зниження заощаджень до рівня - 21,4 % ВВП* (25 %) (див. точка А, В Рис. 3.12). Причому рівень показника буде оптимально виправданим для всіх країн групи ЄС-15, особливо в контексті підвищення рівня зайнятості населення. Перерозподіл доходів населення із заощаджень на споживання пояснюється впливом світової фінансової кризи в другій половині 2008 р. на свідомість населення, а також наявність протягом 2000-2011 рр. в Європі значної кількості природних катаклізм (землетруси, повені, страйки). Така тенденція є позитивна, адже перерозподіл із заощаджень на споживання допомагатиме урядам фінансувати соціальні програми і при цьому населення не переживатиме про зниження доходів чи втрату робочого місця внаслідок народження дитини.

*Рис. 3.13 Залежність кількості новонароджених від реальної зарплати і безробіття в ЄС-15

Зростання рівня зайнятості носитиме позитивний характер в контексті зниження безробіття. Хоча одночасне зростання як реальної заробітної плати, так і безробіття носить чотири вектори розвитку. Для Європейського Союзу найбільш оптимальним є перший, закріплений Римським договором. Основна його суть полягає в поступовому зростанні реальної заробітної плати і строгому контролю рівня безробіття (див. точка А Рис. 3.13), через Комітет із зайнятості ЄС, державні служби та державні комітети. Такий підхід є позитивним як для зростання показника народжуваності, так і для соціального та економічного зростання регіону.

У цілому ми прогнозуємо реальне зростання доходів населення групи ЄС-15 протягом 2010-2025 рр. завдяки збільшенню доступності освіти та медицини, а також демографічному зростанню. Забезпечення цього курсу покладено на політику конвергенції доходів населення, реалізація якої здійснюється як на загальноєвропейському рівні так і на рівні окремої країни-члена ЄС-15. Отже важливим завданням для політики конвергенції доходів в ЄС-15 є адекватна реакція на економічні і соціальні зміни в групі країн, суть якої полягає в розмежуванні основних заходів щодо розвитку освіти і якісного вдосконалення освітніх послуг, збільшенні видатків на фінансування охорони здоров'я і забезпеченні зростання показника рівня народжуваності. Забезпечення доступності та розвитку освіти і охорони здоров'я в ЄС-15, а також зростання рівня народжуваності є не тільки взаємопов'язані, вони не суперечать один одному і повинні розвиватись тільки в комплексі.

3.2. Економіко-політичні важелі забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС

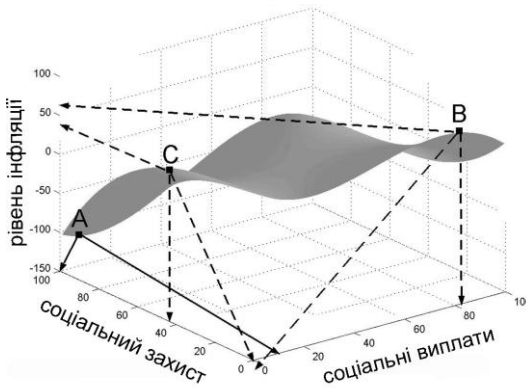
Здійснення невірної економічної політики та інфляційні процеси є, зазвичай, нормальним явищем в процесі трансформації економіки. Однак неможливо говорити про зростання реальних доходів, якщо воно відбувається в умовах значного їх знецінення. Концепція раціоналізації політики конвергенції доходів у Європейському Союзі вимагає не тільки зростання доходів населення нових членів, але й їх максимальне наближення до рівня ЄС-15. Отже, конвергенція доходів населення у Розширеному ЄС можлива завдяки вищим темпам зростання доходів в групі країн ЄС-10+2, ніж у ЄС-15, що передбачатиме дотримання критеріїв номінальної і реальної конвергенції і, як показав проведений аналіз в першу чергу, контроль рівня інфляції.

Соціальна політика Європейського Союзу як складова політики ³⁷конвергенції доходів є ефективною за умови подолання інфляції, яке можна розглядати як каталізатор зростання доходів населення країн групи ЄС-10+2. Пріоритетність цього каталізатора визначена на основі проведеного аналізу процесів конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС³⁸. Рисунок 3.15 відображає поведінку рівня інфляції в ЄС-10+2 в залежності від зміни рівня соціального захисту і рівня соціаль-

* Примітка – розраховано автором на основі методу ідентифікації функції економічної поведінки за [160; 161]

³⁸ див. параграф 2.2.

них виплат. Шкала від нуля до 100 – це діапазон від мінімального до максимального значення показника, яке мало місце за останні вісімнадцять років (1990-2008 рр.) і може бути зафіксоване³⁹ по відношенню до залежної змінної (рівня інфляції) протягом наступних п'яти років (2010-2015 рр.) в групі країн ЄС-10+2. Так, виходячи із змодельованої ситуації (див. точка С Рис. 3.15) ріст інфляції в ЄС-10+2 буде стимулюватись соціальним захистом на рівні нижчому, ніж 16 % ВВП (на графіку відповідає значенню 40⁴⁰).

*Рис. 3.15 Залежність рівня інфляції від зміни витрат на соціальний захист і соціальні виплати в ЄС-10+2

Найбільш оптимальна комбінація, яка суттєво мінімізує рівень інфляції – це максимізація рівня соціального захисту в

³⁹ Може бути зафіксоване за умов забезпечення комбінації незалежних змінних.

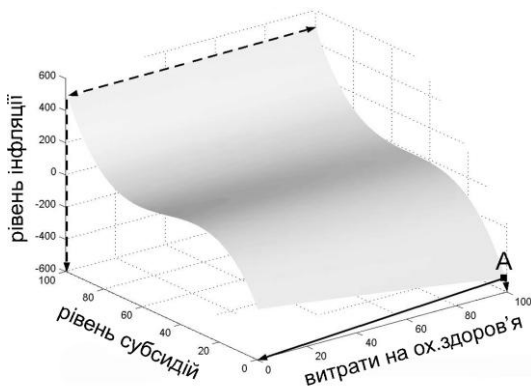
⁴⁰ Шкала від нуля до 100 – це діапазон від мінімального до максимального значення соціального захисту в країнах ЄС-10+2, яке мало протягом 1990-2008 років.

ЄС-10+2 протягом 2010-2015 рр., за умов утримування рівня соціальних виплат в рамках до 9,9 % ВВП (20 % на графіку) (див. точка А Рис. 3.15). Максимізації рівня соціального захисту можливо досягнути завдяки використанню таких важелів соціальної політики міністерствами окремих країн ЄС-10+2, як перегляд угод щодо регламентації трудової міграції (надання ширших прав заробітчанами, скорочення терміну робочого часу, збільшення компенсацій внаслідок отриманих виробничих травм), пенсійного забезпечення мігрантів з країн Східної Європи, також завдяки перегляду правових статусів безробітних (внаслідок чого їх кількість може суттєво скоротитись чи збільшитись), біженців (надання ширших прав в отриманні соціального захисту). Під час економічної кризи Європейській Комісії, державним законодавчим органам та органам місцевого самоврядування необхідно звернути увагу на розподіл державного бюджету як на важіль антициклічної політики, рівень соціальної орієнтації якого можна змінювати настільки, наскільки економіка країн групи ЄС-10+2 зможе стримувати рівень інфляції. Що стосується втримування соціальних виплат на рівні 9,9 % ВВП, то країни ЄС-10+2 ми умовно поділяємо на дві групи. Для першої групи країн (Чехія, Угорщина, Мальта, Словенія) необхідно знизити рівень даного показника, а це можливо при використанні важелів соціальної політики, а саме наданні державними службами послуг як державної допомоги щодо перекваліфікації безробітних на більш конкурентоспроможну спеціальність. Також можна знизити соціальні виплати за допомогою важелів бюджетно-фіскальної політики, зокрема, державному субсидуванні підприємств, які наймають робочу

силу із попереднім її навчанням і перекваліфікацією. Друга група країн (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Румунія, Болгарія) змушена збільшити соціальні виплати за рахунок структурної політики ЄС, а саме функціонування Європейського соціального фонду, як важеля, який координує соціальні виплати в ЄС. Також це можливо в умовах здійснення соціальної політики міністерствами країн – вдосконалення угод щодо пенсійного забезпечення мігрантів та угод між соціальними партнерами. Така цілеспрямована політика допоможе країнам зблизити різні соціальні верстви населення, особливо це стосується Болгарії, Румунії, Словаччини, Латвії, Литви і Естонії, тобто тих країн, де ця різниця очевидна і викликана в першу чергу нещодавніми приватизаційними процесами на їх теренах. З іншого боку, потрібно звернути увагу на рівень соціальних виплат, який суттєво стимулює інфляцію в регіоні. Соціальні виплати на рівні до 9,8 % (10 % на графіку) зовсім не відобразяться на інфляційних коливаннях.

Розглядаючи соціальні виплати, особливу увагу потрібно приділити субсидіям, які в наступні 10 років можуть стати значним стимулятором рівня інфляції в ЄС-10+2 (Рис. 3.16). Найбільш позитивний ефект можна отримати, скорочуючи рівень субсидій до мінімуму і при цьому постійно збільшуючи витрати на охорону здоров'я (див. точка А Рис. 3.16). Зниження субсидій в умовах одночасного зростання рівня доходів населення можна досягти через Бюро гармонізації внутрішнього ринку ЄС завдяки використанню інструментів цінової політики (стабільної ціни і мінімальної цінової націнки), а також використовуючи гранти Європейської фундації з поліпшення умов

життя та праці завдяки важелям соціальної політики (внесення змін до угод щодо тарифів, субсидування і модернізації нерентабельних чи застарілих виробництв для запобігання безробіття).

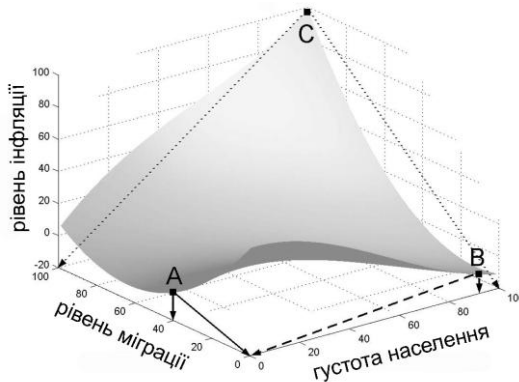
*Рис. 3.16 Залежність рівня інфляції від обсягу субсидій і витрат на охорону здоров'я в ЄС-10+2

В рамках здійснення регіональної політики країни групи ЄС-10+2 повинні законодавчо знизити рівень субсидій населенню направлених на державні позики і на енергоспоживання поступово замінивши їх реальними виплатами. Також можна забезпечити зниження рівня виплат субсидій населенню в рамках реалізації конкурентної політики кожної окремої країни даної групи. Зростання витрат на охорону здоров'я (також на освіту) країни ЄС-10+2 зможуть забезпечити як важелями соціальної політики через Європейське агентство з безпеки й охорони здоров'я на роботі та Європейську освітню фундацію (завдяки державній фінансовій допомозі закладам охорони здоров'я, наданню безготівкової допомоги як медичним так і

освітнім закладам, пільгове оподаткування приватних закладів охорони здоров'я, державні соціальні заходи щодо взаємодії груп населення та установ, які надають послуги), а також і важелями державної конкурентної політики (пільгові умови для освітніх і медичних закладів на отримання ліцензії, поточний контроль, спрямований на запобігання монополізму із сторони закордонних клінік та освітніх закладів, обов'язкове включення до загальнодержавних соціальних пакетів можливості отримання належної освіти та лікування). Так, швидке скорочення обсягів субсидій буде досить відчутним кроком, особливо в умовах розвитку малого і середнього бізнесу. Також швидке скорочення обсягів субсидій стало відчутним в умовах створення спільного ринку між ЄС-15 і ЄС-10+2, що практично зрівняло ціни в регіоні. Тому мова йде про десятирічний⁴¹ період їх поступового скорочення і перерозподілу коштів на розвиток та доступність освіти і охорони здоров'я для населення. Розвиток сфери охорони здоров'я не буде стимулятором інфляції, відповідно, поступовий перерозподіл коштів міністерствами із соціальних виплат (субсидій) в соціальні доплати (до заробітної плати, пенсії) не спричинить жодних економічних дисбалансів. Такі умови не тільки позитивно знизять рівень інфляції, вони суттєво збільшать доходи населення.

⁴¹ Мається на увазі період протягом 2007-2017 рр., який встановлений виходячи з дослідження Ульріха Тіссена, Фіскальний федералізм у західноєвропейських та інших країнах: Централізація чи децентралізація? Що краще для економічного зростання? Чи матиме це наслідки для України?

Крім соціальних чинників, на рівень інфляції в регіоні впливатимуть демографічні чинники. Найбільш вразливим стимулятором інфляції буде показник густоти населення в контексті міграційних процесів в регіоні. Рівень густоти населення в країнах групи ЄС-10+2 найнижчий в Європейському Союзі, тому зростання рівня імміграції буде спостерігатись протягом наступних років. Для таких країн як Латвія, Литва і Болгарія, тобто країн з низькою густрою населення, слід утримувати чисту міграцію на рівні 174 осіб (що відповідає рівню 40 % на графіку), зменшення чи збільшення показника стимулюватиме суттєвий ріст цін в країні (див. точка А на Рис. 3.17).

*Рис. 3.17 Залежність рівня інфляції від рівня міграції і густоти населення в ЄС-10+2

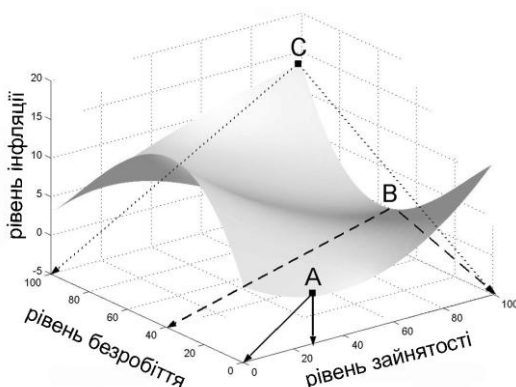
Стимулювання міграційних потоків можливе в умовах використання важелів соціальної політики (заохочення іммігрантів органами місцевого самоврядування та створення для них сприятливого економічного клімату, правового врегулювання законодавчими органами статусу заробітчанина), мігра-

ційної політики (спрощення Європейським Парламентом процедури отримання візи і перетину кордону ЄС для кваліфікованої робочої сили), регіональної політики (організація так званих промислових ділянок із залученням іммігрантів, надання державними банками податкових та інших пільг для підприємств, які створюють нові робочі місця). Для Польщі, Чехії і інших густозаселених країн, рівень чистої міграції слід знижувати до мінімального значення завдяки суворому контролю за переміщенням робочої сили із Сходу на Захід (див. точка В Рис. 3.17). Досягнути бажаного результату можна, використовуючи важелі міграційної політики (цілеспрямований державний контроль прикордонними службами міграційних потоків на території даних країн), соціальної політики (спеціальні стягнення державними наглядовими службами за працевлаштування нелегальних мігрантів, заборона та обмеження на в'їзд парламентами країн певних категорій трудових іммігрантів). Найбільш несприятливим для всього регіону буде суттєве зростання показника чистої міграції в найбільш густозаселених країнах (див. точка С Рис. 3.17). В даному випадку ЄС слід звернути увагу на Польщу як основний коридор потоку нелегальної робочої сили в ЄС, частина якої залишається в країні. Так, поляки виїжджаючи у пошуках роботи в економічно розвинені країни ЄС-15 та США, звільняють вакансії для заробітчан з України, Білорусії і інших країн Сходу. Такі міграційні процеси стали актуальними для ЄС на початку 1990 рр. і з кожним роком стають більш динамічними. З іншого боку, країни вдаються до стимулювання рівня народжуваності. Ситуація досить природна, особливо в умовах старіння і часткового ви-

мирання нації. Соціальна програма стимулювання сімей до народження дітей є загальноєвропейською. Ця система вже досить успішно діє як на теренах ЄС-15 так і в ЄС-10+2. Суть полягає в суттєвих компенсаційних виплатах сім'ям з державного бюджету після народження дитини і в подальшому сприяння через відповідні державні служби в пошуку робочого місця, а також в наданні суттєвих пілг на здобуття освіти і охорони здоров'я.

Для забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС слід звернути увагу на економічні складові проблеми знецінення доходів. Одним із найбільш впливових чинників зростання доходів громадян і зменшення інфляції є показники ринку праці (зайнятість, безробіття, продуктивність праці). Так, зниження рівня безробіття до мінімуму для таких країн, як Мальта, Польща, Словаччина, Болгарія і Угорщина (тобто країн з низьким рівнем зайнятості) допоможе уникнути тиску інфляції (див. точка А рис. 3.18). Найбільш важко це буде зробити Польщі і Словаччині, які є лідерами за цим показником впродовж восьми попередніх років. Це можливо забезпечити важелями зовнішньоторговельної політики (перевага вітчизняним виробникам при здійсненні урядовими комітетами державних закупівель), регіональної політики (надаючи податкові пілги через державні банки підприємствам, які залучають працівників із числа тих, що стоять на обліку в соціальних біржах зайнятості), структурної політики (через координацію з боку Європейського соціального фонду, Європейського фонду регіонального розвитку). Дозволити безробіття на рівні до 8,0 % (що відповідає значенню 40 %

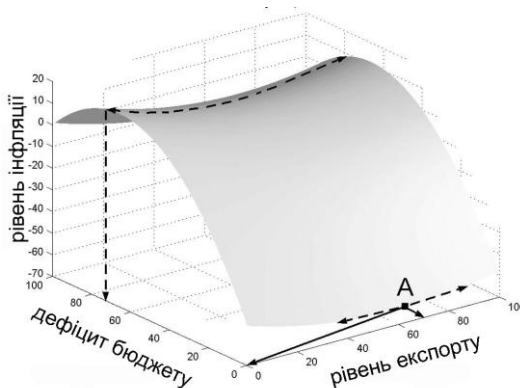
на графіку) можуть собі Чехія, Кіпр і Естонія, тобто країни, які в останні п'ять років демонструють зовсім протилежну тенденцію, знижуючи його рівень (див. точка В Рис. 3.18). Значним поштовхом інфляції в регіоні може стати значне зростання рівня зайнятості і безробіття водночас. Ситуацію може спричинити великий притік капіталу одночасно із масовим напливом емігрантів з Азії. Тому низький рівень безробіття повинен бути підкріплений певним рівнем експорту. Тільки в такому випадку скорочення безробіття матиме об'ємний і тривалий ефект, в іншому випадку капітал поступово перетече в країни, де виробництво товарів буде менш капіталомістким.

*Рис. 3.18 Залежність рівня інфляції від рівня безробіття і зайнятості в ЄС-10+2

Зниження безробіття завдяки поступовому зростанню експорту може не відобразитись позитивно на доходах громадян через інфляцію в Румунії і Польщі. Така тенденція матиме місце в майбутньому, якщо не вдасться до кардинальних заходів вже зараз. Тому, найвдалішим, на нашу думку, цільовим орієнтиром політики конвергенції доходів в боротьбі з інфляцією в

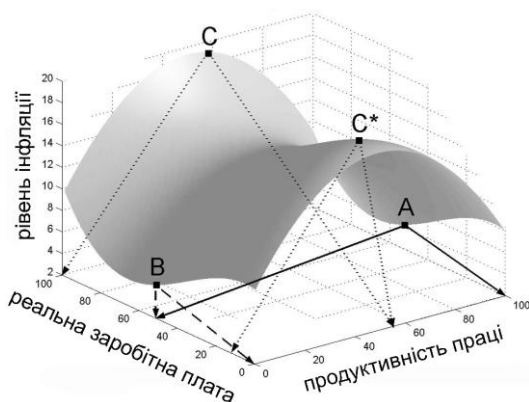
ЄС-10+2 є утримування експорту на рівні не нижчому, ніж 56,4 % (відповідає значенню 70 % на графіку), що протягом останніх п'яти років вдало роблять Мальта, Словаччина і Угорщина. За допомогою фіскальної політики країни законодавчо коректують рівень податкових ставок, для розвитку експорту, а за допомогою зовнішньоторговельної політики – частково знизили експортне мито, збільшили імпортні квоти з країнами не членами СОТ. Також можна вдасться до важелів структурної політики, зокрема тісної співпраці з Європейським гарантійним фондом розвитку сільського господарства та важелів інвестиційної політики – податкових і кредитних пільг для виробників, діяльності інформаційної системи і державних гарантій інвесторам. Хоча розмір дефіциту бюджету прямо не впливає на рівень експорту він буде суттєво стимулювати рівень інфляції в регіоні (див. точка А Рис. 3.19).

*Рис. 3.19 Залежність рівня інфляції від дефіциту бюджету і рівня експорту в ЄС-10+2

Так Естонія і Болгарія через високий рівень дефіциту бюджету, змушені будуть в близькому майбутньому боротись з підвищеним рівнем інфляції. Найвідчутнішим і ключовим в даному випадку буде розмір дефіциту на рівні не нижчому 1,7 % (відповідає значенню 70 % на графіку). Знизити рівень дефіциту бюджету країн-членів ЄС-10+2 можливо завдяки використанню важелів грошово-кредитної політики (регулювання центральними банками норми обов'язкових резервів, відсоткової ставки по кредитах, обсягів імпорту та експорту капіталу) міністерствам через регулювання державних витрат в рамках фіскальної політики, перегляд правових статусів окремих груп населення в умовах соціальної політики та координацію і контроль створених інвестиційних фондів через реалізацію структурної політики. Найбільш стабільною в цьому відношенні виглядає Угорщина із плюсовим довготривалим бюджетним профіцитом. Для більшості країн групи ЄС-10+2 буде притаманний невисокий розмір дефіциту на рівні - 2,7 % (що відповідає значенню 30 % на графіку). Такі країни, як Мальта, Кіпр, Словенія і Угорщина зможуть стримати рівень інфляції завдяки високому рівню продуктивності праці. Хоча існує і інша група країн: Румунія і Болгарія, які завдяки найнижчому рівню продуктивності праці також частково зможуть стримувати інфляцію, але це явище не буде довготривалим. Ці країни будуть змушені пройти період підвищення продуктивності праці, який проходить зараз Словаччина, Угорщина, Естонія і Польща. В основному країни стимулюють зростання показника шляхом використання механізму інноваційної політики (державні капіталовкладення через державні агентства в роз-

виток науково-дослідних інститутів), інвестиційної політики завдяки коштам Європейського інвестиційного фонду (пільговий податок на прибуток, кредитна відсоткова ставки для підприємств), амортизаційної політики завдяки податковим інспекціям країн (контроль норми амортизаційних відрахувань оцінки вартості основних фондів).

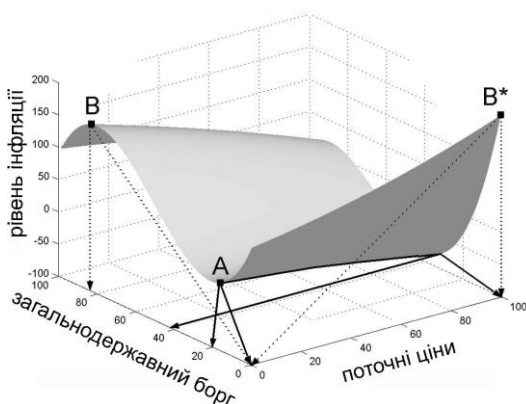
*Рис. 3.20 Залежність рівня інфляції від реальної з/п і продуктивності праці в ЄС-10+2

Пройшовши цей період, країни стануть більш чутливими до зростання дефіциту бюджету, яке зможе суттєво підвищити рівень інфляції. Зростання рівня продуктивності праці вимагає адекватного зростання реальної заробітної плати. Для країн із найвищим і найнижчим рівнем продуктивності праці зростання реальної заробітної плати потрібно утримувати на рівні 3,4 % (відповідає значенню 50 % на графіку), що й роблять Словенія і Румунія (див. точка С, С* Рис. 3.20). Для тих країн, які знаходяться на етапі зростання рівня продуктивності праці відхилення реальної заробітної плати в бік збільшення

чи зменшення може відчутно відзначитись на доходах громадян (див. точка В Рис. 3.20).

Причому більш відчутною інфляція буде в країнах, які суттєво збільшуватимуть зростання реальної заробітної плати (Латвія, Естонія), хоча частково можна знизити інфляційний тиск завдяки грошово-кредитній політиці національного банку, підтримуючи курс національної валюти і тим самим укріплюючи паритет купівельної спроможності населення. Рівень зростання реальної заробітної плати – 3,4 % є найбільш оптимальним в умовах зростання поточних ринкових цін. Це говорить про те, що дана економічна ситуація буде найбільш сприятлива і прогнозована для соціальної сфери. Звичайно зростання поточних ринкових цін – це природна економічна ситуація і вона матиме місце в майбутньому. Маловідчутна інфляція для населення в групі країн ЄС-10+2 за умов зростання реальної заробітної плати на рівні 3,4 % вказує на те, що зростання ринкових цін відбувається внаслідок загальносвітової тенденції і це не є наслідком суб'єктивних внутрішніх соціальних чинників чи неправильних дій з боку держави. Варто зауважити, що існує пряма взаємозалежність між поточними ринковими цінами і рівнем державних запозичень. Якщо не існує соціального стимулу росту цін (наднормові темпи зростання реальної заробітної плати, соціальні виплати), слід утримувати розмір загальнодержавного боргу в рамках 22-23 % (що відповідає значенню 20-40 % на графіку) (див. точка А рис. 3.21). В іншому випадку зростання чи скорочення обсягу боргу адекватно відобразиться на поточних цінах і на рівні інфляції. В умовах економічної кризи важко забезпечити зрос-

тання доходів населення і при цьому не збільшити загальнодержавний борг, хоча це можливо, якщо пріоритетною на певний стабілізаційний період буде антициклічна політика кожної окремої країни ЄС-10+2, яка дозволить здійснювати стабільне кредитування бізнесу, лояльна податкова політика і постійне регулювання норми відсотка.

*Рис. 3.21 Залежність рівня інфляції від загальнодержавного боргу і цін в ЄС-10+2

Варто зауважити, що стрімке скорочення загальнодержавного боргу в умовах незначного зростання рівня інфляції спричинить ріст цін, і навпаки – зростання державних запозичень призведе до зростання інфляції. В останні п'ять років стрімко скорочують свої загальнодержавні запозичення Чехія, Румунія, Словаччина і навпаки збільшує Угорщина. Інфляція, спричинена стрімким скороченням чи збільшенням обсягів боргу, також буде залежати від обсягу імпорту, який для групи ЄС-10+2 є оптимальним на рівні 54,7 %. Такий рівень обсягу імпорту зможе найбільш оптимально покрити необхідний по-

пит і дати поштовх до розвитку національних економік. Критичне зростання імпорту незалежно від загальнодержавного боргу суттєво підвищить рівень інфляції. Країни ЄС-10+2 характеризуються наявністю великого запасу сировини, робочої сили, а також відсутністю капіталу і новітніх технологій. Тобто виробництво продукції повинно відбуватись на території ЄС-10+2 і експортуватись як готовий продукт. Така ситуація підвищить рівень зайнятості, суттєво знизить безробіття і дасть відчутний економічний поштовх розвитку регіону. Контроль над рівнем інфляції також можна здійснювати за допомогою координації обсягу збору поточних податків. Так, країни з рівнем безробіття 8,0 % і поточними податками – 8,5 % знаходяться в зоні ризику зростання рівня інфляції. Для цих країн найбільш оптимальним виходом із ситуації є поступове зниження безробіття з одночасним підвищенням податкових надходжень до рівня 8,8 % ВВП.

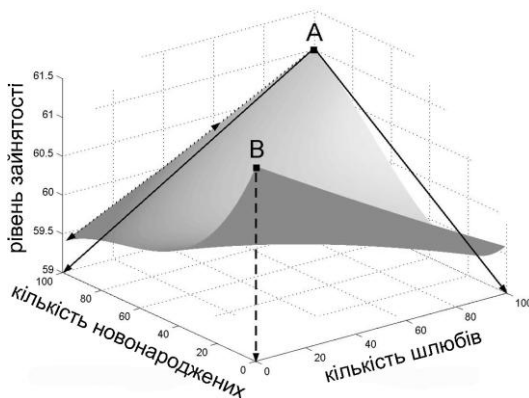
Реалізація політики конвергенції доходів населення в ЄС-10+2 в боротьбі з інфляцією наштовхнеться на інші проблеми, пов'язані з підвищенням загальноєвропейського рівня зайнятості. З одного боку, для економік, які взяли курс на конвергенцію і почали стрімко розвиватись, це досить суттєва перепона, з іншого боку економічна конвергенція повинна зробити суттєвий поштовх до посилення конвергенції у соціальній сфері і доходах громадян. Зростання рівня зайнятості в ЄС-10+2 – це якісні перетворення у соціальній сфері регіону, які суттєво підвищать доходи населення. Показник зайнятості несуттєво залежатиме від густоти населення країн ЄС-10+2. Враховуючи суттєве зростання рівня чистої міграції в ЄС-10+2,

найбільш ефективного збільшення рівня зайнятості в близькій перспективі зможуть досягнути країни з середньою густиотою заселення, а саме Польща, Угорщина, Чехія і Словаччина (на рівні - 72 осіб/км²).

Варто зауважити, що зростання чистої міграції матиме тривалий характер, адже в ЄС-10+2 окрім значного припливу нелегальної робочої сили з Східної Європи і Азії також відбувається повернення власних громадян-заробітчан з країн ЄС-15 і США. На відміну від рівня густоти населення більш відчутно рівень зайнятості реагуватиме на показник кількості шлюбів в контексті зростання чистої міграції. Оптимально зросте зайнятість в країнах, для яких економічно вигідно втримувати максимальний приріст чистої інфляції і при цьому стимулювати показник кількості шлюбів на рівні 5,2 од./1000осіб. Важливу роль відіграватимуть важелі соціальної політики (державна матеріальна допомога молодим сім'ям, профілактична робота з боку державних служб, спрямована на підвищення громадської свідомості щодо інституту шлюбу, консультування та заохочення до створення молодих сімей). Найбільш близькі до цього Угорщина і Чехія, які дотримувались схожої політики протягом 2003-2008 рр. Інше співвідношення цих показників частково знижуватиме приріст зайнятості.

Більш суттєвий вплив на рівень зайнятості має показник кількості новонароджених дітей, який з кожним роком набуває дедалі більше актуального характеру в Європі. Зниження показника народжуваності спричиняє поступове старіння населення ЄС, яке має довготривалий характер із синхронним перенесенням на майбутнє (див точка В Рис. 3.22). Стимулюван-

ня народжуваності – це першочергове завдання демографічної політики Європейського Союзу. Основними важелями в групі країн ЄС-10+2 будуть важелі соціальної політики, а саме: фінансова державна та місцева допомога молодим сім'ям, збереження робочого місця за батьками на термін декретної відпустки і їх пільгове працевлаштування, право на отримання якісної і доступної медичної державної допомоги, забезпечення молодих сімей житлом, коштами державних фондів і лояльні для них кредитні умови.

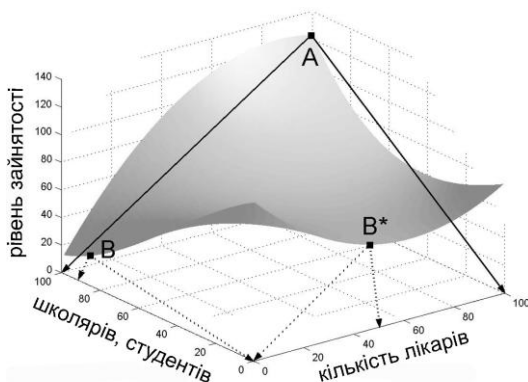
*Рис. 3.22 Залежність рівня зайнятості від густоти новонароджених і шлюбів в ЄС-10+2

Міграційні процеси частково змогли омолодити нації країн ЄС-10+2, але вони не мають довготривалого ефекту. Частина емігрантів повернеться на батьківщину, а частина перебереться в країни з вищим рівнем оплати праці. З іншого боку, поступове заселення території емігрантами, матиме негативний характер в майбутньому, оскільки може призвести до сутичок з корінним населенням (наприклад Франція), або пос-

тупової втрати національності (наприклад Люксембург). Така ситуація змусить створювати сприятливі умови для емігрантів і частково підвищить рівень зайнятості, хоча більшого ефекту можна добитись, стимулюючи зростання показника кількості шлюбів (створення нових, повноцінних сімей) і відповідно народжуваність в країні. Демографічні чинники значно менше впливають на зростання показника зайнятості в регіоні ЄС-10+2, ніж соціальні і економічні, хоча в комплексі, вони дають свій позитивний ефект.

Поточний стан і фінансування охорони здоров'я та освіти мають суттєвий вплив на зростання рівня зайнятості в ЄС-10+2. Як і в ЄС-15, загальні витрати на охорону здоров'я (державні + приватні) в ЄС-10+2 повинні забезпечити збільшення показника зайнятості. Протягом 2010-2015 рр., більш суттєву увагу слід звернути на фінансування, розвиток і доступність освіти для населення, особливо підготовку медичного персоналу. Зауважимо, що економіка ЄС-10+2 не зможе адекватно реагувати на суттєве зростання кількості працівників, які отримали належну професійну підготовку через неспроможність фінансувати освіту і охорону здоров'я, тому така ситуація частково знизить рівень зайнятості і суттєво підвищить рівень безробіття. Найбільш оптимальною комбінацією буде зростання показника доступності освіти, особливо в медичній сфері на рівні 4,5 % при суттєвому зростанні фінансування охорони здоров'я. До схожих дій протягом останніх десяти років вдаються Словенія і Чехія. Загалом в ЄС-10+2 існує необхідність щодо покращення фінансування освіти, особливо тієї

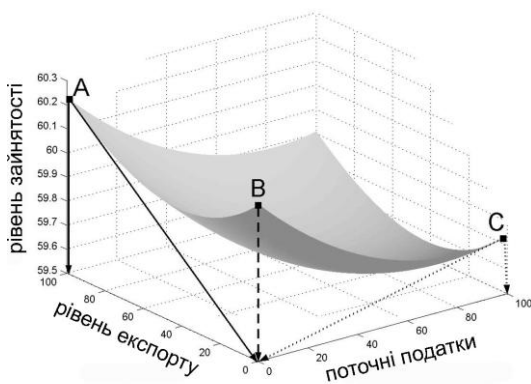
частини, яка стосується медичної сфери (див. точка А, В, В* Рис. 3.23).

*Рис. 3.23 Залежність рівня зайнятості від рівня густоти студентів і лікарів в ЄС-10+2

Така необхідність викликана поступовим зростанням кількості медичного персоналу в ЄС-15, на відміну від країн ЄС-10+2, де спостерігається протилежно-спадна тенденція, що спричиняє зростання безробіття в медицині. Країни ЄС-10+2 зможуть стимулювати зростання рівня зайнятості, збільшуючи доступність освіти, особливо в підготовці лікарів і медичного персоналу. Так, в рамках здійснення соціальної політики громадським організаціям слід вдатись до інформування суспільства щодо вибору і здобуття професійного рівня підготовки спеціаліста та додаткового фінансування служби зайнятості населення. Також уряди держав ЄС-10+2 повинні збільшити рівень податкових і кредитних пільг щодо здобуття освіти соціально-незабезпеченими верствами населення і забезпечити їх працевлаштуванням. Слід переглянути на загальноєвропей-

ському рівні (Європейській Комісії) умови вступу абітурієнтів за державним замовленням і розпочати загальнодержавну політику інформатизації суспільства, поступово запровадивши навчання у вищій школі як загальнообов'язкове. Варто зауважити, що перекваліфікація робочої сили на користь медичної сфери за низького рівня доступності освіти позитивно вплине на зростання зайнятості населення тому, що в країнах-нових членах ЄС в медичній сфері є потреба у кваліфікованій робочій силі.

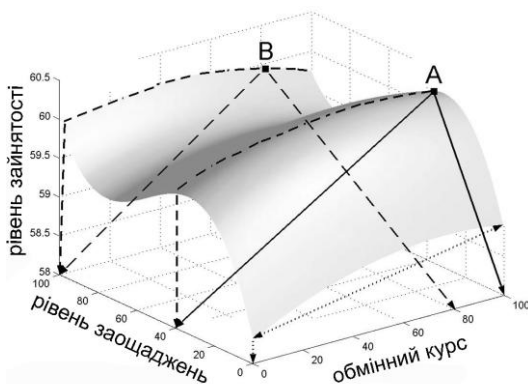
*Рис. 3.24 Залежність рівня зайнятості від експорту і поточних податків в ЄС-10+2

Економічний розвиток держави і регіону ЄС-10+2, в умовах зростання рівня зайнятості населення – це запорука соціальної стабільності для майбутніх поколінь. Суть соціального курсу Європейського Союзу передбачає швидку економічну конвергенцію між групами країн ЄС-15 і ЄС-10+2, що суттєво впливатиме на ринок праці. Очікується зростання ринку праці

завдяки зростанню рівня експорту країн-членів ЄС-10+2 (див. точка А Рис. 3.24).

Зростання експорту передбачається в країнах, які суттєво покращили інвестиційний клімат і забезпечили належні умови для виробництва (сприятливе податкове середовище і сприятливі умови для імпорту сировини). В рамках здійснення зовнішньоторговельної політики головними важелями контролю рівня експорту буде регулювання профільними міністерствами державних квот, субвенцій та податків. В межах реалізації регіональної політики Європейським фондом регіонального розвитку здійснюється державне субсидування позик, капіталовкладень, транспортних витрат, а також створення спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку. Також контролювати експорту можливо важелями інвестиційної політики, зокрема підвищення центральним банком інвестиційного клімату держави, кредитного рейтингу та активний розвиток фінансового інжинірингу. Найбільш суттєво протягом останніх п'яти років наростили свій експорт Естонія, Словаччина, Чехія і Угорщина, причому тенденція в довготерміновому періоді залишатиметься незмінною. Варто зауважити, що нарощування обсягу експорту за рахунок продажу готової продукції, а не сировини матиме позитивні наслідки для ринку праці завдяки додатковому створенню робочих місць в поєднанні з низьким рівнем податків. Зміни в податковій системі необхідно забезпечити на регіональному рівні: модернізувавши податковий метод амортизації і податкову норму амортизації, а також змінивши рівень податкових ставок. В цьому відношенні найбільш сприятлива податкова система в Словаччи-

ні, Естонії, які повинні отримати економічну вигоду протягом 2009-2014 рр. Можна спрогнозувати, що такі країни, як Польща і Румунія суттєво покращать рівень зайнятості населення завдяки лояльності податкової системи (пільгові локальні умови для інвесторів, які створюють нові робочі місця) навіть при низькому рівні експорту. Найбільш негативна ситуація може виникнути в державах, які суттєво нарощують податкові надходження і при цьому приділяють недостатньо уваги експорту, в цьому відношенні схожу ситуацію протягом трьох років демонструє Кіпр.

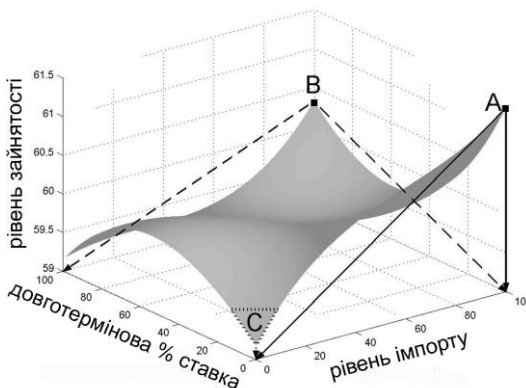
*Рис. 3.25 Залежність рівня зайнятості від рівня заощаджень і обмінного курсу в ЄС-10+2

Ринок праці суттєво реагує на зниження валових національних заощаджень. Важливою передумовою щодо зростання рівня зайнятості є показник заощаджень населення на рівні не менше 19,5 % (відповідає значенню 40 % на графіку), що є досить відчутним для таких країн як Мальта, Румунія, Кіпр, Угорщина, Болгарія і Литва (див. точка А, В Рис. 3.25). Це можна

забезпечити шляхом підвищення урядом реальної заробітної плати і поступової мінімізації рівня інфляції.

При цьому коливання обмінного курсу не буде настільки суттєвим і відіграватиме опосередковану роль, хоча Словенія, за умов утримування стабільного обмінного курсу зможе економічно розвиватись і стимулювати зростання рівня зайнятості високим рівнем валових національних заощаджень. Утримування обмінного курсу центральним банком можна здійснювати як завдяки важелям грошово-кредитної політики (рефінансування комерційних банків, операції з цінними паперами на відкритому ринку, регулювання норм обов'язкових резервів, регулювання імпорту та експорту капіталу), так і в умовах економічної кризи завдяки важелям антициклічної політики (регулювання норми облікової ставки, кредитування банків, зміни до державного бюджету, податкова політика). Більшого зростання ринку праці зможуть досягти країни, які нарощують валові національні заощадження і утримують високий рівень довготермінової відсоткової ставки. Так, високий рівень довготермінової відсоткової ставки забезпечить зростання рівня зайнятості населення як при високому рівні заощаджень, так і при низькому. Поки що найвищий рівень відсоткової ставки утримували Угорщина, Польща і Кіпр, суттєво знизила ставку Чехія. Польща і Угорщина – це країни з найбільшим в ЄС-10+2 промисловим потенціалом, який потребує суттєвих інвестиційних впливань. Тому ми прогнозуємо, що такі впливання повинні дати свої позитиви як для економіки, так і для соціальної сфери, рівня зайнятості і рівня доходів населення, протягом семи років. Чехія, на відміну від своїх сусідів, частково

стабілізувала вітчизняну економіку і з 1998 року суттєво знизила рівень відсоткової ставки. Утримування Кіпром відносно високого і стабільного рівня відсоткової ставки, а також відносна лояльність податкової системи забезпечили країні утворення сприятливої офшорної зони для притоку капіталу, особливо з постсоціалістичних країн. Протягом 2007-2009 років відбуваються процеси, пов'язані з поверненням капіталу, тому Кіпр став основним інвестором в постсоціалістичні країни, особливо в Україну, поступаючись Німеччині. Країнам, які внаслідок певних економічно-об'єктивних процесів знизили довготермінову відсоткову ставку щоб забезпечити зростання ринку праці слід звернути увагу на зростання рівня імпорту, яке позитивно впливатиме на рівень зайнятості населення (див. точка А, В Рис. 3.26).

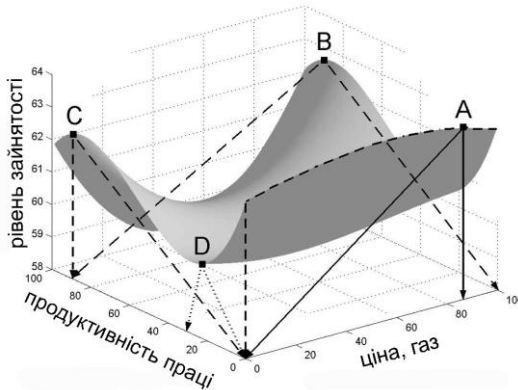
*Рис. 3.26 Залежність рівня зайнятості від довготермінової % ставки і імпорту в ЄС-10+2

Країни ЄС-10+2 завдяки динамічному розвитку промисловості, наявності сировини і низького рівня заробітної плати

беруть активну участь у міжнародних коопераційних системах, особливо в процесах внутрішньо-європейської фрагментації виробництва. Зростання інтраімпорту в межах Європейського Союзу відіграє важливу роль і є можливим в умовах здійснення регіональної політики країн ЄС-10+2, зокрема завдяки створенню спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку, організації так званих промислових ділянок або полігонів і цілеспрямованій державній інвестиційній політиці. Суттєво наростили даний показник за останні чотири роки Словаччина, Естонія і Чехія, відносне зростання очікується в Угорщині, причому рівень імпорту несуттєво залежатиме від рівня продуктивності праці країни, що підтверджує торговий взаємозв'язок країн. Як для країн з високим рівнем продуктивності праці (Мальта, Кіпр, Словенія), так і для країн з низьким (Болгарія, Румунія, Латвія, Литва) зростання імпорту призведе до створення нових робочих місць і збільшення показника зайнятості населення, хоча для такої країни як Польща можливе зростання рівня зайнятості при низькому рівні імпорту і високому продуктивності праці (54,1 %) завдяки внутрішньому споживанню. Відносна перевага зростання рівня імпорту в країнах ЄС-10+2 над ЄС-15 є у собівартості виробленого продукту завдяки низькій продуктивності праці, заробітній платі, сприятливій податковій політиці і наявності сировини. Загальносвітова тенденція зростання цін на енергоносії, яку ми прогнозуємо після закінчення світової фінансової кризи, поставить дедалі складніші завдання перед промисловістю Європейського Союзу.

Для країн з низьким рівнем продуктивності праці і відносно високою ціною за газ (Чехія, Словаччина, Польща) (див. точка А Рис. 3.27) ситуація для росту рівня зайнятості буде сприятливою, хоча в довготерміновій перспективі їх очікують певні скорочення робочої сили завдяки автоматизації виробництва. Головною метою уряду, буде забезпечення звільнених працівників новими робочими місцями, в першу, чергу завдяки їх перекваліфікації. Зростання продуктивності праці повинно відбуватись завдяки регулюванню державою рівня оподаткування прибутку. Висока ціна за газ змушує виробництво поступово пристосовуватись, а тому значного економічного потрясіння від підвищення цін не очікується. Для країн з високим рівнем продуктивності праці і високим рівнем цін за газ (Мальта, Кіпр, Словенія) (див. точка В Рис. 3.27) критична точка імміграції робочої сили спостерігалась в 2002 р. Отже, якщо враховувати поступовий економічний розвиток ЄС і невеликий обсяг населення, цінові стрибки на енергоносії в майбутньому не повинні негативно вплинути на рівень зайнятості. Для країн з низькою ціною на газ і високим рівнем продуктивності праці (Угорщина, Естонія, Латвія, Литва, Болгарія, Румунія) (див. точка С Рис. 3.27) майбутнє зростання ціни на енергоносії суттєво негативно відіб'ється на етапі розвитку ринку робочої сили. Для цих країн потрібно впроваджувати нові енергозберігаючі технології, адже вони будуть найбільш чутливими до цінових потрясінь. Промисловість ЄС-10+2 вже частково пристосована до ймовірного зростання цін на бензин. Розташування на території ЄС-10+2 великої кількості нафтопереробних комплексів покриває внутрішнє споживання Єв-

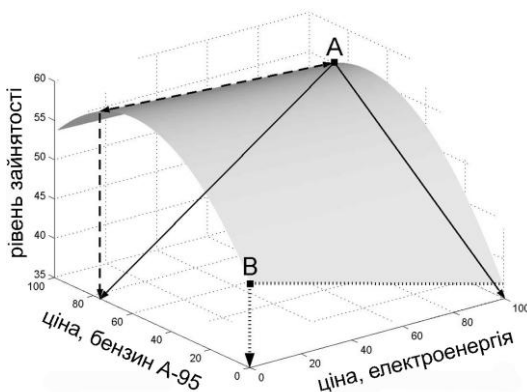
ропейського Союзу, частково наповнює бюджет і забезпечує робочими місцями велику кількість громадян. Більше того, зниження рівня споживання пального негативно відіб'ється на економіці ЄС-10+2, особливо за умов зростання споживання в ЄС біопалива.

*Рис. 3.27 Залежність рівня зайнятості від продуктивності праці і ціни на газ в ЄС-10+2

Найбільш вигідне становище буде в країн, які володіють великим запасом «землі» як фактору виробництва, в першу чергу це стосується України. Україна збільшуватиме обсяги посіву ріпаку для експорту в Європейський Союз і цим нанесе частковий збиток нафтопереробним заводам країн ЄС-10+2, особливо в умовах поступового переходу України до безпосереднього виробництва і продажу кінцевого продукту – біопалива. Ринок праці ЄС-10+2 може відчути стрімке зростання цін на електроенергію (див. точка А Рис. 3.28). Так, країни ЄС-15 змушені використовувати альтернативні джерела електроенергії: енергію води, вітру, сонця. Такий процес вимагає великих

капіталовкладень, для країн ЄС-10+2 – це завдання для Комітетів ЄС з політики та безпеки та регіонів протягом 2010-2025 рр., на цьому етапі вони змушені шукати інші шляхи подолання проблеми. Дедалі частіше йдуть переговори про об'єднання електромереж ЄС-10+2 в Загальноєвропейську електромережу. Таке об'єднання частково стабілізує ціни завдяки створенню потужної надструктури і краще забезпечить громадян електроенергією.

*Рис. 3.28 Залежність рівня зайнятості від цін на бензин і електроенергію в ЄС-10+2

Одночасно із зростанням рівня зайнятості в ЄС-10+2 з 2004 року стрімкими темпами зростають доходи населення (заробітна плата, заощадження). Звичайно, на їх зростання впливає велика кількість як соціальних, демографічних, так і економічних чинників. Подолання інфляційних процесів, є одним із важливих пріоритетів для Європейського Союзу. Також конвергенція доходів в ЄС буде залежати від зовнішньої допомоги ЄС-10+2 країнами ЄС-15. Позитивні кроки у цьому

напрямку зроблено у 2004 році, разом і вступом десяти нових членів в ЄС, вдалось зупинити зростання рівня інфляції. Значних проблем соціальної сфері Європейського Союзу завдало приєднання в 2007 р. нових членів – Болгарії і Румунії (знизився загальноєвропейський рівень соціального захисту). Звичайно виміром доходів населення ЄС-10+2 не можуть бути ті самі економічні та соціальні критерії, що й для громадян ЄС-15, адже група країн перебуває в динамічному процесі зближення і змушена наздоганяти своїх попередників. Виважена, вірна і економічно обґрунтована політика конвергенції доходів Європейського Союзу передбачає в майбутньому об'єднання таких критеріїв в єдине ціле і синхронний розвиток всього регіону, з цією метою і був розроблений цілий ряд першочергових кроків, які передбачають забезпечення оптимальних макроекономічних та соціальних показників у нових членах ЄС і поступову конвергенцію груп.

Можна зробити висновок, що реалізація основних механізмів посилення конвергенції доходів населення в ЄС (див. Рис. 3.15) дає позитивні результати за умов їх ефективної взаємодії, основні засади якої визначає загальноєвропейська політика конвергенції доходів населення. Основними виконавчими органами реалізації механізмів посилення конвергенції доходів виступають уряди країн-членів та кандидатів на вступ в Європейський Союз. Відповідно до цього гармонійний розвиток ЄС і процес конвергенції доходів населення залежатиме від гнучкого та адекватного реагування кожної окремої країни-член на зміни в економічній, демографічній, регіональній, зо-

внішньо-торгівельній і соціальній сферах, як в звичайних умовах, так і в умовах фінансової кризи.

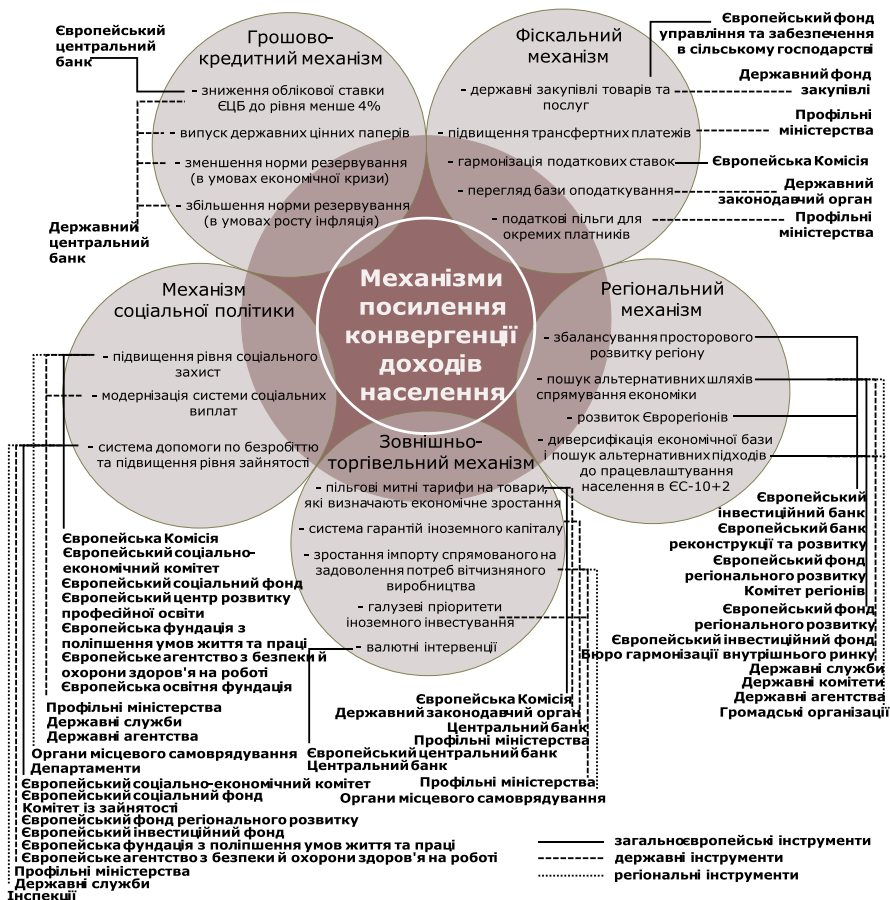

Рис. 3.15 Механізми посилення конвергенції доходів населення у Розширеному ЄС

Складено автором

3.3. Соціально-економічні зміни в Україні як передумова конвергенції доходів з країнами ЄС та євроінтеграції

Для країни, яка займає транзитне геополітичне становище між Заходом і Сходом, участь в міжнародних інтеграційних процесах є неминучою. Найбільш привабливим для нашої країни є західний вектор інтеграції, вибір якого обіцяє зростання доходів і підвищення життєвого рівня населення. На нашу думку, членство України в Європейському Союзі потребує змін у її економіці та соціальній сфері для того щоб поступово перейти на соціальну модель ЄС. Оскільки Україна є лише аплікантом на вступ у ЄС, а відповідно політика конвергенції доходів на неї не розповсюджується, для України слід розробити систему індивідуальних і сепаративних від ЄС заходів з соціально-економічної трансформації. Такий підхід є необхідним у зв'язку з різними в Україні та країнах ЄС геополітичними та економічними умовами, зокрема розмірами країни, наявністю запасу сировини і ступенем залежності економіки від інших країн. Найбільш проблемною для України є сфера, пов'язана із валовими загальнонаціональними заощадженнями. Економічно розвинені країни Європейського Союзу можуть дозволити собі збільшення соціальної орієнтованості бюджету, тоді як для нашої країни, такий процес може мати негативні наслідки в довготривалому періоді. Президент України (Указ президента України від 7. 08. 1999 р. «Про Основні напрями політики щодо грошових доходів населення України») та уряд (Постанова КМУ від 12. 03. 2008 р. «Про внесення змін

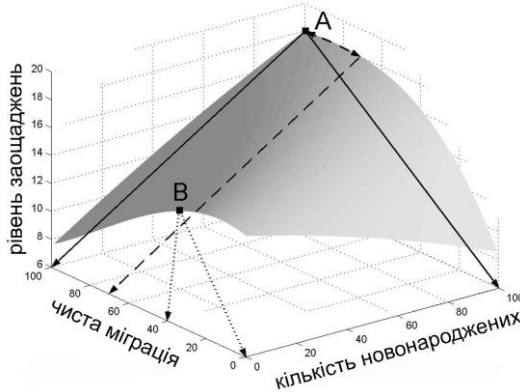
до Порядку проведення індексації грошових доходів населення», Постанова КМУ від 20. 12. 2008 р. «Деякі питання визначення сукупного доходу сім'ї для окремих видів соціальної допомоги») визначили пріоритетною на 2010-2015 роки таку мету, як зростання доходів населення України із поступовою їх конвергенцією до рівня ЄС. Відповідно до цього ми пропонуємо механізми реалізації соціально-економічних змін в Україні протягом 2010-2015 рр., які забезпечать підвищення рівня добробуту громадян шляхом зростання рівня валових національних заощаджень населення. Суть соціально-економічної трансформації в Україні передбачає поступове зростання рівня заощаджень населення як загальнодержавного акселератора інвестування національної економіки і найважливішого дефлятора ризику бідності в нашій країні. При цьому зростання показника не передбачає зниження рівня загальних витрат сімей на сферу споживання, а навпаки їх якісне стимулювання. Таке співвідношення можливе внаслідок вірної, виваженої й економічно-обґрунтованої політики держави в демографічній, соціальній і економічній сферах.

В Україні, як у більшості країн ЄС, відбувається зменшення кількості населення і старіння нації і цей процес настільки стрімко прогресує, що його сповільнення можливе лише за умов кардинальних змін у демографічній і соціальній політиках країни. Враховуючи негативну тенденцію в Україні протягом 2003-2008 рр., а саме: зростання рівня населення віком старші 60 років, а також зниження рівня населення віком молодше за 14 років можна стверджувати, що ці процеси будуть мати місце і в майбутньому [28]. Враховуючи те, що зростання

людей пенсійного віку відбувається непропорційно до зростання кількості створених нових робочих місць можна стверджувати, що через 20 років існуюча у нас пенсійна система не витримає демографічного навантаження. Зростання рівня заощаджень суттєво знизить ризик бідності, частково законсервує імміграційні процеси і стимулюватиме зростання рівня народжуваності. Найбільш важливою перепоною зростання рівня заощадження сімей на сучасному етапі є рівень доходів населення, який практично еквівалентний витратам на споживання. Зростання показника кількості зареєстрованих шлюбів та зростання кількості новонароджених могло б позитивно вплинути на рівень заощаджень. Варто зауважити, що такі якісні перетворення почали відбуватись з 2005 р., тобто зростання суми виплат після народження дитини суттєво підвищили рівень народжуваності і ці процеси матимуть місце в майбутньому. Україна посідає одне із перших місць за кількістю зареєстрованих шлюбів в Європі з 2001 р., а також випередила ЄС-12 за показником кількості новонароджених до загальної кількості населення в 2005 р. Такі зміни в демографічні політиці держави є дійсно кардинальними, адже сьогодні поява в сім'ї навіть однієї дитини підвищує ризик бідності практично вдвічі. У нашому суспільстві сім'ї, у яких є діти, становлять найбільшу частку бідних сімей [3]. Важливим зауваженням є те, що в Україні пряма залежність рівня заощаджень від кількості зареєстрованих шлюбів і практична незалежність від показника новонароджених. Така залежність свідчить про суттєву зміну менталітету нації на користь заощадливості після реєстрації шлюбу, особливо враховуючи несуттєвий вплив показника кі-

лькості розлучень на рівень заощаджень. Пріоритетне завдання держави – забезпечити маловідчутний перехід до зростання рівня заощаджень для кожного громадянина зі збереженням якісно сталого рівня витрат сфери споживання.

Україна є своєрідною транзитною територією для потоку іммігрантів на Захід, переважно з країн Південної та Південно-Східної Азії. Враховуючи те, що частина з них неминуче залишатиметься в нашій країні (показник чистої міграції зростатиме), а показник кількості новонароджених зростає з 2005 р., рівень заощаджень також буде зростати (див. точка А Рис. 3.29).

*Рис. 3.29 Залежність рівня заощаджень від чистої міграції і народжуваності в Україні

В Україні буде мати місце прямий вплив кількості новонароджених і рівня міграції на рівень заощаджень. По-перше, зростання суми виплат сім'ї після народження дитини частково покриватиме витрати на її утримування протягом трирічного періоду і дозволить батькам заощаджувати, а по-друге, – збільшення показника чистої міграції характеризуватиме не

тільки приїзд робочої сили зі Сходу, але і часткове повернення українських заробітчан.

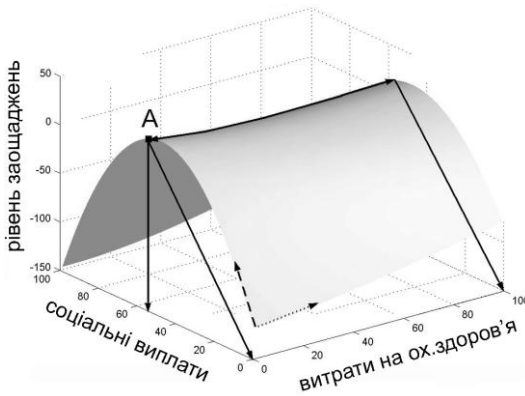
В обох випадках держава отримає вигоду, адже відбуватиметься відносно швидке омолодження нації, а також посилюватиметься гарантія соціальних виплат, в тому числі і по народженню дитини завдяки сплаті податків і соціальних відрахувань працівниками-емігрантами. З іншого боку, досить загрозливим для зростання заощаджень в Україні може стати стрімке зростання показника кількості новонароджених в контексті мінімального зростання рівня чистої міграції і навпаки. Зростання рівня чистої міграції відбуватиметься внаслідок приїзду українських заробітчан. Згідно з найменш песимістичними прогнозами, кількість населення України до 2050 р. зменшиться ще на 10 мільйонів [45]. Природно, що найбільша в центрі Європі держава не зможе залишатись протягом тривалого періоду з низьким рівнем показника густоти населення, тому слід очікувати зростання міграції з країн, для яких Україна економічно приваблива (Грузія, Китай, Індія, Пакистан). В цьому контексті максимально можливий рівень міграції найбільш позитивно впливатиме на рівень заощаджень, якщо утримувати показник кількості зареєстрованих шлюбів на рівні 7,5* од./1000 осіб, що є найбільш імовірним, особливо в умовах зниження загальноєвропейського показника. Досягти такого рівня можливо завдяки використанню інструментів соціальної політики, а саме збільшенню обсягу і терміну молодіжного кредитування, а також підвищенню рівня доступності жи-

* Розраховано автором на основі методу ідентифікації функції економічної поведінки за [28; 160; 161].

тла для молодих сімей (довгострокове, пільгове кредитування). З точки зору притоку робочої сили, така тенденція є позитивною. Що ж стосується демографічних змін, то статистика свідчить, що якщо іммігранти є вихідцями з країн, де спостерігається високий рівень народжуваності, то ці традиції будуть зберігатися у новій країні також. Якщо кількість таких легальних іммігрантів перевищить критичний рівень – 7-8 % від загального населення України, то це дасть поштовх більш стрімкій народжуваності в країні, а відповідно і зростанню показника заощаджень та доходів населення.

Утримування показника кількості зареєстрованих шлюбів на рівні 7,0-7,5 % буде також актуальним в умовах загальноєвропейської тенденції зростання показника середнього віку матері, яка народжує першу дитину, протягом 1994-2008 років зріс з 25-ти до 27-ми років і його зростання матиме місце в майбутньому. Вагомий вплив на показник має загальноєвропейська тенденція, яка передбачає гендерну рівність, сприяння кар'єрному зростанню і поступову зміну статусу жінки в сім'ї і суспільстві. Українське суспільство, на відміну від економіки, значно швидше інтегрується в ЄС, наслідуючи загальноєвропейські звички, моду та культуру і тим самим впливаючи на ріст показника. Зауважимо, що економіка України не отримає значної шкоди від негативних демографічних процесів за умов несуттєвого зниження рівня заощаджень та зростання показника середнього віку матері в довготривалому періоді. Важливий для України і інший бік проблеми – забезпечення позитивного приросту населення завдяки зростанню показника кількості новонароджених. Найбільш відчутно спо-

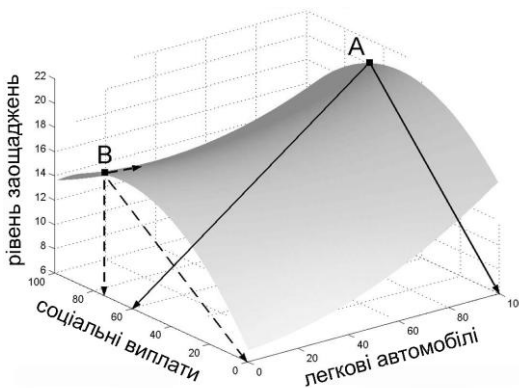
стерігатиметься реакція загальнодержавних валових заощаджень на зміну соціальних виплат в умовах зростання витрат на охорону здоров'я (див. точка А Рис. 3.30). Україна демонструє з 1990 р. досить високі темпи зростання показника соціальних виплат і ця тенденція носить довготривалий стабільний характер, що досить позитивно впливає на розвиток соціальної сфери, але такі високі темпи суттєво загрожують зростанню рівня заощаджень. Найбільш сприятливим для зростання заощаджень в Україні на наступні п'ять років буде утримування показника соціальних виплат в межах - 12,5-12,8 % (відповідає значенню 50-60 % на графіку).

*Рис. 3.30 Залежність рівня заощаджень від соціальних виплат і витрат на охорону здоров'я в Україні

З одного боку, це можна забезпечити завдяки фіскальному механізму, а саме через зміну рівня державних витрат, а з іншого - завдяки грошово-кредитному механізму через регулювання імпорту та експорту капіталу. Така державна політи-

ка, спрямована на зростання доходів населення в Україні, зробіть ревізію населення із статусом «соціально незабезпечене», знизить залежність ризику бідності від соціальних виплат і не спричинить інфляційний дисбаланс економіки. Отже, це обумовлює необхідність соціальних виплати на рівні не вище 12,8 % в умовах зростання витрат на охорону здоров'я за рахунок як державного, так і приватного фінансування. Зростання витрат на охорону здоров'я повинно позитивно відобразитись на здоров'ї матерів та зменшенні дитячої смертності. В Україні медична сфера потребуватиме реформування первинної медичної допомоги на засадах сімейної медицини, передусім на селі, та удосконалення системи надання екстреної медичної допомоги. З іншого боку, моніторинг рівня соціальних виплат допоможе забезпечити зростання загальнодержавних валових заощаджень в умовах стрімкого зростання кількості легкових автомобілів (див. точка А Рис. 3.31).

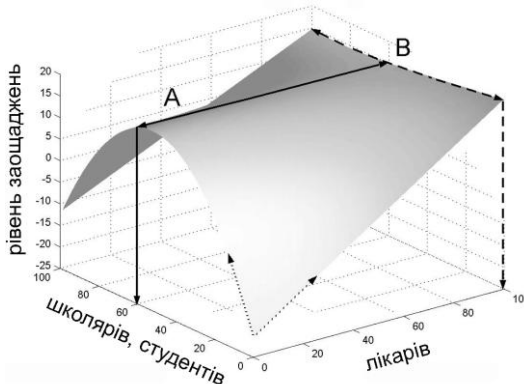

*Рис. 3.31 Залежність рівня заощаджень від соціальних виплат і продажу автомобілів в Україні

Кількість легкових автомобілів за останні десять років в Україні подвоїлась, а рівень їх густоти є одним з найнижчих в Європі, випереджаючи лише показник Туреччини. З 2010 року, в умовах членства України в СОТ, очікується більш динамічна тенденція приросту показника, за умов скасування урядової постанови про запровадження 13 % мита на імпорт автомобілів, як такої яка суперечить вимогам організації. Найбільш суттєвими чинниками, які пов'язані із членством країни в СОТ, повинні стати рівні умови для всіх автомобільних дилерів, які дозволять частково здешевити собівартість продукції і тим самим додатково простимулювати попит, стабілізація інвестиційного клімату, яка із появою міжнародних банків дозволить суттєво знизити відсотки за кредит на купівлю автомобіля, а також поступове зростання доходів громадян. Незважаючи на ймовірний приріст ринку продажу нових автомобілів в Україні після подолання наслідків світової фінансової кризи, зростання рівня заощаджень буде незначним, тобто частина населення витратить свої заощадження на купівлю автомобіля.

Динамічний розвиток соціальної сфери в умовах зростання витрат на охорону здоров'я вимагатиме адекватної реакції сфери освітніх послуг (див. точка В Рис. 3.32). Стабільно зростаюча кількість лікарів, яку готує щорічно Україна, стимулюватиме подальше довготермінове зростання показника, особливо в контексті розвитку міжнародного ринку надання освітньо-кваліфікаційних послуг. З іншого боку нестабільність показника кількості школярів і студентів в Україні, який до 2002 р. частково зростав, а з 2003 р. носить відносно спадний характер ставить під сумніви розвиток освітньої сфери, особ-

ливо в умовах негативного демографічного прогнозу на наступні п'ятдесят років.

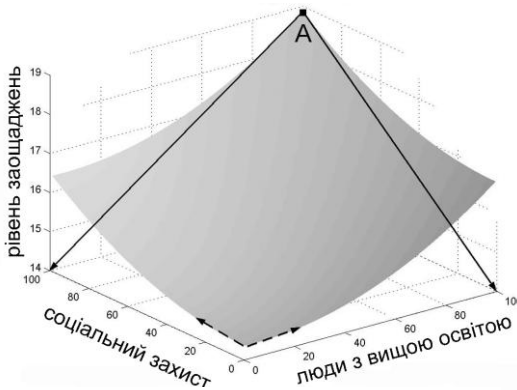
*Рис. 3.32 Залежність рівня заощаджень від кількості школярів, студентів і лікарів в Україні

В умовах відносної нестабільності в сфері освітніх послуг, для зростання показника заощаджень ми пропонуємо координацію кількості школярів і студентів в довготривалому періоді на рівні 180 чол./1000осіб (відповідає значенню 55-65 % на графіку), що можливе в умовах підвищення рівня доступності освіти і зростання показника народжуваності. Досягнення цього рівня підвищить доступність освіти населенню і впливатиме на посилення українських позицій на міжнародному ринку освітньо-кваліфікаційних послуг. Для покращення ситуації у сфері освіти України варто суттєво підвищити рівень охоплення освітою, підвищити питому вагу витрат на освіту з державного бюджету, забезпечити населення пільговими кредитами на здобуття вищої та професійно-технічної освіти із здешевленням кредитів на професії щодо яких склався дефіцит,

забезпечити надання адресної державної допомоги учням і студентам з числа дітей-сиріт, інвалідів, малозабезпечених сімей та обдарованої молоді. Покращення ситуації у сфері освіти вимагає також суттєвого підвищення якості освіти, в цьому відношенні слід забезпечити впровадження сучасних інформаційних технологій, у тому числі Інтернету, особливо у сільській місцевості, застосування комп'ютерних технологій при оцінюванні знань учнів та студентів, розвиток дистанційної освіти. Також необхідно забезпечити роботодавцям участь у функціонуванні та розвитку професійно-технічної освіти з подальшим працевлаштування випускників професійно-технічних та вищих навчальних закладів. Іншим важливим завданням є поглиблення рівня інтеграції, партнерства і співробітництва між Україною і ЄС у галузі освіти завдяки вдосконаленню національної системи моніторингу якості освіти на основі критеріїв держав-членів Європейського Союзу та участі загальноосвітніх навчальних закладів у міжнародних перевірках якості освіти.

Всупереч спадній тенденції кількості школярів і студентів, Україна відзначається позитивним приростом кількості людей з вищою освітою. Країна впевнено посідає п'яте місце в Європі, збільшивши рівень показника з 1999 р. на 80 %, що дає підстави прогнозувати подальше його зростання в довготривалому періоді. Тенденція матиме якісно позитивний характер, особливо в умовах зростання рівня заощаджень і доходів населення в цілому (див. точка А Рис. 3.33). Так, для отримання позитивного ефекту необхідно посилити соціальний захист. Це можна забезпечити завдяки перегляду правових статусів таких

категорій як ветерани війни, потерпілі від аварії на ЧАЕС, безробітні, депутати. Після перегляду правових статусів і перевірки населення до їх приналежності можуть з'явитись вільні кошти, які слід спрямувати на фінансування соціальних програм.

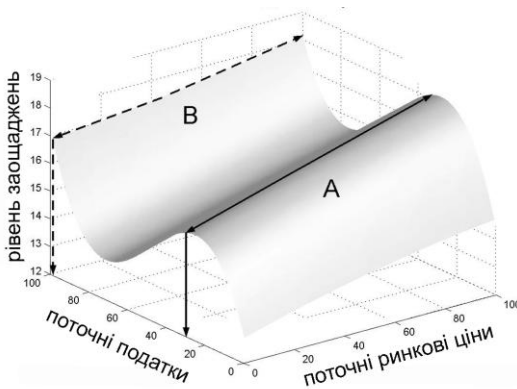

*Рис. 3.33 Зміна рівня заощаджень від зміни витрат на соціальний захист і освічених людей в Україні

Варто звернути першочергову увагу на підвищення розміру гарантованого мінімуму для призначення допомоги малозабезпеченим сім'ям, непрацездатним особам та інвалідам. Слід збільшити рівень фінансування програм щодо забезпечення інвалідів спеціальним автотранспортом, протезно-ортопедичними виробами, засобами пересування та реабілітації. Важливу роль відіграватиме запровадження нових форм соціальної допомоги бездомним громадянам та особам, звільненим з місць позбавлення волі, зокрема у розробці нормативно-правових основ функціонування закладів з соціальної адаптації зазначених категорій осіб. Також суттєву роль у системі

соціального захисту ЄС відіграє сприяння поширенню волонтерського руху, особливо в справі створення умов для нормального існування і розвитку дітей з неблагополучних сімей та бездомних дітей. Якісні зміни, які повинні відбутись в соціальній сфері країни, безпосередньо впливатимуть на зростання доходів населення і демографічне становище та будуть залежати від своєчасних змін в економічній сфері України.

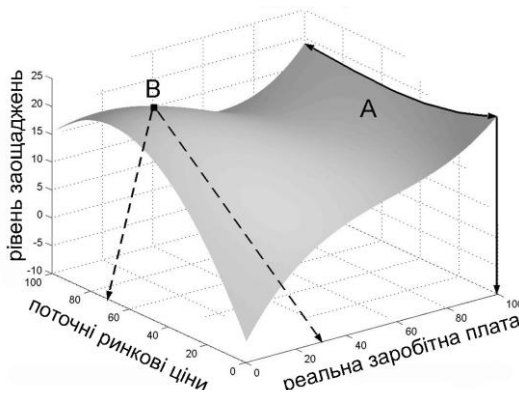
В Україні спостерігається залежність рівня заощаджень від обсягу поточних податків, особливо в умовах зростання рівня цін (див. точка А, В Рис. 3.34).

*Рис. 3.34 Залежність рівня заощаджень від % поточних податків і цін в Україні

В Україні спостерігається поступове зростання обсягу непрямих податків, яке вже перевищило рівень Європейського Союзу, але частково поступається Хорватії і Туреччині. Тому ми вважаємо, що в довготривалому періоді очікується поступова стабілізація показника, як однієї з обов'язкових передумов до створення та поглиблення зони вільної торгівлі з ЄС. Рівень прямих податків в Україні суттєво знизився, хоча і випереджає

значення ЄС-10+2. Основна причина спаду – динамічне зростання показника ВВП протягом 2004-2009 рр., лібералізація податкової політики з метою приваблення інвесторів, створення вільних економічних зон і адаптування законодавства України до вимог членства в СОТ. Найбільш оптимальним протягом 2010-2015 рр. буде обсяг поточних податків не вище – 9,7 % ВВП (відповідає значенню 30 % на графіку), який забезпечить максимальне зростання рівня заощаджень, а відповідно і доходів населення, особливо в умовах зростання поточних ринкових цін. З іншого боку, неконтрольоване зростання ринкових цін не зможе не відобразитись на доходах населення за умов підвищення показника реальної заробітної плати (див. точка А Рис. 3.35).

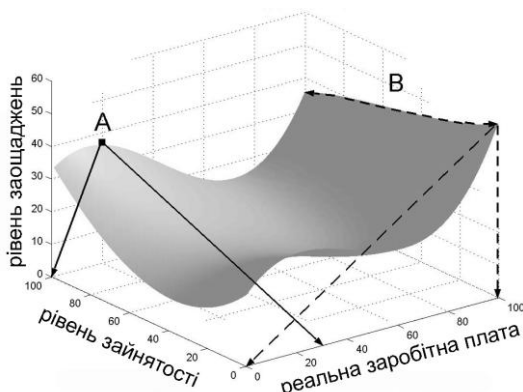

*Рис. 3.35 Залежність рівня заощаджень від ринкових цін і зарплати в Україні

Ріст ринкових цін найменш негативний вплине на зростанні рівня заощадження за умов адекватного реагування на них уряду; така ситуація вимагатиме підвищення реальної за-

робітної плати. З іншого боку, таке підвищення суттєво обтяжить бюджет країни що, в свою чергу спричинить короткострокові зміни в соціальній сфері країни. Для отримання довготермінового позитивного ефекту зростання доходів населення, у наступні декілька років необхідно стримувати зростання ринкових цін на рівні не вище 15 % (відповідає значенню 70 % на графіку) і при цьому забезпечити щорічний приріст реальної заробітної плати на рівні не менше 9,1 % (відповідає значенню 30 % на графіку) (див. точка В Рис. 3.35). Контроль інфляційних процесів забезпечується завдяки використанню грошово-кредитного механізму, а саме завдяки підтримці курсу національної валюти та фінансовій допомозі державним підприємствам і малому бізнесу. Що стосується зростання реальної заробітної плати, то тут можна використовувати як інструменти регіонального механізму, зокрема через надання податкових пільг економічно відсталим регіонам, так і соціального механізму, спрямованого на формування середнього класу. Найбільш негативно впливали на рівень доходів українців протягом 2003-2008 рр. різке зростання ринкових цін. Основна небезпека полягає у їх непередбачуваності, у цьому відношенні уряд зобов'язаний спрямовувати свою діяльність на прогнозування об'єктивної необхідності зростання цін. Процес економічної трансформації в Україні та необхідність конвергенції з Європейським Союзом вимагає переосмислення обраної стратегії розвитку саме в контексті принципової корекції політики доходів – перенесення акцентів із підтримки соціально вразливих верств населення на стимулювання ефективної економічної діяльності працездатних громадян.

Державна політика, спрямована на подолання бідності та підвищення рівня валових національних заощаджень, має забезпечити перехід від використання дешевої праці до створення економіко-правових умов для збільшення доходів, підвищення економічної активності населення та зменшення його розшарування за рівнем доходів. В контексті зростання рівня доходів і заощаджень населення, а також конвергенції з Європейським Союзом важливим питанням на наступні десять років буде підвищення рівня зайнятості, який є одним з найнижчих в Європі і створення нових робочих місць. За умов максимально сприятливого зростання реальної заробітної плати впродовж наступних п'яти років на рівні – 9,1 % (відповідає значенню 30 % на графіку), для максимізації зростання заощаджень необхідним є максимально можливе зростання зайнятості (див. точка А Рис. 3.36).

*Рис. 3.36 Залежність рівня заощаджень від зайнятості і реальної зарплати в Україні

Забезпечення таких темпів зростання реальної заробітної плати буде пріоритетним завданням уряду завдяки реалізації

комплексу цілеспрямованих заходів в напрямку реформування оплати праці. Для реалізації структурних зміни в соціальному страхуванні та пенсійній реформі необхідно забезпечити поетапне наближення мінімальних державних гарантій до прожиткового мінімуму.

Важливим кроком буде удосконалення законодавства щодо порядку і критеріїв визначення мінімальної заробітної плати та законодавче забезпечення запровадження мінімальної погодинної заробітної плати як державного соціального стандарту. Також варто підвищити оплату праці працівникам бюджетної сфери, усунувши диспропорції у міжпосадових та міжгалузевих співвідношеннях на основі запровадження другого етапу Єдиної тарифної сітки. Іншим важливим завданням буде зниження рівня видатків з фонду оплати праці шляхом перерозподілу платежів, зборів і страхових внесків до фондів соціального страхування між роботодавцями і працівниками з одночасним підвищенням розміру заробітної плати. Необхідно забезпечити захист прав працівників щодо своєчасного отримання заробітної плати у повному її розмірі, а також погашення накопиченої заборгованості. Окрім того варто здійснити повне впровадження системи персоніфікованого обліку та створення автоматизованої системи моніторингу стану накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб та пенсійних активів. Також потрібно проводити гнучку податкову політику, спрямовану на стимулювання роботодавців та працюючих громадян добровільно здійснювати додаткові заощадження в системі недержавного пенсійного забезпечення. Варто розпочати інформування населення про недержавне пен-

сійне забезпечення та хід розвитку системи недержавних пенсійних фондів.

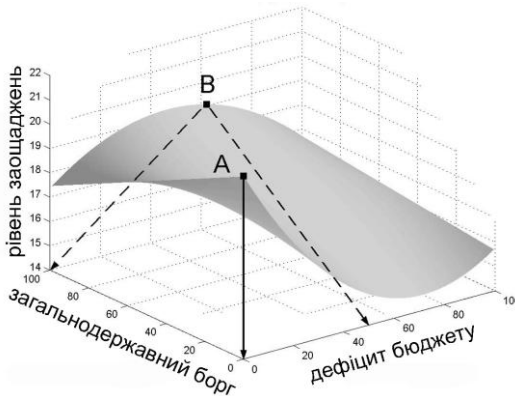
Вагомим стимулом забезпечення високого рівня зайнятості населення може стати зростання експорту. Тобто зростання показника рівня експорту також стимулюватиме рівень заощаджень населення. Враховуючи те, що рівень продуктивності праці України найнижчий в Центрально-Східній Європі і майже втричі нижчий, ніж у ЄС-27, в умовах динамічного зростання експорту можна спрогнозувати суттєве зростання показника зайнятості протягом 2010-2015 рр. (зростання експорту буде відбуватись за умов залучення додаткової кількості робочої сили). В напрямку вирішення проблеми зайнятості населення також варто розширювати сфери застосування робочої сили, забезпечити реалізацію загальнодержавної програми розвитку малих міст України для розв'язання проблем зайнятості населення на депресивних територіях, зокрема в малих багатофункціональних містах, шахтарських регіонах. Також слід стимулювати створення додаткових робочих місць для селян шляхом розвитку в сільській місцевості альтернативних видів діяльності, зокрема, «зеленого» туризму, відродження народних промислів та ремесел через використання пільгових фінансово-кредитних механізмів. Необхідно запровадити для підвищення зайнятості населення систему державних замовлень та оплачуваних громадських робіт, вдосконалити форми соціальної підтримки безробітних осіб, зареєстрованих у державній службі зайнятості, з метою повернення їх до продуктивної праці. Що ж стосується проблем вітчизняного експорту, то тут важливо звернути увагу на його структуру, яку потрібно

змінити із сировинно-орієнтованої на експорт готової продукції. Пріоритетним в наступні десять років, ми визначаємо, розвиток експортної орієнтації України на продаж біодизелю і електроенергії. Наявність великого запасу ресурсу робочої сили і землі забезпечить прихід в Україну великих ТНК, особливо в контексті міжнародної фрагментації виробництва, членства в СОТ і підписання зони вільної торгівлі з ЄС.

Проведення докорінних змін в економічній і соціальній сфері вимагатимуть наявності фінансового ресурсу. Якщо протягом 2008-2014* рр. таку наявність можна забезпечити завдяки приватизаційним процесам, то в довготерміновому, більш як десятирічному періоді, основну функцію стабілізації і економічного розвитку відіграватимуть загальнодержавні за позичення. Україна протягом 2000-2009 рр. суттєво скоротила рівень загальнодержавного боргу, беручи до уваги наслідки світової фінансової кризи, ця тенденція зможе відновитись лише на початок 2012 р. Дотримуючись курсу на довготривале економічне зростання, країна зможе розраховувати на збільшення обсягу державного боргу, особливо в умовах суттєвого розміру дефіциту бюджету, при цьому не нашкодивши загальнодержавному зростанню рівня заощаджень (див. точка В Рис. 3.37). Сприятливим періодом для зростання рівня заощаджень буде 2011-2015 рр., що спричинить економічний ріст країни, в першу чергу завдяки приватизації великих стратегічних об'єктів, таких як Укртелеком, Одеський припортовий завод, Укрзалізниця і інші. Якщо брати до уваги довготерміно-

* 2008-2014 - це середньостроковий період, протягом якого приватизаційні процеси в Україні будуть актуальними.

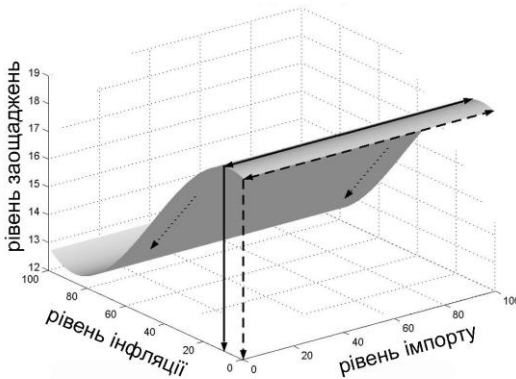
вий період, то для України він буде позитивно сприятливим завдяки низькому рівню показника загальнодержавного боргу та невикористанню своєї квоти у МВФ. Зростання рівня дефіциту бюджету можна ліквідувати завдяки загальнодержавним запозиченням, це може негативно відобразитись в довготривалому періоді на економіці країни в цілому, але забезпечить зростання заощаджень населення в короткотривалому періоді, якщо не допускати критично високого рівня дефіциту, – більш, ніж 4,5 % (відповідає значенню 50 % на Рис. 3.37).

*Рис. 3.37 Залежність рівня заощаджень від державного боргу і дефіциту бюджету в Україні

Інфляційні процеси, які відбуваються в Україні, характеризуються найвищим рівнем в Європі. З іншого боку, членство України в СОТ має принести позитивні економічні зрушення, але негативно позначиться на конкурентоспроможності вітчизняного виробника певних галузей (сільськогосподарської, промислової, текстильної, харчової) на внутрішньому ринку. Така ситуація негативно впливатиме на рівень доходів насе-

лення і особливо на зростання показника заощаджень (Рис. 3.38). Враховуючи поступову відмову уряду від будь-якої протекціоністської політики і швидкий перехід до умов СОТ після подолання наслідків світової фінансової кризи, актуальним питанням 2011-2012 років буде стримування темпу інфляції.

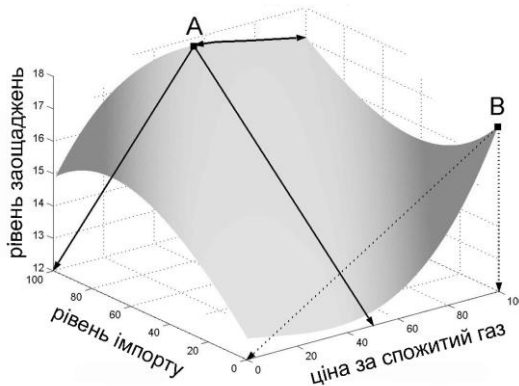

*Рис. 3.38 Залежність рівня заощаджень від рівнів інфляції і імпорту в Україні

Тому, найбільш сприятливим буде утримування темпу інфляції на рівні до 12 % (відповідає значенню 10 % на графіку), що забезпечить державі стабільно високий рівень зростання заощаджень. Основними чинниками, які стимулюватимуть інфляцію, буде загальносвітове зростання цін, пов'язане із вичерпністю ресурсів, а також зростанням рівня оплати праці. Досить важливе значення буде відігравати монетарна політика Національного Банку України в сфері контролю обмінного курсу «гривня/долар» в умовах загальносвітової доларової нестабільності. Важливе значення відіграватиме політика соціа-

льного захисту, соціальних виплат і зокрема субсидування населення, а також рівень зростання українського виробництва та експорту.

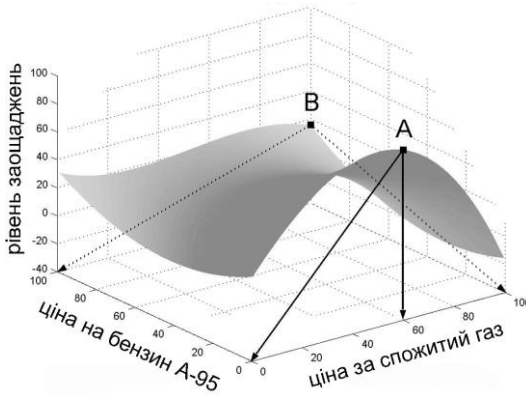
В умовах членства України в СОТ та підписання зони вільної торгівлі з ЄС одночасно з експортом зростатиме рівень імпорту в довготривалому періоді. При стримуванні рівня інфляції залежність валових національних заощаджень від обсягу імпорту буде меншою, але може посилитись за умов зростання ціни на газ (див. точка А, В Рис. 3.39).

*Рис. 3.39 Залежність рівня заощаджень від обсягу імпорту і ціни на газ в Україні

Виробництво ВВП в Україні найбільш енергоємне в Європі, що досить негативно впливає як на обсяг експорту, так і на конкурентоспроможність країни. Враховуючи суттєву залежність вітчизняного виробника від цього ресурсу і споживання газу за найнижчими цінами в Європі, ми прогнозуємо значне зростання цін на газ для населення протягом 2011-2012 рр. У цій ситуації важливим завданням для країни буде скорочення

частки природного газу в загальному обсязі імпорту завдяки поступовому впровадженню енергозберігаючих технологій і розробці власних родовищ природного газу на території держави. Крім ціни на газ, в Україні відбуваються систематичні стрибки цін на паливно-мастильні матеріали. Зростання цін на автомобільне паливо більш відчутно впливає на рівень доходів населення і особливо на валові національні заощадження (див. точка А, В Рис. 3.40).

*Рис. 3.40 Залежність рівня заощаджень від ціни на бензин і газ в Україні

Підвищення ціни на паливо матиме довготривалий загальносвітовий характер наслідок поступового зменшення запасів нафти в світі. В цьому випадку Україну чекає поступове зростання цін на товари вітчизняного виробництва, стримування якого можливе завдяки застосуванню новітніх технологій, підвищення рівня продуктивності праці, а також застосуванню альтернативних джерел енергії. Наявність в Україні ресурсу «землі», на нашу думку, зробить країну в близькому

майбутньому основним експортером біопалива в Європі. Такий потенціал допоможе країні подолати наслідки світової фінансової кризи, наповнювати бюджет і диверсифікувати енергозалежність. Диверсифікація джерел енергопостачання, а також часткове їх власне виробництво повинні забезпечити довготривале економічне зростання, розвиток, а також конвергенцію з Європейським Союзом.

Участь України в міжнародних інтеграційних процесах дозволить країні стабільно розвиватись завдяки поставленій довготерміновій меті і вірній урядовій політиці як в соціально-демографічній, так і в економічній сферах. Враховуючи суттєву різницю в рівнях доходів між ЄС-27 і Україною, найбільш важливим питанням в наступні десять років, крім зростання доходів громадян, буде їх динамічна конвергенція з Європейським Союзом, забезпеченням якої може стати зростання рівня заощаджень населення. Суттєві економічні зрушення відбуваються в Україні з 2005 р., але найбільш суттєві зміни повинні відбутись протягом 2011-2014* рр. Період економічного розвитку України до 2012 р. повинен дати відповідь на запитання, чи може країна претендувати на членство в Європейському Союзі. Якщо цей період не принесе суттєвих змін державі, то можна говорити про втрачену можливість повноправної інтеграції в європейське суспільство і в цьому випадку Україну че-

* 2009-2012 рр. – середньостроковий період, протягом якого повинні відбутись кардинальні зміни. Якщо цей період не принесе позитивних зрушень, то в довготривалому періоді буде спостерігатись поляризація між Україною та ЄС-27, що унеможливить членство країни в ЄС.

катиме модель економічного розвитку, яке більш притаманна країнам Латинської Америки, де економічний розвиток держави не передбачає реального зростання доходів населення. Перевага повної інтеграції в ЄС полягає не тільки в економічному зростанні України, але і в становленні її як повноправного економічного гравця на світовому ринку, що проявиться у соціальному розвитку країни і зростанні доходів громадян. Важливим кроком до вирішення цього питання може стати законодавче визначення показника рівня бідності в Україні із соціально-економічним обґрунтуванням фахівців і експертів. Визначивши кількість людей, які живуть за межею бідності чи наближаються до неї, органи влади можуть вірно розподілити виплати на соціальний захист і цим самим зробити суттєвий крок до укріплення середнього класу в державі, що, в свою чергу, забезпечить зростання рівня заощаджень, зниження ризику бідності і найголовніше, високі і своєчасні доходи громадян (реальна заробітна плата, заощадження, витрати сімей на споживання). Економічно вірним чинником інтеграції України в Європейський Союз стане динамічне зростання і конвергенція доходів громадян, досягнувши якої можна розраховувати на повноправне членство в ЄС.

ВИСНОВКИ

У монографії запропоновано нове вирішення проблеми теоретичних та методичних підходів до дослідження політики конвергенції доходів населення на основі виявлених автором особливостей її реалізації в умовах розширення Європейського Союзу. Це дало можливість не тільки сформулювати низку принципів висновків щодо необхідності та напрямків її трансформації, але й запропонувати механізми оптимізації соціально-економічних пропорцій Євроінтеграційному просторі у контексті посилення конвергенції доходів. Результати проведеного дисертаційного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. Сучасна тенденція і специфіка розгортання економічних інтеграційних процесів в Європі надає суттєві переваги за рахунок економічної інтеграції розвитку господарської системи окремих країн, регіонів та світу в цілому. Ці переваги є особливо вагомими для країн-нових членів ЄС та країн-аплікантів оскільки вони сприяють ефективній трансформації їх соціально-економічного устрою. Інтеграція у Європейський Союз спрямована не тільки на його розширення але і на поглиблення. Так, інтеграція спрямована на поглиблення дозволяє країнам-новим членам ЄС та країнам-аплікантам отримати нові можливості для їх економічного розвитку і ефективно забезпечити економічне зростання у тривалій перспективі. Починаючи з четвертої стадії економічної інтеграції в ЄС – економічного союзу актуальним постає питання конвергенції, зокрема конвергенції доходів населення.

У зв'язку із специфікою об'єкта дослідження у роботі розширено поняття доходів населення, а саме до частини національного доходу, яка використовується населенням для споживання або заощадження і включає оплату праці, дохід від підприємницької діяльності, соціальні трансферти, кошти, отримані від реалізації продукції особистого підсобного господарства і індивідуальної трудової діяльності, доходи від власності. У контексті дослідження конвергенції доходів населення аналізуються також фактори, що прямо чи опосередковано визначають доходи населення – якість освітніх і медичних послуг, схильність до заощадження, рівень зайнятості, демографічні процеси.

2. Конвергенція доходів населення в ЄС базується на виконанні економічних і соціальних критеріїв. До економічних критеріїв конвергенції доходів населення в ЄС належать критерії реальної і номінальної конвергенції. Перші використовуються для визначення валютної стабільності у регіоні, на підставі других оцінюється розбіжність економічних систем. Соціальні критерії конвергенції відображають рівень зростання і наближення доходів населення.

Забезпечення утримування курсу поступового зростання доходів населення соціально-економічно розвинених країн і реальній конвергенції з ними доходів населення менш економічно розвинених країн відбувається завдяки реалізації політики конвергенції доходів. Враховуючи недостатність охоплення існуючим визначенням політики конвергенції доходів всієї суті цього питання в ЄС запропоновано власне його трактування як діяльності національних (державних та громадсь-

ких) та наддержавних (паневропейських) інституцій, яка спрямована на покращення та зближення (підтягування) соціально-економічних показників країн-членів ЄС, що характеризують рівень життя (доходів) їх громадян, і передбачає використання широкого спектру інструментів бюджетно-фіскальної, монетарної, соціальної, демографічної та торговельної політик, причому завдання та інструментарій політики конвергенції доходів трансформуються або потребують цілеспрямованої корекції у зв'язку з впливом геополітичних, глобальних та національних економічних, соціальних та демографічних чинників. Метою політики конвергенції доходів є зближення рівня доходів населення новоприбулих членів з економічно розвиненими країнами ЄС. Політика конвергенції доходів населення реалізується загальноєвропейськими, державними і регіональними інституціями на загальноєвропейському, державному і регіональному рівні. Орієнтиром для визначення цілей політики конвергенції доходів є співвідношення між чинниками різного характеру (глобальними та внутрішньо-інтеграційними), що обумовлюють той чи інший соціально-економічний стан країн, охоплених даною політикою, іншими словами – середовище її реалізації.

3. Конвергенція доходів населення в ЄС дасть позитивні результати за умов реалізації і ефективної взаємодії її основних механізмів. Грошово-кредитний механізм реалізації політики конвергенції доходів є одним із важелів посилення конвергенції доходів населення через коригування ситуації на ринку грошей та кредиту (норми обов'язкових резервів, рефінансування комерційних банків, операції з цінними паперами, про-

центна політика, курсова політика) з метою підвищення або зниження економічної активності. Фіскальний механізм дозволяє посилити рівень конвергенції доходів населення між групами країн ЄС-10+2 і ЄС-15 завдяки регулюванню державних витрат та податкових ставок. Соціальний механізм спрямований на підвищення зайнятості і поліпшення умов життя та праці населення (фінансова допомога, встановлення правових статусів та надання послуг щодо перекваліфікації працівників). Регіональний механізм допомагає в залученні інвестицій, які стимулюють внутрішній потенціал регіонів з метою їх конвергенції (державне субсидування позик, енергоспоживання, пільги територіям пріоритетного розвитку, функціонування євро регіонів). Зовнішньоекономічний механізм сприяє конвергенції завдяки спільній торговельній політиці, валютній політиці і політиці іноземного інвестування (мити, імпортні квоти, субвенції). Використання згаданих важелів потребує впливань із загальноєвропейського бюджету, хоча країни старі члени ЄС долають наслідки світової фінансової кризи і неготові фінансово підтягнути нових членів ЄС-10+2.

4. Аналіз соціально-економічних процесів у ЄС-15 показав, що зростання доходів населення країн групи ЄС-15 в довготривалій перспективі можливе в умовах подальшого розвитку і доступності медичних та освітніх послуг для населення, а також в умовах демографічного приросту завдяки збільшенню показника кількості новонароджених дітей. Забезпечення зростання доходів населення групи країн ЄС-10+2 і їх конвергенції з доходами населення групи ЄС-15 є пріоритетним завданням політики конвергенції доходів в Європейському Союзі.

Конвергенція доходів населення у Розширеному ЄС є можливою за умов мінімізації рівня інфляції в країнах групи та підвищення рівня зайнятості населення в ЄС-10+2. Зростання і конвергенції доходів населення для країн нових-членів відбувається завдяки першочерговій реалізації відмінних від ЄС-15 економічних важелів. Економічно обґрунтована політика конвергенції доходів Європейського Союзу передбачає в майбутньому об'єднання таких важелів в єдине ціле і синхронний розвиток всього регіону.

5. Для отримання повноправного членства в Європейському Союзі країни-претенденти на вступ зобов'язані економічно підтвердити свою готовність до такого приєднання. Згідно отриманих результатів внаслідок проведеного аналізу, рівень доходів їх населення знаходиться на дещо нижчому рівні в порівнянні з ЄС-10+2, однак конвергенція в довготривалому періоді можлива, за умови зростання валових національних заощаджень. Україна намагається демонструвати соціальну орієнтацію економіки, беручи приклад із сусідніх держав-членів ЄС, але якщо така політика й надалі не буде економічно підкріплена, то зростання доходів, або не відбудеться або не збільшить обсяг заощаджень, а буде знівельоване високим рівнем інфляції і зростанням цін. Тобто зростання доходів в Україні не відбудеться, адже воно забезпечується не лише соціальною політикою. Україні необхідно законодавчо врегулювати визначення кількості людей, які живуть за межею бідності чи наближаються до неї, що дасть вірно розподілити виплати на соціальний захист.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Європейські стандарти належного урядування та напрями їх запровадження у сфері виконавчої влади// *Вибори та демократія*. - 2006. - №3. - С.43-50.
2. Актуальні питання євроатлантичної інтеграції України: Збірник наукових праць. Вип. 5. - К.: Євроатлантикінформ, 2005. - 363с.
3. Актуальні проблеми реалізації Українського стратегічного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію: громадська думка та експертні оцінки: Науково-інформаційний збірник. Вип. 12. - К.: Євроатлантикінформ, 2005. - 256с.
4. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики України на Євроатлантичному векторі: Науково-інформаційний збірник. Вип. 8. - К.: Євроатлантикінформ, 2005. - 215с.
5. Баян А. Особливості та принципи здійснення регіональної політики в країнах-членах ЄС// *Економіст*. - 2005. - №2. - С.50-52.
6. Баян А. Пріоритетні напрями регіональної політики Європейського Союзу// *Вісник аграрної науки*. - 2005. - №3. - С.59-61.
7. Безп'ятчук Ж. Україна - ЄС: між енергетичним абсолютом і реадмісійним люфтом// *Слово Просвіти*. - 2006. - №43. - С.2.
8. Білоченко А. Перспективи розвитку депозитарної системи в Україні та можливості використання досвіду Республіки Польща// *Фінанси України*. - 2007. - №2. - С.69-76.

9. Більш ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна - нові відносини: Аналітичний звіт - К., 2004. - 30с.
10. Быховский С. В. Страны Центральной и Восточной Европы в преддверии вступления в ЕС // Европейский союз на пороге XXI века / Под ред. Ю. А. Борко и О. В. Буториной. М.: УРСС, 2001. С. 318 – 320.
11. Большой Энциклопедический словарь. – [<http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc3p/116326>].
12. Большая советская энциклопедия. – [<http://bse.sci-lib.com>].
13. Брюкер Г. Другий економічний поділ в Європі?. – Наукові матеріали № 5 – січень 2001.
14. Брюссель пропонує Україні бути ближче до ЄС// День. – 2007. - №40. – С.3.
15. Бурлай Т.В., Лісогор Л.С. Економічна інтеграція та перспективи конвергенції європейських економік. [Електронний ресурс] // сайт сектору економічного моніторингу та прогнозування ФППР – Режим доступу до ресурсу: <http://fppr.org.ua/modules.php?name=News&file=article&sid=89>
16. Вайнер Д. Проблеми митного союзу, 1950р.
17. Вебер М. Политика как призвание и профессия. // Вебер М. Избранные произведения. - М.: Прогресс, 1990. - С. 644 - 706.
18. Верховна Рада України. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон № 137-V від 14. 09. 2006// Офіційний вісник України. - 2006. - №40. - С.36-54.

19. Вишняков О. Режим генералізованих тарифних преференцій ЄС// Право України. - 2006. - №10. - С.37-41.
20. Волошко В. Інституційне забезпечення регіональної політики Європейського Союзу// Регіональна економіка. - 2005. - №1. - С.148-155.
21. Галушка З. Об'єктивні основи соціалізації сучасної економіки: європейський досвід і проблеми в Україні// Науковий вісник ЧНУ. Вип. 281. Економіка. - Ч., 2006. - С.3-6.
22. Гетьманчук О. Євроінтеграція уповільненої дії// Дзеркало тижня. - 2006. - №41. - С.5.
23. Гладій І.Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект: Монографія / І.Й. Гладій. - Тернопіль. - 2006.
24. Гринюк В. У Румунії найбідніше живуть селяни, а половина країни мігрує// Молодий буковинець. - 2007. - №26. - С.8.
25. Грубінко А. Євроінтеграція України: позиція Великої Британії (Історичний дискурс проблеми)// Історичний журнал. - 2006. - №5. - С.56-64.
26. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. - К., 2006. - 696 с.
27. Дейвідсон І. Старіння Європи та міфи імміграції. - День - №61, 4 квітня 2001
28. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] // сайт Державного комітету статистики України - Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
29. Дмитрієв О. Великий тлумачний словник сучасної української мови - проект "СЛОВНИК.НЕТ" (Ліцензійний договір N 1-ТС від 01.01.2006р).

30. Довгоруک Л. Про організацію, що контролює фінансову діяльність Європейського Союзу// Економіка. Фінанси. Право. - 2003. - №10. - С. 34-35.
31. Долішній М. Стратегія розвитку університетської освіти: європейський, національний та регіональний контекст// Регіональна економіка. - 2006. - №3. - С.10-20.
32. Друзенко Г. Жовте світло подальшому розширенню ЄС// Дзеркало тижня. - 2006. - №44. - С.6.
33. Економічна енциклопедія, ТАНГ, 2001, С.796.
34. Європейська і євроатлантична інтеграція крізь призму якості життя. - Харків, 2006. - 96 с.
35. Європейський Союз. - К., 2006. - 140 с.
36. Євросоюз відкриває кордони для заробітчан// Молодий буковинець. - 2007. - №19. - С. 6.
37. Євросоюз не може передбачити майбутнього, але готовий вільно торгувати// Голос України. - 2007. - №54. - С.1, 2.
38. ЄС 15+10: нові безпекові виклики чи перспективи// Політика і час. - 2006. - №11. - С.24- 27.
39. ЄС і суміжні країни// Урядовий кур'єр. - 2006. - №238. - С.12.
40. Зварич Р. Антикризове управління у соціальній сфері в країнах Європейського Союзу: уроки для України // Вісник Тернопільського національного економічного університету. - 2007. - № 5. - Тернопіль: Економічна думка. - С. 311-317.
41. Зварич Р. Інтеграція та конвергенція економік розширеного ЄС // Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного

- університету. – 2006. – № 6. – Тернопіль: Економічна думка. – С. 78-83.
42. Зварич Р. Інтеграція та конвергенція європейських економік // Збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та проблеми глобалізації». – 2006. – Тернопіль: Економічна думка. – С. 56-59.
43. Зварич Р. Конвергенція ринку праці нових членів ЄС // Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Інтеграція України у світовий економічний простір». – 2008. – Тернопіль: Економічна думка. – С. 199-202.
44. Зварич Р. Перешкоди вступу Туреччини в ЄС // Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Економіка країн Євроазіатського та Африканського континентів і Україна». – 2007. – Тернопіль: Економічна думка. – С.28-31.
45. Зварич Р. Соціально-економічна трансформація в Україні як перспектива конвергенції з Європейським Союзом – Журнал Європейської економіки. – Том 7, №2. – червень 2008. – Тернопіль. – С. 162-184.
46. Зварич Р. Грошово-кредитний механізм посилення конвергенції доходів населення у розширеному ЄС // Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті». – 2009. – Тернопіль: Економічна думка. – С. 47-48.

47. Зварич Р. Соціальні аспекти економічного розвитку Болгарії // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті». - 2007. - Тернопіль: Економічна думка. - С. 61-64.
48. Зварич Р. Соціальний розвиток Європейського союзу // Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України у XXI столітті: національна ідентичність та проблеми глобалізації». - 2008. - Тернопіль: Економічна думка. - С. 45-47.
49. Зварич Р. Україна: перспективи номінальної конвергенції з ЄС // Збірник тез доповідей II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Особливості інтеграції України в світовий економічний та політико-правовий простір». - 2006. - Маріуполь. - С. 213-215.
50. Зубрицька О. Середня освіта європейських держав та Україна на зламі сторіч// Рідна школа. - 2006. - №11. - С.39-41.
51. Ильин В. В. Политология.- М.: Книжный дом «Университет», 1999. - 540 с. (С.24)
52. Ісаченко Л. На межі Євросоюзу// Урядовий кур'єр. - 2007. - №21. - С.5.
53. Кашпір Р. Фінансово-економічні передумови і окремі проблеми монетарної інтеграції нових членів ЄС// Економіка України.- 2004.- №1.- С.64-70.

54. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей Європейської інтеграції// Політичний менеджмент. - 2004. - №6. - С.103-114.
55. Кіш Є. Проблеми транскордонного співробітництва України і Євросоюзу// Політичний менеджмент. - 2006. - №5. - С.131-144.
56. Корсунський С. Європейська енергетична політика// Політика і час. - 2007. - №2. - С.9-15.
57. Костенко Ю. Інтеграційні уроки європейського вибору// Україна – НАТО. - 2006. - №5. - С.5-7.
58. Критерії членства в СОТ, ЄС та НАТО. Інтеграційні перспективи України. - К., 2004. - 88 с.
59. Кузнецова А. Інтеграція України в європейський та світовий фінансовий простір// Економіка і прогнозування. - 2006. - №3. - С.141-148.
60. Кузьменко А. Адміністративна реформа як одна з передумов адаптації Польщі до вступу до Європейського Союзу// Регіональна економіка. - 2006. - №4. - С.233-237.
61. Курганевич А., Матвійчук Я. Регуляризація задач ідентифікації макромоделей нелінійних динамічних систем методом редукції апроксимаційного базису. // Теоретична електротехніка. Збірник наукових праць Львівського національного університету ім. І.Франка. / Вип. 55. Львів. – 2000. – С.31-36.
62. Кухарская Н. Украина и Европейский Союз // МЭиМО. - 2005.

63. Литвин М. Український кордон: курс до стандартів європейських країн// Урядовий кур'єр. - 2006. - №217. - С.7.
64. Ліщук Н. Соціальна держава в Україні як чинник адекватності стратегічним цілям Європейського Союзу// Стратегічний розвиток регіону - економічне зростання та інтеграція. Ч.І. - Ч., 2006. - С.372-375.
65. Максаковський В. Європейський Союз: уроки інтеграції// Красн., географія, туризм. - 2004. - липень (№25-28). - С.3-5.
66. Матвійчук Я.М., Буяк Л.М., Паучок В.К. «Регуляризована ідентифікація функцій економічної поведінки за експериментальними даними», Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, - Чернівці: Книги-XXI, 2007. - Вип. IV. Економічні науки. - с. 412-415.
67. Матвійчук Я., Паучок В. Регуляризована ідентифікація динамічних прогностичних макромоделей. - Теоретична електротехніка. - 2003.- Вип. 57. с.13-18.
68. Мельник В.В. Механізми трансформації моделі україно-польських економічних відносин у контексті стратегічного партнерства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.05.01 "Світове господарство і міжнародні економічні відносини" / В.В. Мельник - Тернопіль, 2001. - 20, [1]с.
69. Мітряєва С. Європейська модель залучення громадян як інструмент планування та управління розвитком регіону// Стратегічні пріоритети. - 2006. - №1. - С.159-166.

70. Морозова О. Європейські принципи та стандарти системи соціальних гарантій// Вісник Пенсійного фонду України. - 2005. - №5. - С. 20-21.
71. Московкин В. Матричний аналіз товарно-странової структури зовнішньої торгівлі: на прикладі України і країн ЄС// Актуальні проблеми економіки. - 2007. - №3. - С.26-36.
72. Нам допоможуть інтегруватися в Європейську енергосистему// День. - 2007. - №40. - С.5.
73. На шляху до Європейського Союзу. Досвід Польщі. - К., 2006. - 148 с.
74. Нікульча В. Міжнародна конкурентоспроможність країни в умовах глобалізації та євроінтеграції// Науковий вісник ЧТЕІКНТЕУ. В.І. - Ч., 2006. - С.104-112.
75. Онуфрик М. Порівняльний аналіз податкових систем і податкового навантаження країн-членів ЄС та України// Економіка і держава. - 2006. - №11. - С.14-18.
76. Павко А. Інноваційні педагогічні технології в контексті євроінтеграційних тенденцій у сфері вищої освіти України// Трибуна. - 2006. - №9-10. - С.22-23.
77. Павлюк К. Досвід реформування державних фінансів у нових країнах-членах Європейського Союзу// Фінанси України. - 2007. - №2. - С.44-55.
78. Панарин А.С. Філософія політики. - М.: Новая школа, 1996. - 424 с. (С.7)
79. Панцир С. Політика зайнятості Європейського союзу: Перспективи для України// Парламент. - 2004. - №3. - С.25-33.

80. Парканский А.Б. США в мировых интеграционных процессах. - М.: Наука, 1991.
81. Перспективи економічного розвитку України в контексті євроінтеграційних процесів. Ч.І. - Ч., 2007. - 443 с.
82. План дій Україна-ЄС // Представництво Європейської Комісії в Україні, схвалено 21 лютого 2005 року, <http://www.delukr.ces.eu.int>
83. Посилена угода стає реальністю// Урядовий кур'єр. - 2007. - №12. - С.3.
84. Рендюк Т. Шлях Румунії до Європейського Союзу: досвід, проблеми, перспективи// Політика і час. - 2007. - №2. - С.32-36.
85. Розширення ЄС: Як пристосуватися до нових умов// Урядовий кур'єр. - 2004. - 3 червня (№102) - С.9.
86. Рябчук М. «Четверта свобода»: вільний рух людей між Україною та Європейським Союзом - проблеми і перспективи. - К., 2006. - 84 с.
87. Савельєв Є.В. Європейська інтеграція і маркетинг: Наукові нариси / С.І. Юрій (наук.ред.). - Тернопіль. - 2003. - 482 с.
88. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: Підручник / Є.В.Савельєв. - 3-е вид., переробл. і допов. - К. - 2008, - 622с.
89. Силіна Т. Перспектива членства в ЄС повинна бути відкритою// Дзеркало тижня. - 2007. - №7. - С.3.
90. Сірук М. 100 днів до мети. ЄС приймає Болгарію та Румунію з умовами// День. - 2006. - №162. - С.3.
91. Словарь бизнес-терминов [<http://www.businessvoc.ru/>].

92. Словарь экономических терминов. - [<http://dic.academich.ru/>].
93. Соціальна політика Європейського Союзу. - Донецьк, 2006. - 128 с.
94. Степанюк О. Перспективи розвитку Європейського Союзу зі вступом нових країн: економічний аспект// Стратегічний розвиток регіону - економічне зростання та інтеграція. Ч.І. - Ч., 2006. - С.298-301.
95. Структури випереджаючого розвитку та європейська інтеграція України.// Марчук Є. Україна: нова парадигма поступу. Аналітичне дослідження. - К., 2001. - С. 170-172.
96. Твердохліб В. Україна, Румунія і об'єднана Європа// Буквинське віче. - 2005. - 27 квіт. - С.3.
97. Терех Н. С 1 января 2007 года Болгарию и Румынию примут в Евросоюз// Факты. - 2006. - №177. - С.2.
98. Тимків Я. Республіка Польща як новий фактор в європейській політиці безпеки і оборони// Політичний менеджмент. - 2006. - №5. - С.154-163.
99. Тихонов А.Н., Гончарский А.В., Степанов В.В., Ягола А.Г. Численные методы решения некорректных задач. М.: Наука. 1990. -232 с.
100. Україна. Президент України Ющенко В.А. Про Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції України: Указ №157 від 28.02.06// Урядовий кур'єр. - 2006. - 22 берез. - С.15. - (Орієнтир. - 2005. - №37. - С.13).
101. Україна. Президент України Ющенко В.А. Про деякі питання забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в процесі європейської та євроатлантичної

- інтеграції: Розпорядження №1184/2005-рп від 03.10.05//Урядовий кур'єр. - 2005. - 12 жовт. -(Орієнтир. - 2005. - №37. - С.13).
102. Філіпенко А. Природа та особливості сучасного міжнародного інтеграційного процесу. - Економічний Часопис - XXI №4'2003
103. Фліссак Н. Трансформація Державної податкової служби України в орган державного управління європейського зразка - важлива складова подальшої європейської інтеграції України// Вісник податкової служби України. - 2006. - №36. - С.9-14.
104. Фойгт Н. Формування демографічного потенціалу як передумова реалізації європейського вибору України. - Економічний Часопис-XXI №1-2'2005
105. Харитоненко О. Перемовини Туреччини та ЄС провалилися// Погляд. - 2006. - №94. - С.3.
106. Цуркан Т. Миграционно-правовая политика Европейского Союза// Митна справа. - 2007. - №1. - С.64-66.
107. Чувардинський О. Сучасні проблеми розвитку торговельно-інвестиційного співробітництва України та країн-членів Європейського Союзу// Економіка та держава. - 2007. - №2. - С.13-15.
108. Чугаєв О.А. Валютно-курсові орієнтири для запобігання валютній кризі // Проблемы развития внешне-экономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сборник научных трудов. - Донецк: ДонНУ, 2006. - Т.1. - С.423-429.

109. Шнирков О. Економіка ЄС-10: два роки після вступу до Союзу// Дзеркало тижня. - 2006. - 9 верес. (№34). - С.11.
110. Шнирков О. ЄС та соціально-економічне зближення в Європі// Аналітичний щоквартальник. - 2003. - №2.- С.10-18.
111. Шпек Р. Європейська політика сусідства очима європейського сусіда// 2000. - 2007. - №9. - С.А3.
112. Abreu, M., De Groot, H. L. F., Florax, R. J. G. M. (2005): Space and Growth: A survey of empirical evidence and methods. *Region et Developpement* 21, pp. 14-38.
113. Aghion Ph., Bacchetta Ph., Banerjee A. Capital Markets and the Instability of Market Economies. Working Paper № 99.01 update. - Swiss National Bank. Study Center Gerzensee, 2000 p. - 46 p.
114. Aghion Ph., Bacchetta Ph., Banerjee A. Currency Crises and Monetary Policy in an Economy with Credit Constraints. Working Paper № 00.07. - Swiss National Bank. Study Center Gerzensee, 2000. - 43 p.
115. Anioł, W. (2003): Europejska polityka społeczna: Implikacje dla Polski. Warszawa: Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytetu Warszawskiego.
116. Arbia, G., Dominicus, L., Piras, G. (2005): The Relationship between Regional Growth and Regional Inequality in EU and Transition Countries: a Spatial Econometric Analysis. Paper prepared for Spatial Econometrics Workshop, University of Kiel, April.
117. Artis M., Marcellino M., Proietti T., "Business Cycles in the New EU Member Countries and Their Conformity with the

- Euro Area", *Journal of Business Cycle Measurement and Analysis* 2, 2005, p. 7-41.
118. Atkinson, A.B. (1987), "On the measurement of poverty", *Econometrica* 55:749-764.
119. Ayrault J.M. (2006): *Europe's Social Model // Economie. - Social Europe, Vol.2, Issue1, July 2006. - P. 26-31.*
120. Aziz J., Caramazza F., Salgado R. *Currency Crises: In Search for Common Elements. Working Paper № 00/67.- Wash. D.C.: IMF, 2000. - 55 p. C.20.*
121. Baizan, P. (2004), *Couples' labour force participation and fertility. An event-history analysis of the ECHP samples of Denmark, Italy, Spain, and United Kingdom, ESPAnet conference (The Network for the European Social Policy Analysis), Oxford, England.*
122. Balassa B. *The theory of Economic Integration. Homewood, 1961. P. 8.*
123. Baldwin R. E., Joseph F. Francois, and Richard Portes «*The costs and benefits of eastern enlargement: the impact on the EU and central Europe*», *Centre for Economic Policy Research, 1997.*
124. Ben-David, D. *Trade, Growth and Disparity Among Nations. // Trade and Poverty - Geneva: WTO. - 2000.*
125. Billari, F. (2004), *Becoming an adult in Europe: A macro (micro) demographic perspective, Demographic Research , special collection 3/2, www.demographic-research.org.*
126. Bjornerud S., Ch. de la Maisonneuve and O.J. Martins (2005), *Health and long term care expenditure projections 2005-2050.*

- Methodology and first baseline results (OECD/WP1 Project), presentation for the AWG meeting, Brussels.
127. Blackorby, C., W. Bossert and D. Donaldson (1999), "Income inequality measurement: the normative approach", in: J. Silber, ed., Handbook of Income Inequality Measurement (Kluwer Academic Publishers, Boston) pp. 133-157.
128. Blejer M., Schumacher L. Central Bank Vulnerability and the Credibility of Commitments: A Value-at-Risk Approach to Currency Crises. Working Paper № 98/65. – Wash. D.C.: IMF, 1998. – 29 p. C.21-23.
129. Boeri, T. (1995), Unemployment dynamics and labour market policies, in S. Commander and E Coricelli, eds., Unemployment, Restructuring and The Labour Market in Eastern Europe and Russia (World Bank, Economic Development Institute Development Studies, Washington, DC).
130. Boeri, T. and S. Edwards (1998), Long-term unemployment and short-term unemployment benefits: The changing nature of non-employment subsidies in Central and Eastern Europe, Empirical Economics 23: 31-54.
131. Boreiko, D. (2003). EMU and accession countries: Fuzzy cluster analysis of membership, International Journal of Finance and Economics 8: 309–325.
132. Börzel, T. (2003a): Shaping and Taking EU Policies: Member States Responses to Europeanization. In: Queen's Papers on Europeanisation(2).
133. Brada, J. C., A. M. Kutan, and S. Zhou, 2003, Real and Monetary Convergence between the European Union and Transition-Economy Candidate Countries: Market Integration and

- Policy Coordination, forthcoming in Journal of Banking and Finance.
134. Bräuninger, M., Niebuhr, A. (2005): Agglomeration, Spatial Interaction and Convergence in the EU, HWWA Discussion Paper Nr. 322, Hamburg.
135. Breuss, F. (2001) «The Role of Time in EU Enlargement», in: S. Arndt, H. Handler (eds.), Eastern Enlargement: The Sooner, the Better?, European Academy of Excellence, 118-132.
136. Brucker, H. (2000): Konvergenz oder Divergenz? Wachstumstheoretische Überlegungen zur wirtschaftlichen Entwicklung in den Transformationsländern Mittel - und Osteuropas. Schriftenreihe des Vereins für Sozialpolitik, forthcoming.
137. Brucker, H. and W. Schrettl (1996): Transformation, Investitionen und Wachstum: Eine theoretische Perspektive. In: Vierteljahreshefte zur Wirtschaftsforschung, Vol. 65, No 1, pp. 5-13.
138. Carrasco, C. (dir) (2003), Tiempos, trabajos y flexibilidad: una cuestion de genero, Instituto de la Mujer: Madrid, Estudio 78.
139. Cass, D. (1965): Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation. In: Review of Economic Studies, Vol. 32, pp. 233-240.
140. Chakravarty, S.R., and D. Mukhejee (1999), "Measures of deprivation and their meaning in terms of social satisfaction", Theory and Decision 47:89 100.
141. Cheng, I-Hui, Wall, Howard J. (2005) «Controlling for Heterogeneity in Gravity Models of Trade and Integration». Federal Reserve Bank of St. Louis Review, January/February 2005, 87 (1).

142. Clark, S., R. Hemming and D. Ulph (1981), "On indices for the measurement of poverty", *Economic Journal* 91:515-526.
143. Connolly M.B., Taylor D. The Exact Timing of the Collapse of an Exchange Rate Regime and Its Impact on the Relative Price of Traded Goods // *Journal of Money, Credit and Banking*. – 1984. – Vol. 16, № 2. – P. 194-207.
144. Coricelli, F. (2001), Exchange rate arrangements in the transition to EMU: some arguments in favour of an early adoption of the euro, paper prepared for the NBP conference Polish Way to the Euro.
145. Corsetti G., Mackowiak B. Nominal Debt and the Dynamics of Currency Crises. Discussion Paper № 820. – Yale University. Economic Growth Center, 2000. – 33 p.
146. Cowell, EA. (1995), *Measuring Inequality*, 2nd Edition (Prentice-Hall/Harvester, London).
147. Dardanoni, V. (1993), "Measuring social mobility", *Journal of Economic Theory* 61:372-394.
148. Dardanoni, V (1995), "Monotone mobility matrices and income distribution dynamics", *Social Choice and Welfare* 12:181-192.
149. Datta, A. (2003). Time-series tests of convergence and transitional dynamics, *Economics Letters* 81: 233-240.
150. Davies, J., and M. Hoy (1995), "Making inequality comparisons when lorenz curves intersect", *American Economic Review* 85:980-986.
151. De la Fuente, A. Convergence across countries and regions: Theory and empirics. EIB Papers. – 2001. – No 5, 2. – P. 25 - 45.

152. Demeny, P. (2005), Policy challenges of Europe's demographic changes: from past perspectives to future prospects. In: M. Macura, L. Alphonse, MacDonald and W.
153. Dutta, B., and J. Esteban (1992), "Social welfare and equality". *Social Choice and Welfare* 9:267-276.
154. Ebert, U. (1988). "On the decomposition of inequality: partitions into non-overlapping subgroups", in: W. Eichhorn, ed., *Measurement in Economics* (Physica-Verlag, New York) pp. 399-412.
155. Economic and social context of Slovakia's integration into the EU. Institute of Slovak and World Economy SAS, Bratislava, 2003.
156. Egert, B., I. Drine, K. Lommtzsh, and C. Rault, 2004, *The Balassa-Samuelson Effect in Central and Eastern Europe: Myth or Reality?*, forthcoming *Journal of Comparative Economics*.
157. Ertur, C., Le Gallo, J. (2003): *An Exploratory Spatial Data Analysis of European Regional Disparities, 1980 - 1995*, in: Fingleton, B. (ed.), S. 11-53, *European Regional Growth*, Springer Verlag: Berlin.
158. Esping-Anderson, Gosta (2005): *Inequality of incomes and opportunities*, in: Giddens, Anthony and Patrick Diamond: *The New Egalitarianism*, Cambridge.
159. European Commission (2004): *A New Partnership for Cohesion - Convergence Competitiveness Cooperation - Third Report on Economic and Social Cohesion*, Brussels.
160. European Commission. *Europe in figures - Eurostat yearbook 2006-07. - 2007.* - <http://ec.europa.eu/eurostat>.

161. European Commission. Statistical Annex of European Economy. – 2007. – <http://www.ec.europa.eu>.
162. European Council (2006): Council Regulation (EC) No 1083/2006 of 11 July 2006, Official Journal of the European Union.
163. Ferrera, M., Hemerijk, A. and Rhodes, M. 2000. 'The future of Social Europe: Recasting work and welfare in the new economy', Report for the Portuguese presidency of the EU.
164. Fields, G.S., and E. Ok (1999), "The measurement of income mobility : an introduction to the literature", in: J. Silber, ed., Handbook of Income Inequality Measurement (Kluwer Academic Publishers, Boston) pp. 557-596.
165. Fingleton, B. (2004): Regional Economic Growth and Convergence: Insights from a Spatial Econometric Analysis, in: Anselin, L., Florax, R. J. G. M., Rey S.J. (eds.), Advances in Spatial Econometrics, Berlin: Springer Verlag.
166. Fischer, M., Stirbock, C. (2004): Regional Income Convergence in the Enlarged Europe, 1995-2000: A Spatial Econometric Perspective, ZEW Discussion Paper Nr. 04-42.
167. Flood R., Marion N. A Model of the Joint Distribution of Banking and Exchange-Rate Crises. Working Paper № 01/213. – Wash. D.C.: IMF, 2001. – 31 p.
168. Foster, J.E., and A.A. Shneyerov (2000), "Path independent inequality measures", Journal of Economic Theory 91:199-222.
169. Frankel J., Rose A. Currency Crashes in Emerging Markets: Empirical Indicators. Working Paper № 5437. – Cambridge, MA: NBER, 1996. – 29 p.

170. Galor, O (1996): Convergence? Inferences from Economic Theory. In: Economic Journal, Vol. 106, pp. 1056-1069.
171. Ganghof, S. 2000. 'Adjusting national tax policy to economic internationalisation: strategies and outcomes' in Scharpf, F.W. and Schmidt, V.A. (eds.) Welfare and work in the open economy. Vol. II diverse responses to common challenges. Oxford: University Press.
172. Hagemann H., "The Macroeconomics of Accession: Growth, Convergence and Structural Adjustment", Structural Change and Economic Dynamics 15, 2004, p. 1-12.
173. Hancioğlu, A., B. Akadli Ergocmen and T. Unalan (2004), The population of Turkey at the turn of the XXI. Century: past trends, current situation and future prospects, Population challenges, international migration and reproductive health in Turkey and the European Union. International conference 11-12 October 2004, pp. 43-50.
174. Havrylyshyn O., "Recovery and Growth in Transition: A Decade of Evidence", IMF Staff Paper 48 (Special Issue: Transition Economies: How Much Progress?), 2001, p. 53-87.
175. Jenkins, S.P., and P.J. Lambert (1998), "Ranking poverty gap distributions: further TIPs for poverty analysis", Research on Economic Inequality 8 (JAI Press, Greenwich, CT).
176. Kaitila V., "Convergence of Real GDP Per Capita in the EU15. How Do the Accession Countries Fit In?", European Network of Economic Policy Research Institutes Working Paper 25, 2004.

177. Kejak M., Seiter S., Vavra D., "Accession Trajectories and Convergence: Endogenous Growth Perspective", *Structural Change and Economic Dynamics* 15, 2004, p. 13-46.
178. King, M. (1983), "An index of inequality with applications to horizontal equity and social mobility", *Econometrica* 51:99 116.
179. Kočenda E., "Macroeconomic Convergence in Transition Countries", *Journal of Comparative Economics* 29, 2001, p. 1-23.
180. Kolodko G.W. *Globalization and Catching-Up: From Recession to Growth in Transition Economies*. – IMF Working Paper WP/00/100. – Washington, D.C., 2000. – 44 p.
181. Koopmans, T.C. (1965): *On the Concept of Optimal Economic Growth*. In: *The Econometric Approach to Development Planning*, Amsterdam.
182. Krugman P. *A Model of Balance-of-Payments Crises* // *Journal of Money, Credit and Banking*. – 1979. – Vol. 11, № 3. – P. 311–325.
183. Krugman P., *Geography and Trade*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991.
184. Kutan A.M., Yigit T.M., "Nominal and Real Stochastic Convergence of Transition Economies", *Journal of Comparative Economics* 32, 2004, p. 23-36.
185. Kutan A.M., Yigit T.M., "Real and Nominal Stochastic Convergence: Are the New EU Members Ready to Join the Euro-Zone?", *Journal of Comparative Economics* 33, 2005, p. 387-400.
186. Lampert H. *Lehrbuch der Sozialpolitik*. Berlin: Springer, 1996. S.292.

187. Le Gallo, J., Ertur, C., Baumont, C. (2003): A Spatial Econometric Analysis of Convergence Across European Regions, 1980 – 1995, in: Fingleton, B. (ed.), *European Regional Growth*, Springer: Berlin, pp. 11-53.
188. Leiber, S. (2005): *Europäische Sozialpolitik und nationale Sozialpartnerschaft*. Frankfurt/M.: Campus (forthcoming).
189. Lopez-Bazo, E., Vaya, E., Artis, M. (2004): Regional Externalities and Growth: Evidence from European Regions. *Journal of Regional Science*, Vol. 44, pp. 43-73.
190. Lucas R.E., “On the Mechanics of Economic Development”, *Journal of Monetary Economics* 22, 1988, p. 3-42.
191. Maasoumi, E. (1989), “Continuously distributed attributes and measures of multivariate inequality”, *Journal of Econometrics* 42:131-144.
192. Marini M., “Convergence of Candidate Countries to European Union: An Analysis on Industrial Production Index Using Dynamic Factor Model”, paper presented at the Eurostat Colloquium on Modern Tools for Business Cycle Analysis, Luxembourg, 2003.
193. Martin C., Velazquez F.J., Funck B., “European Integration and Income Convergence. Lessons for Central and Eastern European Countries”, *World Bank Technical Paper* 514, 2001.
194. Matkowski, Z. *Economic Situation of Post-Socialist Countries: Economic and Social Effects of Transformation* // *Ekonomista*. – 2003. – No 6. – P. 737-774.
195. Matkowski Z., Prochniak M. *Real economic Convergence in the EU accession countries.* // *New Europe: Report on Transformation* – 2005. – Warsaw. – P.121-131.

196. Mountford A. Trade, Convergence and Overtaking. // Journal of International Economics. – 1998. – Vol. 46. – P. 167-182.
197. Neven, D. and C. Gouyette. 1995. "Regional Convergence in the European Community." Journal of Common Market Studies 33, 47-65.
198. Niebuhr, A., Schlitte, F. (2004): Convergence, Trade and Factor Mobility in the European Union – Implications for Enlargement and Regional Policy. Intereconomics, May/June, pp. 167-176.
199. Obstfeld M. Models of Currency Crises with Self-Fulfilling Features // European Economic Review. – 1996. – Vol. 40. – P. 1037-1047.
200. Obstfeld M. The Logic of Currency Crises. Working Paper № 4640. – Cambridge, MA: NBER, 1994. C. 24-38.
201. Paci, Raffale and F. Pigliaru. 2001. "Technological diffusion, spatial spillovers and regional convergence in Europe." Mimeo.
202. Philippe M. 1999. "Public Policies, Regional Inequalities and Growth." Public Policy 73, 85-105/
203. Plaetzer H.-W. Lernprozess Europa: die EG und die neue Europäische Ordnung; eine Einführung. Bonn, 1992. S. 146.
204. Ramsey, F. (1928): A Mathematical Theory of Saving. In: Economic Journal, Vol. 38, pp. 543-559.
205. Robson. P. The Economics of international Integration. London, 1987. P. 5.
206. Rodriguez Cabrero, G. (2004), Proteccion social de la dependencia en Espana, Documento de trabajo 44/2004, Laboratorio

- de Alternativas, Madrid: Fundacion Alternativas, www.fundacionalalternativas.com.
207. Romer P.M., "Increasing Returns and Long-Run Growth", *Journal of Political Economy* 94, 1986, p. 1002-1037.
208. Ropke W. *Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft in: Wirtschaftsfragen der freien Welt*. Frankfurt, 1957. S. 500.
209. Sala-i-Martin, Xavier. 1996, "Regional cohesion: Evidence and theories of regional growth and convergence." *European Economic Review* 40, 1325-1352.
210. Sasin M. *Predicting Currency Crises, the Ultimate Significance of Macroeconomic Fundamentals in Linear Specifications with Nonlinear Extensions*. - Warsaw: Center for Social and Economic Research // Studies and Analyses. - 2001. - № 224. - 36 p. C.21.
211. Silber, J., ed. (1999), *Handbook of Income Inequality Measurement* (Kluwer Academic Publishers, Boston).
212. Sissenich, Beate, 2005: *The Limits of Networks: The Transfer of EU Social Policy to Poland and Hungary*. In: Frank Schimmelfennig/Ulrich Sedelmeier (eds.), *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Cornell: Cornell University Press (forthcoming).
213. Solow, R. (1956): *A contribution to the Theory of Economic Growth*. In: *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, pp. 64-90.
214. Streeten P. *Economic Integration. Aspects and Problems*. Second Revised and Enlarged Edition. Leyden, 1964. P. 16.
215. Stropnik, N., T. Stanovnik, M. Rebolj and V. Prevolnik-Rupel (2003), *Country study Slovenia/Landerstudie Slowenien*. In:

- Social protection in the candidate countries : Country studies Bulgaria, Hungary, Romania, Slovenia/Soziale Sicherung in den Beitrittskandidatenländern: Landerstudie Bulgariens, Ungarn, Rumänien, Slowenien. Akademische Verlagsgesellschaft Aka GmbH, Schriftenreihe der GVG, Band 42, Berlin, (http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/social/index_en.htm).
216. Tomczyńska M. Early Indicators of Currency Crises. Review of Some Literature. – Warsaw: Center for Social and Economic Research // Studies and Analyses. –2000. – № 208. – 32 p. C.22.
217. Tondl, G. (2001): Convergence after Divergence? Regional Growth in Europe, Wien, New York: Springer.
218. Tondl, G., Vuksic, G. (2003): What makes regions in Eastern Europe catching up? The role of foreign investment, human resources and geography, IEF Working Paper, No 54.
219. Uzawa, H. (1961): On a Two-Sector Model of Economic Growth. In: Review of Economic Studies, Vol. 29, pp. 40-47
220. Viner J. The Customs Union Issue. New York, 1950.
221. Wagner M., Hlouskova J. (2004) “CEEC Growth Projections: Certainly Necessary and Necessarily Uncertain“, Discussion paper, Universitet Bern, Volkswirtschaftliches Institut.

Додаток А

Рівень конвергенції кількості шлюбів та розлучень в ЄС та країнах-аплікантах

Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

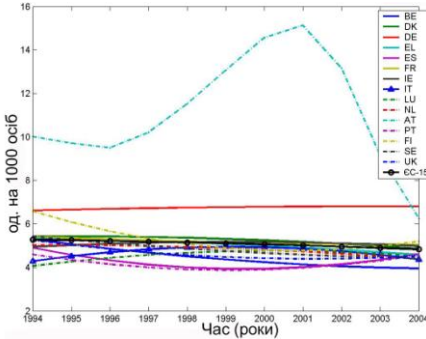

Рис. А1 Кількість шлюбів в ЄС-15

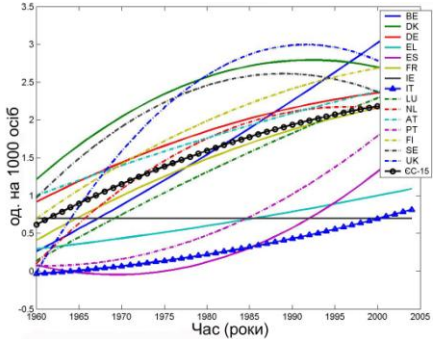

Рис. А4 Кількість розлучень в ЄС-15

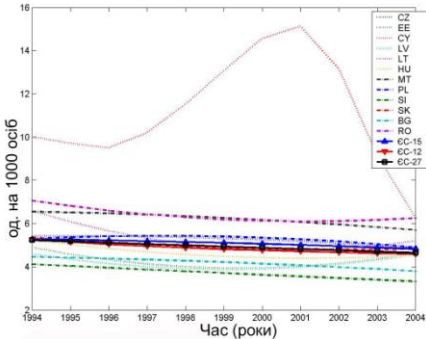

Рис. А2 Кількість шлюбів в ЄС-27

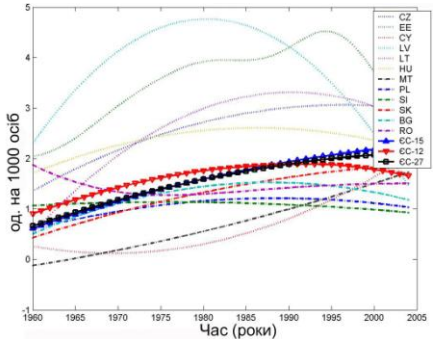

Рис. А5 Кількість розлучень в ЄС-27

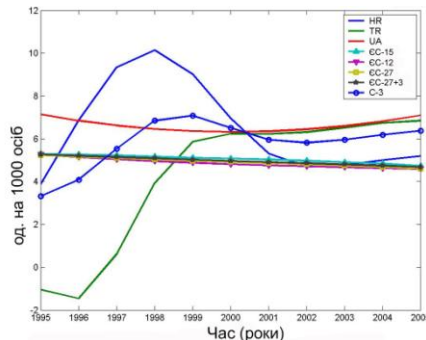

Рис. А3 Кількість шлюбів в ЄС-27 + С3

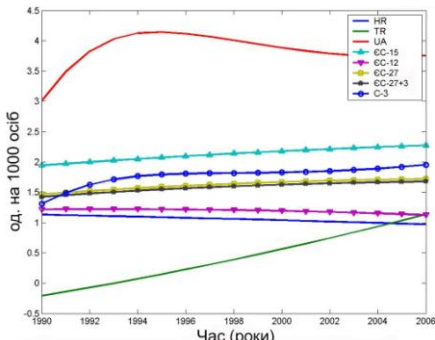

Рис. А6 Кількість розлучень в ЄС-27 + С3

Додаток Б

Рівень конверг. кількості новонародж. та чистої міграції в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

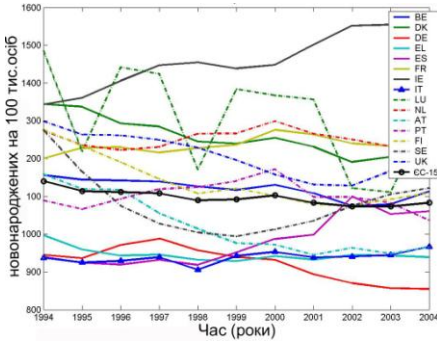

Рис. Б1 Кількість новонароджених в

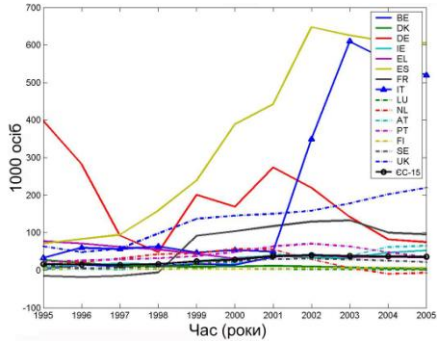

Рис. Б4 Чиста міграція в ЄС-15

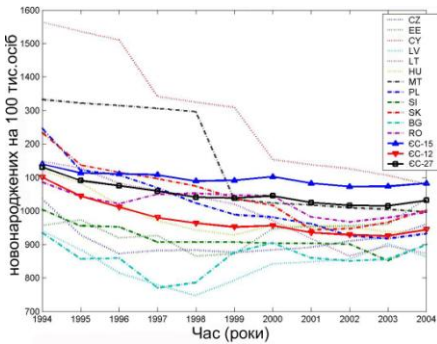

Рис. Б2 Кількість новонароджених в ЄС-27

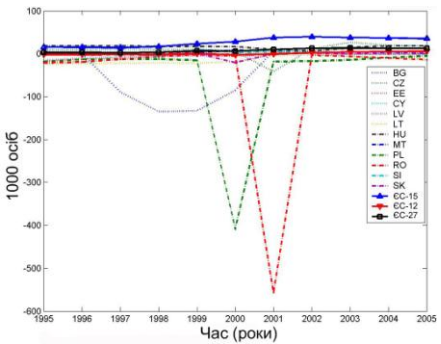

Рис. Б5 Чиста міграція в ЄС-27

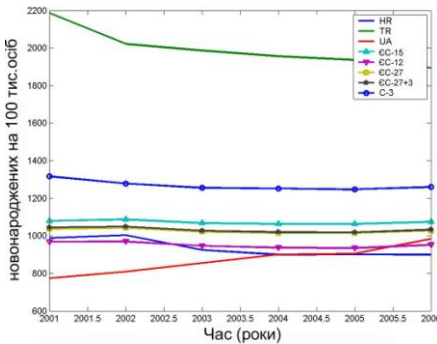

Рис. Б3 Кількість новонароджених в ЄС-27+C3

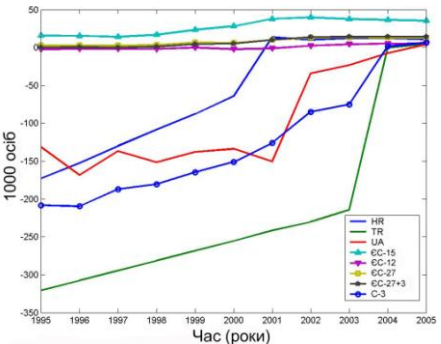

Рис. Б6 Чиста міграція в ЄС-27+C3

Додаток В

Рівень конверг. густоти школ. і студ. та витрат на ох.здоров. в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

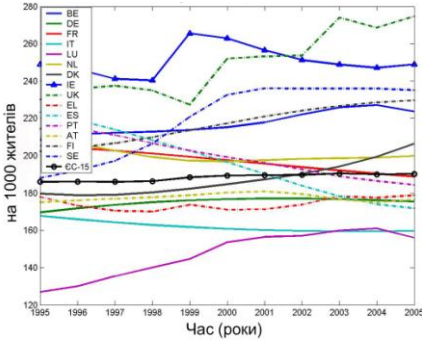

Рис. В1 Школярів і студентів в ЄС-15

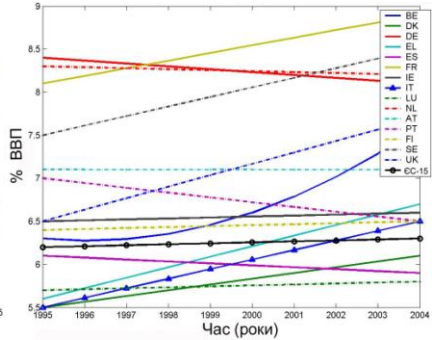

Рис. В4 Витрати на ох.здоров'я в ЄС-15

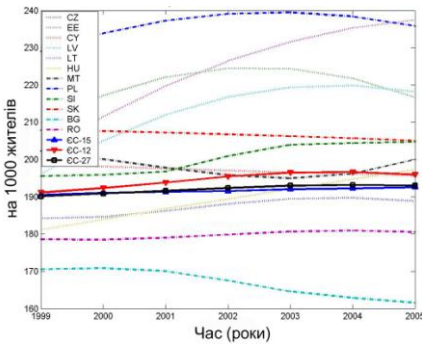

Рис. В2 Школярів і студентів в ЄС-27

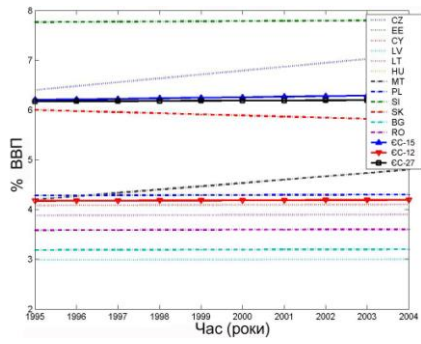

Рис. В5 Витрати на ох.здоров'я в ЄС-27

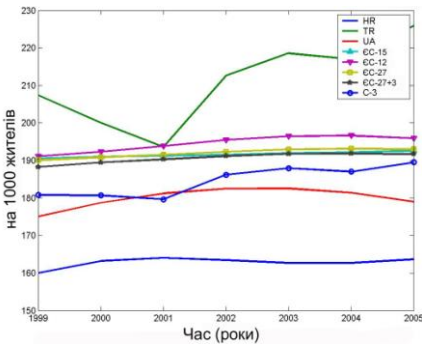

Рис. В3 Школярів і студентів в ЄС-27+C3

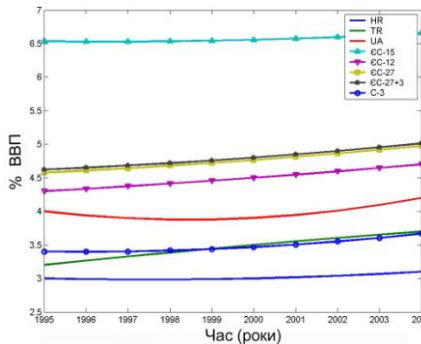

Рис. В6 Витрати на ох.здоров'я в ЄС-27+C3

Додаток Д

Рівень конверг. ВВП на душу насел. та інфляції міграції в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

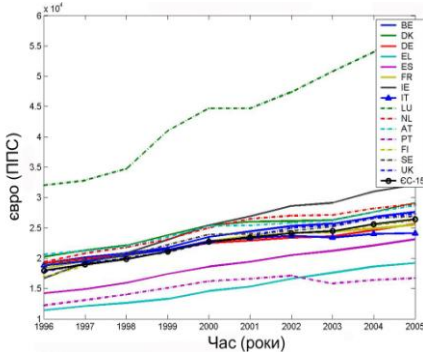

Рис. Д1 ВВП на душу населення в ЄС-15

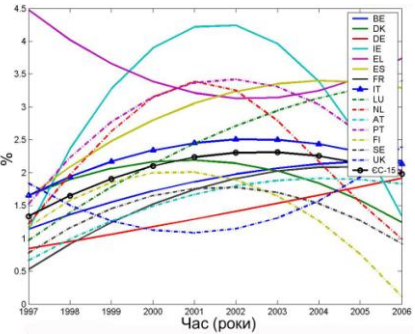

Рис. Д4 Рівень інфляції в ЄС-15

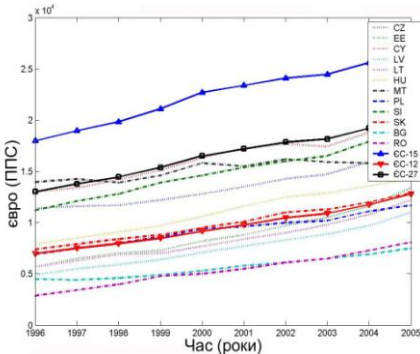

Рис. Д2 ВВП на душу населення в ЄС-27

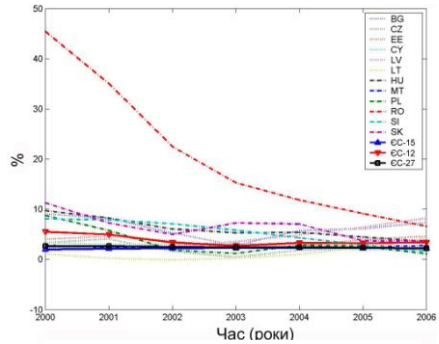

Рис. Д5 Рівень інфляції в ЄС-27

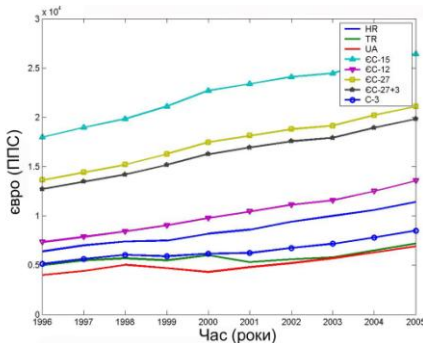

Рис. Д3 ВВП на душу населення в ЄС-27+C

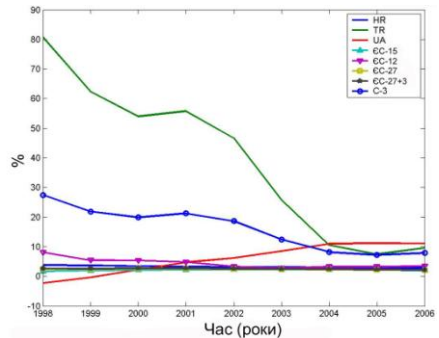

Рис. Д6 Рівень інфляції в ЄС-27+C3

Додаток Е

Рівень конвергенції експорту та імпорту товарів та послуг в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

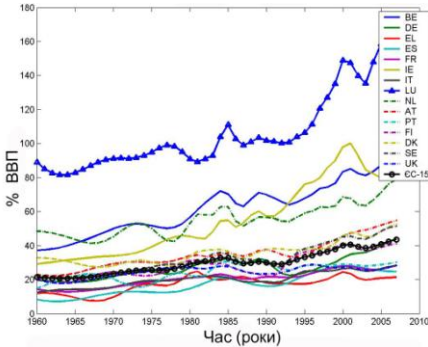

Рис. Е1 Експорт товарів і послуг в ЄС-15

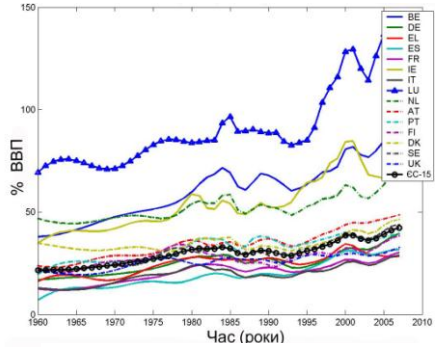

Рис. Е4 Імпорт товарів і послуг в ЄС-15

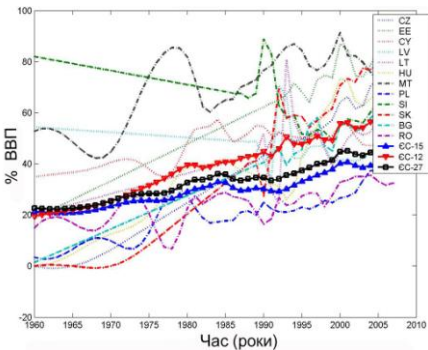

Рис. Е2 Експорт товарів і послуг в ЄС-27

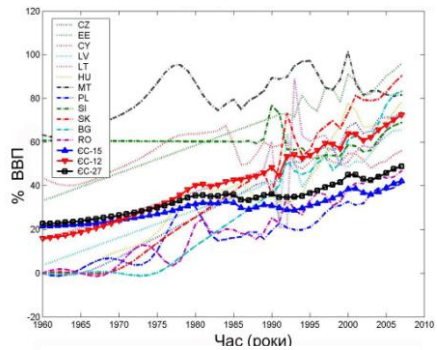

Рис. Е5 Імпорт товарів і послуг в ЄС-27

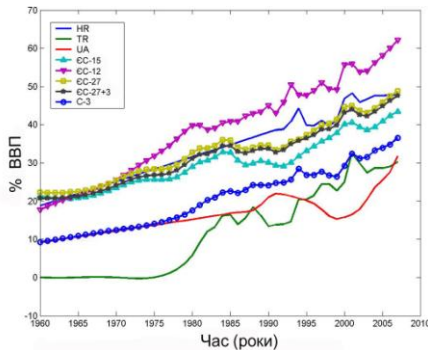

Рис. Е3 Експорт товарів і послуг в ЄС-27+C3

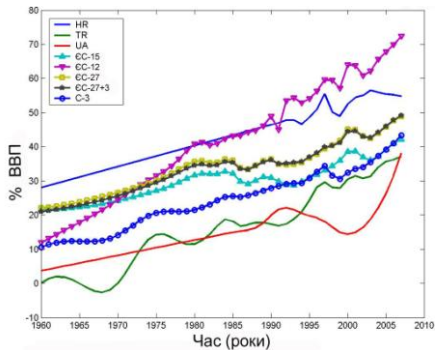

Рис. Е6 Імпорт товарів і послуг в ЄС-27+C3

Додаток Ж

Рівень конверг. дефіциту бюджету та державного боргу в ЄС та країнах-аплікантах
 Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

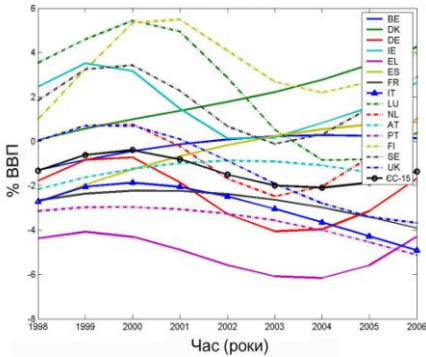

Рис. Ж1 Дефіцит бюджету в ЄС-15

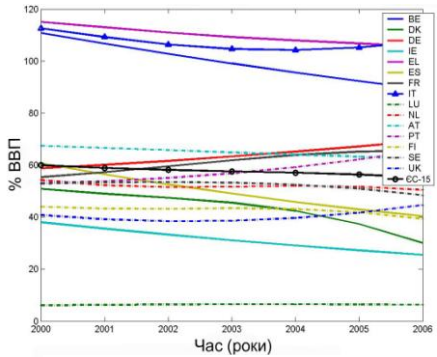

Рис. Ж4 Державний борг в ЄС-15

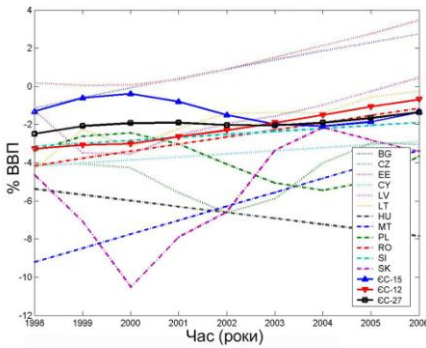

Рис. Ж2 Дефіцит бюджету в ЄС-27

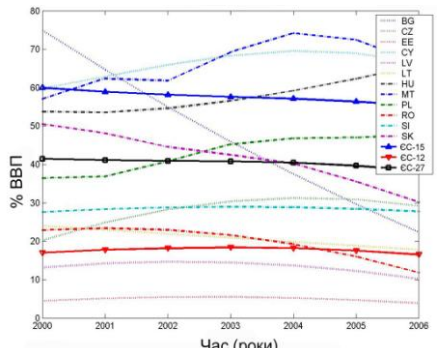

Рис. Ж5 Державний борг в ЄС-27

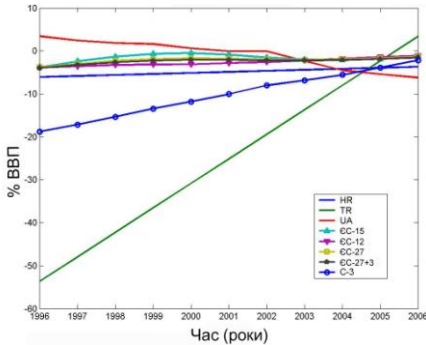

Рис. Ж3 Дефіцит бюджету в ЄС-27+C3

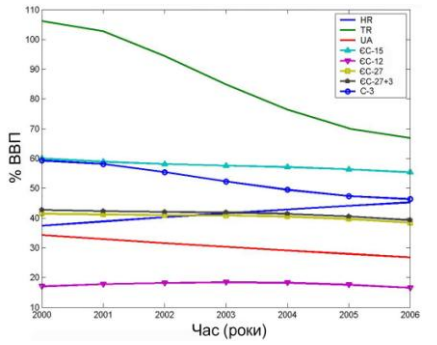

Рис. Ж6 Державний борг в ЄС-27+C3

Додаток 3

Рівень конвергенції обмін. курсу та довготермінової ставки в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

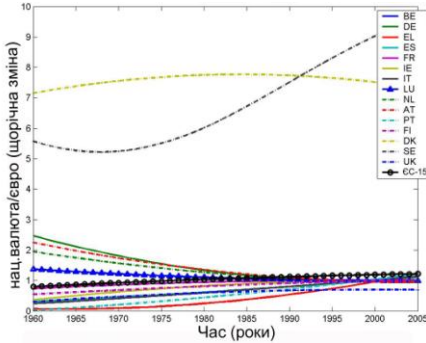

Рис. 31 Обмінний курс (Екю-Євро) в ЄС-15

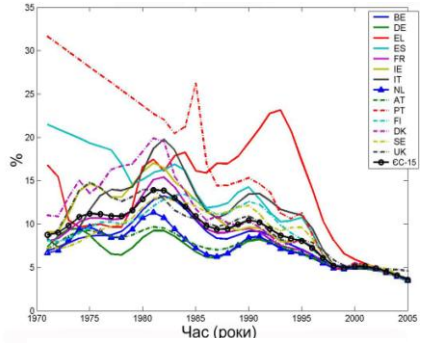

Рис. 34 Довготермінова % ставка в ЄС-15

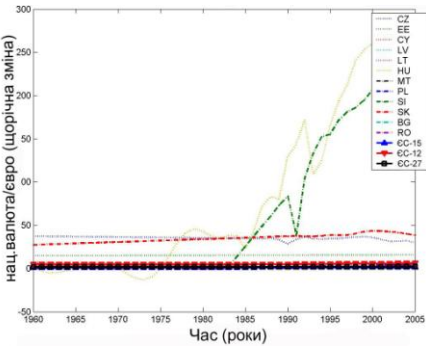

Рис. 32 Обмінний курс (Екю-Євро) в ЄС-27

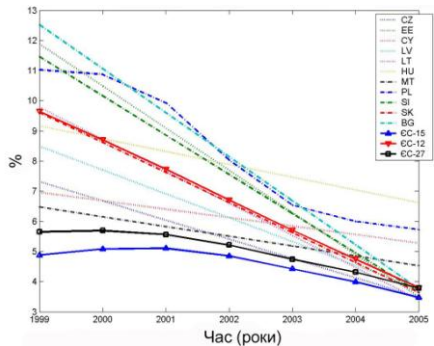

Рис. 35 Довготермінова % ставка в ЄС-27

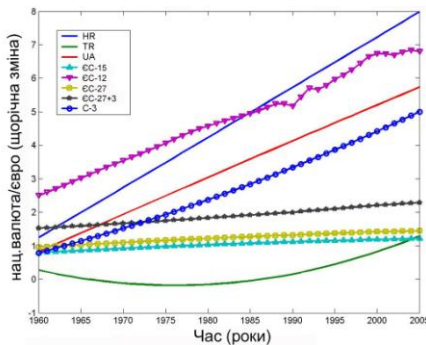

Рис. 33 Обмінний курс (Екю-Євро) в ЄС-27+С

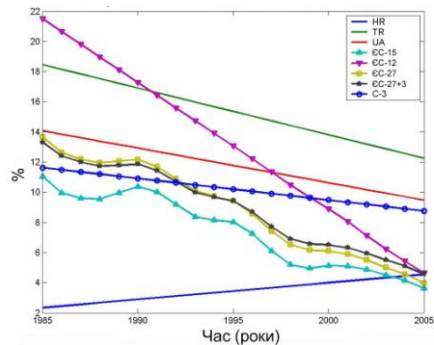

Рис. 36 Довготермінова % ставка в ЄС-27+С

Додаток И

Рівень конвергенції зайнятості та безробіття в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

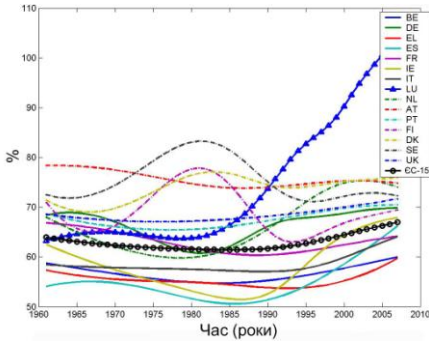

Рис. И1 Рівень зайнятості в ЄС-15

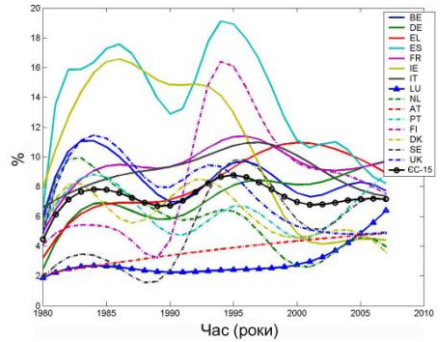

Рис. И4 Рівень безробіття в ЄС-15

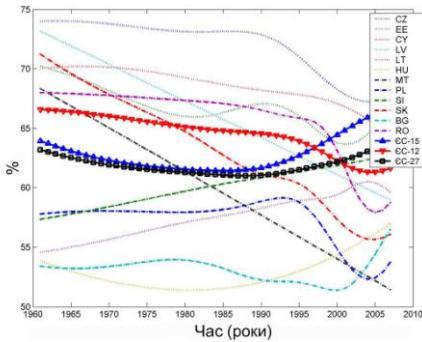

Рис. И2 Рівень зайнятості в ЄС-27

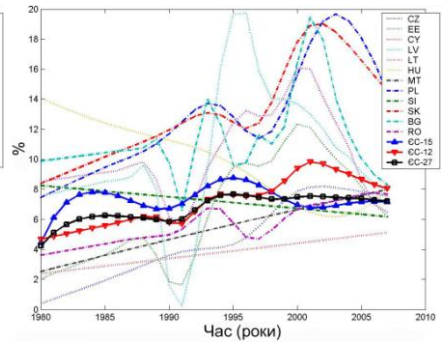

Рис. И5 Рівень безробіття в ЄС-27

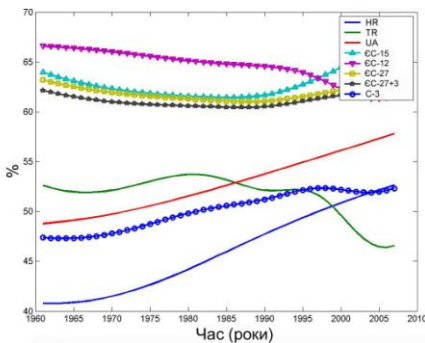

Рис. И3 Рівень зайнятості в ЄС-27+C3

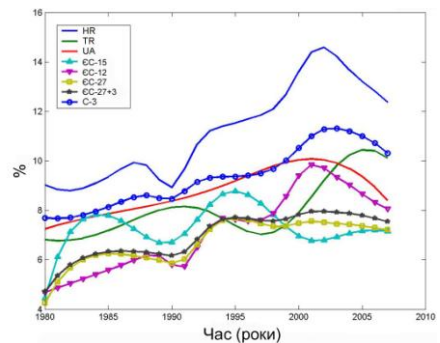

Рис. И6 Рівень безробіття в ЄС-27+C3

Додаток К

Рівень конверг. прод.праці на працівника та прод.праці на годину в ЄС та аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

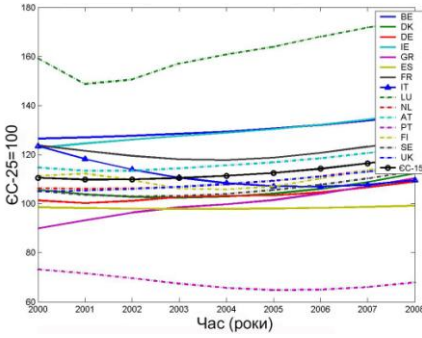

Рис. К1 Прод. праці на працівника в ЄС-15

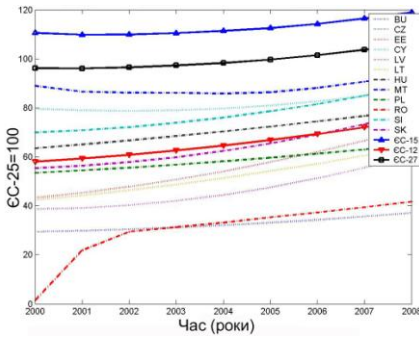

Рис. К2 Прод.праці на працівника в ЄС-

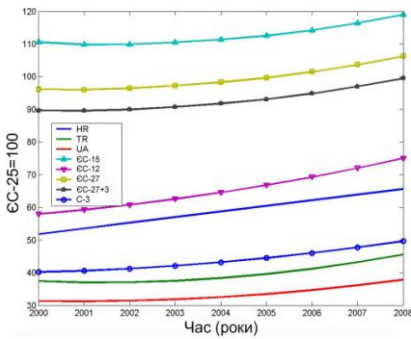

Рис. К3 Прод. праці на працівника в ЄС-27+C3

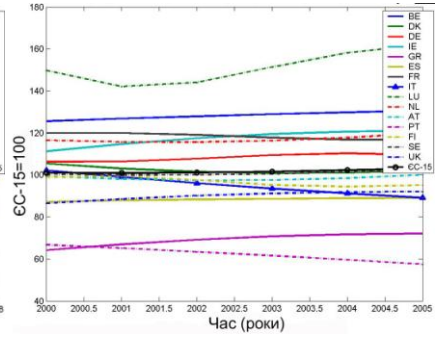

Рис. К4 Прод. праці на годину в ЄС-15

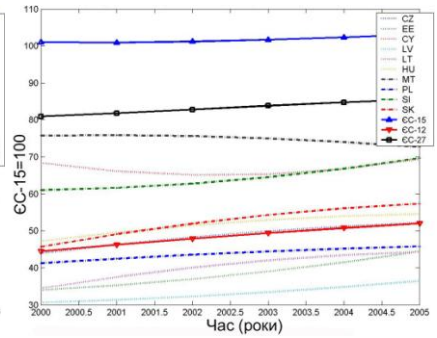

Рис. К5 Прод. праці на годину в ЄС-27

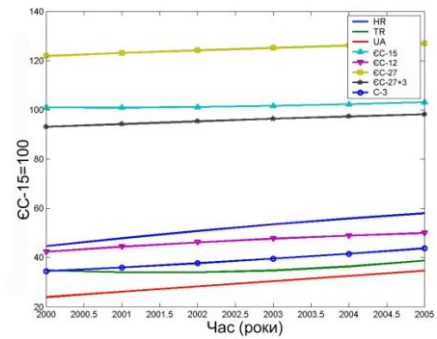

Рис. К6 Прод. праці на годину в ЄС-

Додаток Л

Рівень конверг. зростання номінальної та реальної з/п в ЄС та країнах-аплікантах
Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

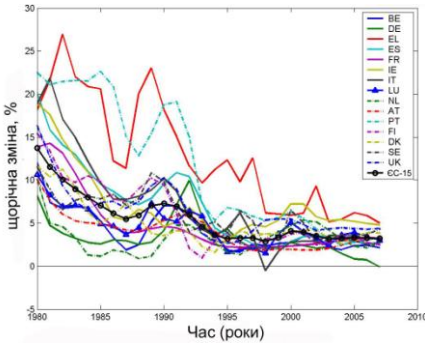

Рис. Л1 Зростання ном. з/п в ЄС-15

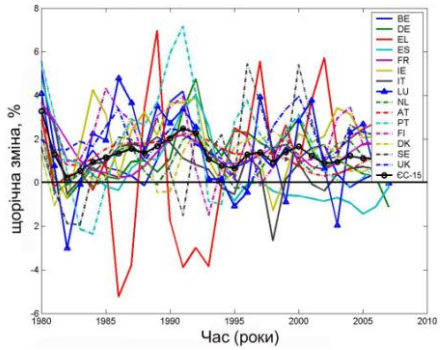

Рис. Л4 Зростання реальної з/п в ЄС-15

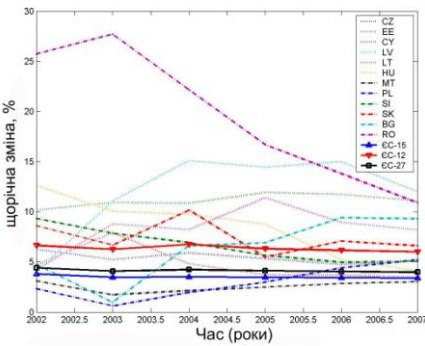

Рис. Л2 Зростання ном. з/п в ЄС-27

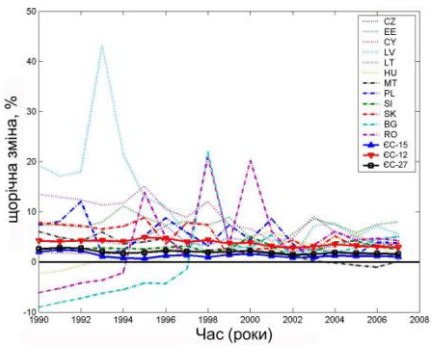

Рис. Л5 Зростання реальної з/п в ЄС-27

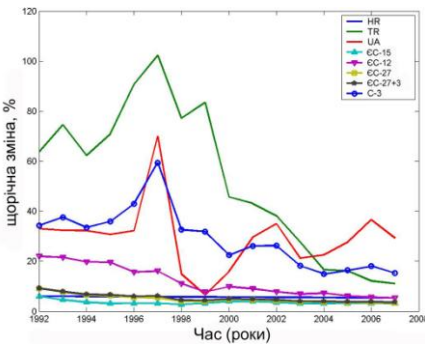

Рис. Л3 Зростання ном. з/п в ЄС-27+С3

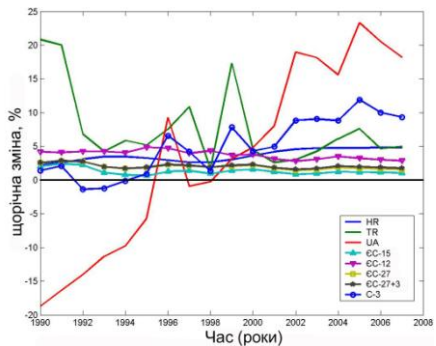

Рис. Л6 Зростання реальної з/п в ЄС-27+С3

Додаток М

Рівень конвергенції прямих та непрямих податків в ЄС та країнах-аплікантах
 Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

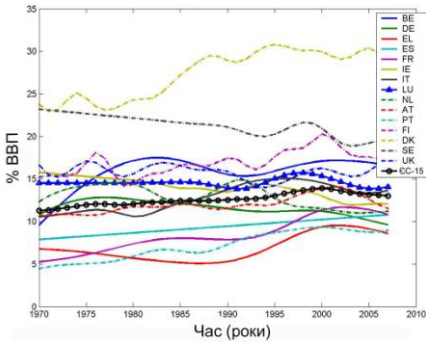

Рис. М1 Прямі податки в ЄС-15

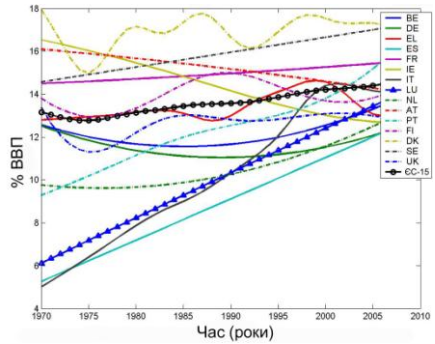

Рис. М4 Непрямі податки в ЄС-15

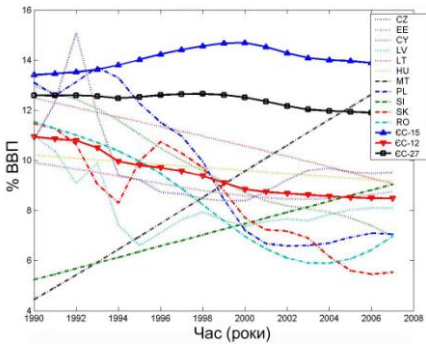

Рис. М2 Прямі податки в ЄС-27

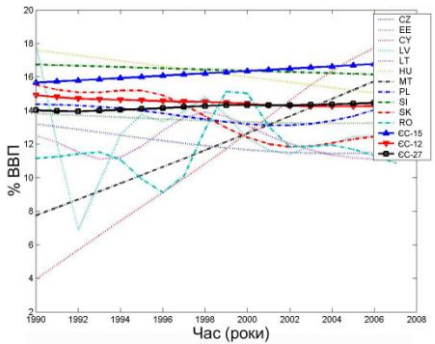

Рис. М5 Непрямі податки в ЄС-27

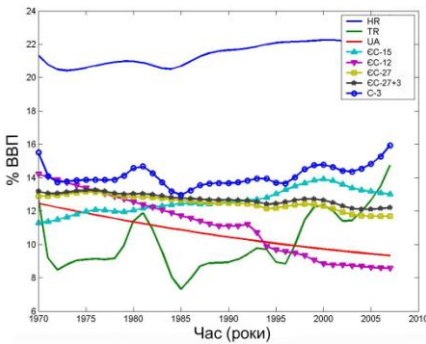

Рис. М3 Прямі податки в ЄС-27+С3

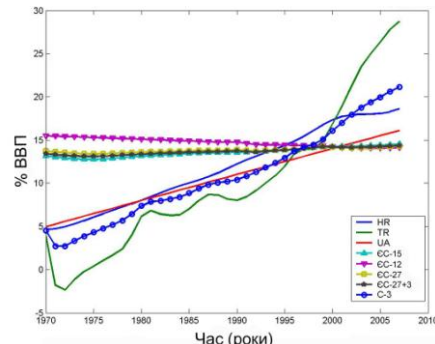

Рис. М6 Непрямі податки в ЄС-27+С3

Додаток Н

Рівень конверг. заощаджень та споживчих витрат в ЄС та країнах-аплікантах
 Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

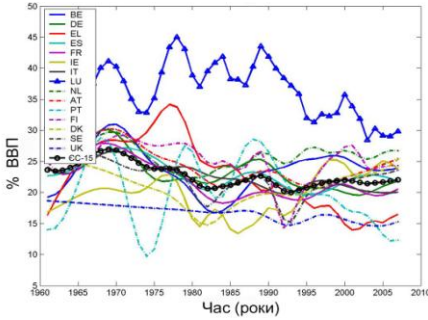

Рис. Н1 Валові заощадження в ЄС-15

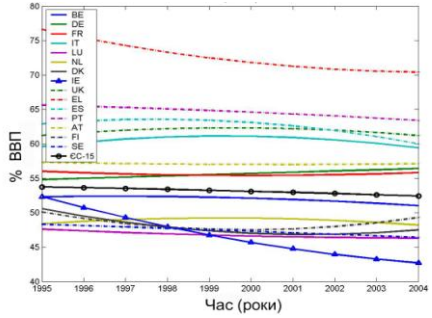

Рис. Н4 Валові спож. витрати в ЄС-15

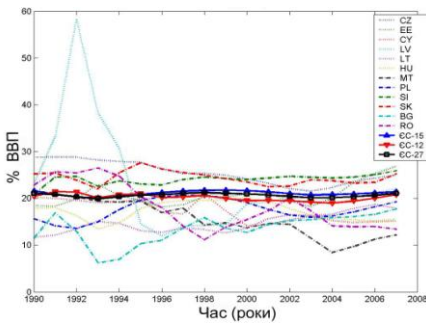

Рис. Н2 Валові заощадження в ЄС-27

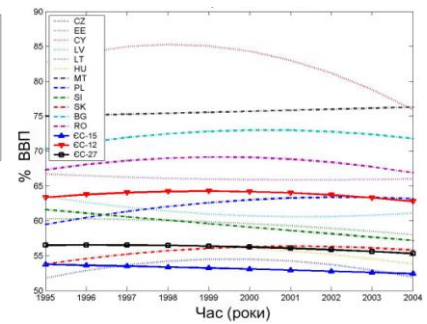

Рис. Н5 Валові спож. витрати в ЄС-27

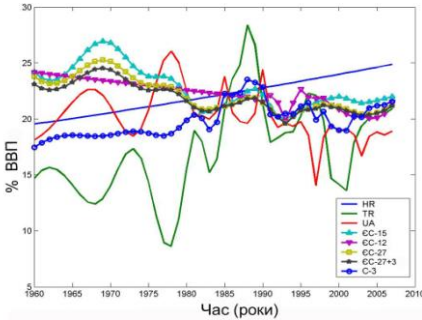

Рис. Н3 Валові заощадження в ЄС-27+C3

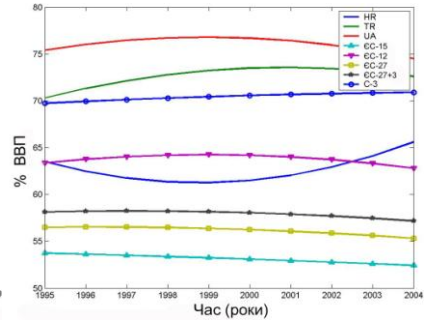

Рис. Н6 Валові спож. витрати в ЄС-27+C3

Додаток П

Рівень конверг. витрат на соц. захист та соц. виплат в ЄС та країнах-аплікантах
 Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

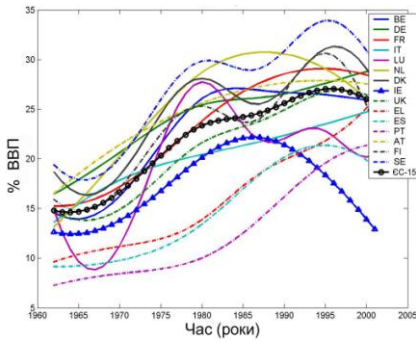

Рис. П1 Витрати на соц. захист в ЄС-15

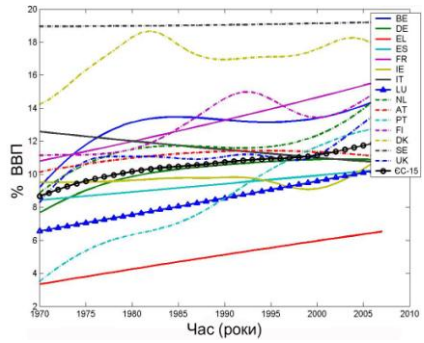

Рис. П4 Соціальні виплати в ЄС-15

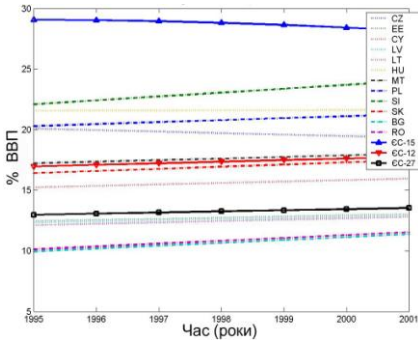

Рис. П2 Витрати на соц. захист в ЄС-27

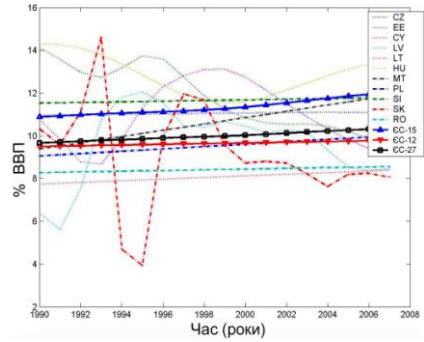

Рис. П5 Соціальні виплати в ЄС-27

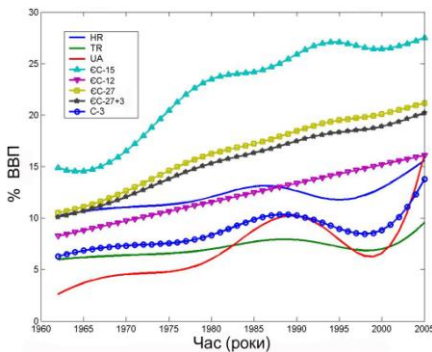

Рис. П3 Витрати на соц. захист в ЄС-27+C3

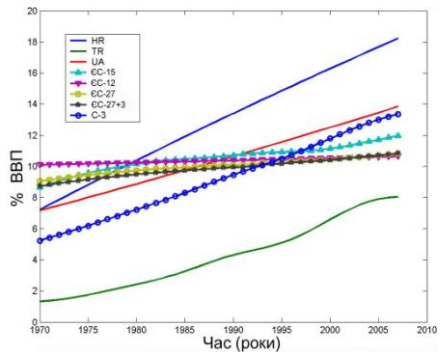

Рис. П6 Соціальні виплати в ЄС-27+C3

Додаток Р

Рівень конверг. субсидій та компенсацій працівникам в ЄС та країнах-аплікантах
 Розраховано автором на основі методу зваженого усереднення за [28; 160; 161]

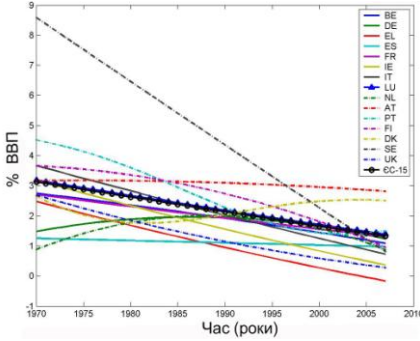

Рис. Р1 Субсидій в ЄС-15

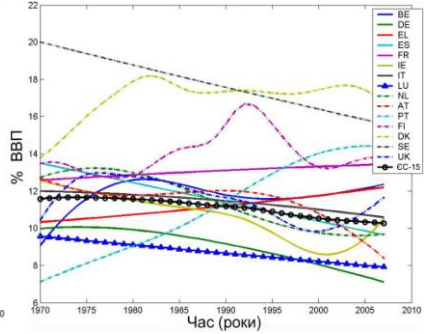

Рис. Р4 Урядові комп. прац. в ЄС-15

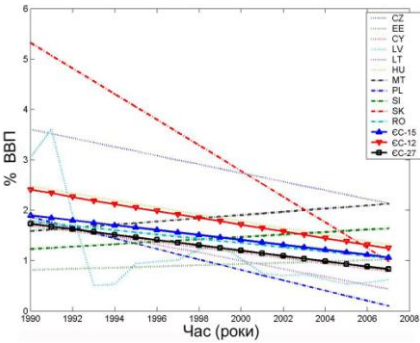

Рис. Р2 Субсидій в ЄС-27

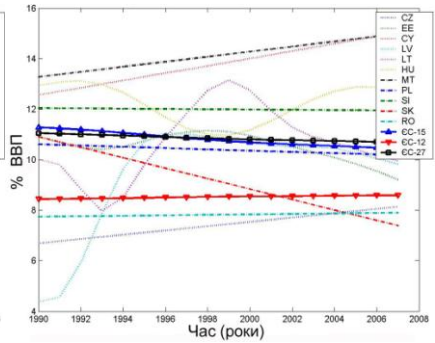

Рис. Р5 Урядові комп. прац. в ЄС-27

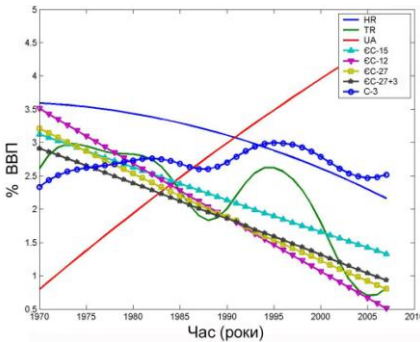

Рис. Р3 Субсидій в ЄС-27+C3

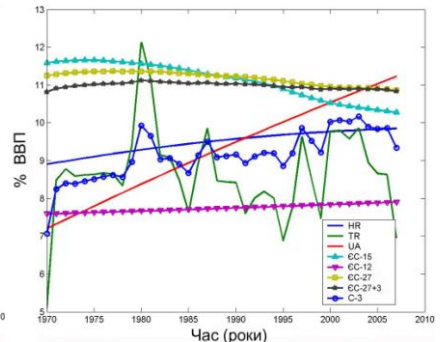

Рис. Р6 Урядові комп. прац. в ЄС-27+C3

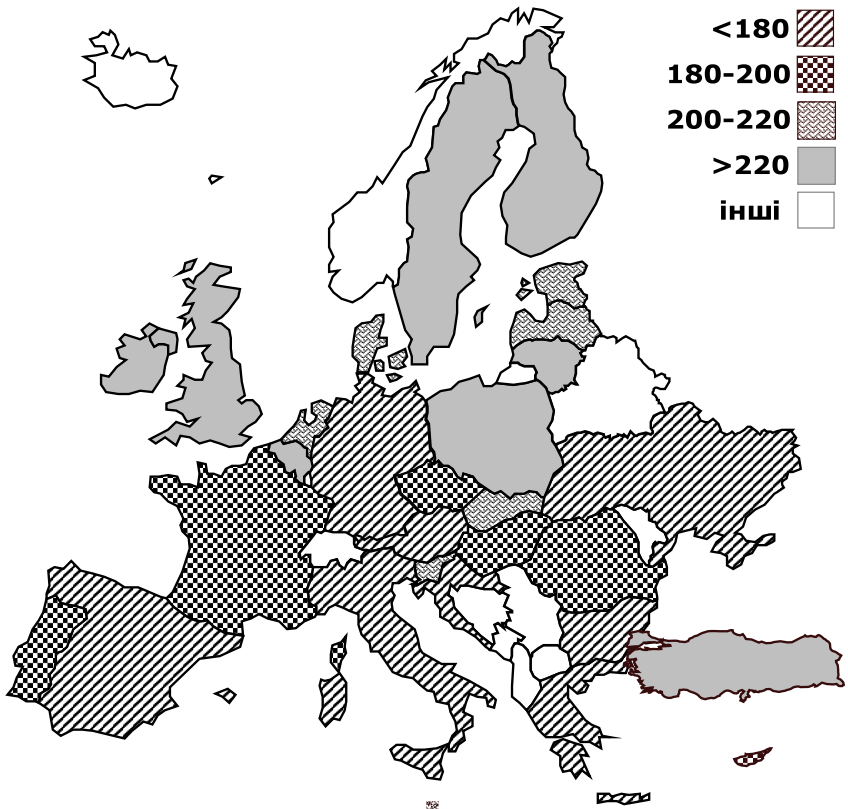
Додаток С

Густота школярів і студентів в Європі

Складено автором за [28; 160; 161]

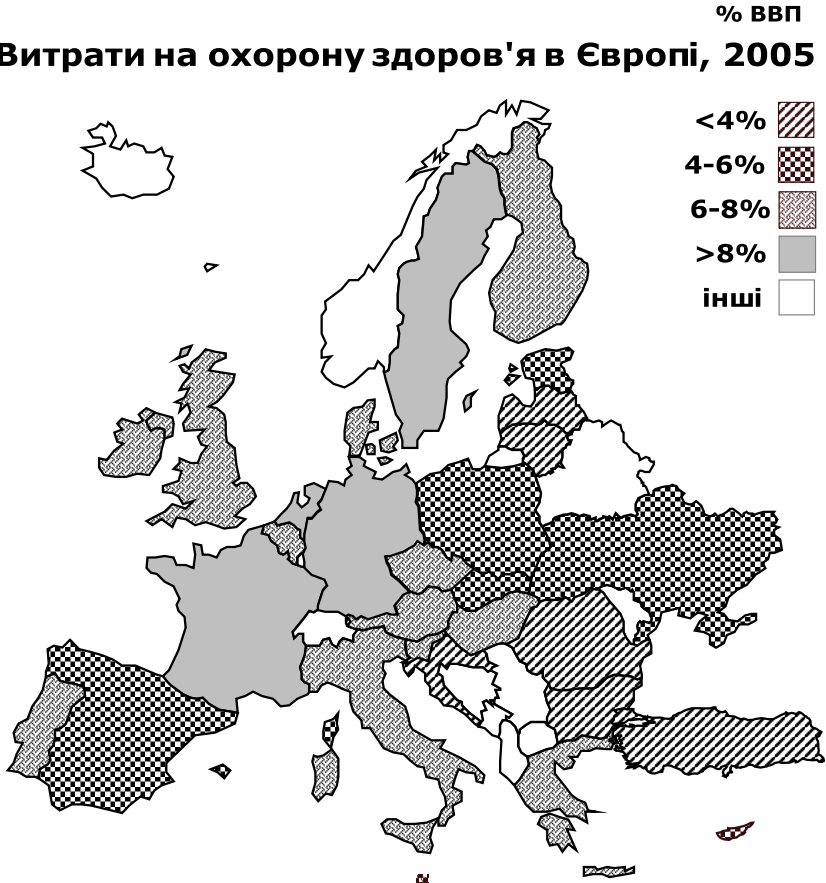
осіб/1000 жителів

Густота школярів і студентів в Європі, 2006

Продовження додатку С
Витрати на охорону здоров'я в Європі
Складено автором за [28; 160; 161]

Витрати на охорону здоров'я в Європі, 2005

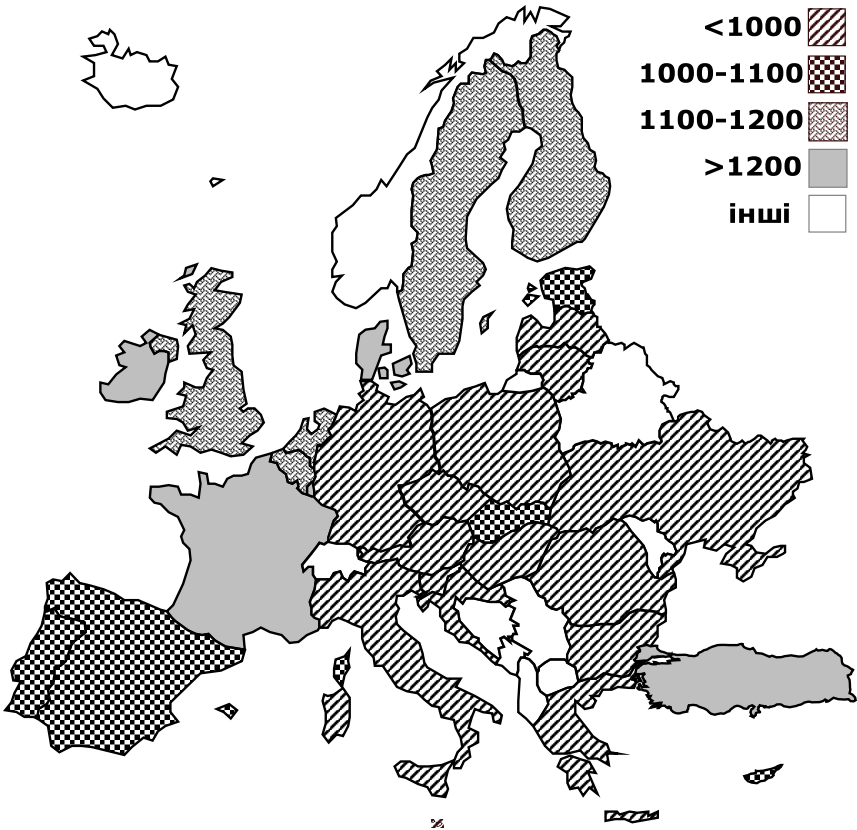
Додаток Т

Густота новонароджених в Європі

Складено автором за [28; 160; 161]

новонароджених/100000 жителів

Густота новонароджених в Європі, 2007

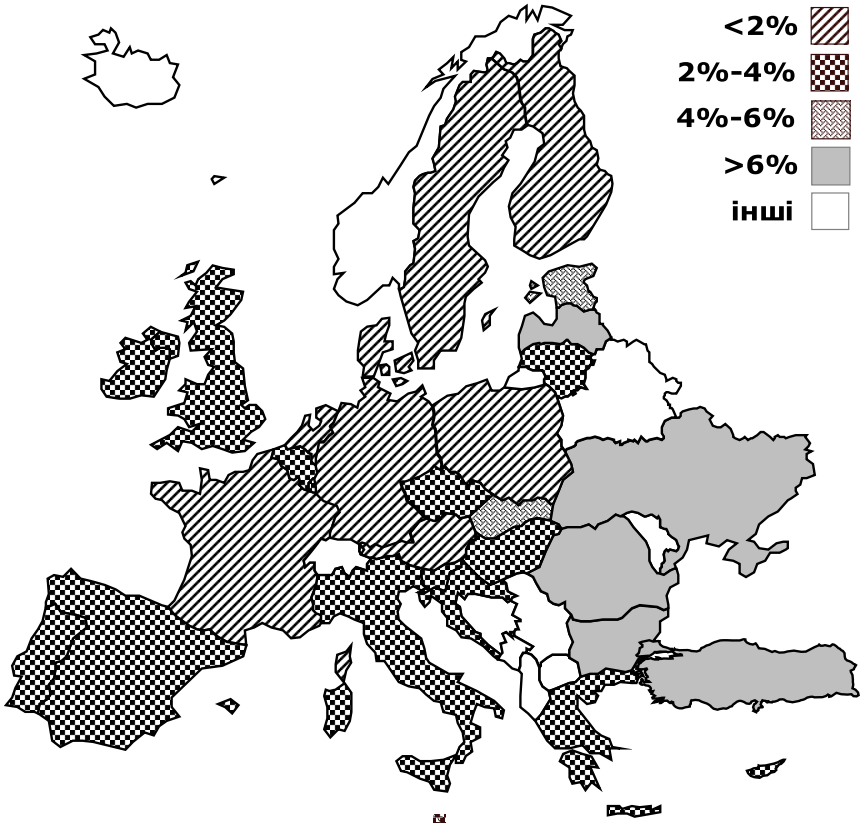

Продовження додатку Т
Рівень інфляції в Європі

Складено автором за [28; 160; 161]

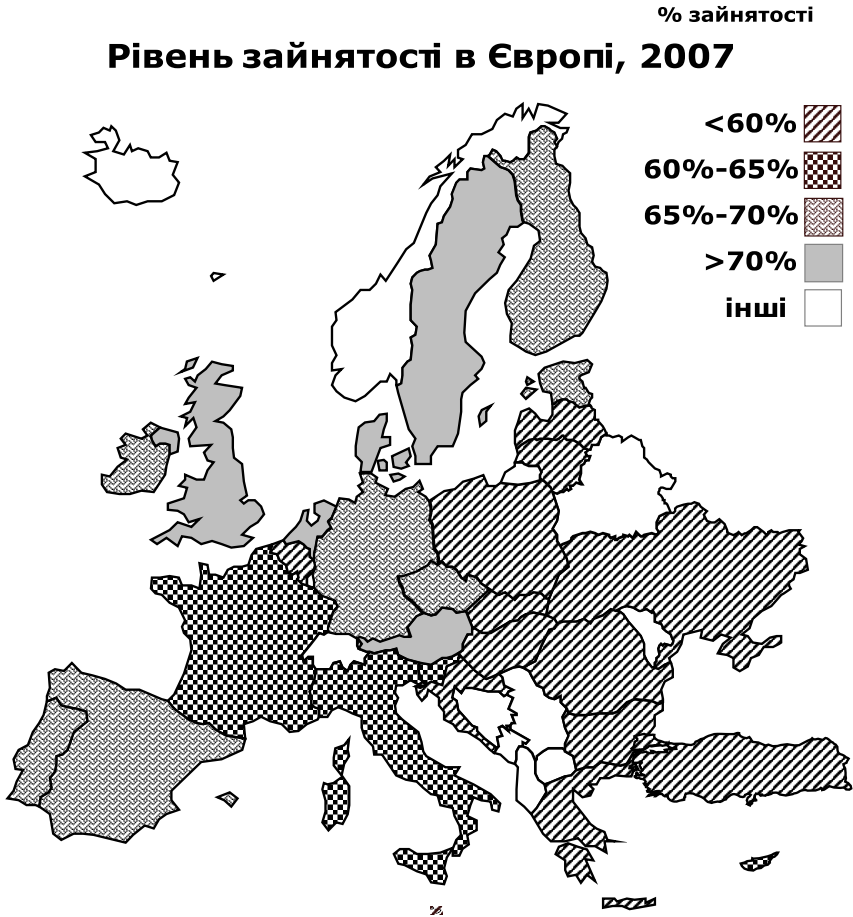
% до попереднього року

Рівень інфляції в Європі, 2007

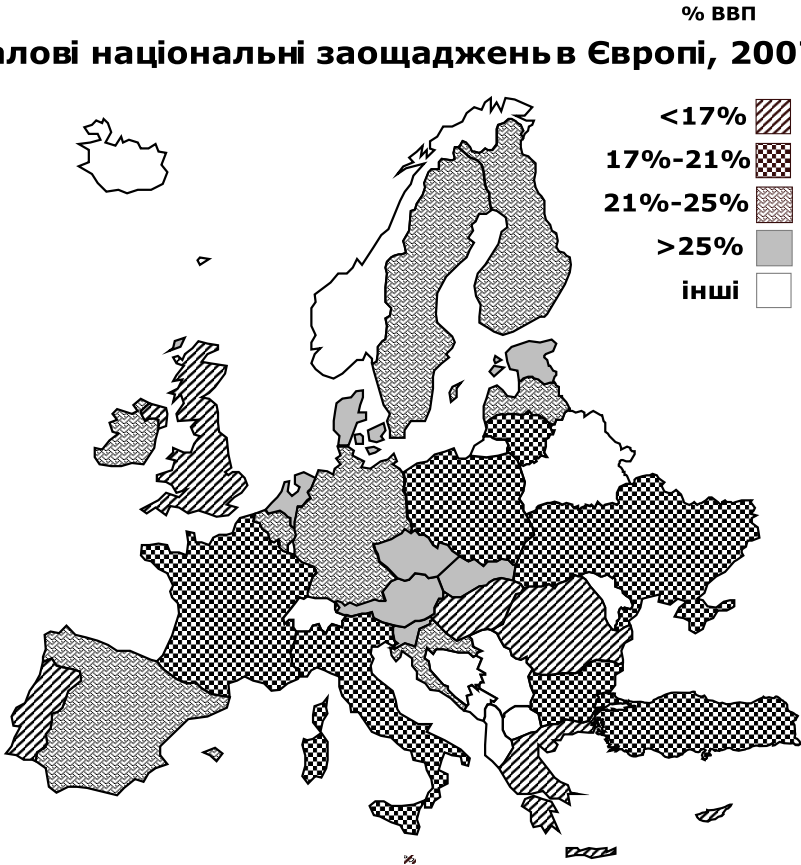
Рівень зайнятості в Європі

Складено автором за [28; 160; 161]

Продовження додатку У
Валові національні заощадження в Європі
Складено автором за [28; 160; 161]

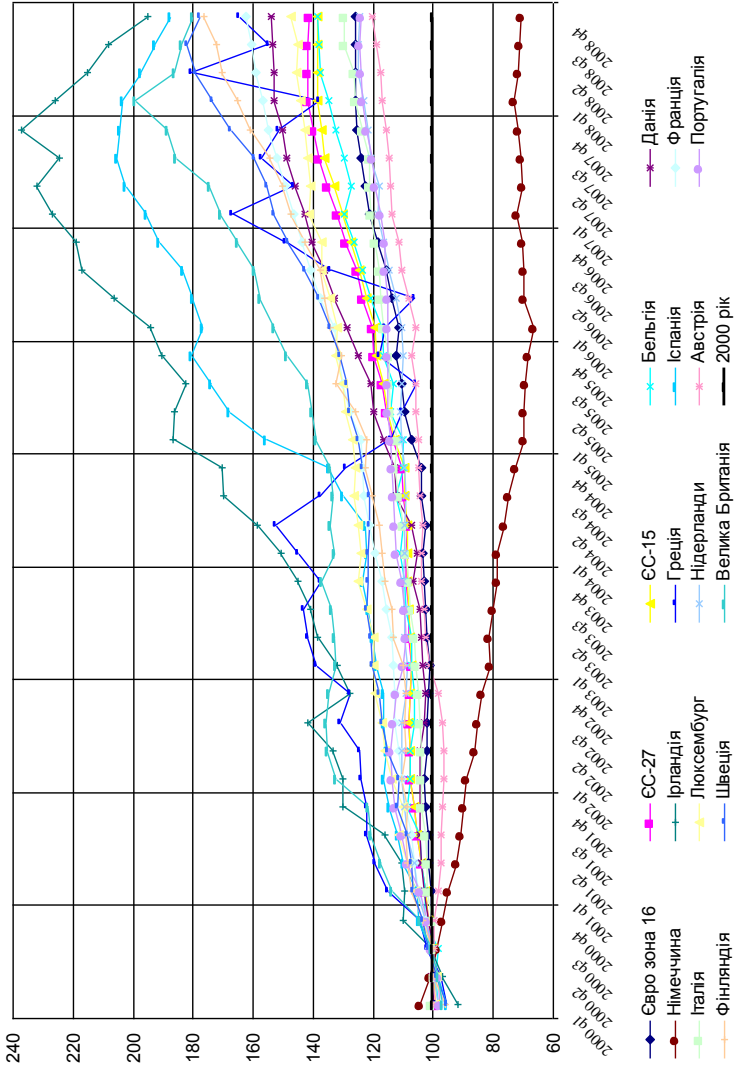
Валові національні заощаджень в Європі, 2007

Додаток Ф

Доходи населення в ЄС-15, %, 2000=100

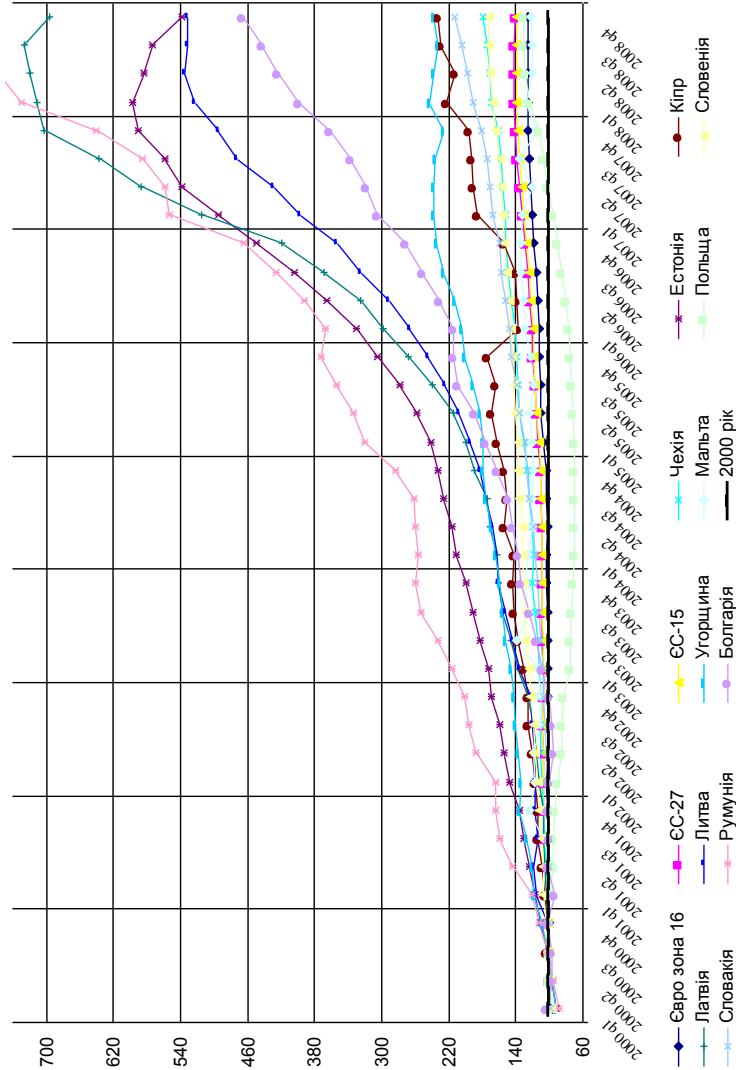
Складено автором за [161]

Додаток Х

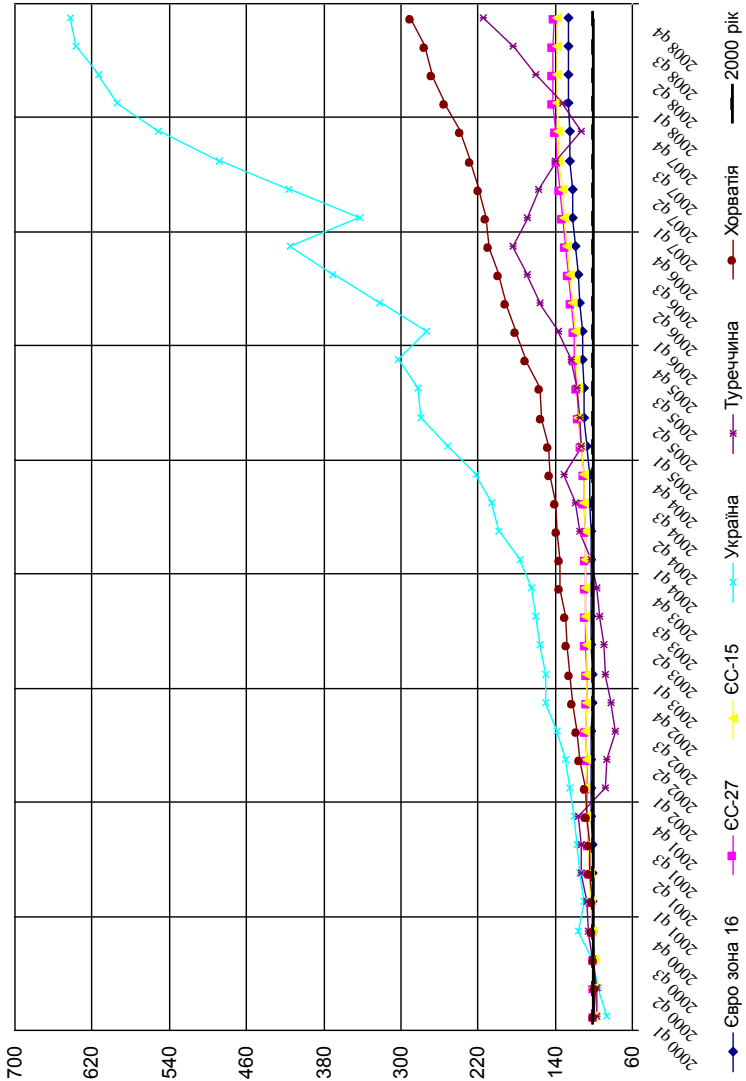
Доходи населення в ЄС-27, %, 2000=100

Складено автором за [161]

Додаток Ц
 Доходи населення в Україні, Туреч., Хорватії, ЄС-27, %, 2000=100

Складено автором за [161]

Додаток Ч
Таблиця 1

Кількість населення в ЄС-15, млн. чоловік, 2007р.

BE	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	DK	SE	UK
10,4	82,4	11,1	43,8	63,2	4,24	58,6	0,45	16,3	8,26	10,6	5,25	5,41	9,06	60,6

Складено автором за: [160]

Таблиця 2

Причини смертності в ЄС-15, на 100 тис. жителів, 2007р.

Причина	BE	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	DK	SE	UK
Рак	—	169,8	162,0	164,2	181,0	186,5	175,3	165,0	191,2	170,7	155,6	143,8	218,8	155,5	185,6
Хворе серце	—	110,1	88,5	57,3	45,3	122,7	72,4	76,2	64,0	115,2	57,1	145,4	111,5	113,2	122,7
Нещасні випадки	—	18,0	29,3	23,5	34,6	17,3	26,1	30,0	16,0	24,2	26,9	47,5	29,0	22,2	16,8
Пневмонія	—	13,4	5,0	9,9	11,4	42,3	8,3	17,9	21,4	10,4	20,9	19,8	13,0	13,8	36,4
Народжені з хроніч. хворобою	—	15,5	4,7	9,5	12,6	5,0	12,7	11,8	4,4	17,5	13,3	16,0	13,9	5,7	11,0
Судинл	—	11,0	2,8	7,0	16,4	10,3	6,0	13,2	8,7	15,2	9,6	19,3	12,2	11,4	6,4
Нервова система	—	13,6	7,9	19,9	26,2	16,4	14,3	17,5	15,8	15,3	15,1	30,9	16,6	15,2	19,5
Діабет	—	17,0	6,0	13,7	12,8	10,3	17,0	7,2	16,9	29,6	27,5	7,4	17,9	11,9	7,9
Алкоголь	—	4,9	0,1	0,7	4,9	1,5	0,3	3,9	1,0	4,0	1,0	4,0	8,6	3,8	1,4
СНІД	—	0,6	0,1	3,3	1,7	0,3	1,5	0,9	0,5	0,6	8,1	0,2	0,6	0,3	0,4
Войнство	—	0,6	0,8	1,3	0,8	0,6	0,9	0,5	1,2	0,7	1,7	2,4	0,9	0,9	0,5
Наркотики	—	0,8	0,0	0,4	0,2	2,2	0,7	—	0,1	2,3	0,1	0,6	0,6	0,3	1,7

Складено автором за: [160]

Таблиця 3

Тривалість життя населення в ЄС-15, років, 2007р.

	BE	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	DK	SE	UK
Сер.	77,9	77,0	78,0	78,8	79,0	77,4	79,7	79,3	78,0	78,0	76,2	77,0	76,5	79,7	77,8
Чол.	74,6	74,0	75,0	76,0	75,5	75,1	76,5	76,4	76,0	75,0	72,7	73,0	73,9	77,0	75,3
Жін.	81,4	80,0	80,0	81,0	82,9	80,2	82,8	81,1	80,7	81,0	79,7	81,0	79,2	82,5	80,1

Складено автором за: [дані Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України]

Таблиця 4

Ціни в ЄС-15, 2008

Показник	BE	DE	EL	ES	FR	IE	IT	LU	NL	AT	PT	FI	DK	SE	UK
Електроенергія €/100кВтГ	14,8	17,8	6,88	10,9	11,9	14,3	19,7	14,7	19,5	14,1	13,8	10,5	22,7	13,9	8,77
Газ, €/100м ³	11,1	13,5	11,2	11,9	10,5	9,98	15,3	8,14	15,1	13,3	12,3	12,4	28,4	22,1	7,26
Бензин А95, €/літр	1,07	1,11	0,77	0,84	1,04	0,94	1,09	0,90	1,25	0,91	1,00	1,14	1,10	1,10	1,13
Місцевий зв'язок, €/10хв	0,57	0,42	0,31	0,28	0,39	0,49	0,25	0,31	0,33	0,49	0,40	0,24	0,37	0,30	0,44
Національний зв'язок, €/10хв	0,57	1,20	0,73	0,88	0,96	0,82	1,15	0,97	0,49	0,59	0,65	0,90	0,37	0,30	0,44

Складено автором за: [161]

Таблиця 5

Кількість населення в ЄС-10+2, млн. чоловік, 2007

CZ	EE	CY	LV	LT	HU	MT	PL	SI	SK	BG	RO
10,2	13,4	0,77	2,28	3,40	10,0	0,40	38,1	2,00	5,39	7,73	21,6

Складено автором за: [160]

Продовження додатку Ч

Таблиця 6

Причини смертності в ЄС-10+2, на 100 тис. жителів, 2007р.

Причина	CZ	EE	CY	LV	LT	HU	MT	PL	SI	SK	BG	RO
Рак	229,9	194,5	122,9	193,9	194,9	260,8	151,8	213,8	198,6	225,6	156,5	178,0
Хворе серця	163,5	312,5	76,9	291,6	330,2	233,6	131,9	117,5	82,0	290,0	171,6	228,4
Нещасні, випадки	40,8	87,0	35,9	88,5	85,7	48,9	20,7	39,0	32,7	37,3	29,0	45,1
Пневмонія	18,9	18,5	11,7	16,2	13,6	6,7	16,6	18,3	30,1	29,7	16,1	28,9
Народжені з хр. хворобою	15,7	20,0	6,0	14,0	21,1	51,0	5,5	14,1	27,2	25,7	15,0	46,6
Суїцид	14,0	23,7	0,7	24,1	38,9	24,3	5,4	15,1	22,7	12,7	11,0	12,8
Нервова система	15,9	13,5	12,7	14,5	11,3	13,9	14,0	10,0	9,9	10,9	7,7	8,2
Діабет	10,3	9,0	41,6	9,2	7,2	17,0	23,3	11,6	23,0	14,2	16,8	8,3
Алкоголь	1,5	10,6	0,4	2,5	0,8	4,1	0,5	4,0	4,6	—	0,9	4,4
СНІД	1,1	0,5	0,1	0,5	0,2	0,1	0,5	0,3	0,1	0,0	0,0	1,2
Вбивство	0,0	10,8	1,5	10,3	8,3	2,0	1,4	1,5	1,8	2,1	2,7	3,8
Наркотики	229,9	—	—	—	0,3	—	—	0,1	0,2	0,0	0,1	—

Складено автором за:[160]

Таблиця 7

Ціни на енергопродукти та телекомунікації в ЄС-10+2, 2007р.

Показник	CZ	EE	CY	LV	LT	HU	MT	PL	SI	SK	BG	RO
Електроенергія, €/100кВт/Г	8,68	6,78	10,7	8,28	7,18	10,6	7,64	10,6	10,3	13,3	6,44	7,79
Газ, €/100м ³	7,49	4,63	7,60	4,54	5,41	5,10	7,22	7,55	10,3	8,14	6,73	4,79
Бензин А95, €/літр	0,81	0,67	0,76	0,72	0,71	0,96	0,87	0,88	0,82	0,86	0,70	0,69
Місцевий зв'язок, €/10хв.	0,44	0,25	0,20	0,37	0,39	0,46	0,25	0,32	0,26	0,56	0,15	0,15
Національний зв'язок, €/10хв.	1,15	0,25	0,20	1,09	0,79	1,22	1,08	1,11	0,26	1,22	0,45	0,40

Складено автором за: [161]

Таблиця 8

Причини смертності в С-3, на 100 тис. жителів, 2007р.

Причина	HR	TR	UA
Рак	213,3	210,0	214,0
Хворе серця	159,5	167,0	155,0
Нещасні, випадки	35,3	37,0	36,0
Пневмонія	18,2	17,2	18,0
Народжені з хронічною хворобою	26,0	28,0	20,1
Суїцид	17,4	19,5	18,2
Нервова система	9,0	13,3	16,4
Діабет	14,9	12,9	14,5
Алкоголь	2,7	2,9	4,1
СНІД	0,1	1,2	1,4
Вбивство	1,4	2,1	1,7
Наркотики	0,8	0,5	0,8

Складено автором за:[28;160]

Таблиця 9

Ціни в країнах групи С-3, 2007р.

Показник	HR	TR	UA
Електроенергія, €/100кВт/Г	7,50	5,45	3,04
Газ, €/100м ³	5,24	4,40	4,36
Бензин А95, €/літр	0,71	0,67	0,66
Місцевий зв'язок, €/10хв.	0,19	0,11	0,11
Національний зв'язок, €/10хв.	0,80	0,60	0,60

Складено автором за: [28;161]

ПОДЯКА

*З*ри виконанні дослідження автори отримували наукові консультації та допомогу від багатьох людей, яким висловлюють свою щирю подяку.

*З*ери за все, це **Юрій Сергій Івчін** – ректор Тернопільського національного економічного університету, завідувач кафедри міжнародних фінансів, доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член Академії економічних наук України, академік Академії наук вищої школи України за сприяння в написанні роботи.

*С*воїм приємним обов'язком автори вважають висловити щирю подяку **Савельову Євгену Васильовичу** – завідувачу кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету, доктору економічних наук, професору, дійсному члену Академії економічних наук України за постійну увагу до роботи, професійні поради та моральна підтримку.

*В*иходу цієї монографії у світ також допомогло позитивне ставлення та всебічне сприяння з боку **Мельник Ами Федорівни** – завідувача кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету, доктора економічних наук, професора, академіка Української академії економічної кібернетики.

*З*електу працю по ознайомленню з рукописом монографії взяла на себе рецензентки проректор з міжнародних зв'язків Львівської комерційної академії, доктор економічних наук, професор **Мехій Анатолій Тванович**, доктор економічних наук, професор **Заблонецька Ріта Олександрівна**, завідувач кафедри міжнародного економічного партнерства Тернопільського національного економічного університету, доктор економічних наук, професор **Гладій Трина Йосипівна**. Їхня об'єктивна оцінка та цінні зауваження допомогли покращити книгу.

Автори висловлюють щире подяку своїм друзям і колегам за консультації і допомогу, зокрема кандидату економічних наук, доценту кафедри економічної кібернетики та інформатики Тернопільського національного економічного університету **Пауку Володимиру Константиновичу**. Роботу значною мірою стимулювали також наукові дискусії, що розгорталися у процесі проведення вечерніх рад факультету міжнародного бізнесу та менеджменту Тернопільського національного економічного університету, зауваження та поради учасників яких були особливо корисними.

Візнюманитну допомогу при написанні і підготовці монографії авторам надали колеги-співробітники кафедри міжнародної економіки Тернопільського національного економічного університету.

Хочне наукове дослідження, що потребує від авторів повного зосередження, неможливо виконати без підтримки та схвалення з боку найближчих їм людей. Ми безмежно вдячні своїм рідним за невичерпний ентузіазм і доброзичливість, з яким вони зустрічали всі проблеми, пов'язані з нашою роботою над цією книгою.

Щиро дякуємо Вам усім!

В. Адамик

Р. Зварич

Наукове видання

Адамик В. В., Зварич Р. Є.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ
КОНВЕРГЕНЦІЇ ДОХОДІВ НАСЕЛЕННЯ
В ПРОЦЕСІ РОЗШИРЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Монографія

Підписано до друку 12. 05. 2011 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсетний. Друк на дублькаторі.
Умов. друк. арк. 17,4. Облік.-вид. арк. 20,5.
Зам. № М031-10. Наклад 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23. 04. 2009 р.

Віддруковано у Видавничо-поліграфічному центрі «Економічна думка ТНЕУ»
46004 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua